

oikos

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2013 Nr. 1 (14)

VERSUS AUREUS

Numeris išleistas vykdant Lietuvos mokslo tarybos remiamą projektą
„Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje“

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Vida BAGDONAČIENĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Tomas BALKELIS
(Mančesterio universitetas, Didžioji Britanija)

Daiva DAPKUTĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Mykolas DRUNGA
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Alfonsas EIDINTAS
(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva)

Violeta KELERTIENĖ
(Vašingtono universitetas, Siatlas, JAV)

Kaja KUMER-HAUKANÖMM
(Tartu universitetas, Estija)

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS
(Tenesio universitetas, JAV)

Saulius PIVORAS
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Linas SALDUKAS
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Juozas SKIRIUS
(Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva)

Giedrius SUBAČIUS
(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Romas VAŠTOKAS
(Trento universitetas, Kanada)

Lietuvių išeivijos institutas
S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

© Lietuvių išeivijos institutas, 2013
© „Versus aureus“ leidykla, 2013

TURINYS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Liuda KREISMA	Acculturation and adaptation among Lithuanian workers in Norway (a case study) Lietuvių darbuotojų akultūracija ir adaptacija Norvegijoje (atvejo tyrimas)
---------------	---

Jurgina MAČIULYTĖ	Lithuanians in Norway: between conservation and integration Tautinė tapatybė Norvegijos lietuvių diskurse: tarp išsaugojimo ir praradimo
-------------------	---

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Ilona STRUMICKIENĖ	Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai The Lithuanian national catholic church in America: features of religious and national identity
--------------------	---

Giedrė MILERYTĖ	Jaltos konferencijos nutarimų vertinimai lietuvių ir lenkų išeivijoje 1984–1985 m. Views on the Yalta conference agreements in the Lithuanian and Polish diasporas.
-----------------	--

Arūnas ANTANAITIS	Įvykius Lietuvoje nušviečiant: Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių veikla 1987–1992 m. How Lithuanians–Americans reacted to and presented events in Lithuania from 1987 to 1992
Sigita ŽEMAITYTĖ	(Ne)atverstas puslapis JAV lietuvių istorijoje: OSI veikla, jos kritika ir poveikis lietuvių bendruomenei (XX a. 9-ajame dešimtmetyje) A half-opened page in Lithuanian–American history: the U.S. Lithuanian community and its reaction to the activities of the U.S. Justice department’s office of special investigations . . .
Manfredas ŽVIRGŽDAS	„Laisvo žodžio dviašmenis kardas“ Henriko Nagio redaguotame savaitraštyje Nepriklausoma Lietuva (1968–1970 m.) „The double-edged sword of free speech“ in the weekly Nepriklausoma Lietuva on Henrikas Nagys (1968–1970) . . .
Laura LAURUŠAITĖ	Lietuvių ir latvių artefaktai išeivijoje (literatūrinė reprezentacija) Lithuanian and Latvian artefacts in exile (literary representation).
Jolanta BERNOTAITYTĖ	Lietuviškojo tapatumo kontūrai XX a. 6–9 dešimtmečių išeivijos dailės kritikos tekstuose Contours of Lithuanian identity in text of diaspora art criticism from fifties to the nineties
IŠ ARCHYVŲ FROM ARCHIVES	
Dalia KUIZINIENĖ	Kašubų šeimos Odisėja į Vakarus The Odyssey of the Kašuba Family to the West
Aleksandra KAŠUBIENĖ	On the way to America Pakeliui į Ameriką.

RECENZIJOS
BOOK REVIEWS

Ilona STRUMICKIENĖ	Praeitis ir dabartis išeivijos teisininkų tekstuose Past and Present in the text of diaspora jurists
Ramūnas ČIČELIS	Lietuvos filosofinės minties renesanso panorama The Renaissance of Lithuanian philosophical thought: an overview

KRONIKA
EVENTS

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas ir lietuvių išeivija President of Lithuania and Lithuanian Emigration
Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LRV santykių su išeivija apžvalga Reviews of Relations between Lithuanian Government and its Subsidiary Institutions and the Lithuanian
Visuomenėje Society
Lietuvių išeivijos institute Lithuanian Emigration Institute

MŪSŲ AUTORIAI
AUTHORS

.

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS

REQUIREMENTS FOR CONTRIBUTORS

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Liuda KREISMA

Acculturation and adaptation among Lithuanian workers in Norway (a case study)

Introduction

The discourse of international migration holds that migration is an essential and inevitable component of the economic and social life of every state.¹ Mobility of workers is an increasingly common phenomenon in many countries. Fifty per cent of 200 million international migrants are migrant workers who left their countries to find work elsewhere in the world.² Considering that Norway has one of the highest living standards in the world, it is natural that foreigners wish to work and stay in Norway. Norway's natural resource-driven economy creates considerable demand for labour. By 1 January 2008, there were 381,000 immigrants in Norway, which constitutes about 8 per cent of the total population.³ According to Statistics Norway, in the second quarter of 2011, Lithuanian immigration was in the second position in number following Poland.⁴

This article aims to assess the acculturation strategies which Lithuanian workers in

Norway adopt. Acculturation may be defined as a continuing process of cultural change together with the outcome of contacts between two or more cultures. Acculturation refers to the process of cultural and psychological change as a result of continuing contact between different cultural groups and mainstream culture.⁵ Through acculturation migrants may choose which acculturation strategy to use. It depends on the inner qualities of the person including sociability, stress coping styles, and cultural appraisals. In other words, migrants can maintain their ethnic identity, absorb the new culture, or achieve bicultural identity. A balanced state of ethnic identity provides the best background for integration of migrants. The balanced state of ethnic identity refers to a medium tendency to assimilate and to differentiate and an intermediate level of inclusion.⁶

The questions posed in this research are: how do Lithuanian workers change their ethnic identity through their acculturation process? If we assume that a balanced state of ethnic identity is optimal for future integration into Norwegian society and that this is, indeed, the migrants' goal, what specifi-

cally prevents Lithuanian workers in Rogaland County from achieving this? This article investigates how personal variables affect Lithuanian migrants' preference for acculturation strategies. In particular, three sets of variables have been taken into account: demographic (age, gender, education background, length of stay in Norway), intercultural contact (sociocultural adaptation, ethnic identity, in-group and out-group social interaction), and personal traits (self-esteem, stress coping strategies, sociability).

The research questions will be analyzed by means of a case study of Lithuanian workers in Rogaland County, Norway. This district differs from other parts of Norway. It is a national petroleum center, with shipping, international business activities, considerable migration, and a multicultural society.

Methodology and theoretical framework

The case study of Lithuanian workers' acculturation is based on John W. Berry's two-dimensional acculturation model.⁷ From the

two-dimensional model perspective, it is assumed that it is possible to identify with or acquire the new culture independently, without necessarily losing the migrants' own culture.⁸ Berry developed a psychological acculturation model which suggested four strategies of acculturation: assimilation, integration, marginalization, and separation. There is an assumption that individuals can choose how to adapt in the host society or which acculturation strategy to use though the acculturation process. Immigrants who settle in a new country have to decide whether they want to maintain the values of their heritage culture. The other possible way is to be involved in the new host culture. Positive or negative responses to the questions about individual's preference to the heritage or host culture are supposed to influence the four acculturation strategies (Fig.1). Employing Berry's acculturation model, if an individual prefers to maintain the ethnic identity and at the same time he/she seeks to participate in the host culture, the integration strategy could be named (Fig.1).

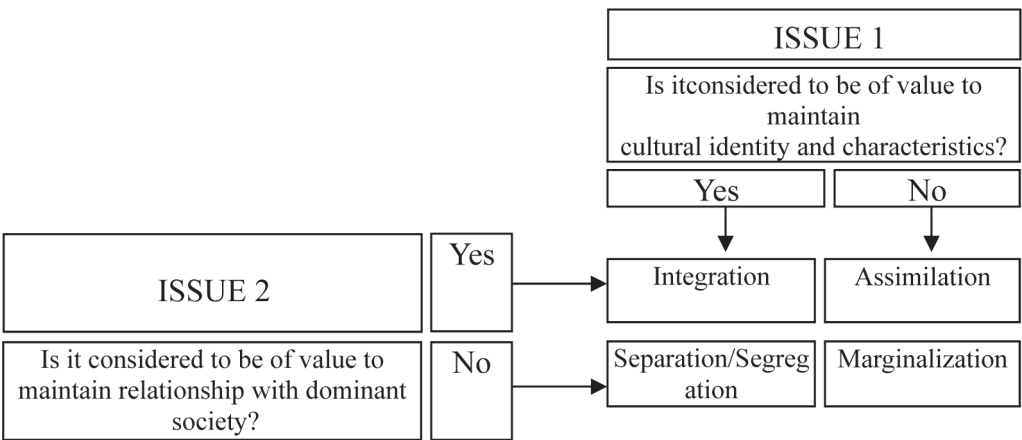

Figure 1. Berry's conceptual acculturation model

Berry's acculturation model has been supported by dispositional resources such as coping styles and sociability. According to Ronald Taft, coping styles are a central variable in acculturation.⁹ *Acculturative stress refers to the psychological impact of adaptation to a new culture, or in other words, migration experience.* Sociability is a dispositional personal resource (factor), which refers to the preference of being with others rather than alone.¹⁰ Inter-cultural studies showed a positive correlation with agreeableness and socialization.¹¹

Various degrees of ethnic identity may be treated as different degrees of acculturation.¹² Social identities derive "from a fundamental tension between human needs for validation and similarity to others (on the one hand) and a countervailing need for uniqueness and individuation (on the other)."¹³ Thus a balanced state of ethnic identity is supposed to lie in a medium tendency to assimilate and to differentiate, and an intermediate level of inclusion. The low level of ethnic identity signifies a high tendency to assimilate, a low tendency to differentiate, and a low level of inclusion into the heritage culture. A high level of ethnic identity means a low tendency to assimilate, a high tendency to differentiate, and a high level of inclusion. Ethnic identity may be viewed through positive attitudes to the heritage culture, and a sense of belonging to this culture, relationships with other members, and acceptance of ethnic practices (food, music, language, and customs). A primordial approach considers ethnic identity as the sense of self and belonging to a group as a fixed state, which is outlined by a common origin (ancestry) and common biological characteristics. The social constructionist theory refers to the viewpoint that ethnic identity is a socially constructed, non-fixed, changeable state which is formed by individuals' choice. According to Berry's acculturation model, individuals may choose whether to maintain their own ethnic identity or not. The state of ethnic identity corresponds

to different acculturation strategies. Strong ethnic identities are found in the integration strategy. However, simultaneously individuals have close ties with the host society. The separation strategy is appropriate to explain strong ethnic identity and a weak relationship with the majority. A low level of ethnic identity but a strong relationship with the society of settlement indicates the assimilation strategy. In the case of low ethnic identity and low level of sociability with the host culture, the marginalization strategy is appropriate to explain the individual's way of acculturation.

In order to answer the research questions the research has been divided into two parts. The first part of the interviews was intended to identify those Lithuanian migrants who had come to Norway seeking employment. An additional aim of this part was to assess the composition of Lithuanian immigrants in Norway and to establish the main features of Lithuanian labour migration. The questionnaire had ten close-ended questions with three "open" answers. Forty-four Lithuanian migrants were interviewed in this research part. They were selected in order to get equivalent groups of age, gender, educational background, social status, and length of stay in Norway. Such data as age, educational background, gender, social status, length of stay, links with Lithuania, tendency to stay in Norway, emigration reasons, and information about their work activity in Norway were taken into account. Thirty-five Lithuanian migrants who came to Norway because of economic reasons were discerned. Those Lithuanian workers who came to Norway because of economic reasons became the subjects of the second part of the research. The semi-structured interview was used as a follow-up to the general questionnaire. The questions (several key questions) were formulated according to the research statements. Some additional questions were asked during the interview. The first cluster of qu-

estions was intended to ascertain the state of ethnic identity. Ethnic identity was defined in accordance with the agonistic tendencies to assimilate and differentiate.¹⁴ Low ethnic identity is supposed to be found in the case of a high tendency to assimilate, a low tendency to differentiate, and a low tendency to be included in the heritage cultural group. A high level of ethnic identity was defined as a low tendency to assimilate, a high tendency to differentiate, and a high level of inclusion. The balanced state of ethnic identity is in the case of a medium tendency to assimilate and differentiate and an intermediate level of inclusion.¹⁵ Three tendencies – the tendency to differentiate from one's ethnic group, attitudes towards Norwegian culture, and the respondent's social developmental state – were ascertained asking the following questions: Which cultural way of life do you follow? With which country do you have closer ties (the tendency to assimilate)? Are you embarrassed when people notice that you are Lithuanian (the tendency to differentiate)? Have you got a close relationship with your family and other Lithuanians? Do you think that your relationships are better (closer) than those of other Lithuanian migrants (social developmental state)? Adaptive context-dependent resources and the shift of them were examined by asking the following questions of the second cluster: What do you do in difficult situations? Are you satisfied with yourself in the present situation?

In order to provide the data of the research systematically and correctly, data from the interviews were categorized according to the thematic structures.

Review of the substantive literature

The most explicit study of Lithuanian migrant acculturation in other countries (Nor-

way, Ireland, the United Kingdom, Spain) was presented by Jolanta Kuznecoviene.¹⁶ Kuznecoviene analysed acculturation of Lithuanians in Norway, the United Kingdom, and Spain through their pathways in economic, social, and cultural fields. The main aim of this research was to ascertain in which ways Lithuanians incorporated themselves in the societies of settlement through acculturation dimensions. Kuznecoviene's research was based on Peters's incorporation model.¹⁷ Kuznecoviene's findings indicated that Lithuanians mostly preferred one acculturation strategy to other possible ways including the conformist strategy, cultural incorporation, and representative or segregation strategies. The research showed that Lithuanian emigrants have a diverse set of motivation factors related to belonging in the society of settlement.

The adaptation of Lithuanian immigrants in Ireland, Spain, Norway, and the United Kingdom was studied through the construction of national identity as strategies by Kuznecoviene.¹⁸ Such strategies were defined as the construction of ethnic cultural space, the cultural openness of immigrants, and the establishment of emotional lineages with one's heritage culture. Research findings indicated that Lithuanians tend to construct a de-territorialized cultural space, which is the main recourse for the construction and practicing of their Lithuanian nature. In some cases, the willingness of Lithuanian migrants to be open to a different cultural experience was based on a pragmatic view, or multi-ethnicity in a work place. At the same time Lithuanian nature was expressed mostly in private life. The third strategy, emotional and symbolic lineages with Lithuania, was identified with the possible return to the home country.

A case study of Lithuanian women (N=24) acculturation in Chicago (the USA) was presented by Vytautas J. Cernius.¹⁹ The study started in 1957 and continued with the re-

search carried out during the period from 1973 to 1974. The study looked into different aspects of acculturation including professional choice and attitudes towards Lithuanians and American culture. The research findings revealed that one-directional acculturation existed towards American culture among Lithuanian women in Chicago.

Lithuanian migrants' acculturation was mentioned in Jonytis's (1985), Kuiziniene's (2005), and Kitowski's (2006) researches. However, the analysis of the aforementioned studies of Lithuanian migrants acculturation shows that this phenomenon has not been investigated sufficiently, namely acculturation of Lithuanian workers. Considering the fact that working age individuals constitute the biggest part of Lithuanian migrants and making an assumption that in most cases Lithuanians migrate pursuing employment in other countries,²⁰ the study of Lithuanian workers' acculturation becomes particularly important. In the present in-depth study the dimensions and outcomes of Lithuanian migrant workers' adaptation, ways of personal change, and preservation and maintenance of ethnic identity in Norway will be analysed. This research may be useful for further studies of Lithuanian migration by both Norwegian and Lithuanian scholars.

Research findings

The first part of the interviews with Lithuanian migrants indicated that the biggest part of all informants involved in this research consists of individuals aged 31-to-35 and 20-to-25. With regard to the gender, the groups of respondents were divided almost proportionally: there were 20 male and 24 female respondents. More of the Lithuanian migrants were single (26) than were married (18). The analysis of educational background showed that 18 Lithuanian migrants out of 44 had no more than a secondary education, 16 respondents had started higher education, six were graduates and only two respondents had a postgraduate level of education. The tendency to visit Lithuania was distributed as follows: the majority (22) of the Lithuanian migrants tended to come back once a year and 15 respondents visited Lithuania twice a year. Nine respondents from the age group 31-to-35 declared that their homecoming was once a year. Only three informants out of all 44 Lithuanians who took part in my research said that they visited Lithuania every three months, and five respondents indicated some other pattern of frequency of visiting Lithuania. 78.41 percent of all informants indicated

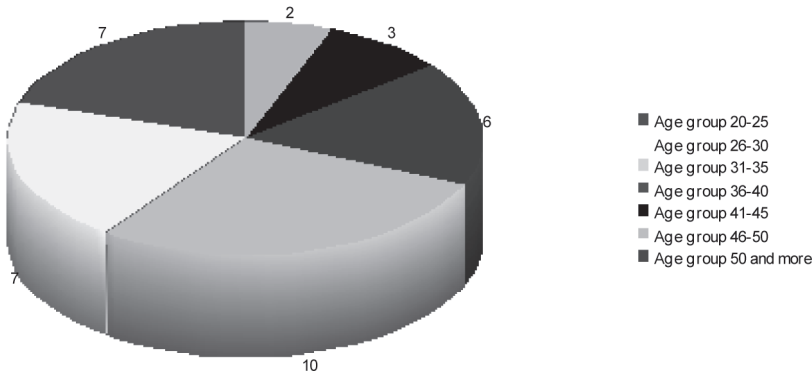

Chart 1. The age distribution among Lithuanian migrants in Norway.

economic factors as the main reason for their emigration. 13.64 percent of the respondents indicated family reunification as their main reason for emigration to Norway. 5.68 percent of the informants provided some other reasons for their emigration. A significant part of all informants were unskilled workers (34) and only six workers had skilled jobs. Four informants did not indicate their level of qualification. The biggest part (32 informants) identified their economic activity as employees, three informants identified themselves as “employers” (all those were from the 31-to-35 age group), and nine respondents identified “other.”

The 35 informants, including 21 women and 14 men, who mentioned economic reasons for coming to Norway became the analysis object in the further study. The largest segment of all the informants were from

the 31-to-35 age group (ten informants), and the other age groups were distributed almost equally, except for the oldest age (Chart 1).

Most Lithuanian workers in Rogaland area tended to reside in Norway for one to three years (ten informants) and for 4-to-8 years (twelve informants). Seven respondents lived in Norway for less than a year, and six informants lived in Norway longer than nine years. The analysis of the research data according to the age indicator showed a positive correlation with the length of stay. Older Lithuanian workers tended to reside in Norway longer than the younger generation (Table 1).

In order to ascertain the states of ethnic identity (low, high, or balanced state) of Lithuanian workers in Rogaland County, the author sought to find out the level of inclusion

Age groups							
Length of stay in Norway	20-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	Total
1-6 months	1	0	1				2
7-11 months	4	0	1				5
1-3 years	1	5	2	2			10
4-8 years	1	2	4	3	2		12
9 and longer			2	1	1	2	6
Total	7	7	10	6	3	2	

Table 1. Length of Lithuanian workers’ stay in Rogaland County

into one's ethnic group. The informants valued their relationships with family members and friends. The tendency to rate the intermediate level of relationship existed among Lithuanian migrants in Norway (Chart 2). However, the youngest informants tended to rate their relationships as a low level of inclusion. The tendency of high inclusion was equal to zero among the youngest generation. A high inclusion level tended to grow with the growing age of the respondents. The intermediate level of inclusion predominated among all age groups. A representative of the 20-to-25 age group said, "I think other Lithuanians already have families here in Norway. I live with my friend. All my family is in Lithuania, and we use "Skype" and seldom the telephone for communication" (06.2011). Another Lithuanian, who represented the 31-to-35 age group, said: "Some of my family members are in Norway and the others are in Lithuania. We always meet at weekends. I think our relationship is like that of other Lithuanians" (04.2011). The informants

of the oldest age group when asked about their relationship answered that the family is the most important thing. "I try to keep a close relationship with my family as much as I can, but sometimes there is not enough time" (08.2011). However, older age workers in Rogaland tended to think that they had better relationships than other Lithuanian migrants. The high level of inclusion was in the second place after the intermediate level of inclusions, which predominated among all age groups (Chart 2).

In the next section of the research the preference of Lithuanian workers in Rogaland to assimilate into the Norwegian society will be investigated. According to Marilyn B. Brewer, the medium tendency to assimilate exists in the case of the balanced state of ethnic identity.²¹ The intermediate level of assimilation tendency predominated among Lithuanian migrants in Norway (Chart 3). This tendency decreased with age, although it still remained the main indicator. A relatively low tendency of assimilation was found

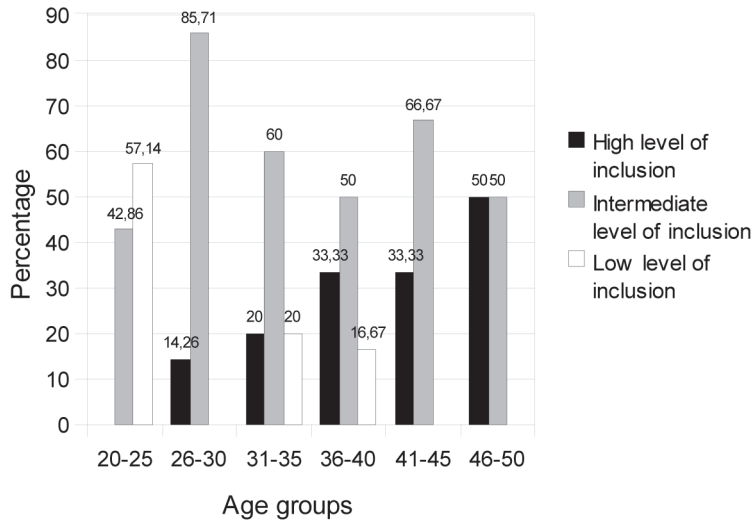

Chart 2. The social developmental state (self-rating)

among the informants who represented the age group 26-to-40. However, when asked they provided only positive answers about their attitudes towards Norwegian society. The statement of one informant represents many similar answers to the question about Lithuanian workers' links with the Norwegian society: "I have a few Lithuanian friends and a few Norwegian ones. My colleagues are mostly Norwegians. Children attend Norwegian schools and speak good Norwegian. However, at home we communicate in the Lithuanian language" (08.2011). Another segment of the informants tended to say that they had no Norwegian friends and that they communicated with friends from other ethnic groups (Russian, Latvian). Only in two answers was a high level of assimilation ascertained. One of those informants said, "My husband is Norwegian. We speak Norwegian with each other and with our children.... I think our family follows Norwegian customs and traditions" (02.2011). Another Lithuanian said, "I feel that my home country is Norway.

I speak Norwegian and have more Norwegian friends than Lithuanian" (02.2011).

Another predictor of ethnic identity is the tendency to differentiate themselves from the heritage cultural group.²² The medium tendency to differentiate from one's ethnic group was found among Lithuanian workers in Rogaland area, especially in the elder age group (Chart 4). When asked: "Do you make any efforts to differentiate yourself from other Lithuanians?" the most predominant answer was that Lithuanian workers did not care about this. In some cases, Lithuanian workers tended not to indicate their nationality. However, they were proud to be Lithuanian. "I think that I am like other Lithuanian migrants, who try to find happiness outside their homeland. However, I do not care what I look like or what others think of me" (06.2011). The tendency to differ from one's ethnic group was indicated by such answers as: "Sometimes I try not to look like someone who comes from East Europe ... I try to look like a local" (02.2011).

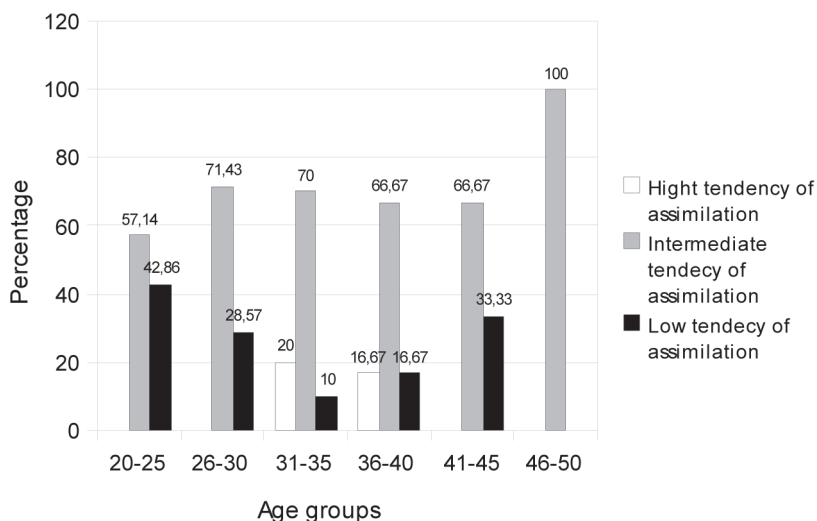

Chart 3. Assimilation tendencies among Lithuanian migrants in Rogaland County

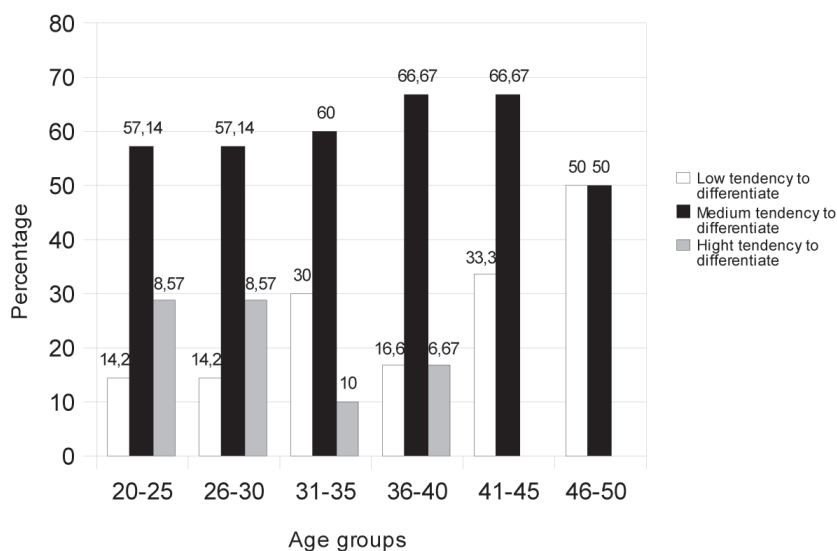

Chart 4. The tendencies of differentiation

Sociability is one of the adaptive context-dependent resources. In the research developed by Schönpflug, strong ethnic identity was found among persons with the lowest level of the personal resources of sociability, activity, or intelligence.²³ The sociability before and after migration varied insignificantly among Lithuanian workers across the age groups. A high rate of sociability

predominated in all age groups. “I like to communicate with other people”, said one informant (o8.2011). “I never like to be alone. ... It does not mean that I speak with everybody, but I think that I am a sociable person,” added another. “Migration did not change my communication style” (o6.2011). “There are not so many people who I can talk to here. However, if you persist, you can always

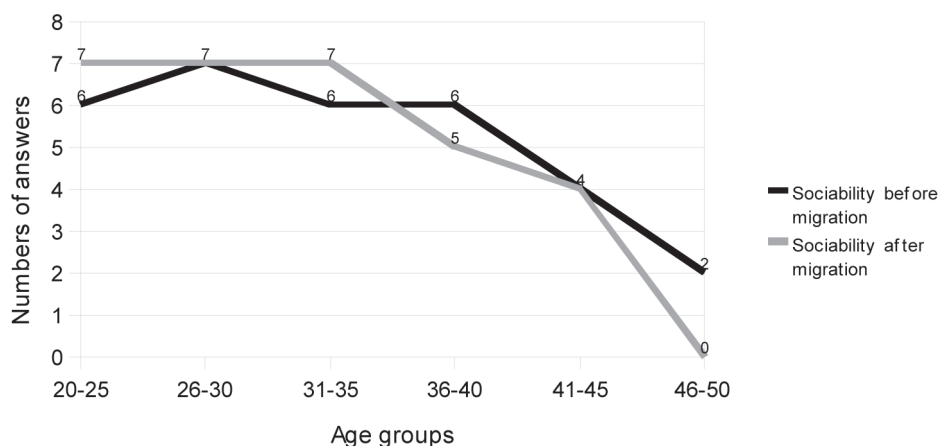

Chart 5. The sociability rate among Lithuanian migrants before and after migration

find somebody,” said some of the Lithuanian migrants (03.2011). Such answers highlighted the relatively high rate of sociability among Lithuanian workers before and after migration. The research findings revealed that the sociability rate tended to decrease with age, especially after migration (Chart 5).

The answers of the Lithuanian workers in Rogaland revealed that they tend to see themselves as sociable persons. However, when asked about the relationship with other Lithuanian migrants, most answers about such relationships were negative. The low sociability predominated especially among older-age informants. In order to understand this phenomenon, the Lithuanian workers were asked some additional questions, such as “Why do you not keep relationships with other Lithuanian migrants? Which social networks do you have in your ethnic group?” The research findings revealed that Lithuanian workers tend not to have close relationships with other Lithuanian migrants. Many of them have relatives or friends whom they knew in Lithuania. “I do not look for new acquaintances with other Lithuanians here ... Why should I?” asked me one informant (05.2011). When asked why, the answer was: “I heard about bad things (criminality); “... I do not think that they (Lithuanian migrants) will help me, rather on the contrary... (05.2011)” or “... I have already had some negative experience with other Lithuanians” (08.2011). Interviews with the Lithuanian workers involved in my research revealed that crime also exists among immigrants. However, this is not a conclusive reason to say that low sociability with other Lithuanians exists only because of criminality. In this case there is a need for further studies of this phenomenon.

Coping styles become of importance in the case of acculturation. When problem-oriented stress-coping strategy (active strategy) predominates, acculturation problems are often suppressed. In this case integra-

tion or assimilation is a likely acculturation outcome.²⁴ The research revealed that the problem-oriented coping style predominated among Lithuanian informants aged 31-to-45. Learning the Norwegian language (more than half of all informants said that they attended a language course) and improving living conditions in Norway (actively looking for a new job, flat) show the active problem-oriented coping style. With increasing age, such answers as “sometimes I do nothing (in a problem situation),” or “I start to think that is my fault” were given by older informants. With the growing age of the informants, problem-oriented coping style tended to decrease and, in terms of the rate of positive answers, coincided with the self-oriented coping style before migration. A self-oriented coping style was relatively lower after migration than before migration. It predominated among the Lithuanian workers before migration. As one informant said, “I try to focus on the problems and solve them if I have some.” When asked if it had always been so, the informant answered negatively, “In Lithuania I sometimes “gave up,” because I had a feeling that you cannot control the situation” (04.2011).

Self-esteem is closely related with acculturation orientations.²⁵ As mentioned above, the integration or bicultural attitude is related to higher self-esteem, and the assimilation orientation is considered to be prevalent among individuals with low self-esteem. A significant difference in the global self-worth existed among the Lithuanian workers in Rogaland after migration in comparison with its level before migration. When asked about their life satisfaction after migration, all answers of the informants somehow suggested that the present situation was “a better life.” “Now I am more secure and tranquil then when I was in Lithuania,” said one informant. When asked why, he answered, “I do not need to care about the financial situation.

Now when my family has a stable income, we can think about other things; for example, how to spend time with the family” (08.2011). Many answers about the feeling of self-worth were linked with improved financial situations. However, other answers revealed that a high level of security, feeling welcome, and the positive attitude of the Norwegian society increase self-worth and make Norway “a second home.” The self-worth tended to increase with age, and it remained relatively high. One informant of the age group said, “I have almost everything; however, sometimes I think whether I am happy. Then I start to think about going back to Lithuania. But I can go there whenever I wish. I think I am happy here” (05.2011). When asked why they do not go back forever, the respondents often pointed out the financial situation and instability in Lithuania.

Conclusions

Lithuanian workers’ personality change during the acculturation process

The following analysis is based on the author’s reflections within the above-mentioned theoretical framework. The intention of this research was to reflect on the social phenomenon of the acculturation of Lithuanian migrants. It should be noticed that any findings about social phenomena are never absolute.

The aim of this article was to ascertain what kind of ethnic identity the Lithuanian workers in Rogaland County maintain. The previous analysis of three tendencies – the tendency to differentiate oneself from one’s ethnic group, the tendency to assimilate into the Norwegian culture, and the social deve-

lopmental state (Lithuanian migrants self-rating) – allows to ascertain the low, medium, and high level of the identity state. According to the research findings, the medium tendency to assimilate and differentiate and an intermediate level of inclusion into one’s ethnic group predominate among the Lithuanian workers in Rogaland (Charts 2 - 4). This study proves that the balanced state (medium level) of ethnic identity exists among the Lithuanian workers in Norway.

Ethnic identity is defined as an indicator of derivative acculturation of further preferences: the tendency to assimilate, the tendency to differentiate oneself from one’s ethnic group, and the degree of inclusion into the group of origin. According to the optimal distinctiveness theory developed by Brewer, the less migrants feel included in their ethnic group, the more they tend to assimilate and the less they tend to dissociate from one’s group. In comparison with other age groups of the informants, the relatively low assimilation tendency and low level of inclusion into one’s ethnic group was found among the youngest migrants aged 20-to-25. The youngest generation has lived in Norway for a relatively short period of time. Five out of seven such informants have lived in Norway for just up to one year (Table 1). In accordance with Berry’s acculturation model, the length of stay is an important discriminator in the acculturation framework.²⁶ Employing this acculturation model, the youngest generation of the Lithuanian migrants is in the pre-contact or contact acculturation phase.

Acculturation is accompanied by migrants’ capacity to cope with difficulties of settlement and with psychological (e.g. stress) or adaptation problems. In this case, adaptation is a change of the individual in the direction of reducing the difference and distance between him and the new culture.²⁷ The problem-oriented coping style predominated among the Lithuanian workers after

migration. It replaced the self-oriented coping style, which existed before migration. The problem-oriented coping style correlates with the length of stay. The migrants who had been in Norway longer, tended to choose the problem-oriented coping style more often.

The problem-oriented coping style predominated among the informants aged 31-to-41. However, they tended to choose the “partly realized” answer about their fulfillment of migration hopes. When asked why, the majority of these informants indicated a relatively short time of residence in Norway. The other part of informants identified such reasons as inability to speak Norwegian or existence of cultural differences. The positive answers about the fulfillment of emigration expectations may signify successful resettlement, accompanied by higher self-esteem. A significant increase in self-esteem after migration was identified among the Lithuanian workers. A positive correlation between self-worth and the length of stay exists among the Lithuanian workers. In long term conditions, self-worth tended to increase.

The prerequisites for integration

This research aimed to find out whether the Lithuanian workers who live in Rogaland County integrate into the Norwegian society. If not, then what specifically prevents them from achieving integration? According to the statistical data, the Lithuanian migrants in Norway are a relatively new phenomenon. At the beginning of 2011, Lithuanians tended to reside in Norway for less than five years.²⁸ Only a few informants of this research resided in Norway longer than nine years. Time of residence is an important variable which can determine the choice of a specific acculturation strategy.²⁹ In a short term it is impossible to ascertain the acculturation orientation preferred by the Lithuanian workers

involved in this case study. However, this article proves that Lithuanian workers tend to choose the integration strategy as a possible acculturation orientation in long term conditions. Integration is associated with successful resettlement and often preferred by foreigners.³⁰ Integration is a process over time and under the influence of many factors such as sociability, active coping styles, and positive attitudes towards the majority. The Lithuanian workers in Rogaland have many of such necessary predictors for integration. According to the research findings, Lithuanian workers in Rogaland are in a balanced state of ethnic identity. It is concurrent with the problem-oriented coping style, a relatively high level of self-worth, and high global self-esteem. The problem-oriented coping style is a predictor of the integration or separation orientations.³¹ In long term conditions, the Lithuanian workers tend to think that their resettlement is successful. The Lithuanian workers characterize themselves as sociable persons. However, they often declare very limited relationships with other Lithuanians in Norway. The relatively high criminality may be one reason for the low sociability among the Lithuanian migrants, but not the only one. The connections between them and Norwegians are somehow limited. Many informants indicate that they mostly communicate with Norwegians only at work. On the other hand, eleven Lithuanian workers had only positive attitudes towards Norwegian society.

Endnotes

- 1 <http://www.ilo.org>
- 2 <http://www.ilo.org>
- 3 www.ssb.no/en/
- 4 www.ssb.no/en/
- 5 Sam L. David, Berry W. John. *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006
- 6 Brewer B. Marilynn. The social self – on being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1991, 17, pp 475–482
- 7 Berry W. John. Immigration, acculturation and adaptation. *Applied psychology: an international review*. 1997, 46(1), pp 5–68
- 8 Berry W. John. Acculturation as varieties of adaptation. *Acculturation: Theory, models, and some new findings*. 1980, Westview, pp 9–25
- 9 Taft Ronald. Coping with unfamiliar environment. *Studies of cross-cultural psychology*. 1997, pp 125–133
- 10 Schonpflug Ute. Acculturation, ethnic identity, and coping. Online readings in Psychology and culture. Unit 8. Retrieved from <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol8/iss1/2>
- 11 Sam L. David, Berry W. John. *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. 2006, Cambridge: Cambridge University Press
- 12 Schonpflug Ute. Acculturation, ethnic identity, and coping. Online readings in Psychology and culture. Unit 8. Retrieved from <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol8/iss1/2>
- 13 Brewer B. Marilynn. The social self – on being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1991, 17, pp 477
- 14 Brewer B. Marilynn. The social self – on being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1991, 17, pp 475–482
- 15 Schonpflug Ute. Acculturation, ethnic identity, and coping. Online readings in Psychology and culture. Unit 8. Retrieved from <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol8/iss1/2>
- 16 Kuznecoviene, Jolanta. Lietuviu imigrantu Norvegijoje, Anglijoje ir Ispanijoje isitraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos [Pathways of incorporation of Lithuanian immigrants in Norway, England and Spain: from conformism to navigation]. Vilnius: Lietuvos mokslu akademijos leidykla [The Lithuanian academy of Sciences Press], 2009, 2, pp 96–103
- 17 Peters Bernhard. Collective identity, cultural difference and developmental trajectories of immigrant groups// *Identity and Migration. Migrants in Western Europe*. England: Ashgate, 2003, pp 13–35
- 18 Kuznecoviene, Jolanta. Lietuviu imigrantu tautines tapatybes darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje. [Strategies of national identity construction of Lithuanian immigrants in Ireland, England, Spain and Norway]. Vilnius: Lietuvos mokslu akademijos leidykla [The Lithuanian academy of Sciences Press], 2009, 4, pp 283–291
- 19 Cernius J. Vytautas. The acculturation of a group of Lithuanian women: A follow-up study. *Journal of Baltic studies*, 1980, 11 (3)
- 20 *Statistic Lithuania*, 2010
- 21 Brewer B. Marilynn. The social self – on being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1991, 17, pp 475–482
- 22 Brewer B. Marilynn. The social self – on being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1991. 17. pp 475–482

- 23 Schonpflug Ute. Acculturation, ethnic identity, and coping. Online readings in Psychology and culture. Unit 8. Retrieved from <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol8/iss1/2>
- 24 Lazarus Richard, Folkman R. Susan. Stress, appraisal, and coping. 1984. New York: Springer Publishing Company
- 25 Phinney S. Jean, Chavira Viktor, Williamson Lisa. Acculturation attitudes and self-esteem among high school and college students. *Youth & Society*, 1992, 23(3), pp. 299–312
- 26 Berry W. John. Immigration, acculturation and adaptation. *Applied psychology: an international review*, 1997, 46(1), pp 5–68
- 27 Berry W. John. Cross-cultural psychology: research and applications. Cambridge: Cambridge University Press, 1992
- 28 www.ssb.no/en/
- 29 Berry, W. John, Sam J. David. Acculturation and adaptation. *Handbook of cross-cultural psychology. Social and behavioural applications*. 2nd ed. Boston, MA: Allyn and Bacon, pp 291–326
- 30 Berry W. John. Immigration, acculturation and adaptation. *Applied psychology: an international review*. 1997, 46(1), pp 5–68
- 31 Lazarus, Richard, Folkman R. Susan. Stress, appraisal, and coping. New York: Springer Publishing Company, 1984

Liuda KREISMA

LIETUVIŲ DARBUOTOJŲ AKULTŪRACIJA IR ADAPTACIJA NORVEGIJOJE (ATVEJO TYRIMAS)

Remiantis J. W. Berry (1997) dviejų dimensijų akultūracijos modeliu, straipsnyje analizuojamos Lietuvių darbuotojų, gyvenančių Norvegijoje, Rogalando vietovėje, adaptacijos strategijos. Taikant šį akultūracijos modelį, laikomasi nuostatos, kad individas gali pasirinkti vieną iš akultūracijos strategijų: integraciją, asimiliaciją, separaciją arba neturėti jokių socialinių ryšių nė su viena tautine (etnine) grupe (marginalizacija). Taikant šį modelį laikomasi nuostatos, kad akultūracijai įtakos turi asmeninės savybės, tokios kaip socializacija ar gebėjimas įveikti stresą.

Remiantis U. Schönplflug (2002), tautinis identitetas parodo akultūracijos dimensijas. Lietuvių darbuotojų tautinio identiteto raiška Norvegijoje tirta taikant M. B. Brewer (1991) išplėtotą optimalių skirtumų teoriją (*optimal distinctiveness theory*). M. B. Brewer (1991) teigia, kad subalansuoto etninio identiteto atveju egzistuoja vidutinio lygio asimiliacija, vidutinio stiprumo polinkis skirtis iš kitų savos etninės grupės narių ir vidutinio lygio išiliejimas į savos tautinės grupės veiklą.

Tyrime dalyvavo 44 lietuviai, gyvenantys Rogalando vietovėje, Norvegijoje.

Jurgina MAČIULYTĖ

Lithuanians in Norway: between conservation and integration

*Life is not the one you live,
but the one you remember
as you remember it
when you tell it.*

Gabriel Garcia Marquez¹

Even though the number of immigrant workers from Eastern Europe has increased significantly, very little research about them has been done in Norway. While stereotypes about these immigrants exist, there is little knowledge about who the Eastern European immigrants² are, what they think, and how they perceive themselves.

Following EU enlargement in 2004 there has been a sharp increase of migrant workers from new EU countries. In Norway, the increased labor migration is considered to be a result of the Norwegian economy and demand for labor, combined with expanded access to work in Norway for job seekers from the new EU countries. Labour immigrants from Poland are currently the largest immigrant group in Norway. After Poland, persons from Lithuania are given the most work permits. There is a great majority of males among la-

bour migrants. Following the extensive labor immigration, family immigration also increased. There are many who have come on the family unification of Lithuanian citizens³.

About Lithuanians, Statistics Norway says that by January 1, 2011 there were 16,396 Lithuanian citizens in Norway. According to the former ambassador of Lithuania in Norway, Alfonsas Eidintas, there are about 30,000 Lithuanians in Norway, because not all of them are included in official statistics⁴.

This statistics show that Norway is a popular country for migrant workers from Lithuania, and this is despite the fact that Lithuanians in Norway often became victims of human trafficking. According to data furnished by the groups against trafficking in Norway (KOM), from 2007 on Lithuanian migrants are in fourth place for human trafficking between Romania and the Philippi-

nes⁵. This issue deserves attention, because the poor economic situation alone cannot explain it. Further studies of Lithuanian immigrants and their identities could defeat the stereotypes and show the complexity of migrant life.

There are almost no studies in the sociological or psychological fields about Lithuanian migrants in Norway, and I have been unable to find any research about Lithuanians' linguistic practices in Norway.

Hence, in this article I discuss how the participants index and preform identities through their discourse as well as the relationship between the informants' nationality and their feeling of identity. I also try to show how Lithuanian immigrants understand their nationalism in Norway, how their feeling of belonging and national identity has been transformed, and to what extent all this has affected linguistic practice.

I investigate this language-identity nexus by using mixed methods research (triangulation). The research combines both quantitative and qualitative methods. Quantitative data were obtained from a self-completion questionnaire with open and closed questions, and qualitative data were picked up from semi-structured interviews and from a collection and analysis of literature on the subject.

The most significant data were collected from a self-completed questionnaire and semi-structured interviews with five Lithuanian families in Oslo / Akershus, a total of 18 people. The main criteria which I had for the informants was the family's length of stay in Norway and its desire to stay in Norway, since for my purpose I needed informants who are familiar with Norwegian culture and in one way or another identify themselves with this country.

After completing the anonymous questionnaire, in written form, about their personal background, language skills, feeling

of national identity, sense of belonging, and attitude to the language, adults were asked to discuss questions about their sense of belonging and feeling of national identity orally. The focus group technique allowed me to develop an understanding of why people feel the way they do.

Five Lithuanian families, of course, cannot yield completely generalized conclusions, but together with the facts from the other studies and the description of the social setting in which the research was conducted, they can shed reasonably reliable light on this topic, and the findings can be generalized to a theory.

Constructionist approach to identity

According to John E. Joseph, no one claims to be an essentialist today. Nor will the author of this study do so; instead I will concentrate more on a constructionist approach, since I feel a constructionist approach best explains all points of our changing global society. However, in carrying out this research J. E. Joseph's remark that there "must remain space for essentialism ...or we can never comprehend the whole point for which identities are constructed"⁶ will be kept in mind.

In our case, both the reorganization of the Soviet Union and of the Eastern bloc countries in 1989-91 and then the opening of the borders for former Soviet republics have contributed to a strong awareness of the fluidity and arbitrariness of nationality, and therefore also of national identity. For participants of this study (as thousands and thousands of other immigrants) this had such a big impact that the traditional understanding of national identity as something imposed by birth or early circumstances and remaining unchanged thereafter doesn't fit them anymore.

This fact forces us to study their identity in a constructionist light, as something they construct throughout their lives.

In the last decades there have been two approaches to language and identity at work – essentialism and constructionism. An ‘essentialist’ approach is one in which categories such as nationality, gender, and so forth are taken as determinate givens in terms of which linguistic behavior can be analyzed. Even though this approach was dominant until the 1990s, it coexisted with the ‘constructionist’ approach, which understands identity as flexible, created, and constantly changing in the course of interaction among constructs.

H. Fink⁷ has developed a semantic model of the identity concept where he attempts to explain the opposition between essentialism and constructivism. It is a triangle of numeric, generic, and qualitative identities, which are separate but at the same time mutually dependent on each other. None of them can stand alone. From this model we can clearly see that an individual’s identity consists of both permanent and changeable elements. *Numerical identity* suggests that something throughout its existence is the same as itself and unlike any other thing. Numerical identity helps to give meaning to the concept of identity-change because it provides a fixed point in relation to what is changing. *Generic identity* is when something is the same as something else, the same with respect to kind of class, character, type, or category, as distinct from other classes, characters, types, or categories. *Qualitative identity* is when something is like something else or links in one or more specific ways, unlike other things that are not similar in that particular way.

Fink emphasizes that much of what we call identity is identity-awareness and sense of identity. Varying awareness about our own identity is made up of degrees of our numerical, generic, and qualitative identities. According to Fink, identity is both fixed

and changing. Every individual always has a diversity of identities – an identity complex.

Unn Røyneland⁸ writes that based on this theory about identity, the language one learns as a child is part of the individual’s numerical identity, as it is something one has received without even having chosen it, and it was learned more or less automatically. One can choose to use one of the languages or not, but they will still be considered a part of the individual’s numerical identity, in the sense that it is something one has had, which is part of an individual’s numerical identity and part of that individual’s language history. On the other hand, language is part of the generic identity, as the language places individuals into categories or groups together with other individuals of the same kind. At the same time, language is part of an individual’s qualitative identity, because some individuals resemble each other in a certain way by speaking the same language, dialect, or register; however, these people can be very different in a number of other ways as well.

In this study N. Mendoza-Denton’s understanding of identity will be accepted, where identity means the active negotiation of an individual’s relationship with larger social constructs⁹. Linguistic behavior will be understood as a set of acts of identity in which people negotiate both their personal identity and their search for social roles.

We can explore the shifting and negotiated nature of social identities within talk as well as the values attached to the different codes by their speakers as social identities are made manifest through talk: the actual language, ‘code’ (‘we-code’ and ‘they-code’), and the content and context¹⁰. The majority language, the ‘they-code’, is associated with more formal, stiffer, and less personal out-group relations, whereas the minority language, the ‘we code’, is associated with in-group and informal activities. They are not a determinate given, but open to transformation¹¹.

Anna de Fina¹² argues for the existence of a variety of modes of emergence of identity within discourse. The first mode is when narrators use particular linguistic devices such as first person singular or plural pronouns to refer to themselves, or when they employ or switch between linguistic codes. They then convey their identities by adhering to telling norms and styles that are shared by other members of their communities. Secondly, when narrators use particular accents, impersonate, imitate, use a different voice, or imply other kinds of devices that allow them to express footings, they perform identities. Finally, the third mode is when narrators adopt identification strategies for themselves and others as characters in the story-world, or when they critically present characters as breaking social rules. Then they accept, contest, and discuss their identities.

Emigrants always experience the tension of retaining and (re)establishing their national identity. Actors representative of an official political context, such as school, family, country, or medium, lead to identity changes of individual social groups – identifying with or conversely separating themselves from the nation¹³. Therefore, in the contexts of migration, conscious or unconscious national identity preservation efforts are characteristic of the emigrants. Another thing that is happening with immigrants' national identity is that their territoriality and historical memory is re-constructed and loyalty to two or more States is reconciled: the immigrant moves from one cultural context to another and the integration process takes place.

V. Liubiniene writes both that national identity is shaped by national consciousness and that national identity consists of national consciousness. A mature individual, who has his defined sense of belonging to one or another nation, forms his or her national consciousness out of cherished values, traditions, customs, a system of symbols, histori-

cal experience, attitudes, norms, and so on, all developed over the centuries¹⁴. Identification with the nation lets us answer the fundamental question of humanity: what and who I am or we are. Despite the fact that during globalization our interests extend beyond national boundaries, in the politics of national identity the most important criteria in selecting whether we belong to one country or another is whether these criteria provide an opportunity to belong to one of them or the other, thus there always exists a barrier (*we-ness/they-ness*)¹⁵.

To close it is definitely necessary to mention Anderson's aprioristic approach to language within identity, his definition of the nation as an imagined political community and the trope of '*we-ness* on which the imagined national community is built'¹⁶. Despite Hobsbawm's¹⁷ critique of Anderson's theory as granting language too much influence, and using national languages as though they were a constant, this theory remains valid. It is relevant for some countries, Lithuania for example, and this fact keeps Anderson's theory worthy of interest.

Lithuanian informants' personal background

Age, length of stay in Norway, age at arrival

Tables 1 and 2 show Lithuanian informants' age at the time of the interview, length of stay in Norway, and the age range. Five Lithuanian families were interviewed, for a total eighteen persons: four men (one of them Norwegian), five women, five boys and four girls. The adults are 29 to 47 years old and the children are two to eighteen years old.

Table 1. Sample of 18 speakers.

	Men	Women	Boys	Girls
Number	4 (1 of them Norwegian)	5	5	4
Age range	32-47	29-43	2-18	2-17

Table 2. Speaker's age at arrival in Norway and length to stay.

	Men	Women	Children
Age at arrival	25-41	23-41	Birth-15
Length of stay in years	4-8	2-7	2-7

We see that the men stayed in Norway longer than the women. The reason is that men very often come to Norway first and after a year or more invite their woman and children to join them. We will see this later when speaking about the causes of immigration.

Education and job

The majority of the Lithuanian adults (five) have higher education, one has studied in college, one finished secondary school only, and one didn't want to say (see Table in the Appendix). The women work as a housemaid (one woman), as mother tongue teachers or '*morsmåslærere*' (two women), and two women are housewives. One man is a road worker and two are house builders. We see that our participants confirm the findings of the IMDI project "Vi blir"¹⁸: the educational level among immigrants is high and many of them are not working according their education.

The relatively low Lithuanian knowledge of the Norwegian language (see Appendix Table 4) confirms IMDI project's "Vi blir" data: migrant workers from the Baltic area have low proficiency in Norwegian¹⁹.

Cause of immigration

For three of the Lithuanian participants the cause of immigration was work, for two marriage, and for three family reunion. All the women moved for family reunion, or because her husband was working in Norway, or because her husband was Norwegian. All the Lithuanian men moved trying to improve their family's economic situation.

LT1 family. Husband moved to Norway because he got a better paid job here than in Lithuania. Wife immigrated because husband had a job in Oslo. They both think that there are better social guarantees here, in Norway.

LT2 family. Husband moved to Norway because he got a better paid job here than

in Lithuania. Wife immigrated because husband had a job in Oslo.

LT3 family. Husband moved to Norway because he couldn't find work in Lithuania; he got a job here in Norway. Wife immigrated because husband had a job in Oslo.

LT4 family. Woman immigrated because of marriage with a Norwegian.

LT5 family. Woman immigrated because of marriage with a Norwegian.

Mother tongue preservation

For immigrants' children, who are born and/or grow up in a different country than their parents, the term 'mother tongue' is ambiguous, and many researches choose to use 'first language' and 'second language' instead. In general, 'mother tongue' is understood as the dialect or language that one grew up speaking at home. It is used in the home and other private spaces and contexts which are the least penetrable to objective observation²⁰.

This term was ambiguous for the Lithuanian informants as well. First, not all parents could say what language is the mother tongue for their child. Second, living and studying in Norway, children develop Norwegian language skills more than their parents' native language skills. Only in those families where parents make considerable effort to maintain the mother tongue in their children's lives do children develop an equal ability in their mother tongue and the state language. Otherwise the parents' native language comes to be used only as a home and family language for children.

For example, the LT2 family has a two-and-a-half-year-old daughter. Her nationality is Lithuanian. She can speak two languages – Lithuanian and Norwegian. She first started to speak Lithuanian, but when she began to go to a Norwegian kindergar-

ten aged one, she began to speak more and more Norwegian. As a result, it is currently very difficult to say which she will choose in the future – whether she will keep both languages or lose her parents' native tongue. Her parents couldn't decide if her mother tongue is Lithuanian or Norwegian. It is difficult to say what language she knows best. Her mother, father, and grandparents speak Lithuanian with her. She speaks Lithuanian with her parents and Norwegian with friends or when she plays. Sometimes she mixes languages together. Her patterns are somewhere in between those of her parents and those of the community.

Even though the boy from the LT4 family has Lithuanian nationality and has a Lithuanian father (the Norwegian man is only a stepfather to him), he claims to be a Norwegian. This boy is six years old, was born in Lithuania and lived the first three years of his life in Lithuania. He first he started to speak Lithuanian when he was two and a half years old, and lost the language after moving to Norway. The boy experienced some difficulties in his language development, and also refused to speak Lithuanian; as a result his mother decided to quit trying with Lithuanian for a while so that he could learn at least one language well. The mother doesn't speak Norwegian very well; it is difficult for her to speak Norwegian but she speaks it to her both sons regardless, not wanting to miss them, and wanting some authority over them. She only rarely tries to speak Lithuanian with them, but when she does it she receives no reaction. Two of her boys (at two and three years old) have learned Norwegian from their (step-) father and in kindergarten. They are fluent in Norwegian. The boys can understand some Lithuanian, but can't and don't want to speak it; they speak only Norwegian. The older can say some simple Lithuanian words, for example, *filmukas* – *film*, *gerai* – *good*, *taip* – *yes*, *ne* – *no*.

The LT5 family is the example with spouses of mixed nationality where the child kept his mother tongue. This is understandable because he moved to Norway just three years ago, at the age of fifteen, and has a Lithuanian father. He shares patterns with his mother.

The girls from the LT1 family moved to Norway with their mother only two years ago, at the ages of 15, 13 and 6; the father already lived here. Consequently these girls have had a good input from their motherland, Lithuania. They have now learned Norwegian at school, and currently have a better proficiency in Norwegian than their parents (see Appendix, Table).

The oldest daughter (17 years old) can understand, speak, and write Norwegian quite well, and read well. The middle daughter (15 years old) can understand and read Norwegian very well, and speak and write Norwegian well. The youngest daughter (8 years old) can speak, understand, read and write just a little bit of Norwegian. All are fluent in Lithuanian as native language speakers, and the family doesn't feel the need to reinforce their mother tongue proficiency with a Lithuanian language school or 'morsmålsopplæring'.

The man of the LT3 family moved to Norway eight years ago, and his wife with the children came after one year. The older brother was then six years old. The younger brother was born in Norway. Both brothers are behind in proficiency in both the Lithuanian and Norwegian languages; they are not perfect in either language²¹. This problem is quite common in multinational Oslo/Akershus schools.

For example, the four-year-old has phonological problems with some Lithuanian sounds, especially with the sound *r*. He pronounces this sound in Norwegian in a good way; the problem is due to the different requirements for this sound in Lithuanian and Norwegian. He also sees no difference between plural and singular, and usually

avoids the plural entirely and says *tre kat* or *trys katinukas* (three cats). The other kindergarten children of the same age and from families with two Norwegian spouses had no problems to use plural in the correct manner. The sentence structure in the four year old boy's speech is upside-down and the words often go in any order.

He first started to speak in Lithuanian. With his mother, father, older brother, and grandparents he speaks Lithuanian, and they speak only Lithuanian with him. With his best friends he speaks Lithuanian or Norwegian.

The older brother reports in the questionnaire that he is 'fluent' in Lithuanian, and has 'very good' Norwegian skills. He says that his mother tongue is Lithuanian, and thinks that he has a greater ability in Norwegian than in Lithuanian, but indeed his teacher at Norwegian secondary school is very concerned about his language skills.

With his mother and father he speaks Norwegian and Lithuanian, while with his younger brother and grandparents he speaks Lithuanian. They speak Lithuanian with him, but sometimes when he doesn't understand what they mean in Lithuanian his mother or father explains it in Norwegian. With his best friends he speaks Lithuanian or Norwegian, depending on the friend.

Understanding and feeling of national identity

It is possible to understand national identity in the senses of citizenship or ethnic origin. In the Soviet Union this issue was very clear – a person's ethnic origin was called nationality and this never changed, no matter what citizenship they had.

There were different lines in the passport for nationality (ethnic origin) and citizenship. A person could, for example, be a citizen of the Soviet Lithuanian Republic and

be Russian, even though his/her parents and grandparents lived in Lithuania. This understanding of nationality has remained up to the present day in the former Soviet Union. Only life in a multicultural and open Norwegian society constructs a different understanding of the notion of nationality.

In the questionnaire all the Lithuanian adults marked their and their spouses' nationality as Lithuanian, and one boy from the LT4 family with a Norwegian father was marked as Lithuanian and Norwegian, because he has dual citizenship.

This was the reported objective national identity based on ethnic origin and citizenship, though informants do not have a common understanding of the notion of nationality.

The subjective feeling can be completely different from the objective one. In the questionnaire the participants were asked what they feel they are. They could choose one or more of these answers: Lithuanian, Norwegian, European, World Citizen, It Is Hard To Say, Other.

The boy from the LT4 family has a Lithuanian mother and a Lithuanian father, but his stepfather is Norwegian. The boy was born in Lithuania, has Lithuanian citizenship, but says that he is Norwegian and refuses to communicate in Lithuanian. Hence, ethno-genealogical parameters (such as ethnic origin and place of birth) are crucial for all adults of both target groups, but for the children it can be their ethnic origin, place of birth and/or whether they grew up in Norway that matters.

None of the adult participants found it difficult to determine who she/he is, and none of the adult participants reported that they feel themselves Norwegian: four felt themselves Lithuanian, three European and three World Citizens (see also Appendix, Tables 5-6). To be European or a World Citizen includes Lithuanian, but it also means to be part of a wider context than one particular nation.

Children who were less than six years old couldn't completely understand the question, so only the answers of the children who are six or more years old will be discussed and presented here (see Appendix, Table 3). One child from a family with both parents Lithuanian feels himself European and two children (one from the family with both parents Russian and one from the family with one Norwegian and one Lithuanian parent) feel themselves World Citizens.

Before drawing any conclusions it is worth looking at what, according to the participants, describes identity (see Appendix, Table). The participants think that language, the origin of the family, how you were brought up, the culture you prefer, and the history of your country describe national identity. The native language itself is one of the parts of identity.

The history of the country and language are important issues for Lithuanians participants, but they note that identity is most linked to the culture a person prefers.

Children older than six years (five children from Lithuanian families and five children from Russian families) were asked what language they would like to speak with their children. Only one child from Lithuania answered that she would like to speak Lithuanian, two Lithuanian children would like to speak Norwegian, and two children would like to speak Norwegian and Lithuanian.

Lithuanians put weight on the culture a person prefers and during the interviews they stressed the different culture between Lithuanians and Norwegians and expressed willingness to keep their own culture. For example, all the participants like comfortable Norwegian clothes, the politeness and secure society in Norway. On the other hand, the LT1 man and wife hate Norwegian food; the LT2 spouse is indignant at the Norwegian custom of keeping their old parents in homes for the elderly and not with themselves as it is common in Lithuania; and the LT4 wife

calls it sacrilege that her husband's family eats meat on Christmas Eve as it is not allowed in Lithuanian Catholic culture. Only one family, LT₃, said that they keep their own culture, but try to adjust themselves to the Norwegian one as well.

It is not that Lithuanians completely reject Norwegian culture; they accept things that they find positive from both Lithuanian and Norwegian culture, and reject things that they don't like in Norwegian or Lithuanian culture.

We can see that by introducing themselves in a certain way and attributing certain moral characters to their own nation and right or wrong behaviors, Lithuanian participants build representations that are a basic part of their national group ideologies.

National identity, manifested through talk

Discourse fits perfectly for the study of identity because it always expresses personal experience and understanding of events in a subjective and culturally determined way. Furthermore, some linguistic strategies are always used in discourses that are related to one's conception of self and others.

All informants could choose the language in which they would like to write their answers in the questionnaire and speak during the interview. Lithuanian informants chose to use Lithuanian, so the preferred code for informants was their native language. The native language is definitely *we-code* for adults' informants. Its province is the family and people with the same native language. Lithuanians use their native language at home and in intimate talk. Lithuanians also use Lithuanian in official situations, for example, work, to communicate with people of the same origin.

It is more complicated with the children, and in some cases it is not possible to make

a priori assumptions about which code has the putative 'we' functions and which the 'they' functions. In only some of the oldest is the ethnic language fully understood and expressed as *we-code*. This is for the 17-year-old Lithuanian girl from LT₁ and the 18-year-old Lithuanian boy from LT₅. The Lithuanian boy and girl switch from the Norwegian language to the Lithuanian as soon as they can. For the children from LT₄, the *we-code* is Norwegian. For all others, the *we-code* depends on the social context.

For Lithuanian children the ethnic language is *we-code* at home and with siblings or Lithuanian friends, regardless of whether the environment is Lithuanian (at home or in a Lithuanian school) or Norwegian (for example, on a bus). With Norwegian friends both the Lithuanian children have Norwegian as *we-code*. They feel themselves or want to feel as part of a group of Norwegian children, but not as from an ethnic minority group.

Asked directly in the questionnaire, none of the adults felt Norwegian, but in talk their self identification sometimes changed.

The analysis of the discourses outlined showed four cases of adults' understanding of identity:

Identity is stable for both adults and children. If you are born Lithuanian/Russian you will stay Lithuanian/Russian all your life no matter what (Families LT₁, LT₅).

Identity is stable for adults, since it is too late for them to be ones with a different culture, but the personalities of children are not yet formed, so their identity changes, they can be/are 'norwegianized' and/or feel Norwegian (Families LT₄, LT₂).

Identity is slightly changing, when a person lives in a different culture. So both adults and children are 'norwegianized' (Family LT₃).

For example, **LT₅'s discourse** (see Appendix, Discourse 1). Here we can see that national identity is argued to remain stable and none of its components are changing. The

woman and her son feel Lithuanians ethnically, socially, and officially. The woman in particular holds the strong position that only origin and mother tongue are important in a person's feeling of identity, and any social changes such as new languages or different culture, or civil changes such as different citizenship, can't change the original identity (lines 1-5). The repetition in different words about never changing feeling in connection with Lithuanian nationality has the effect of emphasizing the importance of this fact (*tu niekad nesijausi norvegas* (line 1), *tu vis tiek nebusi norvegas* (line 2), *tu nebusi* (line 3), *tavy ta nuomone nepasikeis* (line 5). The woman understands nationality as given from the birth and transferred by the mother (*ta tapatybe turi ateiti su motinos pienu*, line 4). She highlights numerical identity which is fixed. In this light generic identity, which is something that places individuals into groups together with other individuals of the same kind, also seems unchangeable for her. Even if the person speaks perfect Norwegian, according to her, he/she will never be Norwegian (*Nesvarbu, kad tu kabesi norvegiskai idealiai, bet tu nebusi* (line 3). She accepts that Lithuanians can come to resemble Norwegians by speaking Norwegian (qualitative identity), but it doesn't seem enough for her to cause changes in feelings of national identity and nationality. Nation and language are very frequently connected in her discourse. To identify himself/herself with the nation means to speak nation's language (*jeigu tu tapatiniesi su ta tauta* (line 17)...*tai kaip gi dabar nekalbesi savo kalba?* (line 19). Nevertheless, the woman distinguishes the nation and its government. She doesn't like how the government governs the nation and expresses this in line 18: "*mes sakom: o va cia ten tokia ar anokia, gerai, bet tai valdzia, bet patys zmones*" ("we say: it is such and such [a government], ok, but it is the government, while the people themselves"). In this line we

can see an opposition being drawn between the government and the nation. In line 18 she says *but the people themselves* and in line 19 she amplifies her thought by saying *the nation itself*. It is the people of Lithuania, or Lithuanians, she identifies herself with.

Line 18 is interesting because of the changed pronoun. Throughout the discourse the pronoun *tu* (*you* in singular) is used, but in this line *tu* is changed to *mes* (*we*). Both pronouns show that discourse is other-oriented since the use of *tu* and *mes* represents detachment from the self as a specific individual.

The frequent use of *we* is observed and described by Anna de Fina²² in her study about Mexican immigrants in America. This phenomenon she calls chorality, and argues that choral evaluation is presented by immigrant speakers as an essentially collective enterprise. I have to notice that use of *tu* in the above discourse is an even stronger collective enterprise. It has the opposite semantic connotation in the sense that in the case of *we* the plural is used instead of the singular, instead of one person's experiences, and in the case of *tu* the singular *you* is used to vanish among many other personalities, to identify yourself with a whole nation.

Tu is used to express statements completely obvious to the narrator, statements that she is completely sure everybody would accept, and *mes* is used to express a collective enterprise that can be disputed by some Lithuanians. Both pronouns show that the discourse producer identifies herself with the nation, she doesn't exclude herself from the nation. Where she explains that it is impossible for a person to become Norwegian, she describes her own thoughts and feelings and at the same time she is convinced that it fits everyone: her, me as interlocutor, all Lithuanians. While talking about dissatisfaction with the Lithuanian government, she understands that probably not everyone feels the same way. In fact, saying *tu* in this

context could sound as though she accuses me, her interlocutor, of being dissatisfied with the Lithuanian government, and she doesn't know if I am. That's why the use of *mes* is more appropriate – it still shows the collective enterprise, but not necessarily including me or those Lithuanians who like the government.

The laugh after line 9 is also meaningful. It indicates that the importance of the mother tongue is so obvious to her that it is almost stupid to ask her about that (lines 9-10). When I showed that this is not so obvious by asking her why she thinks so, she is slightly distracted (*Na, kaip kodėl?*, line 16) and her explanatory speech is not flowing afterwards (lines 17-19).

Her son adopts the same *tu* strategy and the same approach to the strong interface between language and nation (lines 8-12). Even though he is not sure how to formulate this, he says it somehow feels that his discourse sounds a little bit strange and keeps silent for three seconds thinking. To rescue him and keep a cozy atmosphere, I change my interlocutor (line 13).

However, at the beginning of his speech the son brings up another aspect of national language. He sees language as a bridge in communication with his own family, for example, his grandmother and grandfather. Missing the native language for immigrants can mean losing communication with some relatives.

LT3's discourse (see Appendix, Discourse 2) is of interest as well.

This discourse is very interesting for several reasons. First is the use of pronouns. The interviewee answers my question using the pronoun *A* (*I*), but after some sentences moves to the pronoun *tu* (*you*) which, as I argued before, is an essentially collective enterprise. This other-oriented discourse is a general characteristic of the Lithuanians, while the Russians answer the same question with the

first singular pronoun *Ja* (*I*) and continue with it. Both languages from the linguistic point of view have the same capabilities, so this phenomenon must have some psychological reasons. Maybe *tu* (*you*) for the Lithuanians works as a protection mechanism in an insecure society. Using *tu* they detach themselves from their own personality and then it is safer for them to express their private feelings and thoughts, because then they speak as if not only about themselves.

Another thing that is of interest because it distinguishes this discourse from the others is the woman's attempts to build and negotiate a negative identity for Norwegians and a positive one for Lithuanians in connection with their inner qualities. In other families' discourse negativity is directed only to Norwegian food.

The woman uses ethnic labels that create Norwegian-Lithuanian opposition. *Friendly* is a trait that characterizes Lithuanians and it opposes them to the local group, the *cold* Norwegians (lines 13-15). Such labeling is connected with an attitude that one ethnic group holds toward another, and it can seem factual to the discourse producers because of such psychosocial factors as long-term isolation from the local group due to having little facility in the Norwegian language. The woman has lived in Norway for seven years with minimum local language skills (see Appendix, Table 4) and she is the only one from all adult participants with only a secondary school education (see Appendix, Table 3). It is possible that due to lacking language skills and low education she has difficulties adjusting to and integrating herself in a new society.

The third point of interest is that discourse producers openly represent contesting and competing identities when they present in a positive way one Lithuanian woman as a character breaking Lithuanian social rules (lines 45-54).

The whole discourse began from the ethnic identity as *we-code* as a starting point (lines 1-19), but during the talk this Lithuanian identity was covered by a slightly Norwegian one (lines 36-54). The woman understands nationality as given from the family. It is a family that forwards national culture and language (lines 7, 18). She stresses unchanging numerical identity until her husband joins the conversation and highlights generic identity by placing himself into one more general group – *human being* (lines 26-27). Then he narrows it to *Lithuanian* and *European*. He doesn't manage to cross European borders even though he tries in line 28. He says that he can be Lithuanian, European, or African, but after a short pause corrects himself. This self-repair is meaningful, as is the laugh coming right after it (line 29). It shows boundaries in the feeling of identity. The stereotype of an African man for Lithuanians is a man with a black skin; the interlocutor has white skin, so he can't be African (even though this statement is not true in reality). He has been too quick to speak, has talked nonsense and it is obvious to everybody in the room — that's why it is funny.

We can see from the lines 13-15 discussed above that immigrants do not always feel gratitude towards the host country but rather express mixed feelings about the host society. The woman feels that Norwegians don't accept her and she thinks that they are cold people. But when her husband enters the room and claims a broader understanding of national identity – as a European or a human being, not just a Lithuanian – the talk turns to a different link, the interlocutors show that they are positive on some Norwegian values, so that integration, or 'Norwegianization', can take place.

Norwegian identity comes into play when the participants accept values attached to the different codes, for example, clothing fashion in Norway (lines 26-38). Dressing is quite an

important part of identity as it belongs to daily activities, and expresses personality and belonging to one or another social group. Even though globalization around the world continues to unify people's clothing, it still varies from nation to nation. Each nation has its own traditions for clothing, because native clothing comes from the climate and a wide variety of living conditions.

The emphasis to the statement "*you will become like the persons you communicate with*" is given through repetition of crucial lines uttered by both interlocutors. First the man states it (line 34), and then at the end of the discussion the woman repeats it (line 54). Also in the middle there are repetitions and assertions made by both interlocutors that this statement is true (lines 43-44). That is how the new identity takes place – through communication.

Conclusion

In this study the feeling of belonging, the sense of national identity and how this affects linguistic practice have been analyzed.

The informants are, in a sense, quite young, between 28 and 47 years old, their children are between two and eighteen years old. The Lithuanian adult informants' length of stay in Norway is between two and seven years. Hence, we are talking about modern migration here.

The mean length of stay for the Lithuanians is 4.5 years. This is no accident, since immigration from Lithuania increased only two to three years ago. Most of the participants have higher education, the main cause for their coming to Norway was economic, and most of the Lithuanian participants are overqualified for their jobs. These facts match the official statistics.

The analysis has shown that Lithuanian immigrants feel tensions in their quest to

maintain, transform or maybe even lose their national identity. Participants preserve their national identity putting weight on the factors that seem most important to them. Language is one of the most important factors for the Lithuanians, but they put more weight on the culture a person prefers, and during the interviews they stressed cultural differences between Lithuanians and Norwegians. Preservation of national identity is characteristic of Lithuanians; on the other hand, migrants gradually reconstruct their national identity, move from one cultural context to another, and integration takes place.

As demonstrated in this study, a social environment such as a family leads to the (re)construction of different social groups to identify with, or conversely to separate themselves from, the nation; and it is possible to see the manifestation of that in the language of utterance.

Discourse with adults began from the ethnic identity as *we-code* in a starting point, and in most cases it stayed stable. But, for example, during the talk with LT₃ Lithuanian identity was covered by lightly Norwegian one. The participants accepted the values, attached to the different code, and expressed their identity through the content and context. They follow their ethnic traditions, but accept Norwegian traditions as well, taking from both cultures things that seem reasonable to them. The Lithuanians have the feeling of belonging to two societies.

The use of linguistic devices such as the first singular or second singular pronouns to refer to themselves is meaningful as participants convey their identities by it. The Lithuanians prefer the second singular pronoun *tu* (*you*). This *tu* phenomenon could be a kind of lack of courage to reveal one's experiences and can work as a protection mechanism in an insecure society.

Lithuanians detach themselves from their own personality and vanish between many

others by using *tu* (*you*). *Tu* is an essentially collective enterprise.

The laugh in discourse is also meaningful as it shows the boundaries in the understanding of identity.

In the interview, the participants expressed collective values through their own evaluation of life in Norway and used nationality as an important identification category for self and others. In the discourse analysis, it is possible to see how the shift from Lithuanian to Norwegian in the discourses connects the same speaker to different national identities. The participants' sense of belonging to one and/or another nation is expressed through the categorization and shows them to be holding the same values and behaving in a particular way. They conveyed contradictory dual and hybrid identities by shifting self-description in connection with different societies and experience.

The self-identification of the informants is affected by both subjective and objective factors. Ethno-genealogical parameters (such as ethnic origin and place of birth) are crucial for all adults of both target groups, but the children reflect parent's attitudes, thus it can be their ethnic origin, place of birth and/or whether they grew up in Norway that matters. Many Lithuanians reported to identify either with their Lithuanian ethnicity, as Europeans or as world citizens.

How the Lithuanian and Russian adults understand stability and change of their identity depends on what parts of identity they emphasize. If one emphasizes numeric identity, she/he believes that identity is stable, if generic – person believes that it is changing.

The informants declare a dual identity by feeling a strong connection with their land of origin, national language and at the same time more or less accepting the Norwegian culture. They express these shifting and negotiating identities through actual language, *we-code/they-code*, content and the context.

Both target groups take what they think is the best from the two cultures and reject what they think is bad. They combine and blend aspects of both Norwegian culture and the culture of origin. The informants carry out this selection according to their common national values, traditions, norms of behavior, and personal attitudes. Besides that, they are strongly influenced by the Norwegian context. This leads to identity changes of the individual and influences the linguistic

practices as well. Such findings demonstrate the veracity and relevance of the constructionist approach which was taken as a basis for this thesis³³.

APPENDIX

Tables

Table 3. Members of Lithuanian families.

Families nr.	Husband (age/nationality)	Wife (age/nationality)	Child/children (age/nationality) (b-boy, g-girl)	Amount of children	Education (husband/wife)
LT1	45/lithuanian	43/lithuanian	17 g/lith, 8 g/lith, 15 g/lith	3	College/Higher education
LT2	32/lith	29/lith	2 g/lith	1	Higher education/Higher education
LT3	35/lith	32/lith	5 b/lith, 13 b/lith	2	didn't want to say/Secondary education
LT4	Didn't participate/norw	34/lith	2 b/norwegian and lith, 6 b/lith ¹	2	-/Higher education
LT5	45/norw	38/lith	18 b/lith ¹	1	Higher education/Higher education

¹ child from a previous marriage in Lithuania

Table 4. Norwegian studies and proficiency in Lithuanian families.

Participants (age of children)	Length to stay in years	The way of learning	General proficiency of Norwegian language*			
			speak	write	read	unders- tand
LT1 man	4	Adult education courses	1	1	1	5
LT1 woman	2	Private Norwegian courses	1	-	1	1
LT1 girl (17)	2	Secondary school	2	2	3	2
LT1 girl (15)	2	Secondary school	2	2	5	5
LT1 girl (8)	2	Secondary school	1	1	1	1
LT2 man	7	Adult education courses	1	1	1	1
LT2 woman	6	Adult education courses	3	2	5	3
LT 2 girl (2)	2	Kindergarten	3	-	-	5
LT3man	8	TV	3	3	4	5
LT3woman	7	Adult education courses	1	1	1	1
LT3boy (13)	7	Secondary school	4	2	2	5
LT3 boy (4)	4	Kindergarten	3	-	-	3
LT 4 woman	3	Adult education cour- ses, family	2	2	3	2
LT4 boy (6)	3	Kindergarten, family	3	-	-	3
LT4 boy (2)	2	Kindergarten, family	1	-	-	3
LT5 woman	3	Adult education courses	3	3	4	4
LT5 boy (18)	3	Secondary school	3	3	3	4

* 1-a little bit
2-quite good
3-good
4-very good
5-fluent

Table 5. Understanding of national identity (adults).

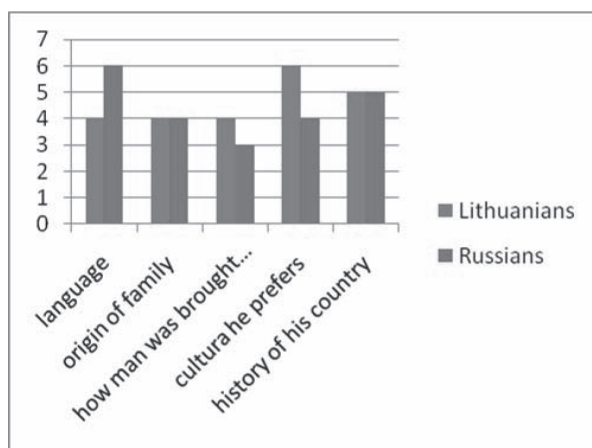
What do you feel you are ?	Lithuanian	Russian	European	Norwegian	World citizen	It is hard to say	other
Lithuanians (8 participants)	4		3		3		
Norwegians (2 participants)			2	1	1		

Table 6. Understanding of national identity. Children (only those who could understand the question – 6 years old and older)

What do you feel you are?	Lithuanian	Russian	European	Norwegian	World citizen	It is hard to say	other
From families with both Lithuanian parents (4 participants)	4		1	1			
From families with one Norwegian and one Lithuanian parent (2 participants)	1			1	1		

Table 7. What, according adults' participants, describes national identity.

Identity (2)	Lithuanians	Russians
language	4	6
origin of family	4	4
how man was brought up	4	3
cultura he prefers	6	4
history of his country	5	5

DISCOURSE SETS

Transcription conventions

W – wife, R – researcher, H – husband, S – son. [] mean start/end of overlap; < > non linguistic action; falling intonation followed by noticeable pause (as at the end of declarative sentence); continuing intonation; ? rising intonation followed by noticeable pause (as at the end of interrogative sentence); # noticeable pause shorter than one second; () noticeable one second or longer pause; – self repair.

Discourse 1. LT5 family

W. Tu niekad nesijausi norvegas, nors tu ir priimsi Norvegijoje pilietybę kada nors gyvenime.

Bet tu vis tiek nebusi norvegas, kuris cia gimes, kuris cia auges, kurio saknys cia yra.

Nesvarbu, kad tu kalbesi norvegiskai idealiai, bet tu nebusi.

Ta tapatybe turi ateiti su motinos pienu, as taip manau.

(1,5 second pause)

Jei gyvensi, kad ir dvidešimt metu, tavy ta nuomone nepasikeis.

R. Mhm. Ar svarbu gimtąja kalba mokėti?

S. Nu, siaip yra svarbu.

Jeigu turi seima pavyzdžiui Lietuvoje, baba ar seneli, taigi negalesi sneketi kokia angli kalba, nemoka.

R. Del giminiu svarbu.

S. Nu, del giminiu svarbu.

ir taip yra siaip gerai ismokti savo – (1-second pause)

kaip tautybe savo

(3-seconds pause)

R. Mhm. Na, o Ruta ka?

W. Aisku.

<laughs>

R. O kodel?

W. Na, kaip kodel?

Jeigu tu tapatiniesi su ta tauta ir galvoji apie tai, kad tarkim nesvarbu, kaip ten bebutu

(1,2-second pause)

mes sakom: o va cia ten tokia ar anokia, gerai, bet tai valdzia, bet patys zmones

(1,4-second pause)

pati tauta, tai aisku, nu tai kaipgi dabar nekalbesi savo kalba?

Discourse 2. LT3 family

R. Kas tu jautiesi esanti?

W. Lietuve.

R. Nesijauti Norvege?

W. Ne, nemanau, kad kada aplanai jau siuos norvege.

Vis tiek saknys lietuviskos.
 Aisku, stengiesi, deriniesi prie tu Norvegu
 bet vis tiek kultura, visos sventes isliks lietuviski.
 R. Mhm.
 W. Galkazkada, kai jau gyvensi 10-20 metu
 Norvegijoje, gal tada ir isijausi i ta kultura.
 (1,2 seconds pause)
 Jeigu bendrautum vien su Norvegais, tai
 ir isijaustum.
 Kadangi cia musu visas tas draugu ratas
 lietuviai vien, tai ir jauciamies lietuviais.
 R. Ar manai, kad siaip nu norvegai neprii-
 ma i savo tarpa, ar tiesiog net nesinori [jums
 draugauti]?
 W. Nu, jie tokie yra, jie yra
 (1,2 second pause)
 salti zmones is tikruju
 (1 second pause)
 Ne, mes draugiskiau vis tiek kazkaip, kaz-
 kaip jie nepriima i savo *duisia*.
 R. Gerai. Tada kas nulemia asmens tap-
 atybe?
 W. Na, tai is tikruju, tapatybe tai is kur kiles
 (1,3 second pause)
 Vis tiek gi nuo tavo seimos, tevu gi ateina,
 kokia tavo kalba buvo
 (1 second pause)
 buvo ismokinta. Kokie papročiai visokie
 buvo ismokinta, ta ir perduodi.
 <Man came into the room>
 R. O, eiks, prisijungsi.
 Mes va diskutuojam dabar.
 W. Kas, tavo manymu, nulemia asmens
 tapatybe?
 M. Ta, prasme, vaikui?
 R. Ne, tavo paties irgi.
 Na, pirmiausia, kas tu jautiesi esas?
 M. Eee. As tai siaip neskirstau, ar cia lituvis
 (1,5 seconds pause)
 As tai zmogum jauciuosi.
 Man tai ten vienodai, ar tai lietuvis, ar eu-
 ropietis, ar afrikietis.
 (2 seconds pause)
 Ne, gal afrikietis, ne.
 <everybody laughs>

W. Europietis.
 M. Europietis.
 R. Va, tai mes ta ir diskutavom, o po to
 perejom prie kito klausimo, kas nulemia as-
 mens tapatybe.
 M. Manyciau priklausom nuo to su kuo ben-
 drauji, su kuo buni daugiau.
 Posakis labai tinkas: "Su kuo sutapsi, tuo ir
 pats patapsi".
 Cia, cia labai tas tinkas.
 R. Na, gerai, tu susidedi dabar su norvegais.
 Patampi norvegu?
 M. Nu, visiskai, ne.
 Bet sunorvegetum stipriai.
 R. Mhm.
 M. Sunorvegetum stipriai. Tai aplinka
 (1,2 second pause)
 butu labiau.
 Tas veikia, veikia is tikruju.
 W. Veikia, veikia.
 Tu ir Natalijos pavyzdi paimk.
 Bendradarbe musu.
 Moteriai 44, bus 45.
 (2 seconds pause)
 R. Mhm.
 W. Vaiksto, kaip nezinau kas.
 Dzinsiukai, *bliuzkutes* trumpos.
 M. O anksciau buvo eiline moteriske me-
 tuose, kukli ir panasiai.
 W. Sijonais ilgais, skarelemis.
 ('R. Tai palaukit kas cia?
 Cia sunorvegejimas?
 W. Cia, kaip sakoma su kuo bendrauji, tuo
 ir pats tapsi.

Endnotes

- 1 Cited by Anna de Fina *Indentity in narra-
tive: a study of immigrant discourse*. USA:
John Benjamins North America, 2003.
- 2 The definition of *immigrants* is unders-
tood in the SN (Statistics Norway) sense:
immigrants are persons who have either
immigrated to Norway and do not have a
Norwegian background (also referred to as

- first-generation), or who were born in Norway of two foreign-born parents and who have four foreign-born grandparents.
- 3 Barne-,likestillings-oginkluderingsdepartementet. Situasjonsbeskrivelse. 2011. URL:<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2011/nou-2011-14/7/3.html?id=650825>. [Reading date: 11.08.22]
 - 4 Maciulyte, J. 'LR Ambasada – draugas ar baubas?', 2008 URL: http://www.lietuvis.no/index.php?option=com_content&view=article&id=68:lr_ambasada&catid=32:naujinos&Itemid=28 [Reading date: 20.08.2010]
 - 5 KOM: Årsrapport 2007-2008. Oslo: Politidirektoratet, 2009; KOM: Årsrapport 2009. Oslo: Politidirektoratet, 2010; KOM: Årsrapport 2010. Oslo: Politidirektoratet, 2011.
 - 6 Joseph, J.E. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. Great Britain: Joseph, Palgrave Macmillan, 2004, p. 90
 - 7 Fink, H. 'Om identiteters identitet'. In: *Identiteter i forandring*. Fink, H. & H. Hauge (red.). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1991, p. 204-227.
 - 8 Røyneland, U. *Dialektnivellering, ungdom og identitet: ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo Unipub, 2005.
 - 9 Mendoza-Denton, N. 'Language and identity'. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Chambers, J.K., P. Trudgill, and N. Schilling Estes (ed.). Oxford: Blackwell, 2002
 - 10 Sebba, M. and Wootton, T. (1998): 'We, they and Identity'. In: *Code-switching in Conversation. Language, Interaction and Identity*. London, 1998, p. 262-286.
 - 11 Joseph, J.E. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. Great Britain: Joseph, Palgrave Macmillan, 2004; Grosjean, F. *Bilingual life and reality*. USA: Harvard University Press., 2010; Mendoza-Denton, N. 'Language and identity'. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Chambers, J.K., P. Trudgill, and N. Schilling Estes (ed.). Oxford: Blackwell, 2002.
 - 12 Anna de Fina *Identity in narrative: a study of immigrant discourse*. USA: John Benjamins North America, 2003.
 - 13 Daukas, D. *Transnacionalizmo iššūkiai pilietybei ir etniškumui šiuolaikinėje Lietuvoje: Lietuvos tautinių mažumų ir Lietuviškos migracijos atvejai*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 2010.
 - 14 Liubinienė, V. *Studentų ir akademinės inteligentijos tautinis identitetas demokratinių permainų Lietuvoje laikotarpiu*. Disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1998.
 - 15 Taljūnaitė, M. and Labanauskas L. *Lietuvių ai svetur: tautinio tapatumo išsaugojimas*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2009.
 - 16 Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso/NLB, 1983.
 - 17 Hobsbawm, E. J. *Nations and Nationalism since 1780: Programmes, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
 - 18 (IMDi-rapport 1-2008. 'Vi blir... Om arbeidsinnvandring fra Polen og Baltikum'. 2008. URL: http://www.imdi.no/Documents/Rapporter/Rapport_arb_innv3MB.pdf. [Reading date: 11. 12.2010])
 - 19 Ten pat.
 - 20 Joseph, J.E. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. Great Britain: Joseph, Palgrave Macmillan, 2004.
 - 21 And it is not only about language skills here. Two boys of the Lithuanian family (LT3) were observed during one year. Case studies revealed the impact of language skills on social and psychological development of the children. The children's psychological insecurity, reticence and fear of social isolation.

tion are linked with a lack of language skills and feelings of inferiority that are incurred in situations where it feels as though you are not the same as the others (Maciulyte, J. and J. Sucylaite. 'Educational game – a tool of language learning and correction of psychosocial development'. In: *Kurybiniai metodai reabilitacijoje*, 2011. Klaipeda, 2011, p. 162-172.

- 22 Anna de Fina *Indentity in narrative: a study of immigrant discourse*. USA: John Benjamins North America, 2003.
- 23 Grosjean, F. *Bilingual life and reality*. USA: Harvard University Press, 2010; Mendoza-

Denton, N. 'Language and identity'. In: *The Handbook of Language Variation and Change*. Chambers, J.K., P. Trudgill, and N. Schilling Estes (ed.). Oxford: Blackwell, 2002; Sebba, M. and Wootton, T. (1998): 'We, they and Identity'. In: *Code-switching in Conversation. Language, Interaction and Identity*. London, 1998, p. 262-286; Joseph, J.E. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. Great Britain: Joseph, Palgrave Macmillan, 2004.

Jurgina MAČIULYTĖ

TAUTINĖ TAPATYBĖ NORVEGIJOS LIETUVIŲ DISKURSE: TARP IŠSAUGOJIMO IR PRARADIMO

Šia studija parodoma, kaip tautinė tapatybė lietuvių migrantų Osle šeimose yra konstruojama, rekonstruojama ir išreiškiama per diskursą, ir koks ryšys yra tarp tautinio identiteto, priklausymo tautai jausmo bei kalbos vartojimo. Tam yra taikomi mišrūs tyrimo metodai (trianguliacija) – kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai.

Tapatybė suvokiama ne tik kaip tam tikras psichologinis savęs klasifikavimas, arba priskyrimas tam tikrai grupei, kuris atsispindi žmonių socialiniame elgesyje, bet greičiau kaip kažkas, kas yra kuriama per socialinius veiksmus, o ypač per kalbą.

Tyrimas parodė, kad lietuviai bando integruotis ir susitapatinti su priimančiąja šalimi daugiau per kultūrą nei per kalbą. Jie yra kaip tiltai jungiantys dvi kultūras, iš abiejų kultūr pasiimantys, tai kas jiems atrodo yra gera ir atmetantys tai, kas jiems nepriimtina, nors viena kultūra vis dėlto išlieka dominuojanti. Tiriamieji tapatina save ne tik su Lietuva, jie taip pat jaučiasi esą Europiečiai ar pasaulio piliečiai.

Dalyviai per interviu vertindami savo gyvenimą Norvegijoje išreiškė kolektyvines vertybes ir tautybę naudojo kaip svarbią identifikacijos kategoriją. Dalyvių savęs tapatinimasis su viena ar kita tauta pasireiškia per klasifikavimą, vertinimą ir vertybių ar elgesio priėmimo. Jie taip pat demonstruoja prieštaringas, dvigubas savo tapatybes, keisdami savęs apibūdinimą, kai kalba apie skirtingas visuomenes ar patyrimus.

Iš tyrimo galima daryti išvadą, kad lietuviai emigrantai jaučia dilemą išlaikyti, transformuoti, o gal prarasti tautinę tapatybę. Socialinė aplinka, pvz. šeima, veda į atskirų socialinių grupių tapatybės pokyčius - tapatinti ar, priešingai, atskirti save nuo tautos. Nors tautinio identiteto išsaugojimo pastangos yra būdingos lietuvių emigrantams, palaipsniui migrantų tautinis tapatumas rekonstruojamas, suderinamas lojalumas daugiau nei vienai valstybei, imigrantai persikelia iš vieno kultūrinio konteksto į kitą arba tampa tiltai, jungiantys abi kultūras, vyksta integracija.

Diasporos istorija ir kultūra

Ilona STRUMICKIENĖ

Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai

XIX a. antrojoje–XX a. pirmojoje pusėje vyko keletas tarpusavyje susijusių reiškinių: masinė lietuvių migracija į užjūrius, lietuvių tautiškumo formavimasis ir Romos katalikų bažnyčios bandymai reaguoti į augančią racionalizmo, liberalizmo ir materializmo įtaką modernėjančioje visuomenėje. 1869–1870 m. vykusio Pirmojo Vatikano susirinkimo nutarimai (ypač popiežiaus neklystamumo bei jo jurisdikcijos viršenybės dogmos) sukėlė skilimą Romos katalikų bažnyčioje. Katalikai, nepripažinę Pirmojo Vatikano susirinkimo nutarimų, buvo ekskomunikuoti, todėl įkūrė savo bendruomenes ir bažnyčias. Viena tokių bažnyčių – Senoji katalikų bažnyčia arba Tautinė bažnyčia. Šios bažnyčios pradininku laikomas vokiečių teologas prof. Johann Joseph Ignaz von Döllinger, 1864 m. atmetęs Syllabus encikliką ir nepripažinęs Pirmojo Vatikano susirinkimo nutarimų. 1871 m. įsikūrę senkatalikiai išplito Vokietijoje, Šveicarijoje, Austrijoje, Lenkijoje ir kt. 1889 m. Utrechte, Olandijoje, susidarė vadinamoji Utrechto unija, kuri, protestantų remiama, skatino steigti nuo Romos katalikų bažny-

čios nepriklausomas tautines bendruomenes. Senkatalikiams įtaką darė ir jansenizmas, neigęs laisvą žmogaus valią ir skelbęs predeterminacijos dogmą. Tautinės bažnyčios atstovai (senkatalikiai) nepripažįsta ne tik popiežiaus primato, bet ir celibato, atlieka apeigas ta kalba, kurią sekėjai supranta, praktikuoja viešą išpažintį ir kt.¹ Dėl popiežiaus neklaidingumo dogmos nepripažinimo tautinių bažnyčių atstovus Romos katalikai traktuoja kaip schizmatikus ir eretikus².

Tautinės bažnyčios idėja ne tik plito Europoje, bet ir pasklido *naujajame pasaulyje* kartu su iš *senojo žemyno* emigravusiais katalikais. Prie Tautinės bažnyčios plėtros Amerikoje prisidėjo ir JAV Katalikų bažnyčios (Romos) vyskupų politika imigrantų ir jų parapijų atžvilgiu. Viena vertus, dalis aukštosios JAV katalikų hierarchijos pasisakė už greitesnį imigrantų asimiliavimą (per anglų kalbą). Kita vertus, pagal 1884 m. Baltimorėje priimtus JAV Katalikų bažnyčios vyskupų nutarimus visas parapijų turtas turėjo tapti vyskupų nuosavybe³. Emigracijoje tautinės bažnyčios idėja ypač išplito tarp lenkų

emigrantų JAV, taip pat tarp slovakų, čekų ir italų. Lenkų ikiemigracinė padėtis, kai vietos didikai (t. y. pasauliečiai) aktyviai dalyvavo Bažnyčios gyvenime (administruojant bažnytinį turtą, skiriant kunigus) skyrėsi nuo situacijos naujojoje tėvynėje. Amerikoje, priešingai, ir skiriant kunigus lemiamas turėjo būti vietos vyskupo žodis.

Tik atvykę į Ameriką lenkų emigrantai susidūrė su savo tautybės kunigų stoka. Šiai problemai spręsti kūrėsi komitetai, kviesdavę kunigus, rinkdavę lėšas savoms bažnyčioms statyti, dalyvavę administruojant parapijos ir bažnyčios gyvenimą. Tokia situacija naujai atvykusių lenkų religinėse bendruomenėse skyrėsi nuo kitų tautų padėties Romos katalikų bendruomenėse. Aukštieji Amerikos Romos katalikų bažnyčios hierarchai iš esmės buvo nepatenkinti didele komitetų įtaka bažnyčios ir parapijos gyvenimui. Reaguojant į šią situaciją ir buvo priimti 1884 m. Baltimorėje įvykusio Amerikos Bažnyčios regioninio susirinkimo nutarimai. Dauguma kunigų ir tikinčiųjų nuolankiai priėmė Bažnyčios vadovų sprendimą, tačiau kiti priešinosi jo įgyvendinimui reikalaudami Bažnyčios decentralizacijos ir etninio pliuralizmo Amerikos Romos katalikų bažnyčioje⁴.

Dalis lenkų kunigų, nepatenkintų JAV katalikų vyskupų ir kunigų (daugiausia arių) administracija, pasidavė Amerikos senkatalikių arkivyskupo Josepha R. Vilatte'o raginimui atskilti. Lenkų tautinės bažnyčios sąjūdis formavosi dviejuose centruose – Čikagoje, vadovavo kun. A. Kozłowski, o Bafalo mieste – kun. S. Kamiński. Abu šie dvasininkai siekė senkatalikių pripažinimo: Kozłowski buvo paskelbtas vyskupu 1897 m. Berne (Šveicarijoje), o Kamiński – JAV (Grin Bėje, Viskonsino valstijoje, kur gyveno Villate)⁵. Po poros metų į lenkų tautinės bažnyčios sąjūdį įsitraukė ir Skrantono lenkų bendruomenė, vadovaujama kunigo Franciszeko Hoduro. Reikia pasakyti, kad pastarasis kritikavo abu lenkų tautinės bažnyčios vyskopus ir

pats siekė vyskupo mitros. 1904 m. parapijų atstovai, susirinkę į sinodą, jį išrinko vyskupu. Tikrus vyskupo šventimus F. Hodur gavo tik 1907 m. Utrechte, o lenkų tautinės bažnyčios vadovu tapo tik 1911 m., po vyskupo Kamiński mirties. Galima sakyti, kad nuo to laiko Skrantonas pasidarė lenkų tautinės bažnyčios sostine. Po lenkų tautinės bažnyčios, vadovaujamos vyskupo Hoduro, sparnu glaudėsi ir Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB). Ji ir yra šio straipsnio objektas.

Tautinės lietuvių (lietuvių tautinės) katalikų bažnyčios, nepriklausomos, neprigulmingos, „nezaležnikų“ bažnyčios tema yra paliesta beveik visuose bendriniuose veikaluose, skirtuose lietuvių išeivijai Amerikoje⁶ ir kituose leidiniuose⁷. Dėl glaudžių santykių ir istorijos paralelių apie LTKB užsimenama ir literatūroje, skirtoje Lenkų tautinei katalikų bažnyčiai⁸. Tačiau esamoje istoriografijoje gausu prieštaravimų, neatitikimų. Pastebėtina, kad anksčiau rašiusieji autoriai apsiriboję tik glaustu šios temos pristatymu, tačiau į tautinės bažnyčios atstovų tapatybės ir mentaliteto svarstymus nesileido.

Šio straipsnio tikslas ir yra susisteminti egzistuojančias žinias apie LTKB Amerikoje ir remiantis šios bažnyčios atstovų tekstais, bandyti rekonstruoti tautinės bažnyčios narių mintis, ypač kreipiant dėmesį į religinę ir tautinę tapatybę nusakančius tekstus.

Deja, turimi šaltiniai kol kas leidžia pristatyti tik XX a. pirmosios pusės LTKB istorinę raidą.

Šiame tekste terminai „Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia“ ir „tautinė bažnyčia“ vartojami sinonimiškai.

Pagrindiniai LTKB istorijos faktai

Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia Amerikoje ėmė kurtis XX a. pradžioje, nors būta bandymų tai daryti ir XIX a. pabaigoje. Pir-

maisiais tautinės bažnyčios organizatoriais buvo kun. Vladislovas Dembskis (dar 1873 m. prisidėjęs prie senkatalikių), kun. Kriščiūnas, kun. Vincas Dilionis (tikroji pavardė Vincas Petraitis) ir kun. Stasys Mickevičius. Pastarasis 1901 m. lenkų tautinės bažnyčios vyskupo Kamiński'o buvo išventintas į kunigus, o 1917 m. gavo ir vyskupo šventimus. Pirmąją LTKB bažnyčią 1902 m. kun. Dilionis įkūrė Voterberyje, Konektikuto valstijoje. Čia nepasisekus, jau kitais metais V. Dilionis LTKB parapiją įsteigė Baltimorėje. Pirmosios lietuvių tautinės bažnyčios parapijos nebuvo ilgaamžės. Tas pats pasakytina ir apie kun. P. B. Urbano įkurtas parapijas Du Boise, Pensilvanijoje (1903 m.) ir Čikagoje (1913). Veikliausias lietuvių LTKB kūrėjas buvo kun. Stasys B. Mickevičius: jis tautinės bažnyčios parapijas steigė ar bandė steigti Vorčesteryje, Providense, Pitsburge, Vilks Baryje ir kt. Sėkmingai veikė tik dvi kun. S. Mickevičiaus įkurtos parapijos – Skrantone ir Lorensė⁹.

S. Mickevičius ne tik steigė lietuvių tautines parapijas, bet ir rūpinosi kunigų joms rengimu. Lorensė 1918 m. jis įsteigė LTKB kunigų seminariją. Jos auklėtiniais tapo Steponas Geniotis, Stasys Šleiny, Žvalionis, S. Tautas¹⁰.

Iš pradžių LTKB veikė Lenkų tautinės katalikų bažnyčios (kuri priklausė Senajai katalikų bažnyčiai) globojama, tačiau ilgai niui pašlijus kun. S. Mickevičiaus ir lenkų tautinės bažnyčios vadovo vyskupo Hoduro santykiams, S. Mickevičius ėmėsi iniciatyvos atsiskirti nuo lenkų tautinės bažnyčios ir pasidaryti LTKB vyskupu. Dėl to 1917 m. birželio 17 d. jis sukviėtė liaudies sinodą, kuris S. Mickevičių vyskupu ir išrinko. Vyskupo šventimus jam suteikė italas jansenistų vyskupas Rudolfo de Roche. Beveik po metų šis vyskupas, geriau pažinęs S. Mickevičių, vyskupo šventimus jam atšaukė. Po šio įvykio S. Mickevičius išvyko iš *naujosios Anglijos* į Čikagą ir ten 1923 m. mirė¹¹. Su S. Mickevičiaus vyskupavimo ir gyvenimo pabaiga baigėsi

ir vienas LTKB bandymų nepriklausyti nuo lenkų tautinės bažnyčios.

Tarp žymesnių lietuvių tautinės bažnyčios veikėjų minėtinas kun. Jonas Gritėnas (1884–1928). J. Gritėną kunigu išventino lenkų tautinės bažnyčios vyskupas Hodur. Gritėnas nuo 1920 m. klebonavo Skrantono lietuvių tautinėje bažnyčioje, paruošė maldaknygių, teologinių raštų. Savo parapijoje įsteigė senelių prieglaudą, keletą metų veikusią seminariją, buvo sušaukęs lietuvių tautinių parapijų atstovų sinodą. 1924 m. Lenkų tautinės katalikų bažnyčios sinodas kun. Jonui Gritėnui suteikė vyskupo titulą¹².

Dar viena lietuvių tautinei bažnyčiai svarbi figūra – kun. Stasys Geniotis. *Lietuvių enciklopedija* jį net pristato kaip LTKB gelbėtoją nuo lenkų tautinės bažnyčios. S. Geniotis 1925 m. Čikagoje sušaukė pirmąjį nuo lenkų nepriklausomą LTKB sinodą, kurio metu buvo įsteigta Lietuvių tautos katalikų bažnyčia. 1929 m. Detroite jam buvo suteiktas arkivyskupo titulas ir jis tapo ne tik Lietuvių katalikų tautinės bažnyčios, bet ir visos Amerikos katalikų bažnyčios (*Catholic Church of America*) sinodų vadovu. 1932 m. Niuarke įvyko antrasis LTKB sinodas. Šio sinodo darbų įgyvendintojas buvo kun. Jonas Liūtas-Liutkauskas (1882–1951). Pastebėtina, kad LTKB grupė, vadovaujama kunigų S. Geniočio ir J. Liūto, bendradarbiavo su tėvais jonistais¹³.

LTKB istorijoje nepelnytai menkai pabrėžiamas kun. Mykolo Valadkos vaidmuo. Jis ilgametis Skrantono lietuvių tautinės parapijos klebonas (galima sakyti pavyzdingas klebonas), atgaivinęs Vilks Bario lietuvių LTKB veiklą. Nors ir veikė vadovaujamas lenkų tautinės bažnyčios vyskupo, bet atliko LTKB vienijimo ir centralizavimo veiksmus, parengė ir išleido Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios mišiolą, leido periodinius leidinius *Tautos balsas*, o vėliau – *Tiesos balsas*.

Informacijos trūkumas kol kas neleidžia plačiau pristatyti kitų Lietuvių tautinėje katalikų bažnyčioje dirbusių kunigų.

Žvelgiant retrospektyviai, XX a. pirmosios pusės LTKB istorijoje galima įžvelgti dvi sroves: pirmoji pasisakė už Lietuvos tautinės katalikų bažnyčios atsiskyrimą nuo Lenkų tautinės katalikų bažnyčios (S. Mickevičius 1917–1923; S. Geniotis), o antroji nekvestionavo veikimo lenkų tautinės bažnyčios globoje (J. Gritėnas, M. Valadka).

1933 m. duomenimis, JAV veikė šios LTKB parapijos: Saldžiausios Jėzaus širdies parapija Lorens, Dievo Apvaizdos parapija Skrantone, Visų šventųjų parapija Vilks Baryje, Šv. Marijos parapija Filadelfijoje, Šv. Jurgio parapija Pitsburge, Šv. Kryžiaus parapija Westvill, Šv. Marijos parapija Čikagoje¹⁴. V. Širvydas teigia, kad 1940 m. LTKB veikė Šenandore¹⁵. Knygos *Lietuvių pėdsakai Amerikoje* rengėjų liudijimu, 2002 m. Skrantono lietuvių katalikų tautinė bažnyčia dar gyvavo, nors į ją „ateidavo tik keliolika parapijiečių“¹⁶. Dar po dešimtmečio (2012 m.) šio straipsnio autoriui susirašinėjant su dabartiniu Skrantono Tautinės katalikų bažnyčios kunigu Walteriu Placeku, paaiškėjo, kad parapijai vis dar priklauso lietuvių kilmės tikinčiųjų, bet lietuviškai kalbančių parapijiečių jau nebesama.

LTKB nariai ne tik steigė parapijas, statė bažnyčias, organizavo sielovadinę, edukacinę, visuomeninę, kultūrinę veiklą, bet ir leido savus leidinius. Jie yra puikus, istorikų visiškai neišnaudotas šaltinis XX a. pradžios LTKB atstovų mintims pažinti. Kun. Urbanas 1912–1913 m. Čikagoje leido mėnesinį laikraštį *Žemaitis*, kun. S. Mickevičius 1917 m. leido *Atgimimą*, 1924 m. S. Geniočio vadovaujama *Liaudies žinyčia* išleido keliolika *Vadovo* numerių, 1928 m. S. Geniotis bandė leisti *Naująją erą*, kun. M. Valadka inicijavo *Tautos balso* (1931–1932) ir *Tiesos balso* (1933) leidimą, kun. J. Liūtas prisidėjo prie *Jonistų balso* (1942–1952), o vėliau – leidinio anglų ir lietuvių kalbomis *Voice* (1953–1964) leidimo¹⁷. Greta buvo spausdinami ir kiti LTKB istoriją, tikėjimo ypatybes ir organizavimosi būdus atskleidžiantys tekstai. Šio straipsnio autori

ne visus minėtuosius leidinius pavyko rasti, bet ir peržiūrėtieji suteikia daug įdomios informacijos apie LTKB istoriją ir šiai bažnyčiai priklausiusių asmenų požiūrį.

LTKB religinės ir tautinės tapatybės bruožai

Žvelgiant į LTKB istoriją Amerikoje, tenka pastebėti, kad pirmiausia būta veiksmo, o tik vėliau atsirado žodis, t. y. tautinės bažnyčios atstovai pirmiausia rūpinosi atsiskyrimu nuo Romos katalikų bažnyčios, bažnyčios ir parapijos turto priklausomybės, administravimo klausimais, o tik vėliau susirūpino tikėjimo turiniu.

Kalbant apie lietuvių tautinės bažnyčios narių tikėjimo turinį, būtina atkreipti dėmesį, kad ši bažnyčia nebuvo vienalytė. Vienu metu egzistavo keletas vienas su kitu konkuruojančių religinių lyderių, kurių mokymas iš dalies skyrėsi. Atkreiptinas dėmesys ir į tą faktą, kad nagrinėjamu laikotarpiu vyko LTKB tikėjimo turinio formavimo(si) procesas. Ankstyvieji tekstai buvo taisomi, pildomi naujomis idėjomis ir formuluotėmis.

Ypač daug vietos lietuvių tautinės bažnyčios leidiniuose skirta Romos katalikų bažnyčios vadovo – popiežiaus – kritikai. Popiežiai vaizduojami kaip viena didžiausių blogybių istorijos bėgyje, o šiai blogybei tarnaujantys ir jai ištikimi Romos katalikų bažnyčios kunigai (ypač lenkai ir airiai) pristatomi itin neigiamai¹⁸. Popiežiaus nepripažinimu ir šios institucijos kritika lietuvių tautinės bažnyčios atstovai puikiai įsilieja į Martyno Liuterio sekėjų gretas. LTKB protestantizmui artima ir parapijos administravimo klausimais.

Viena svarbiausių priežasčių, kodėl JAV kūrėsi tautinės bažnyčios, buvo nenoras, kad už parapijiečių suaukotas lėšas įgytas parapijos turtas (bažnyčia, klebonija, žemė ir t. t.) pereitų Romos katalikų vyskupų nuosavybėn. Juolab kad nagrinėjamu laikotarpiu JAV

lietuviai tikintieji jau buvo įgiję nemalonios patirties, kai už jų sunkiu triūsu įgytus pini-gus pastatytos bažnyčios, klebonijos, moky-klos buvo atiduodamos administruoti ne lie-tuviams kunigams arba per bažnyčią ir su ja susijusias įstaigas buvo vykdoma lietuviams nepageidaujama asimiliavimo politika. Lie-tuvių tautinėje bažnyčioje turtas priklausė tik ši turtą sukaupusiai ir įgijusiai bendro-umenei – t. y. parapijai: „Antru L.T.K.B. dės-niu yra tas, kad visas bažnytinis turtas, turi būti pilniausia nuosavybe tų žmonių, kurie bažnyčią pastato ir ją palaiko. *Valdyba ir kontrolė bažnytinio turto priklauso parapijos išrinktiems komitetams* (išskirta šaltinyje – I. S.).“¹⁹ Kitas lietuvių tautinę bažnyčią nuo Romos katalikų bažnyčios skyręs aspektas – parapijos ir bažnyčios reikalų tvarkymo de-mokratiškumas, viešumas, atskaitingumas. Tautinėje bažnyčioje šiuos reikalus tvarkė parapijos narių atstovų komitetas, kunigas atliko dvasinio patarnavimo funkciją, pa-pijiečiai jam mokėjo *teisingą* atlyginimą²⁰.

Iš esmės LTKB tikėjimo turinys buvo konstruojamas priešpriešinant jį Romos katalikų bažnyčios tiesoms ir praktikoms. Romos katalikų bažnyčia buvo kaltinama sufalsifikavus Jėzaus Kristaus mokslą, rūpi-nimusi tik materialiniais dalykais, o ne žmo-nių sielovada, taip pat dėl Lietuvos valstybės nuosmukio ir lietuvių nutautėjimo Ameriko-je. Pirmajame *Atgimimo* numeryje rašoma: „Rymo-katalikų bažnyčia jau ant tiek sufalsi-fikavo Jėzaus Kristaus mokslą, kad žmogus tyrinėdamas šio pasaulio nedorybes ir jieš-kodamassavo buvio pagerinimo, trokšdamas nuraminti vidujinį sielos skausmą – nuėjęs į bažnyčią neranda savo sielai nuraminimo ir dėl to su didžiausia ironija jisai žiūro į bažny-čios bokštus.“²¹ Tuo tarpu LTKB yra pristato-ma kaip alternatyva susikompromitavusiai ir laiko dvasios neatitinkančiai Romos katalikų bažnyčiai: „Lietuvių Tautinė Katalikų Baž-nyčia Amerikoje tat ir eina pagalbon mūsų žmonėms, teikdama jiems dvasinį peną ir

nevaržydama jokių žmogaus persitikrinimų. Lietuvių Tautinė Bažnyčia išpažindama visą Jėzaus Kristaus mokslą suteikia puikiausį dvasios aprupinimą ir suraminimą mūsų tautos žmonėms.“²²

Priešpriešinant LTKB ir Romos katali-kų bažnyčią buvo kritikuojamas antrosios siekis apimti visą pasaulį. LTKB buvo pro-jektuojama kaip skirta tik lietuvių tautai. 1919 m. S. Geniotis rašė: „Pamatinis mūsų Bažnyčios tikslas yra tai lietuvių tarpe **pa-laikyti tikėjiminį sentimentą, jį plėtoti, su jo pagelba auklėti žmonių dorą, dvasią ir vesti juos prie laimingo gyvenimo čionai ant žemės, taip parengti juos į laimingą užgrabinį gyvenimą** (išskirta šaltinyje – I.S.).“²³ Vėlesniuose tekstuose LTKB „adre-satas“ dar labiau susiaurinamas – apsiribo-jama tik lietuvių išeivija Amerikoje. 1949 m. išleistame leidinyje, skirtame Skrantono parapijos istorijai, rašoma: „Pirmutinis ir svarbiausias uždavinys Lietuvių Tautinės Katalikų Bažnyčios Amerikoje išlaikymas ir išganymas lietuvių išeivijos.“²⁴ Pastebėtina, kad XX a. 3–4 dešimtmečiais būta bandymų LTKB steigti ir Lietuvoje.

Reikia pasakyti, kad lietuvių tautinės bažnyčios atstovų tekstuose kalba ir istorinė praeitis yra pagrindiniai tautinio tapatumo konstruktai. Jau nuo pat susikūrimo Tau-tinė bažnyčia (apskritai) pasisakė už tikin-čiųjų bendruomenei suprantamos kalbos vartojimą. LTKB leidiniuose pažeriama la-bai daug kritikos Romos katalikų bažnyčiai, per kurią, esą, vykdomas nulietuvinimas (kai pamokslai ir kitos bažnytinės apeigos atliekamos ne lotynų, o lenkų ar anglų kal-ba, o parapinėse mokyklose vietoj lietuvių mokoma anglų kalbos)²⁵.

Daug vietos lietuvių tautinės bažnyčios leidiniuose skiriama garbingai pagoniškai Lietuvos praeičiai. O Lietuvos valstybės nuosmukis siejamas su krikštu, atneštu len-kų Lietuvai. Oficialiojoje LTKB ideologijoje netgi teigiama, kad „šios bažnyčios pagrin-

de privalo būti gilus Tėvynės istorijos pažinimas²⁶. Galima sakyti, kad tautiškumas, Tėvynės meilė yra pakeliami į dekalogo lygį ir Didysis Dievo įsakymas papildomas teiginiu: „O savo tautą mylėk už save labiau.“ Argumentuojama šitaip: „Tautybės, savo tautos meilę mes statome greta Dievo įsakymų todėl, kad žmogus, neturėdamas širdyje savo tautos meilės, niekad negali tinkamai mylėti Dievą, nė savo artymą. Tautybė yra kiekvieno žmogaus prigimta nuosavybė, nes ją su savim atsineša užgimdamas.“²⁷ Taurią meilę savo tautai ir Tėvynei dažnai lydi ne toks taurus reiškinys kaip šovinizmas. LTKB šia „nuodėme“ tikrai negalima apkaltinti. Jau 1919 m. S. Geniotis rašė: „Vienok Lietuvių Tautos Katalikų bažnyčia nesistengs savo tautos egoizmą auklėti, kas bus priešinga principams meilės artymo, bet į savo tautos reikalus žiūrės kaip savus, o savųjų žmonių santykius su kitų, kaip brolių santykius, ir į svetimas tautas žiūrės kaip į brolių kaimynų sodybas. Bet ir iš svetimos tautos **reikalauti** (išskirta šaltinyje – I. S.) panašaus elgimosi.“²⁸

Kaip teorija atrodė praktikoje? Deja, tokių liudijimų labai nedaug.

Su tautiškumu, romantizuota Lietuvos praeitimi susijęs ir tautinės bažnyčios veikimas, organizuotas kun. S. Geniočio XX a. 3 dešimtmečio pradžioje Čikagoje. Čia veikė ne „bažnyčia“, o *Liaudies žinyčia*, kuriai vadovavo ne kunigai, o *krivaičiai*²⁹.

Šaltiniai liudija, kad nors ir skelbė lietuvių kalbos vartojimą liturgijoje, LTKB ne visada buvo pajėgi šitai atlikti. Iki 1931 m. Lietuvių tautinė bažnyčia neturėjo mišiolio lietuvių kalba, tad kai kurie kunigai mišias laikė ne lietuvių, o lotynų kalba³⁰.

1961 m. išleistoje S. Michelsono knygoje situacija Skrantono tautinėje bažnyčioje aprašoma šitaip: „Po bažnyčia yra salė, kur du kartu savaitę būna duodamos jaunimui pamokos iš lietuvių istorijos ir kalbos. Yra gera klebonija, nuosavos kapinės ir parkas su svetainėmis vasaros išvažiavimams. <...> Pažy-

mėtina, kad visa liturgija tautinėje Skrantono bažnyčioje atliekama lietuvių kalba. Choras gieda lietuviškai, nors choristai jau trečios kartos vaikai, Amerikoje gimę ir auge.“³¹

1973 m. V. Būtėnas su A. Keziu aplankę Pensilvanijos *angliakasių Lietuvą*, kartu ir Skrantoną, konstatavo: „Tautinės bažnyčios vidus išpūdingas, bet nieko nesiskyrė nuo katalikų bažnyčių: Amžinoji ugnis, Švenčiausiasis, kryžiaus keliai, vitražai, mišiose ir ant altorių maldos surašytos lietuviškai. Altorius paliktas senoviškai, kunigas atnašauja Mišias ne veidu, bet nugara į žmones.“³²

Kaip minėta, Tautinė bažnyčia apskritai patyrė protestantizmo (ypač kalvinizmo), taip pat jansenizmo įtaką. Tekstai, liudijantys LTKB religinį turinį, rodo, kad Švč. Mergelės Marijos, šventųjų kulto nebuvo atsisakyta. Tuo tarpu predestinacijos dogmos įtakos neišvengta. 1931 m. išspausdintame „Lietuvių tautinės bažnyčios tikėjimo išpažinime“ skaitome: „4. Tikiu, kad Šventoji Dvasia, Dievo Dvasia tvarko pasaulį, kaip prigimtį, taip ir moralės atžvilgiu, kad visokia pasaulio teisė, kuri veikia į atskiro žmogaus sielą, taip į visumą yra Dievo valios, gerumo ir teisingumo įtakoj.“³³

Nors ir pabrėždami LTKB lietuviškumą, tautinės bažnyčios apologetai akcentavo ir priklausomybę Amerikos nacijai. Ne be pagrindo 1931 m. išspausdintame „Lietuvių tautinės bažnyčios tikėjimo išpažinime“ atsirado paragrafas apie žmonių lygybę, savo turiniu labai artimas 1776 m. JAV nepriklausomybės deklaracijai: „8. Tikiu, kad visi žmonės, kaip vienatinio Dievo Tėvo sunūs, tarp savęs yra lygūs, kad privilegijos išeinančios iš luomo padėties, iš didelių turtų valdymo ir turtingumo, iš lyties skirtumo yra didelė skriauda, nes tai yra pasiglemžimas žmogaus teisių, kokias jis turi iš savo prigimties ir Dievo malonės ir sudaro kliūtį tiksliai žmogaus progresui ir vystymuisi.“³⁴ LTKB vadovai ragino lietuvius pasinaudoti gerąja Amerikos patirtimi, o nepriklausomybę atkūrusiai

Lietuvai linkėjo vadovautis JAV visuomenės vertybėmis – laisve, lygybe, broliška meile, tolerancija ir demokratiškumu³⁵.

Išvados

Lietuvių tautinių bažnyčių kūrimas buvo sunkus, komplikotas procesas, lydimas pykčių, nesantaikos, intrigų. Pati didžiausia LTKB problema – išsilavinusių, charizmatiškų dvasinių lyderių (kunigų) stoka. Dažnai tautinės bažnyčios kunigais tapdavo nepripažinti, *svieto perėjūnai*, troškę turtų ir garbės. Jei LTKB būtų turėjusi daugiau tokių asmenų kaip kun. Jonas Gritėnas ar Mykolas Valadka, Lietuvių tautinės bažnyčios istorija galbūt galėtų būti kitokia.

Galima sakyti, kad Tautinė bažnyčia (apskritai) ir LTKB buvo Pirmojo Vatikano susirinkimo padarinys, tuo tarpu Antrasis Vatikano susirinkimas išmušė daugelį tautinės bažnyčios kozirių – tokių kaip nacionalinių kalbų vartojimas, demokratiškumas ir t. t. Kita vertus, LTKB buvo senosios emigracijos bangos atstovų (grinorių) produktas, *dipukai* neprisidėjo. Vykstant natūraliai antrosios ir vėlesnių kartų grinorių asimiliacijai, mažėjo tautinės bažnyčios narių ir bendruomenių skaičius.

Tautinės bažnyčios idėja lietuvių išeivijoje gyva ir šiandien. Ji prisimenama ir paskutiniame metu, kai JAV Romos katalikų hierarchai uždarinėja lietuvių katalikų bažnyčias.

Išvados

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios atsiradimas XX a. pradžioje JAV buvo išprovokuotas keleto vienu metu vykusių reiškinų (reformų Romos katalikų bažnyčioje ir modernios lietuvių tautos formavimosi). Išsiskyrus požiūriams į bažnytinio turto priklausomybę, bažnyčios ir parapijos administravimą LTKB ir Romos katalikų bažny-

čia pasuko skirtingais keliais. Nors XX a. 2–4 dešimtmečiais LTKB išgyveno plėtros laikotarpį, vis dėlto jos nariai tarp lietuvių išeivių jos visada buvo mažuma. Nagrinėjamu laikotarpiu LTKB išryškėjo dvi kryptys: viena jų pasisakė už bendradarbiavimą su Tautine lenkų katalikų bažnyčia, tuo tarpu kita siekė savarankiško veikimo, atsisakant bet kokių ryšių su Tautine lenkų katalikų bažnyčia.

LTKB savo tikėjimo turinį grindė Romos katalikų bažnyčios dogmų ir praktikų kritika, o savo veiklą siejo tik su lietuvių tauta (netgi lietuvių išeivija Amerikoje). LTKB narių tautinę priklausomybę galima apibūdinti kaip dvigubą – jie save suprato kaip lietuvių kilmės JAV piliečius. Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje labiau pabrėžtas lietuviškumas, o vėlesniu laikotarpiu – priklausomybė JAV visuomenei.

Nuorodos

- 1 Tautinė bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, So. Boston, 1964, t. XXX, p. 434; Kučas A. *Amerikos lietuvių istorija*, So. Boston, 1974, p. 498.
- 2 Venckus J. Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952, vol. 3, nr. 12, p. 265; Cekada A. Warning on the Old Catholics: False Bishops, False Churches, *Roman Catholic Magazine*, 1980 (prieiga per internetą <http://sspx.agenda.tripod.com/id73.html>).
- 3 Thomas I. Monzell. The Catholic Church and the Americanization of the Polish Immigrant, *Polish American Studies*, vol. 26, no. 1, p. 1–4; Michelsonas S. *Lietuvių išeivija Amerikoje*, So. Boston, 1961, p. 127.
- 4 Venckus J. Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952, vol. 3, nr. 12, p. 265–266.
- 5 Ambrose A. *Chicagos lietuvių istorija*, Chicago, 1967, p. 136; Kučas A. *Amerikos lietuvių istorija*, So. Boston, 1974, p. 498; Greene Victor R. For God and Country:

- the Origins of Slavic Catholic Self-Consciousness in America, *Church history*, vol. 35, no. 4 (Dec., 1966), p. 448.
- 6 Ambrose A. *Chicagos lietuvių istorija*, Chicago, 1967; Kučas A. *Amerikos lietuvių istorija*, So. Boston, 1971; Michelsonas S. *Lietuvių išeivija Amerikoje*, So. Boston, 1961; Juozas O[tto] Širvydas. 1875–1935. *Biografijos bruožai*. Redagavo Vyt. Širvydas, Cleveland, Ohio, 1941; Būtėnas V. *Pensylvanijos angliakasių Lietuva*, Chicago, 1977; *Pasaulio lietuvių žinytas*. Sudarytojas Anicetas Simutis. New York, 1958; Škiudaitė A. V. *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, Vilnius, 2006; Wolkovich W. (Valkavičius Vincas). *Lithuanian Religious Life in America*, 1991, 1996, 1998.
 - 7 Lapas R. M. Lietuviškas kalėdinis žiburėlis 1938-ųjų Čikagoje, *Draugas* (prieiga per internetą <http://www.draugas.org/12-27-08lapas.html>); *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia*. Scrantono parapija. 1913–1949, Scranton, 1949; Sužiedėlis S. Šv. Pranciškaus lietuvių parapija, Lawrence, Mass., 1953; Venckus J. Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952, vol. 3, nr. 12, p. 265–268 ir kt.
 - 8 Brożek Andrzej. *Polish Americans*. 1854–1936, Warsaw, 1985; Greene Victor R. For God and Country: the Origins of Slavic Catholic Self-Consciousness in America, *Church history*, vol. 35, nr. 4 (Dec., 1966); *Immigrants and Religion in Urban America*. Edited by Randall M. Miller and Thomas D. Marzik, Temple University Press, Philadelphia, 1977; Kuzniewski Anthony J. Wenceslaus Kruszkas and the Origins of Polish Roman Catholic Separatism in the United States, *The Polish Presence in Canada and America*, Edited by Frank Renkiewicz, Toronto, 1982; Monzell Thomas I. The Catholic Church and the Americanization of the Polish immigrant, *Polish American Studies*, vol. 26, no. 1, 1969; Orzell Laurence J. The „National Catholic“ Response: Franciszek Hodur and his Followers, 1897–1907, *The Polish Presence in Canada and America*, Edited by Frank Renkiewicz, Toronto, 1982 ir kt.
 - 9 Juozas O[tto] Širvydas. 1875–1935. *Biografijos bruožai*. Redagavo Vyt. Širvydas, Cleveland, Ohio, 1941, p. 130.
 - 10 *Ten pat*, p. 132; Tautinė bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, So. Boston, 1964, p. 434.
 - 11 Kučas A. *Amerikos lietuvių istorija*, So. Boston, 1971, p. 499–500.
 - 12 *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia*. Scrantono parapija. 1913–1949. Scranton, 1949, p. 74; Juozas O[tto] Širvydas. 1875–1935. *Biografijos bruožai*, Redagavo Vyt. Širvydas, Cleveland, Ohio, 1941, p. 133.
 - 13 Tautinė bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, So. Boston, 1964, p. 435.
 - 14 Lietuvių tautiškos parapijos, *Tiesos balsas*, 1933, kovo 1, nr. 2, p. 41.
 - 15 Juozas O[tto] Širvydas. 1875–1935. *Biografijos bruožai*, Redagavo Vyt. Širvydas, Cleveland, Ohio, 1941, p. 133.
 - 16 Škiudaitė A. V. *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, Vilnius, 2006, p. 211.
 - 17 Kučas A. *Amerikos lietuvių istorija*, So. Boston, 1971, p. 402.
 - 18 Valadka M. *Popiežiai ir Lietuva*, Scranton, 1954.
 - 19 *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia*. Scrantono parapija. 1913–1949, Scranton, 1949, p. 75.
 - 20 Geniotis S. A. *Tauta ir bažnyčia*, So. Boston, 1919, p. 24–32.
 - 21 Malonus lietuviai!, *Atgimimas* 1917 11 09, nr. 1, p. 20.
 - 22 *Ten pat*.
 - 23 Geniotis S. A. *Tauta ir bažnyčia*, So. Boston, 1919, p. 19.
 - 24 *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia*. Scrantono parapija. 1913–1949, Scranton, 1949, p. 74.
 - 25 Valadka M. *Popiežiai ir Lietuva*, Scranton, 1954, p. 233–234.
 - 26 Kaip mes suprantame lietuvių tautinę katalikų bažnyčią, *Tautos balsas*, 1931, nr. 3, p. 60.

- 27 Mylėk savo tautą už save labiau, *Tautos balsas*, 1932, nr. 4, p. 79.
- 28 Geniotis S. A. *Tauta ir bažnyčia*, So. Boston, 1919, p. 22.
- 29 Lietuvos žinyčios valdyba, *Vadovas*, 1924, nr. 1, p. 30–32.
- 30 Kronika, *Tautos balsas*, 1931, nr. 1, p. 17.
- 31 Michelsonas S. *Lietuvių išeivija Amerikoje*, So. Boston, 1961, p. 133.
- 32 Būtėnas V. *Pensylvanijos angliakasių Lietuva*, Chicago, 1977, p. 308.
- 33 Lietuvių tautinės bažnyčios tikėjimo išpažinimas, *Tautos balsas*, 1931, nr. 1, p. 6.
- 34 *Ten pat*.
- 35 Valadka M. *Popiežiai ir Lietuva*, Scranton, 1954, p. 244.

Ilona STRUMICKIENĖ

THE LITHUANIAN NATIONAL CATHOLIC CHURCH IN AMERICA: FEATURES OF RELIGIOUS AND NATIONAL IDENTITY

The appearance of a Lithuanian National Catholic Church (LNCC) in the United States early in the 20th century was brought about by several simultaneous processes: reforms in the Roman Catholic Church and the formation of a modern Lithuanian nation. Disputes centering on church property ownership and church/parish administration caused the LNCC and the Roman Catholic Church to go their different ways. From the second decade of the 20th century to the fourth, the LNCC enjoyed a period of growth; nevertheless, its members always constituted a minority within the Lithuanian immigrant community. During this period the LNCC itself was divided between two flanks. One favored cooperation with the Polish National Catholic Church; the other pursued an entirely independent agenda and rejected any kind of ties with the Polish National Catholic Church.

But both flanks of the LNCC based the content of their faith on criticism of the dogmas and practices of the Roman Catholic Church; and they both identified themselves in practice with the Lithuanian nationality (even with the Lithuanian immigrant community in America). The national allegiance of LNCC members might be described as a double one: they understood themselves to be U. S. citizens of Lithuanian descent. At the beginning of the period discussed it was their Lithunianness that they emphasized more; in the later period, it was their being part of American society.

Giedrė MILERYTĖ

Jaltos konferencijos nutarimų vertinimai lietuvių ir lenkų išeivijoje 1984–1985 m.¹

Antrasis pasaulinis karas sąlygojo dalies lietuvių ir lenkų tautų priverstinį išsibarstymą po pasaulį. Jei emigracijos pradžioje buvo tikimasi gan greitai grįžti namo, tai karui baigiantis viltys vis labiau blėso. Dar 1945 m. vasario mėn. vykusioje Jaltos konferencijoje sąjungininkai susitarė dėl pokarinės Vokietijos padalijimo ir demobilizavimo, Liaudies Lenkijos vyriausybės reorganizavimo ir naujų Lenkijos sienų. Šie sprendimai, kaip ir vėlesnių sąjungininkų konferencijų nutarimai, tiesiogiai lietė lietuvių ir lenkų išeiviją. Pamažu didėjo įsitikinimas, jog galimybės grįžti į tėvynę nėra. Teko prisitaikyti prie naujų gyvenimo vietų ir sąlygų. Tačiau visą pokarį buvo mėginama išsivaizduoti, kaip vieną dieną žlugus Sovietų Sąjungai prasidės naujas tautų ir valstybių gyvenimo etapas. Lietuvių ir lenkų santykių vaizdiniai gvildinti tiek privačiuose susitikimuose, tiek viešojoje spaudoje. XX a. devintąjį dešimtmetį sklandė viltis, kad SSRS žlugimas yra neišvengiamas.

Vakaruose gyvenanti išeivija, siekdama jam „pasiruošti“, ėmėsi realių veiksmų dėl ateities Lietuvos ir Lenkijos sienų klausimo.

Šio straipsnio tikslas yra išsiaiškinti, kaip 1984–1985 m. plėtojosi lietuvių ir lenkų išeivijos atstovų santykiai diskutuojant Jaltos nutarimų klausimais, kurie tiesiogiai susiję su būsimos Lietuvos sienomis.

Siekiant įgyvendinti išsikeltą tikslą, straipsnyje bus gilinamasi į JAV *Lietuvių bendruomenės* (toliau – LB) ir *Pasaulio lietuvių bendruomenės* (toliau – PLB) pastangas užtikrinti palankią JAV valdžios institucijų poziciją Jaltos nutarimų klausimais. Aprašomi lietuvių išeivijos organizacijų ryšiai su lenkų išeivijos atstovais ir organizacijomis. Taip pat apžvelgiamas lietuvių mėginimas užmegzti kontaktus su kitų kaimyninių kraštų išeivijos organizacijomis, stengiantis gauti pritarimą norimai nuostatai. Neišvengiamai aptariama *Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto* (toliau – VLIK) pozicija Jaltos nutarimų klausimais ir organizacijos ryšiai su JAV LB ir PLB.

Ateities Lietuvos sienos – labai platus klausimas, svarstytas nuo pat pokarinės emigracijos pradžios. Apie būsimos Lietuvos teritoriją

¹ Straipsnis parašytas remiant Lietuvos mokslo tarybai, iš projekto „XX amžiaus Lietuvos ir Lenkijos valstybių raidos vizijos“ (sutarties Nr. MIP-09/2010) lėšų.

išeivijoje darbus rašė Kazys Pakštas¹, Vladas Viliamas², Martynas Brakas³, Algimantas Gureckas⁴, Aleksandras Štomas⁵ ir kiti autoriai⁶. Ir nors tai puikūs šaltiniai tyrinėtojiui, ties jais plačiau neapsistosisime, kadangi šie samprotavimai nebuvo tiesiogiai susiję su lietuvių ir lenkų santykių ar būsimos Lietuvos ir Lenkijos teritorijos vaizdiniais. Istorio grafija taip pat pateikia savo darbų. Kolegos Arūno Antanaičio straipsnis rinkinyje *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940–1991* pasakoja, kokios ir kaip lietuvių išeivijoje buvo matomos ateities Lietuvos sienos⁷. Tačiau lietuvių ir lenkų išeivijos atstovų svarstymai apie būsimas teritorijas, ypač suaktyvėję 1984–1985 m., taip pat liko už autoriaus domėjimosi lauko. Tiesiogiai mums rūpimu klausimu retrospektyviai rašė pats įvykių dalyvis teisininkas Algimantas Gureckas. Jo straipsnis išspausdintas žurnale *Oikos*⁸. Ir nors vienas jo skyrius tiesiogiai aprašo lietuvių ir lenkų diskusijas ir veiksmus siekiant anuliuoti ar neanuliuoti Jaltos konferencijos nutarimus, vis dėlto pamėginkime dar atidžiau žvilgtelti į šį diskusinį klausimą.

Svarbiausią straipsnio šaltinių bazę sudaro archyviniai dokumentai. Didžioji jų dalis saugoma VDU *Lietuvių išeivijos instituto* archyve. Ten esantis *Vytauto Kamanto* arba *Pasaulio Lietuvių bendruomenės* fondas (f. 6) sudaro puikią galimybę tyrinėtojiui gilintis į PLB narių veiklą diskutuojant apie Jaltos nutarimus. Fonde saugoma gausi PLB narių korespondencija, straipsnių juodraščiai, jų iškarpos iš spaudos, įvairūs nutarimai ir protokolai. Visa tai leido įsigilinti į problemą ir šiame straipsnyje pateikti savo lietuvių ir lenkų išeivijos atstovų santykių, diskutuojant Jaltos nutarimų klausimais, matymą.

Straipsnyje pamėginsime dėmesį sutelkti tik tiek, kiek tai susiję su ateities Lietuvos ir Lenkijos vizijomis emigracijoje. Visa, kas nekėlė didesnių diskusijų su lenkais, paliksime užribyje. Tokia laikytina siena su Latvija. Tuo tarpu sienos su Gudija ir Rusija

taip pat buvo diskusijų objektas santykių su lenkais kontekste.

Jaltos konferencijoje buvo nustatyta nauja Lenkijos rytinė siena, kuri betarpiškai siejosi su lietuvių interesais. Tai 1919 m. anglų pasiūlyta vadinamoji Curzono linija⁹, kuri iš prieškarinės Lenkijos teritorijos išskyrė jos rytines teritorijas su Vilniaus kraštu, Vakarų Ukraina ir Vakarų Gudija (Gardinu ir Lvovu). Lenkų emigracija nuo pat Jaltos konferencijos pabaigos reikalavo pripažinti jos nutarimus neteisėtais, mat tai laikyta visų Europos nelaimių priežastimi. Lietuviai tuo niekad nebuvo suinteresuoti, kadangi iki Jaltos JAV oficialiai Vilnių pripažino Lenkijai. Anuliuojant sutartį ir vėl kiltų grėsmė prarasti dalį teritorijos grįžtant prie 1923–1939 m. buvusios demarkacinės linijos tarp Lietuvos ir Lenkijos, kaip oficialios sienos. Tai reiškia – Lietuvos valstybė be sostinės Vilniaus. Dalis lietuvių išeivijos nepalaikė Jaltos konferencijos sprendimų anuliovimo idėjos, mat buvo įsitikinę, kad tik jų nevykdymas (o ne kaip lenkai teigė įgyvendinimas), t. y. teisė į teritorijose gyvenančių tautų referendumus, yra problema¹⁰. Tam, beje, pritarė ir JAV prezidentai Ronald Reagan ir Georg Bush. Ypač lietuvius piktino tai, kad lenkai nekvestionavo Potsdamo konferencijos susitarimų, pagal kuriuos Lenkijai atiteko iš Vokietijos atimtos teritorijos vakaruose. Bene ryžtingiausiai į problemą gilinosi teisininkas, lietuvių išeivijos veikėjas Algimantas Gureckas. Tai puikiai atspindi ne tik jo žodiniai ir raštiški pasakojimai, bet ir sukaupta gausi archyvinė medžiaga – teisiniai dokumentai reglamentavę tuometinę Vidurio Rytų Europos valstybių situaciją. Jo įsitikinimu Jaltos konferencijos nutarimai, kuriuos atšaukus būtų suduotas esminis smūgis SSRS dominavimui regione, neturėjo tiesioginės teisinės reikšmės pasidalijimui įtakos sferomis¹¹, mat dar 1943 m. Teherane Stalinas iš sąjungininkų gavo pritarimą atkurti sienas pagal Molotovo–Ribentropo paktą. Kadangi lietuviai nematė dides-

nio šanso pakenkti SSRS, Jaltos susitarimų panaikinime jie išvelgė vien Lenkijos sienų grąžinimo į 1939 m. ribas kėslus.

Lietuvių ir lenkų veikla, siekiant daryti įtaką JAV valdžiai

Sienų klausimas ypač suaktyvėjo 1984 m., kai Amerikos lenkų organizacija *Pomost*¹² JAV senatoriaus Roberto Kasteno ir Kongreso atstovo Thomaso Corcorano dėka JAV Senatui ir Atstovų rūmams įteikė rezoliucijas, siekiančias anuliuoti Jaltos susitarimus. Kuo gi lenkai motyvavo savo norus? Artėjant keturiasdešimties metų Jaltos konferencijos sukakčiai, lenkų emigracija nutarė išmėginti savo galimybes. Palankios sąlygos kelti klausimą susidarė, kai Vakarų Vokietijoje rinkimus laimėję krikščionys demokratai pripažino buvusių Vokietijos rytinių žemių priklausomybę Lenkijai. Dabar paaiškėjo, jog ne tik socialistai, iki tol valdę Vokietiją, bet ir dešinieji susitaikė su esama situacija. Taigi, vokiečiams nekvestionuojant Lenkijos vakarinių sienų, atsirado puiki proga perkelti dėmesį į rytinius pakraščius. Taip pat pritarimo tikėtasi sulaukti iš prancūzų, kurie vis dar jautė skriaudą, kad nebuvo įsileisti į Krymą (Jaltos konferenciją)¹³.

JAV LB iš karto sureagavo į R. Kasteno ir T. Corcorano pateiktas rezoliucijas ir išsiuntė laiškus JAV senatoriui Charlesui H. Percy'ui¹⁴ bei Kongreso nariams Dantei B. Fascellui¹⁵ ir Lee H. Hamiltonui¹⁶, kurie vadovavo komisijoms, turėjusioms rezoliucijas apsvarstyti. Laiškuose tuometinis JAV LB Visuomeninių reikalų tarybos pirmininkas Jonas Urbonas išdėstė mintis, kad nėra tikslinga panaikinti Jaltos nutarimus. Tai argumentavo ne tik pačiais nutarimais, bet ir oficialiais JAV prezidentų pasisakymais¹⁷. Taip pat žaibiškai reaguota kreipiantis į galimus sąjungininkus – latvius, estus, ukrainiečius ir *Amerikos baltų laisvės lygą*¹⁸. 1984 m. liepos 2 d. JAV

LB Krašto valdybos pirmininkas Antanas Butkus kreipėsi į JAV prezidentą R. Reaganą oponuodamas minėtosioms rezoliucijoms¹⁹. Išsiuntinėti laišakai suinteresuotiems lietuvių išeivijos veikėjams²⁰ (A. Gurecko teigimu rašto prezidentui turinį pasiūlė Linas Kojelis, kuris tuo metu dirbo prezidento R. Reigano administracijos Baltuosiuose rūmuose ryšių su visuomene skyriuje, „... nes jam pačiam teks į jį atsakyti“²¹). A. Gurecko teigimu *Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto*: „... šalininkai skelbė JAV LB pasipriešinimą Jaltos sutarimų anuliavimui jos politinio neišmanymo įrodymu, tačiau pats VLIK laikėsi pasyviai ir neparėmė Kasteno ir Corcorano Kongreso rezoliucijos.“²²

1984 m. gegužės mėn. ELTA paskelbė VLIK pareiškimą Jaltos klausimu, kuriame, remiantis A. Gurecko teiginiu, neišryškėja nei paramos, nei atmetimo pozicija²³. Vis dėlto pareiškimo teiginys, kad „*teisiniu požiūriu Jaltos susitarimai yra tik gairės, ir saisto tik susitariančias šalis; trečiųjų atžvilgiu, būtent ir Lietuvos, jie yra res inter alios aktai, t. y. aktai, kurie tretiesiems nesuteikia teisių ar uždeda pareigų*“²⁴, kėlė JAV LB nerimą. Prasižėję diskusija²⁵. Niekas neginčijo teiginio, kad Jalta kuo nors įpareigoja Lietuvą, tačiau JAV LB iš istorijos traukė galybę sutarčių pavyzdžių, kurių Lietuva tiesiogiai niekad nepasirašė, o privalėjo įgyvendinti. Pradedant Abiejų Tautų Respublikos padalijimais ir baigiant Helsinkiu. Tačiau problema JAV LB manymu glūdėjo kitur: „*Diskutuojamas klausimas ne kad Lietuva turėtų ar neturėtų Jaltos susitarimus pripažinti, bet ar būtų Lietuvai ir lietuvių tautai naudinga, kad Amerika jų atsakytų.*“²⁶

Taip pat iš naujo kilo nesutarimas dėl to, kuri siena Lietuvai naudingesnė. VLIK pasisakė prieš Curzono liniją, mat ji Seinus ir Punkską paliko Lenkijai. Tuo tarpu JAV LB teigė, kad geriau jau toks nustatymas, nei buvusi demarkacinė linija, kuri Lenkijai, be Seinų ir Punksko, dar atidavė Vilnių ir Trakus,

Švenčionis ir Ignaliną, Adučių ir Šalčininkus, Naująją Varėną ir Druskininkus, ir t. t.²⁷ Taigi jei jau reikėtų rinktis, geriau vieningai atsisakyti tik Seinų ir Punsko. Mat, „... pasisakant prieš neteisingus teritorinius pakeitimus nėra reikalo atmesti tuos, kurie yra teisingesni už buvusias sienas“²⁸.

1984 m. vasarą lietuvių išeivių spaudoje nerimo diskusijos dėl Jaltos vertinimo. Gilintasi į pavienius susitarimo punktus, svarstytas valstybinių sienų pakeitimas, aprašytas galimas Jaltos poveikis Lietuvai, sutartį panaikinus ar palikus galioti²⁹.

Prasidėjus diskusijai spaudoje, *Pomost* kreipėsi į lietuvių bandydama užtikrinti, kad jos inicijuotos rezoliucijos nenumatė keisti Lietuvos ir Ukrainos sienų ir iš naujo kelti teritorijos perdalinimo klausimą³⁰. Tačiau JAV LB tai neįtikino. Vasaros pabaigoje rezoliucijos priėmimą pavyko išaldyti dėl palankaus lietuvių nuomonei senatoriaus C. H. Percy'o. Vašingtonas pasiūlė lietuviams ir lenkams susitarti. Išsirutuliojusi istorija rodo, jog JAV LB sutiko paremti *Pomost* rezoliucijos idėją tik tuo atveju, jei iš teksto bus aiškiai matyti, kad sienos paliekamos neliečiamos³¹. Taigi, pradėjus tartis dėl teksto, nuspėsta pateikti jungtinę rezoliuciją, kurią tarp savęs būtų suderinę lietuviai, lenkai ir ukrainiečiai³² (gudų veikla JAV politiškai buvo menkai išvystyta, todėl bent jau lietuviai nelabai matė su kuo tartis). 1984 m. rugsėjo 7–9 d. tartasi telefonu ne tik su *Pomost* vadovu Adamu W. Kierniku, kuris gyveno Kalifornijoje, bet ir Amerikos ukrainiečių kongreso komiteto atstovu Myronu W. Wasylyku³³. *Pomost* atstovai sutiko patenkinti lietuvių ir ukrainiečių reikalavimus visai išbraukiant Jaltos klausimą iš rezoliucijos teksto³⁴. Paliktas tik įtakos sričių Europoje nepripažinimo pareiškimas: „*Jungtinės Valstybės nepripažįsta Europoje jokių įtakos sričių ir patvirtina savo nusistatymą tokių sričių nepripažinti dabar ir ateityje. Reiškia viltį, kad sovietinio despotizmo pavergtos tautos atgaus apsisprendimo teisę, kad jos galės*

pasirinkti savo valdymo formą ir kad joms bus grąžintos jų suverenumo teisės, kaip buvo pažadėta Atlanto chartoje.“³⁵

Tais metais pritrūko laiko rezoliuciją pateikti Kongresui, kadangi pastarasis išsi-skirstė. 1985 m. pradžioje susirinko naujasis Kongresas, kuriam rezoliuciją pateikė R. Kasten ir atstovas Jack F. Kemp.

Pasaulio lietuvių bendruomenę jaudino tuometinio teritorinio status quo pripažinimas iš *Pomost* pusės. Atrodytų, kad gauta viskas, ko norėta. Tačiau PLB status quo norėjo tik Lenkijos rytinėms sienoms. Tuo tarpu esamos visos tuometinės sienos pripažinimas iš lietuvių pusės galėjo užkirsti visus teisinius kelius į Suvalkų–Seinų kraštą, bei pretenzijas į tuometinį Kaliningrado kraštą. Tai tik dar labiau sunkino dialogą su *Pomost* ir kai kuriomis Lenkijos pagrindžio organizacijomis, kuriam atstovavo *Pomost*. Mat 1985 m. pradžioje PLB dėl santykių su lenkais kėlė tokius tikslus:

„1. Išgauti iš lenkų dabartinių Lenkijos rytinių bei šiaurinių sienų pripažinimą ir pažadą jų jokių atveju nepažeisti;

2. Neatsisakyti Lietuvos teisių į Suvalkų–Seinų kraštą ir neužkirsti sau kelio reikalauti anapus Potsdamo linijos likusios Mažosios Lietuvos kampo;

3. Neįsipareigoti respektuoti dabartines sienas su kitais kaimynais, kad neužsikirsti sau kelio į Karaliaučiaus sritį ir Gudijai priskirtą Rytų Lietuvą ir

4. Išlaikyti neutralumą tarp lenkų ir vokiečių dėl lenkams priskirtų Vokietijos rytinių žemių priklausomybės.“³⁶

Taigi, pretenzijos buvo gana nemenkos. Abi pusės turėjo aiškių pretenzijų į Kaliningrado kraštą³⁷. JAV LB, kaip kadaise Lietuvos diplomatinė tarnyba, visomis išgalėmis stengėsi anksčiau laiko neužsikirsti sau teisinio kelio deryboms dėl ateities teritorijų. Sentimentai Mažajai Lietuvai, Suvalkų trikampui ir Baltarusijoje esančioms gyvenvietėms, sunkino susitarimus su lenkais, iš

kurių reikalauja besąlygiškai atsisakyti teritorijų. Štai todėl labai jautriai buvo sureaguota į nutikusį „nelaimingą nesusipratimą“ iš lenkų pusės, kai 1985 m. sausį pateiktoje jungtinėje rezoliucijoje atsirado kiek pakitęs tekstas³⁸. Ir nors lietuviai įsivaizdavo gavę patikinimą, jog rezoliucijos turinys bus toks, kokį sutarė, vis tik pasirodė, jog taip nėra³⁹. Tai tapo puikiu argumentu santykių su lenkais skeptikams ar priešininkams. Glumino pats sutarto teksto pakeitimo faktas. Naujas rezoliucijos turinys reikalavo panaikinti Jaltos susitarimų negatyvias pasekmes, tačiau konkrečiai šios pasekmės nebuvo įvardytos. A. Gureckas rašė, kad „*jų papildymas mums pavojingas, nes jis toks neaiškus, kad jie galės jį aiškinti kaip tik jiems patinka ir naudinga. Tad kovą tenka tęsti toliau.*“⁴⁰

Ratas vėl užsisuko iš naujo, kadangi JAV LB atstovai vėl kreipėsi į visus senatorius ir jiems palankius Kongreso atstovus⁴¹. A. Butkus vėl išsiuntė laišką R. Reaganui⁴². Ir nors A. W. Kiernik laiške aiškino, kad „... didžioji dauguma lenkų mano, kad Vilnius yra Lietuvos taip, kaip Varšuva yra Lenkijos ir geriausias būdas užtikinti, kad jūsų sienoms niekada vėl nekils iššūkis reikia išvystyti bendradarbiavimą, pagrįstą patikėjimu ir abipuse pagarba“⁴³, JAV LB nebuvo linkusi pasitikėti *Pomost* vildamasi, kad ateityje vizijos dėl Lietuvos ir Lenkijos sutaps. A. W. Kierniko teigimu, didelė dalis lenkų tautos tiek krašte, tiek išeivijoje jau yra susitaikę su esamomis sienomis, tačiau būtų visiškai absurdas prašyti jų priimti šiuos teritorinius pakitimus tik dėl to, jog tai buvo Stalino valia. Taigi reikia sutikti su didžiulės svarbos teritoriniais sprendimais, kuriuose nei Lenkija, nei kitos regiono valstybės nedalyvavo juos priimant. *Pomost* kaltino lietuvius godumu ir viso regiono gerovės aukojimu dėl teritorinių pretenzijų. Jautė, jog JAV LB, su kuria tartis įpareigojo Amerikos valdžia, jais nepasitiki. Aiškiai suvokė, kad lietuviai žaidžia JAV sienų pripažinimo korta ir stengėsi apeliuoti į

tai, kad dėl Jaltos sprendimų panaikinimo lenkai taip pat stipriai rizikuoja prarasti vakarinių teritorijų pripažinimą⁴⁴. Raginimas regiono interesus statyti aukščiau už privačius, neguodė JAV LB.

Pomost erzino lietuvių užsispyrimas, nepasitikėjimas ir visiškasis, kaip jie manė, lenkų pozicijų nesupratimas. Jie Jaltos nutarimus matė kaip visų Vidurio Rytų Europos tautų pavergimo teisinį pagrindą, už kurį ne tik SSRS, bet ir JAV turėtų prisiimti atsakomybę: „*Jalta atstovauja amoraliai ir neteisėtai sutarčiai, ir tai pasakyti yra visų Rytų Europos tautų reikalas.*“⁴⁵

Minėtoji rezoliucija Kongrese susilaukė nemažo pritarimo. 1985 m. vasarį ją jau rėmė 31 senatorius⁴⁶. Kaip minėta, JAV LB Visuomeninių reikalų taryba, pasisakydama prieš, kreipėsi į visus senatorius ir lietuviams palankiais laikytus Kongreso atstovus⁴⁷. Tačiau 1985 m. vasario 5 d. vykusioje Jaltos 40-mečiui skirtoje konferencijoje R. Reagano pasakyta kalba tapo tam tikru lūžio momentu JAV LB, kadangi prezidentas tarsi palaikė jų užimtą poziciją teigdamas, jog „*Jalta tebėra svarbi, nes Europos laisvė yra nebaigtas reikalas. Kurie teigia, kad tai yra sienų ar teritorijos klausimas, tikisi, kad tikrieji klausimai, demokratija ir nepriklausomybė kaip nors pranyks. Bet taip nebus. Vienintelė siena, kurią Jalta simbolizuoja ir kuri niekad negali būti pripažinta teisėta, yra skiriamoji riba tarp laisvės ir priespaudos*“⁴⁸.

Kalba rodė, kad prezidentas nepasirašys rezoliucijos, todėl vietoj jos R. Kasten pasiūlė JAV Užsienio reikalų autorizacijos akto papildymą, taip tikėdamasis, kad prezidentas jo negalėtų nepasirašyti. Šiuo aktu skiriamos lėšos Valstybės departamentui, JAV ambasadoms ir atstovybėms, Informacijos agentūrai ir kitoms su užsienio reikalais susijusioms įstaigoms bei institucijoms⁴⁹. Tačiau po prezidento kalbos Jaltos metinių proga Kongrese pasikeitė nuomonės, todėl vietoj rezoliucijoje buvusių „*neigiamų pasekmių*“ įrašyta, kad

JAV atmeta „bet kuriuos bandymus, panaudojant Jaltos vykdymą susitarimą, įteisinti Sovietų Sąjungos viešpatavimą Rytų Europos kraštuose“⁵⁰. Ir toliau liko neišspręstas ateities sienų klausimas, kas džiugino JAV LB. Nutarta jį paremti⁵¹. Senatas papildymą priėmė be didesnių diskusijų, o JAV LB perėmė iniciatyvą į savo rankas siekdama, kad jį priimtų ir Senato, ir Atstovų rūmų konferencija. Tai buvo padaryta.

Galutinai klausimas išsprendė 1985 m. rugpjūčio 17 d., kai JAV prezidentas R. Reagan pasirašė Kongreso priimtą Užsienio reikalų autorizacijos aktą, kuris virto įstatymu. Akte aiškiai išdėstė JAV požiūrį į Jaltą⁵². Jis nepripažino jokių vadinamųjų teisėtų įtakos sferų Europoje. Ir toliau laikėsi Baltijos valstybių okupacijos nepripažinimo politikos, taigi galiojančių sienų ir būtino ateityje išlaisvinusių tautų apsisprendimo principo⁵³.

Iš kaimyninių tautų vieninteliai JAV LB poziciją parėmė ukrainiečiai. Tiksliau *Amerikos ukrainiečių kongreso komitetas*, kuris, kaip ir lietuviai, įsivaizdavo matantis tuos pačius lenkų „kėslus“. Latvių ir estų organizacijos (kreiptasi į Amerikos latvių sąjungą ir Amerikos estų tautinę tarybą) jau pradžioje palaikė *Pomost* idėją. Kai kurie estų atstovai net viešai kaltino lietuvius dėl nesveiko požiūrio į Vilnių, dėl kurio tarpukariu žlugo Baltijos federacijos idėja, galėjusi ir „neprivesti prie esamos katastrofos“⁵⁴. Baltarusiai tarsi iš viso procese nedalyvavo. Greičiausiai tai sąlygojo svarbaus politinio centro (organizacijos) JAV nebuvimas.

Tarp savęs JAV gyvenantys lietuviai taip pat nebuvo vieningi. VLIK, iki R. Reagano kalbos, idėjai priešintis Jaltos nutarimų panaikinimui nepritarė, nors vėliau pasveikino prezidento poziciją. JAV LB šiuose veiksmuose matė varžymąsi dėl įtakos iševijos politiniame gyvenime, sferų pasiskirstymo. Nebuvo sutarimo ir platesniu visų sienų klausimu. Net ir pačiame VLIK viduje kirtosi *Vilniaus krašto lietuvių sąjungos* ir *Mažosios Lietuvos*

rezistencinio sąjūdžio pozicijos. Algis Regis, Lietuvos studijų komisijos atstovas, taip apibūdino susidariusią situaciją: „Labai gaila, kad bent šiuo metu negaliu pasiūlyti jokios paramos iš Vliko prieangių Lietuvos sienos problemose. Bent kol kas Vliko samprata ir pasireiškimai šioje srityje yra silpni ir net negatyvūs. [...] Dabartinio Vliko pažiūrų brandumas, arba geriau sakant jo stoka, pasireiškia Jaltos kompetencijų mišinyje. Bendrai nedaug randu žmonių Vliko organizacinėje hierarkijoje, kurie su rimtu dėmesiu ir atsidėjimu žvelgtų į Lietuvos sienų labai komplikuotas problemas, ieškotų priemonių bei planų jas spręsti.“⁵⁵

Pasitaikydavo ir dar griežtesnio tono apibūdinant VLIK. Tačiau pati organizacija nebuvo abejinga būsimos nepriklausomos Lietuvos sienų problemoms, tik jos požiūris buvo kitas. Galiausiai JAV LB ar PLB veiksmams Jaltos klausimu VLIK buvo suvokiami kaip bandymas apeiti šią politinę organizaciją, net neturint pakankamai kompetencijos. JAV LB ir PLB kaltinti net nemėginę tartis, bendrai derinti pozicijas⁵⁶.

Taip pat trumpai norisi pasakyti, kad *Pomost* palaikė tiesioginius ryšius su Lenkijos pagrindžio organizacijomis KOS (Komitet Oporu Społecznego – Visuomenės pasipriešinimo komitetas)⁵⁷ ir *Niepodległość* (Nepriklausomybė). Tai savo straipsnyje plačiau aprašo A. Gureckas⁵⁸. Daug nedetalizuojant norisi pasakyti, kad ir JAV LB su šiomis organizacijomis taip pat palaikė ryšius. KOS buvo krašto balsas, kuriuo remiantis *Pomost* reikalavo Jaltos nutarimų panaikinimo apibrėžiant sienas⁵⁹. Tačiau *Niepodległość* teikė lietuviams vilties dar 1984 m. paskelbdama pareiškimą, kuris sutapo su JAV LB nusistatymu. Juo organizacija pritarė Jaltoje sutartiems teritoriniams padalijimams⁶⁰.

Kodėl JAV valdžia nepalaikė lenkų norų? Šį kartą situacija palanki buvo lietuviams ir ukrainiečiams, mat jie pasisakė už *status quo* išsaugojimą regione⁶¹. Jaltos konferen-

cijos nutarimų panaikinimas nebūtų grėsęs JAV ir SSRS naujam tiesioginiam konfliktui, be ir vėl galėjo užvirinti nesantaikos katilą Vidurio Rytų Europos regione. Tuo didžiosios valstybės nebuvo suinteresuotos. Taip pat Jaltos sutarimų panaikinimas galėjo suduoti smūgį JAV reputacijai, kaip vienai iš pasirašiusių pusių. Principinis nusistatymas JAV buvo ne tai, kad pati sutartis yra kenksminga, o tai, kad SSRS jos nesiėmė teisingai įgyvendinti. Ir nors ilgai trukęs dialogas tarp *Pomost* ir JAV LB nebuvo vaisingas, užmegzti ryšiai nenutrūko. Šiai lenkų išeivijos organizacijai tarpininkaujant pradėta bendrauti su Lenkijos pogrindžiu. Jo spaudoje rodėsi lietuvių autorių tautų ir valstybių santykių vaizdiniai, kurie daugiau ar mažiau turėjo įtakos vėlesniems procesams.

Išvados

Jaltos konferencijos nutarimų pripažinimo ar nepripažinimo klausimas iškilo 1984 m., rengiantis keturiasdešimtosioms konferencijos metinėms, kai lenkų išeivijos organizacija *Pomost* pamėgino į JAV senatą ir atstovų rūmus įnešti nutarimų nepripažįstancią rezoliuciją.

Dėl JAV LB ir PLB lobistinės veiklos buvo sustabdyti lenkų pateiktos rezoliucijos svarstymai, o priėmimas atidėtas, nes tai nesutapo su lietuvių nusistatymų ateities Lietuvos sienų klausimu. Jaltos nutarimų pripažinimas negaliojančiais ateityje galėjo apsunkinti siektinos Lietuvos teritorijos teisinės derybas. Galėjo leisti ateityje Lenkijai vėl kelti Vilniaus krašto priklausomybės klausimą.

Suvokiant, jog keturiasdešimtmečio proga JAV valdžia privalės pateikti poziciją Jaltos nutarimų klausimu, imta bendradarbiauti su lenkų ir ukrainiečių išeivijos atstovais, siekiant bendro rezoliucijos projekto, tai skatino visų keturių išeivijoje gyvenančių tautų suartėjimą.

Nepaisant to, jog bendradarbiavimas su *Pomost* lietuviams neatnešė norimų rezultatų, JAV klausimą išsprendė lietuvių išeivijai palankia linkme. O su lenkų ir ukrainiečių išeivijos organizacijomis ir atstovais užmegzti kontaktai pravertė ateityje diskutuojant kitais klausimais.

Nuorodos

- 1 Pakštas K. Keletas samprotavimų apie Lietuvos ribas, *Aidai*, 1950, nr. 1–4; Pakštas K., Lietuvių tautos plotai ir gyventojai, *Aidai*, 1957, nr. 3.
- 2 Viliamas V. Valstybių sienų problematika ir Lietuvos sienų klausimai, *Aidai*, 1952, nr. 3.
- 3 Brakas M. Rytprūsių ateities problema, *Aidai*, 1974, nr. 3.
- 4 Gureckas A. Maksimalistai, minimalistai ir tylioji dauguma, *Akiračiai*, 1979, nr. 3.
- 5 Žeimis K. Lietuvos sienų klausimas, *Akiračiai*, 1979, nr. 1.
- 6 Zumeris B. Lietuvos sienos prie Vilniaus vartų, *Tėvynės sargas*, 1965, nr. 1 (26); Varnas J. Lietuvos sienų klausimu, *Tėvynės sargas*, 1978, nr. 3 (41); Balys J. Lietuvos sienų problemos, *Į laisvę*, 1982, nr. 84.
- 7 Antanaitis A. Ateities Lietuvos sienų vizija išeivių tekstuose XX a. 6–9 dešimtmėčiuose, *Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940–1991*, Vilnius, 2007, p. 287–306.
- 8 Gureckas A. Lietuvių bendruomenės santykiai su lenkais sovietinės okupacijos metais, *Oikos*, 2009, nr. 2(8), p. 55–80.
- 9 1919 m. gruodžio 8 d. Aukščiausioji santarvininkų taryba Paryžiuje patvirtino deklaraciją apie laikinas Lenkijos rytines ribas, t. y. vadinamąją Curzono liniją, pagal Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministro lordo George'o Nathanillo Curzono pavardę. Linija ėjo per Gardiną, Jaišovą, Nemirovą, Brestą, Dorogurską, Ustingą, rytų Grubešovą, Krylovą ir vakarų Ravą – Ruską, rytų Peremyšlį iki Karpavų. Jalta numatė 5–8 km nukrypimus nuo

- Curzono linijos Lenkijos naudai. 1945 m. rugpjūčio 16 d. Lenkijos–SSRS sutartimi nukrypimai dar buvo padidinti iki 15 km tiek Lenkijos, tiek SSRS naudai. Tačiau didžioji sienos dalis ir toliau ėjo pagal tą liniją, todėl ir toliau vadinta Curzono vardu ne oficialiuose JAV Valstybės departamento žemėlapiuose.
- 10 Nemickas B. Jaltos aido vingiuose, *Karys*, 1985, gegužė, nr. 5, p. 195–200.
 - 11 Gureckas A. Lietuvių bendruomenės santykiai su lenkais sovietinės okupacijos metais, *Oikos*, 2009, nr. 2(8), p. 69.
 - 12 *Pomost* – lenkų išeivijos organizacija, susikūrusi XX a. 9 dešimtmetyje JAV. Savo daliniu tikslu laikė ryšių tarp krašto ir išeivijos palaikymą, todėl siekė bendradarbiauti ir su lietuvių, gudų, ukrainiečių išeivijos atstovais. Leido tokio pat pavadinimo žurnalą.
 - 13 A. Gurecko laiškas Albertui Misiūnui, 1984 03 11, *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 48.
 - 14 Užsienio reikalų komiteto pirmininkas JAV Senate.
 - 15 Užsienio reikalų komiteto pirmininkas JAV Atstovų rūmuose.
 - 16 Europos ir Viduriniųjų Rytų pakomitečio pirmininkas JAV Atstovų rūmuose.
 - 17 JAV LB Visuomeninių reikalų tarybos pirmininko Jono Urbono laiškas JAV senatoriui C. H. Percy, 1984 02 22, *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 36–40; C. H. Percy laiškas J. Urbonui, 1984 03 30, *ten pat*, l. 58; D. B. Fascell laiškas J. Urbonui, 1984 03 28, *ten pat*, ap. 7, b. 3685, l. 1.
 - 18 A. Gurecko laiškas Juozui Koreliui, 1984 03 11, *ten pat*, ap. 8, b. 5875, l. 51.
 - 19 A. Butkaus laiškas R. Reagan, 1984 07 02, *ten pat*, l. 112.
 - 20 A. Gurecko laiškas Albertui Misiūnui, 1984 03 11, *ten pat*, l. 48–49.
 - 21 A. Gurecko laiškas A. Gečiui, 1984 06 26, *ten pat*, l. 110.
 - 22 Gureckas A. Lietuvių bendruomenės santykiai..., p. 70.
 - 23 VLIKO pareiškimas Jaltos klausimu, *Eltos informacijos*, 1984, gegužė, nr. 5 (1210).
 - 24 *Ten pat*
 - 25 Krivickas D. Jaltos susitarimai, *Draugas*, 1984, geg. 31, nr. 108; Gureckas A. Papildomos pastabos dėl dr. D. Krivicko straipsnio „Jaltos susitarimai“ (*Draugas*, 1984.5.31 d., nr. 108), *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 100.
 - 26 Gureckas A. Pastabos dėl Vliko pareiškimo Jaltos klausimu, 1984, birž. 12, *ten pat*, l. 96.
 - 27 *Ten pat*
 - 28 Gureckas A. Papildomos pastabos dėl dr. D. Krivicko straipsnio „Jaltos susitarimai“ (*Draugas*, 1984.5.31 d., nr. 108), *ten pat*, l. 101.
 - 29 Radvila K. Jaltos sutartys tebegalioja? *Tėviškės žiburiai*, 1984, geg. 3, nr. 18 (1785); Gureckas A. Lenkų kova prieš Jaltos nutarimus, *Tėviškės žiburiai*, 1984, geg. 10, nr. 19 (1786); Varanka S. Lenkų laikraštis apie Vilniaus okupaciją, *Tėviškės žiburiai*, 1984, geg. 17, nr. 20 (1787); Balys J. Jaltos susitarimai ir Lietuva, *Tėviškės žiburiai*, 1984, birž. 7, nr. 23 (1790); Varanka S. Lenkų kvietimas lietuviams, *Tėviškės žiburiai*, 1984, birž. 21, nr. 25 (1792); Vitėnas J. Apgintas Lietuvos aneksijos nepripažinimas? *Tėviškės žiburiai*, 1984, birž. 26, nr. 26–27 (1793–1794).
 - 30 Adam W. Kiernik laiškas J. Urbonui, 1984 06 29, *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 111.
 - 31 J. Urbono laiškas A. W. Kiernik, 1984 08 15, *ten pat*, l. 141.
 - 32 PLB, *Pomost ir Amerikos ukrainiečių kongreso komitetas*.
 - 33 Lenkai nusileido dėl Jaltos, 1984 09 26, *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 150.
 - 34 Joint Statement of Lithuanian World Community, Pomost Socio-Political Movement and Ukrainian Congress Committee of America, Inc. on the Lithuanian, Polish and Ukrainian Mutual Relations, 1985, saus. 21, *ten pat*, l. 68.
 - 35 Lenkai nusileido dėl Jaltos, 1984 09 26, *ten pat*, l. 151.

- 36 A. Gurecko laiškas Algiui A. Regiui, 1985 01 09, *ten pat*, l. 183.
- 37 *Ten pat*
- 38 A. Gurecko laiškas J. Urbonui, 1985 02 20, *ten pat*, l. 222.
- 39 Išryškintas Amerikos nusistatymas dėl Jaltos, 1985, *ten pat*, l. 290.
- 40 A. Gurecko laiškas J. Urbonui, 1985 02 20, *ten pat*, l. 222.
- 41 Laiškai išsiųsti: Kenneth A. Myers, Vicki Otten, John D. Rockefeller, Paul Simon, Ray Gill, Marjorie S. Holt, Richard G. Luggan, Dave Durenberger, Lloyd Bentsen, Charles McC. Mathias Jr., Ernest F. Hollings, Christopher J. Dodd, Lee H. Hamilton, Dante B. Fascell ir t. t.
- 42 Išryškintas Amerikos nusistatymas dėl Jaltos, 1985, *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 291.
- 43 A. W. Kiernik laiškas A. Gureckui, 1985 01 31, *ten pat*, l. 210.
- 44 *Ten pat*.
- 45 *Ten pat*.
- 46 Iš viso JAV senate yra 100 narių.
- 47 Gureckas A. Bendruomenės veikla dėl Jaltos, 1985, *ten pat*, l. 298–304.
- 48 Statement by the President, 1985 02 05, *ten pat*, l. 212; 40 years after Yalta, *The Philadelphia Inquirer*, 1985 02 11.
- 49 Išryškintas Amerikos nusistatymas dėl Jaltos, 1985, *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 292.
- 50 Išryškintas Amerikos nusistatymas dėl Jaltos, 1985, *ten pat*, l. 293.
- 51 A. Gurecko laiškas J. Urbonui, 1985 07 19, 1985, *ten pat*, l. 174.
- 52 Statement by the Prezident, 1985 08 17, *ten pat*, l. 169–170; Nainys B. Išryškintas Amerikos nusistatymas dėl Jaltos, *Lietuvos Laisvinimo keliu. Pasaulio lietuvių bendruomenės veiklos atspindžiai*, Vilnius, 2010, p. 317–318.
- 53 Banionis J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose 1975–1990*, Vilnius, 2002, p. 184.
- 54 Gureckas A. Lietuvių bendruomenės santykiai..., p. 69–70.
- 55 A. A. Regio laiškas A. Gureckui, 1985 03 28, *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 166.
- 56 Vitėnas J. Pokalbiai su lenkais. Atsiliepiant į A. Gurecko straipsnį „Ne be sąlygų“, *Tėviškės žiburiai*, 1989, kov. 28, nr. 13 (2040).
- 57 KOS visoje Lenkijoje organizavo rezistencijos ratelius. Jo politinė orientacija socialdemokratinė. Reiškiamas solidarumas su visomis „sovietinio totalitarizmo ir imperializmo pavergtomis tautomis ir su jų kova už nepriklausomybę, pilietinę ir religinę laisvę. Pasisakė už idėją, jog lenkai turi susitaikyti su rytinių teritorijų praradimu ir Lenkijos–Vokietijos santykių išlyginimą.
- 58 Gureckas A. Lietuvių bendruomenės santykiai..., p. 68–71.
- 59 The message of the Committee of Social Resistance to the Lithuanian World Congress, 1984 01, *VDU LII*, f. 6, ap. 8, b. 5875, l. 158.
- 60 Išryškintas Amerikos nusistatymas dėl Jaltos, 1985, *ten pat*, l. 294.
- 61 Ignatius M. Billinsky laiškas J. Urbonui, 1984 04 12, *ten pat*, l. 61.

VIEWS ON THE YALTA CONFERENCE AGREEMENTS IN THE LITHUANIAN AND POLISH DIASPORAS

The Second World War caused parts of the Lithuanian and Polish nations to be forcibly dispersed throughout the world. One of the conferences that determined the world's geopolitical situation after the war was held in Yalta in 1945. At this conference the post-war borders of Poland were agreed upon. These agreements directly affected the Lithuanian and Polish diasporas in the West. In 1984 and 1985, in preparation for Yalta's 40th anniversary, the Polish diaspora took steps to demand that representatives of the U. S. government declare these Yalta agreements to be invalid. But the Lithuanian émigré community saw these Polish diaspora efforts as threatening the territorial integrity of a future Lithuanian state. Representatives of the Lithuanian-American Community and the World Lithuanian Community took steps in the opposite direction. On the basis mainly of archival sources maintained by Vytautas Magnus University's Diaspora Institute, this article discusses how the Lithuanian émigré community tried to prevent the annulment of Yalta agreements concerning the eastern boundary of Poland, what the reasons for these efforts were, and how the Lithuanians cooperated with representatives of neighboring nations.

Arūnas ANTANAITIS

Įvykius Lietuvoje nušviečiant: Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių veikla 1987–1992 m.

1987 m. politinei atmosferai Lietuvoje ėmus kaisti, suaktyvėjus Lietuvos laisvės lygos veikimui ir įsisteigus Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiui, lietuvių išeivija stebėjo situaciją Lietuvoje ir reagavo. Lietuviai išeiviai neiškarto atpažino Lietuvoje prasidėjusius atgimimo procesus. Pastebėti pasikeitusią politinę aplinką reikėjo įžvalgumo. Daugelis organizacijų, spaudos priemonių gana atsargiai vertino Lietuvoje vykstančius procesus¹. Tačiau pavienės visuomeninės išeivijos institucijos suintensyvino savo veiklą arba pradėjo ruoštis, kad galėtų prisidėti prie vykstančių politinių procesų arba gyvenančių Lietuvoje padėties palengvinimo.

Lietuvių išeivių parama Lietuvai, ar išeivių sukurtų institucijų veikla nėra plačiau tyrinėta. Pagalbą Lietuvai galima skirstyti į kelias dalis: tai materialinės paramos siuntimas, sugrįžusių išeivių parama besikuriančioms ar atsinaujinančioms institucijoms Lietuvoje, ir lobistinė veikla, siekusi kiek įmanoma didesnio spaudos dėmesio Lietuvos įvykiams, palankesnio politikų ir JAV valdžios institu-

cijų dėmesio Lietuvai. Šioje publikacijoje bus kalbama apie pastarąją veiklą.

Straipsnyje nesiekiama aprašyti visos Lietuvių išeivių veiklos, nušvietusios įvykius Lietuvoje, ir apžvelgti visos JAV lietuvių lobistinės veiklos ar bandymų palenkti JAV politikus Lietuvai naudinga linkme, informuoti visuomenę apie Lietuvos politinius įvykius. Tokios veiklos, atskirų individų ar organizacijų platesnio veikimo ar bandymų, būta daug. Kai kuriuos jų paliksime tolesniems tyrimams.

Čia pristatoma ir lyginama trijų sėkmingai dirbusių įstaigų veikla ir darbo metodai: Lietuvių informacijos centras (toliau – LIC), Lietuvių bendruomenės (toliau – LB) Visuomenių reikalų raštinė ir Čikagoje veikusi „Lithuanian Hotline“. Šios įstaigos turėjo skirtingus uždavinius ir veiklos metodiką. LIC Niujorke ir Vašingtone rūpinosi informacijos sklaida, darbu su JAV ir Pasaulio žiniasklaida, korespondentais. Lietuvių bendruomenės Visuomeninių reikalų raštinės veikla buvo tiesiogiai orientuota į darbą su

politikais. Nepaisant skirtingų uždavinių, šių įstaigų veikla dažnai persipynė ir liejosi į bendrą veiklą. Jos visos siekė bendro politinės situacijos Lietuvoje nušvietimo, visuomenės ir, be abejo, įtakingų politikų ar valstybės pareigūnų dėmesio.

Straipsnyje nagrinėjama JAV lietuvių visuomeninių įstaigų, kurios organizavo politinių įvykių Lietuvoje viešinimą spaudoje, tarp JAV politikų ar vyriausybinių organizacijų darbuotojų, veikla 1987–1992 m. Aprašoma, kaip buvo organizuojama įstaigų veikla, kokiais mechanizmais buvo siekiama įgyvendinti keliamus tikslus. Svarstoma, kaip organizacijos dalijosi veiklos laukus, kiek dirbo bendrai.

Tyrimo chronologinės ribos 1987–1992 m. Ribų pradžia ženklina lūžio momentą – 1987 m. rugpjūčio 23 d. Molotovo–Ribentropo pakto paminėjimą prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje. Po šio įvykio išeivijos lietuviai aiškiau pajuto besikeičiančius politinius procesus Lietuvoje. 1992 m. ribos ženklina JAV ir Lietuvos diplomatinį santykių užmezgimą, kuomet Lietuvos Vyriausybė jau perėmė Lietuvos atstovavimo, informavimo apie padėtį šalyje funkcijas iš išeivių organizacijų. Tiesa, pristatinėjant LIC ir jo veiklą iki 1987 m. iš šių chronologinių ribų išklystama.

Bendro pobūdžio informacijos apie lietuvių išeivių paramą Lietuvai yra. Visų pirma paminėtini organizacijų aprašymai³. Tačiau jau yra ir keletas istorikų tyrinėjimų. Giedrius Janauskas žengė vieną didžiausių žingsnių tokių tyrimų link, aprašydamas Kanados lietuvių veiklą XX a. 6–9 dešimtečiais ir LIC, LB veikos epizodus⁴. Neseniai apgintos dr. Vidos Bagdonavičienės disertacijos pirmojoje dalyje aprašyti paramos Lietuvai, grįžimo į Lietuvą psichologiniai motyvai, priežastys⁴. Dera paminėti, kad V. Bagdonavičienės tekste galima pajusti pasaulio lietuvių pagalbos Lietuvai bendruosius mastus. Kiti paminėtini išeivijos lietuvių paramos Lietuvai aprašymai, yra atskirų visuomeni-

ninkų prisiminimai arba jau pasirodžiusios šaltinių publikacijos. Pavyzdžiui, jų gausu Vytauto Landsbergio sudarytoje šaltinių publikacijoje „Pusbrolis Motiejus“⁵ arba JAV lietuvių Broniaus Nainio publikacijų rinkinyje „Lietuvos laisvinimo keliu“⁶. Lietuvos Respublikos ministrės Pirmininkės Kazimieros Prunskienės vizitas JAV yra aprašytas Juozo F. Kazicko biografinėje knygoje⁷.

Visgi, šis straipsnis atsirado kaip bandymas ištaisyti istoriografijoje atsiradusią klaidą, prie kurios *populiarinimo* prisidėjo ir šių eilučių autorius. Minėtoji klaida, tai dviejų įstaigų – Lietuvių informacijos centro, veikusio Niujorke ir jo filialo Vašingtone, ir lietuvių bendruomenės Visuomeninių reikalų raštinės – supainiojimas į vieną. Ši klaida atsirado 2004 m. pasirodžiusioje knygoje „Pasaulio Lietuvių bendruomenė 1949–2003 m.“⁸, o vėliau, mano pakartota 2010 m.⁹

Straipsnis parengtas naudojantis Lituanistikos tyrimo ir studijų centre, VDU lietuvių išeivijos institute esančiais fondais, kai kurių asmeninių archyvų medžiaga, interviu metu gauta informacija. LIC veiklai aprašyti ir tyrinėti naudotasi informacija, gauta pokalbiuose su LIC direktore Ginte Damušyte ir centro filialo vadovu Viktoru Naku. Naudingos informacijos suteikė ir G. Damušytės asmeniniame archyve esanti jos pranešimo, daryto Lietuvos Respublikos Seime, kopija.

Lietuvių bendruomenės Visuomeninių reikalų raštinės veiklos tyrime naudotasi Pasaulio lietuvių archyve, penktame fonde esančia informacija, VDU Lietuvių išeivijos institute esančiais fondais, interviu su Asta Banionyte – tuometine raštinės vadove – gauta informacija. Straipsnyje tiesiogiai neatsiskleidžia, bet darbui labai naudingi buvo pokalbiai su LB VR Tarybos nariais, buvusiais pirmininkais, dr. Tomu Remeikiu ir Arvydu Barzduku.

„Lithuanian Hotline“ veikla nušviesta istorine medžiaga, gauta pokalbio su Prane Šlutiene – viena idėjos iniciatorių – metu. Taip

pat jos padovanotas 2000 m. išleistas jubiliejinis informacinis leidinys kuriame išsamiai pasakojamas „Lithuanian Hotline“ atsiradimas ir tolimesnė veikla.

Darbo pirmojoje dalyje pasakojama LIC veiklos istorija 1987 – 1992 m., toliau darbe pristatoma LB VR raštinės veikla ir „Lithuanian Hotline“ atsiradimo istorija. Atskiroje dalyje skaitytojui pateikiamas politikų iš Lietuvos vizitų JAV metu LIC ir LB VR raštinės organizuoti susitikimai su JAV politikais, politologais, žurnalistais ar vyriausybės atstovais. Ši dalis išskirta, nes abi įstaigos dažnai perimdavo viena kitos darbus, dalinosi organizaciniais rūpesčiais. O be šių darbų pristatymo, nei LIC, nei LB VR raštinės veikla nebūtų geriau pristatyta.

Lietuvių informacijos centro veikla

Lietuvių informacijos centras buvo įsikūręs Niujorke ir priklausė Lietuvių katalikų religinei šalpai (toliau LKRŠ) – organizacijai, veikusiai nuo 1961 m.¹⁰ Pastaroji aktyviai rūpinosi parama sovietų režimo persekiojamai Lietuvos katalikų bažnyčiai, vėliau, 1979 m., savo veiklą praplėtė. Žinioms apie įvykius Lietuvoje skleisti atidarė filialą Niujorke – Lietuvių informacijos centrą, kuriam visą jo gyvavimo laiką vadovavo politikos ir istorijos mokslų studijas baigusi Gintė Damušytė¹¹. Dirbdami kartu su Lietuvių katalikų religinės šalpos vadovu kunigu Kazimieru Pūgevičiumi, jie rūpinosi informacijos apie įvykius Lietuvoje sklaida.

LKRŠ informacijos centro steigimas ir tolesnės jo veiklos motyvas – viešosios tarptautinės nuomonės formavimas, tikintis didesnio jos palankumo Lietuvos nepriklausomybės siekiui, ir parama būsimam nepriklausomybės atkūrimui¹². Steigėjams buvo svarbu, kad centre darbuotųsi etatiniai darbuotojai ir būtų išlaikomas aukštas profe-

sionalumo lygis¹³. Šiai idėjai pritarė LKRŠ direktorių tarybai ir reikalingas finansavimas buvo skiriamas iš LKRŠ iždo¹⁴.

Informacijos centro darbuotojai nuosekliai ir nuolat darbavosi bandydami kurti palankią Lietuvai viešąją nuomonę. Jie metodiškai platino informaciją, apsiribodami tik faktais ir vengdami komentarų. Iki 1987 m. LIC informaciją pasauliui teikė remdamasis pagrindžio spauda ir šaltiniais, kurie prasmukdavo pro Geležinę uždangą. Informacinius pranešimus LIC rengdavo išlaikydamas šaltinių diskretiškumą, o tai kiek sunkino centro darbą. Žiniasklaidos atstovams tokie, neįvardyti šaltiniais paremti faktai galėjo skambėti nepatikimais¹⁵.

Centras neapsiribojo vien informacija apie religinį persekiojimą. Nuo pat veiklos pradžios buvo stengiamasi nušviesti žmogaus teisių padėtį ir panaudoti visus tarptautinius mechanizmus¹⁶.

Gavęs minėtą pagrindžio informaciją centras originalo kopiją persiųsdavo Laisvosios Europos, Amerikos balso ar Vatikano radijų lietuviškomis programoms, su kuriomis glaudžiai bendradarbiavo. Patys LIC darbuotojai rengdavo glaustus pranešimus anglų kalba ir platindavo juos JAV, Kanados, Australijos, Didžiosios Britanijos ir kitų šalių masinėms informavimo priemonėms¹⁷. LIC informacija ne tik pasiekdavo JAV žiniasklaidą, bet ir pasklisdavo platesnėje pasaulio spaudoje. Tokį rezultatą pavyko pasiekti ne be kitų šalių lietuvių išeivių pagalbos¹⁸. LIC paruoštą informaciją jie platino patys, naudojo ją kaip priemonę pristatyti Lietuvos situaciją savo šalies politikams¹⁹. Kartais būdavo organizuojami masiniai laiškų rašymo vajai, taigi LIC prisidėjo prie lietuvių bendruomenių pasaulyje mobilizavimo²⁰.

Didelis laimėjimas buvo prasibrauti į prestižinių dienraščių spaudą, tokių kaip *New York Times*, *Washington Post* ar *Frankfurter Allgemeine Zeitung*²¹. LIC intensyviai dirbo ne tik su pasaulio, bet ir su regionų spauda²².

Regioninė spauda dažniau naudodavo LIC informaciją, o per ją žinios apie įvykius Lietuvoje pasiekdavo eilinius amerikiečius²³.

1987 m. Sovietų Sąjungoje padėtis keitėsi, režimas švelnėjo, viešų protestų prieš sistemą daugėjo, o tai turėjo reikšmės ir LIC darbui Niujorke. Padidėjęs informacijos srautas iš Lietuvos, atpažįstamas intensyvesnis savarankiškumo siekis, vertė centro darbuotojus plėsti ir keisti savo veiklą. Greta žmogaus teisių, Bažnyčios padėties nušvietimo, informacijos centras pradėjo kalbėti ir apie Lietuvos nepriklausomybę²⁴.

Galiausiai, „glasnost“ ir „perestroika“, pokyčiai Sovietų Sąjungoje, kylantys judėjimai Baltijos šalyse didino informacijos apie Lietuvą ir kitas Baltijos šalis poreikį. 1987 m. Lietuvių informacijos centras įsteigė filialą Vašingtone, kuriam vadovavo istorijos ir politikos mokslus studijavęs Viktoras Nakas. Pagal sumanymą filialas turėjo veikti vienerius metus – tiek buvo numatyta skirti lėšų²⁵.

Filialo Vašingtone veikla kiek skyrėsi nuo darbo būstinėje Niujorke. Pagrindinės žinios žiniasklaidą pasiekdavo iš Niujorko²⁶, o V. Nakas turėjo dirbti su senatoriais, kongreso ir JAV valdžios institucijų nariais. Pirmoji užduotis – atkreipti politikų dėmesį į tikinčiųjų, žmogaus teisių padėtį Lietuvoje²⁷. Netrukus LIC pasiekė, kad JAV kongrese buvo įsteigtas Komitetas tikinčiųjų teisėms ginti²⁸. Tai nebuvo tiesiogiai politinė veikla, labiau – informacinė, šviečiamoji. Tačiau tokia veikla užpildė susidariusią spragą, nes LIC pradėjus darbą Vašingtone, JAV LB dar neturėjo su politikais nuolatos dirbančios įstaigos ar darbuotojo, o VLIK irgi neskyrė didesnių pajėgų darbui su kongresu.

1987 m. LIC jau pradėjo palaikyti tiesioginius ryšius su informacijos šaltiniais, atvirai juos įvardinti²⁹. Tai leido informacijai plisti greičiau – naujienos buvo ne savaičių, o valandų senumo. Įvardyti šaltiniai suteikė žinioms solidumo. Pagreitėjęs informacijos perdavimas atvėrė naujas galimybes. Pavyz-

džiui, iš 1987 m. rugpjūčio 23 d. Ribentropo–Molotovo pakto paminėjimo organizatorių gavę informaciją apie būsimą demonstraciją, centro darbuotojai pranešė apie tai užsienio korespondentams Maskvoje, bandydami juos sudominti ir ragindami vykti į būsimą įvykio vietą³⁰. Lygiai taip pat buvo pranešama apie Lietuvos laisvės lygos veiklą. Kai kuriais atvejais korespondentai patikėdavo žiniomis, tačiau toli gražu ne visada. Todėl centro darbuotojai informaciją į Maskvą bandė siųsti ir per šaltinius Skandinavijoje³¹. Paradoksaliai, tačiau taip būdavo lengviau įtikinti Sovietų Sąjungoje esančius Vakarų žurnalistus. Atrodė, kad žinios, einančios per Baltiją, teikė daugiau pasitikėjimo nei per Atlantą keliaujantys pranešimai iš JAV lietuvių išeivių organizacijų.

Lietuvių spaudos centro informacija abejojo ne tik korespondentai Maskvoje. Spaudos atstovų skepsis ir informacijos barjerai, sovietų propaganda lydėjo Lietuvių informacijos centrą nuo pat pradžios iki pat faktinio nepriklausomos Lietuvos pripažinimo. G. Damušytė prisiminė vieną kolegos žurnalisto citatą dar tik steigiantis centrui. Anot jo, „centras yra nepatikimas informacijos šaltinis, nes yra rytų europiečių emigrantų išlaikoma institucija, teikianti neobjektyvią, įtartinę informaciją“³². Tai tik vienas, tačiau iliustratyvus pavyzdys, su kokiais išankstinėmis nuostatomis susidūrė tokią ir panašią veiklą vykdę išeiviai.

Pradėjęs tiesiogiai bendrauti su politiniais kaliniais ir disidentais Lietuvoje, Lietuvių informacijos centras pradžioje palaikė glaudesnius ryšius su Lietuvos laisvės lyga. Kalbėdamiesi telefonu, centro darbuotojai įrašinėdavo pokalbius. 1987 m. V. Nakas telefonu kalbėjosi su Antanu Terlecku, Vytautu Bogušiu³³. 1988 m. pabaigoje informacijos centras pradėjo aktyviau bendradarbiauti su Sąjūdžio atstovais. Sąjūdžio informacijos centrui užmezgus kontaktus su korespondentais Maskvoje, LIC jau nebereikėjo tarpininkauti tarp judėjimų Lietuvoje ir užsienio žurnalistų Sovietų sąjungoje. Sąjūdis informaciją

skleisdavo Rytų Europoje ir Sovietų Sąjungoje, o LIC rūpinosi jos sklaida Vakaruose³⁴.

1990 m. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui laimėjus rinkimus į Lietuvos Aukščiausiąją tarybą, LIC tokia pat tvarka bendradarbiavo su Aukščiausios tarybos informacijos padalinio³⁵. Taigi LIC tarpininkavo tarp Lietuvos valdžios ir Vakarų spaudos. Vienas reikšmingesnių darbų buvo tarpininkavimas tarp Aukščiausiosios tarybos pirmininko Vytauto Landsbergio ir vieno įtakingiausių JAV dienraščių *Los Angeles Times*. Dienraščio redakcija paprašė LIC Vytauto Landsbergio straipsnio apie Lietuvos nepriklausomybės siekius. Centras išvertė straipsnį į anglų kalbą ir perdavė *Los Angeles Times*, kuris išplatino straipsnį tiek JAV, tiek visuose žemynuose. Tekstas buvo išspausdintas anglų, prancūzų, vokiečių, italų, ispanų, arabų ir kinų kalbomis. Toks platus V. Landsbergio straipsnio publikavimas neabejotinai davė rimtą atsaką Sovietų Sąjungos skleidžiamai, prieš Lietuvos nepriklausomybės siekius nukreiptai propagandai³⁶.

LIC teikė Aukščiausiajai tarybai juos dominusią informaciją. Centras pranešdavo Lietuvai apie jos atžvilgiu, JAV valdžios priimtas rezoliucijas, nutarimus ar įstatymus. Informuodavo apie įvairių organizacijų pagalbos siuntinius Lietuvai blokados metu, persiųsdavo tarptautinėje spaudoje pasirodžiusių straipsnių kopijas³⁷.

Centre daugiausiai darbuodavosi minėti asmenys, tai kun. Kazimieras Pūgevičius ir centro direktorė G. Damušytė. Po 1987 m. centro veikla augo proporcingai įvykių Lietuvoje intensyvumui. Devintojo dešimtmečio pabaigoje LIC veikė ne tik kelių etatinių darbuotojų, talkininkų pastangomis, samdė papildomus žmones³⁸.

Lietuvių informacijos centro veikla buvo brangi pareiga LKRŠ. Tikriausiai ateityje į šį klausimą bus atsakyta tiksliau. Dabar galima teigti, kad po 1987 m. centro veikla LKRŠ išdui kainuodavo gerokai daugiau nei 100 tūkstančių dolerių. Daugiausiai išlaidų „surydavo:

pašto, telefono, fakso mokesčiai. Norint susisiekti su Maskvoje ar Lietuvoje esančiais žmonėmis, ryšio reikėdavo laukti dešimt valandų. „Didžiausios įtampos Lietuvoje laikais gavę ryšį su Lietuva jį laikydavom valandų valandas“, – dalijosi prisiminimais G. Damušytė³⁹.

Pasaulio žiniasklaidai susidomėjus Lietuvos situacija, Lietuvių informacijos centro darbuotojams neretai tekdavo būti ekspertais ir žiniasklaidai komentuoti įvykius Lietuvoje, dalyvauti televizijos laidose.

Tiek LIC, tiek LB VR raštinės veiklos dalis tarsi atliko atsikuriančios Lietuvos valstybės funkcijas. Tačiau labiausiai šią nišą užėmė LIC. LB visuomeninių reikalų raštinė savo veiklą tęsė gana ilgai – ji atstovavo LB nariams ir jos darbo laukas – lietuvių kilmės JAV piliečių interesai. O štai LIC gana akivaizdžiai dubliavo valstybės funkcijas. Todėl JAV pripažinus Lietuvos nepriklausomybę ir užmezgus diplomatinis santykius, LKRŠ nutarė LIC veiklą stabdyti, nes centro veiklą perėmė Lietuvos ambasada. Gana simboliška, kad G. Damušytė, ilgametė Informacijos centro direktorė, įstojo į Lietuvos diplomatinę tarnybą.

Jungtinių Amerikos Valstijų Lietuvių bendruomenės visuomeninių reikalų raštinės veikla

JAV LB aštuntojo dešimtmečio pradžioje buvo įkūrusi Visuomeninių reikalų tarybą, kurios pagrindinis tikslas – politinės veiklos vykdymas. Ilgametis tarybos pirmininkas buvo istorikas ir politologas dr. Tomas Reimekis. Tačiau Visuomeninių reikalų tarnyba nedirbo nuolatos.

Jau 1988 m. rugsėjo mėnesį LB siūlyta steigti lobistinę veiklą vykdančią raštinę, kurioje nuolatos dirbtų vienas ar keli žmonės. Iniciatorė – nemenką politinės virtuvės patirtį turėjusi Asta Banionytė, kuri iki tol darbavosi

JAV kongreso nario padėjėja. A. Banionytė buvo suradusi amerikiečius verslininkus, pasiryžusius skirti pinigų šios raštinės veiklai – tiksliau darbuotojo atlyginimui – apmokėti⁴⁰. Tačiau JAV LB visuomeninių reikalų tarnyba savo veiklą pradėjo 1989 m. rudenį. Arvydas Barzdukas, tuometinis Visuomeninių reikalų tarybos pirmininkas, įkalbino Tarybą steigti tokią raštinę⁴¹. Tokios įstaigos reikalingumu bendruomenės atstovai patikėjo po 1988 m. Tų metų pabaigoje A. Banionytė, lig tol bendruomenei dirbusi labiau savanoriškai, sėkmingai išnaudojo Emanuelio Zingerio vizitą į Vašingtoną. Buvo sudaryta susitikimų su įvairiais politikais, žurnalistais, visuomenininkais programa ir E. Zingeris sėkmingai atstovavo Lietuvai⁴². Susitikimų sėkmė ir tapo vienu svarbiausių argumentų tokios raštinės veiklos startui.

Net ir sutikusi steigti raštinę, Visuomeninių reikalų taryba išliko gana atsargi ir santūriai vertino būsimą biuro perspektyvas. Pirmoji sutartis su A. Banionyte buvo pasirašyta keturiems mėnesiams. Tačiau taip galėjo nutikti ir dėl finansų, reikalingų raštinei išlaikyti, stokos. Vis dėlto raštinės atidarymas buvo pirmasis LB institucinis žingsnis lobistiniam darbui atlikti (nors LB jau ilgą laiką aktyviai darbavosi šia linkme, bendraudami su įvairaus lygio JAV politikais, siųsdami jiems laiškus, kviesdami dalyvauti lietuvių šventėse ir pan.) ir pakylėjo lobistinę veiklą į kitą lygį.

Raštinė įsikūrė trijų mylių atstumu nuo Valstybės departamento Vašingtone, nedidelėse patalpose, kurių nuoma bendruomenei kainavo 2400 dolerių per metus⁴³. Visuomeninių reikalų vedėja (*director of government affairs*) tapo minėtoji A. Banionytė, kuri įvykdė savo pažadą ir surado turtingus amerikiečius, kurie paaukojo raštinės veiklai 35 tūkstančius dolerių⁴⁴.

Visuomeninių reikalų raštinės vedėja pagal pareigas atstovavo JAV LB šalies valdžios įstaigoms, įvairioms organizacijoms, kitoms valstybėms, turėjo nuolat sekti politinę pa-

dėtį Lietuvoje ir JAV vyriausybės poziciją Lietuvos atžvilgiu, vykdyti visuomeninę JAV LB veiklą⁴⁵. Visuomeninių reikalų vedėja buvo atsakinga JAV Bendruomenės ir Pasaulio bendruomenės pirmininkams, ji turėjo rengti reguliarias ataskaitas telefonu ir raštu, dalyvauti bendruomenės posėdžiuose, organizuoti pagalbą apylinkių pirmininkams.

Greta išvardytų pareiginių nurodymų, bendras raštinės tikslas buvo bendruomenės plėtimą prasme (lietuviškų šaknų turinčių ar simpatijų Lietuvai jaučiančių žmonių) mobilizavimas per JAV LB apylinkes, optimizuojant ir koordinuojant jų veiklą. Tik pradėjus buvo pasigesta tokio tinklo. 1990 m. sausio mėn. raštinės 1990 m. darbo plane, kurį rengė A. Banionytė, rašyta: „*Svarbiausias uždavinys, kuris reikalaus daug darbo ir energijos, yra bendruomenės narių-aktyvistų tinklo praplėtimas ir sutvirtinimas. <...> yra apgailestautina, kad mes tokio tinklo neturime pradėdami šiuos metus*“⁴⁶.

Visuomeninių reikalų raštinė, norėdama paveikti JAV politikus, laikėsi pozicijos, kad lietuviškiems klausimams bus palankūs tie kongreso ar senato nariai, kurie savo rinkimų apylinkėse turi aktyvią lietuvių bendruomenę. „Kongresmenas ar senatorius kreips dėmesį į tai, kas rūpi jo rinkėjams.“⁴⁷ Todėl aktyvus bendruomenės narių dalyvavimas buvo labai svarbus.

Iki Nepriklausomybės raštinė nebuvo pajėgi mobilizuoti didelio skaičiaus žmonių. Tai, anot A. Banionytės, galėtų būti viena priežasčių, kodėl nebuvo pajėgūs Lietuvai palankia linkme pakreipti tuometinio JAV Prezidento George'o W. Busho⁴⁸. Jis palaikė draugiškus santykius su Sovietų Sąjungos lyderiu M. Gorbačiovu ir buvo gana nepalankus Lietuvai.

Dirbti dviem kryptim – su lietuvių apylinkių atstovais iš vienos pusės ir su kongreso, senato, vyriausybės atstovais iš kitos, vienam žmogui buvo gana sudėtinga. Todėl visuomeninių reikalų raštinėje dirbdavo ir antras žmogus. Tuomet A. Banionytė daugiausiai

dėmesio skirdavo darbui su senato, kongreso, valstybės departamento nariais. Antrasis žmogus bendraudavo su apylinkėmis. Informacija perduodavo telefonu arba faksu. Per dieną raštinė sulaukdavo nuo dešimties iki šimto skambučių. Didelis darbų palengvinimas buvo padovanotas fakso aparatas, leidęs vienu sykiu išsiųsti pranešimą šimtui adresatų⁴⁹. Įstaiga įsigijo ir teleteksto aparatą ryšiui su Lietuva palaikyti. Nors ir derino savo veiklą LIC ir LB raštinė, tačiau informacijos srautui didėjant, raštinei reikėjo informacijos greičiau, nei LIC ją atsiųsdavo, o telefono ryšys nebuvo pakankamai patikimas⁵⁰. Teleteksto aparato naudojimas labai pasiteisino, nes net ir Sausio 13-osios naktį, kuomet skambučiais pasiekti Lietuvą buvo sudėtinga, teletekstas veikė⁵¹. Seime, kaip ir LIC, LB raštinė keitėsi informacija su Aukščiausiosios tarybos informacijos ryšių centru.

Raštinė plėtė savo veiklą mobilizuodama narius, tačiau Kovo 11-osios akto paskelbimui dar nebuvo pasirengę taip, kaip buvo pasiruošę tuomet, kai 1991 m. prasidėjo Sausio 13 d. įvykiai. Tuo metu, A. Banionytės skaičiavimu, vien per LB apylinkes buvo galima mobilizuoti iki 50 tūkstančių prijauniančių Lietuvai JAV piliečių⁵². Nors LB tuo metu buvo gerokai mažiau – apie 20 tūkstančių narių. Raštinė taip pat mėgino organizuoti ir amerikietiškas (t. y. nelietuviškas) organizacijas. Lietuvos klausimą labai intensyviai rėmė įvairios protestantiškos bažnyčios, kurios pačios skambindavo į raštinę ir teiraudavosi informacijos, kaip galėtų politiškai padėti⁵³.

Lietuvių bendruomenės visuomeninė raštinė pradėjusi veiklą 1989 m. rudenį, gana greitai surado veiklos strategiją, kaip JAV mobilizuoti Lietuvai palankius žmones. Nors 1990 m. kovo 11 d. raštinė dar nebuvo pajėgi sutelkti visų bendruomenės narių ir prijauniančių. Ypatingi įvykiai Lietuvoje sutelkė žmones ir jie buvo pasirengę prisidėti prie LB visuomeninių reikalų raštinės organizuojamų vajų.

Galima teigti, kad sėkmingo Lietuvių bendruomenės organizuoto lobizmo veiklos priežastis buvo nuolat dirbanti raštinė ir profesionali A. Banionytės ir jos pagalbininkų veikla.

Lithuanian Hotline

Paskiausiai į visuomeninę veiklą užsiimant tiek lobizmu, tiek informacijos apie situaciją Lietuvoje skleidimu, įsitraukė iš kart po 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Keletas Čikagoje ir jos apylinkėse gyvenančių Amerikos lietuvių, tik sužinoję apie Nepriklausomybės atkūrimą, susirinko vieno iš jų namuose ir sprendė, ką reikėtų daryti, kaip paskubinti JAV valdžią pripažinti Lietuvos Nepriklausomybę⁵⁴. Susirinkusiųjų manymu, kitos stambesnės Amerikos lietuvių organizacijos dėjo nepakankamas pastangas situacijos Lietuvoje nušvietimui ir neužtektinai spaudė savo senatorius ir kongresmenus pripažinti Lietuvos Nepriklausomybę⁵⁵. Savanoriai nutarė organizuoti demonstracijas, greta jausdami informacijos trūkumą – žinių srautui iš Lietuvos didėjant, išeivijos spauda nespėjo reaguoti į įvykius, o šalies dienraščiai nušviesdavo toli gražu ne viską⁵⁶ – įkūrė informacinį tinklą. Informacinė telefono linija buvo pavadinta „Lithuanian Hotline“. Jokių formalų institucijų iniciatoriai nekūrė – pasiskirstė darbus ir kitą rytą pradėjo juos organizuoti. Išplatino informacijos linijos telefono numerį, patys rinko informaciją ir ją perduodavo tiems, kurie domėdavosi paskambinę duotu telefono numeriu. Informacijai gauti „Lithuanian Hotline“ naudojo telefaksą⁵⁷. Kai kurias žinias biuras gaudavo trumposiomis radijo bangomis iš mėgėjo Kaune⁵⁸. Žinias redaguodavo Dalia Sruogaitė ir Eglė Paulikaitienė. Prie telefono linijos budėję savanoriai aiškiai žinodavo, kurią informaciją gali pateikti ir kaip, neiškraipant žinių, atsakyti į užduodamus klausimus. Biu-

re, ant sieninės lentos, buvo surašyta visa reikalinga informacija. Be informacijos teikimo, „Lithuanian Hotline“ intensyviai ragino JAV politikus palaikyti Lietuvai palankius klausimus – patys tiesiogiai skambindami politikams ar jų biurų nariams, siųsdami laiškus, informacinius biuletenius.

„Lithuanian Hotline“ kolektyvas į talką kvietė visus norinčius. Pati „Lithuanian Hotline“ nepriklausė jokiai išeivijos organizacijai. Jos narius jungė tik draugiški korporatyviniai ryšiai. Įstaiga veikė Čikagoje, Pasaulio Lietuvių centre. „Lithuanian Hotline“ buvo išlaikoma visuomenės aukomis, LST-Korp. Neo-Lithuanian korporacijos ir VLIK parama⁵⁹.

„Lithuanian Hotline“ Čikagoje 1990 m. kovo 30 d. surengė demonstraciją, kurioje dalyvavo Lietuvai palankūs JAV senato ir kongreso nariai. Renginyje dalyvavo apie 5 tūkst. žmonių⁶⁰.

„Lithuanian Hotline“ netruko pakeisti savo veiklą. Reaguodama į Kremiaus vykdomą Lietuvos ekonominę blokadą, pradėjo organizuoti medicinines įrangos ir vaistų siuntimą į Lietuvą. Pirmiausiai Amerikos lietuviai surinko insulino ir antibiotikų siuntą, kuri Lietuvą pasiekė 1990 m. gegužės 21 d. Norėdami vykdyti labdarinę veiklą, „Lithuanian Hotline“ iniciatoriai įsteigė „Lithuanian Mercy Lift“. Ši organizacija vežė į Lietuvą medicinos įrangą, medikamentus, organizavo įvairias medicinos programas, rengė Lietuvos medikus stažuotėms į JAV⁶¹. „Lithuanian Mercy Lift“, pradėjusi nuo informacijos apie Lietuvą teikimo, tapo viena produktyviausių medicininių siuntų Lietuvai tiekėja ir uoliai veikė 20 metų.

Lietuvių politikų kelionės į JAV – susitikimų organizavimas

Tiek Lietuvių informacijos centras, tiek Lietuvių bendruomenės visuomenių reikalų raštinė atrado skirtingas veiklos nišas, tačiau

vietais darbai atrodė gana persipynę. Ypač tai jaučiasi tyrinėjant Lietuvos politikų ar visuomenininkų kelionių į JAV programas. Čia jiems buvo organizuojami susitikimai su JAV politikais, vyriausybės atstovais ar žurnalistais, ar politologais.

Straipsnyje tyrinėjamu laikotarpiu tokių, Lietuvos visuomenininkų, politikų ar kultūros atstovų, vizitų buvo apie porą dešimčių. Šalį reprezentuoti galintis žmogus tuoju pat būdavo įtraukiamas į virtualų susitikimų. Prof. Vytautas Landsbergis, Kazimiera Prunskienė, Darius Kuolys, Emanuelis Zingeris, Arvydas Juozaitis, Rytis Vaišvila, eilė kitų asmenų dalyvavo įvairiausiuose susitikimuose, kur jie galėjo išdėstyti Sąjūdžio pozicijas ar pristatyti padėtį Lietuvoje ir paneigti Sovietų Sąjungos skelbiamą propagandą. Kai kurie čia išvardyti asmenys į JAV buvo atvykę po kelis kartus. Dalį susitikimų organizuodavo LIC, kitus LB VR raštinė, dar prisijungdavo atskiri asmenys ar organizacijos. Pavyzdžiui, Arvydas Juozaitis į JAV buvo atvykęs „Santaros-Šviesos“ kvietimu skaityti pranešimą organizacijos metiniame suvažiavime. Vašingtono mieste jam susitikimus organizavo Lietuvių bendruomenės raštinė, Niujorke – Informacijos centras. V. Nakui neradus galimybės vertėjauti E. Zingerio susitikimuose, jam vertėjavo A. Banionytė. Kitas pavyzdys – intensyvūs V. Landsbergio vizitai, kurių organizatorius istorikui sudėtinga atsekti.

Tokie vizitai, kaip Lietuvos reprezentacija ir pristatymas publikai, buvo dalis darbe aprašomų įstaigų strategijos. Jau minėta, kad JAV žurnalistai (ir kiti viešojo šalies gyvenimo veikėjai) įtarinėjo lietuvių įstaigas kaip šališkas, tendencingas ir nebūtinai atspindinčias realią padėtį. Leisti kalbėti už save – tokio principo laikėsi Informacijos centras ir Visuomeninių reikalų raštinė, organizuojant susitikimus ar diskusijas tarp visuomenininkų, politikų iš Lietuvos ir JAV atstovų.

Sėkmingai tuose susitikimuose pasirodė eilė svečių iš Lietuvos. Neabejotinai sėkmin-

gi buvo V. Landsbergio susitikimai⁶². Per dieną jam tekdavo atlaikyti keturis ar penkis pokalbius su politikais, žurnalistais, skaityti viešas paskaitas⁶³.

Didelį įspūdį Vašingtono politinei „grietinėlei“ paliko A. Juozaitis. Gera anglų kalba šnekantis, šviesaus proto jaunas žmogus nepaliko abejingų tiek atskiruose susitikimuose, tiek prestižiniame Vašingtono politologų, žurnalistų, istorikų, visuomenininkų *think tank*, pavadintu „Carnegie Endowment for International Peace“⁶⁴. Vėlyvą vakarą šiame tyrimų centre vykęs A. Juozaičio susitikimas pasibaigė valanda vėliau, nei buvo planuota⁶⁵.

Atskirai reiktų paminėti K. Prunskienės vizitą į JAV. Jį galima aprašyti kaip Lietuvos Ministrės pirmininkės vizitą stipriausioje Vakarų pasaulio valstybėje, tačiau ši kelionė gali būti savotišku lakmusu ir parodyti, kiek profesionaliai dirbo JAV lietuvių įstaigos.

JAV lietuvis, verslininkas ir visuomenininkas Juozas F. Kazickas K. Prunskienės vizitui pasamdė viešųjų ryšių kompaniją, kurios užduotis buvo rūpintis vizito nušvietimu spaudoje, susitikimų organizavimu⁶⁶.

Samdyta viešųjų ryšių kompanija daugiausiai spaudos dėmesio pritraukė išnaudodama Baltuosiuose Rūmuose įvykusį nesusipratimą. K. Prunskienei atvykus prie Baltųjų Rūmų, ji, kaip oficiali Lietuvos atstovė, turėjo būti su automobiliu įleista pro vartus ir privaziuoti prie paradinio įėjimo. Tačiau apsaugos darbuotojai K. Prunskienės ir ją lydėjusio V. Nako neįleido, o pareikalavo duoti patikrinti K. Prunskienės rankinę. Lietuvos Ministrė Pirmininkė turėjo eiti pėsčiomis nuo apsaugos būdelės iki pagrindinio įėjimo į Baltuosius Rūmus. Tokia nepagarba oficialiai šalies atstovei buvo rimtas protokolo pažeidimas ir didžiulis JAV Prezidentūros akibrokštas. Greičiausiai tai buvo tiesiog nesusipratimas, o ne noras įžeisti Lietuvos atstovus. Susibūrę, susitikimo laukę žurnalistai nufilmavo ir nufotografavo nesusipratimą. Todėl jau vakare „Prunskienės įžeidimas“ buvo parodytas per

televizijos kanalus, o kitą dieną ši žinia buvo pirmuosiuose dienraščių puslapiuose. Žinia, kaip Baltieji Rūmai nepagarbiai priima mažos valstybės atstovus, intrigavo spaudą, tačiau PR kompanijos atstovai šią naujieną stengėsi „išpūsti“ kaip įmanoma daugiau⁶⁷.

Iš tiesų Ministrės Pirmininkės kelionė buvo nušviesta gana plačiai, tačiau bendruomenei tokios išlaidos būtų gerokai per brangios⁶⁸. Viešųjų ryšių paslaugas teikianti kompanija tuo laiku gelbėjo tik tą kartą. Ar samdyti specialistai padarė daugiau nei LIC ir LB visuomeninių reikalų raštinė? V. Nakas šios kompanijos darbą įvertino labai gerai⁶⁹. Nors ši firma niekaip neapsėjo be Lietuviškųjų įstaigų paslaugų⁷⁰. K. Prunskienės vizito metu samdyta viešųjų ryšių kompanija elgėsi gerokai agresyviau nei Lietuvių informacijos centras ar LB visuomeninių reikalų raštinė elgdavosi įprastai. Kažin ar lietuvių išeivių įstaigos nesusipratimą būtų pavertę pirmojo *New York Times* puslapio naujiena. Tačiau bendrame kontekste, samdyti tokią kompaniją, viena vertus JAV lietuviams būtų gerokai per brangu, antra vertus ne toks didelis skirtumas buvo tarp nuveiktų rezultatų. Galime manyti, kad pagal savo finansinį pajėgumą tiek Lietuvių informacijos centras, tiek Visuomeninių reikalų raštinė demonstravo aukštą profesionalumą – Lietuvos politikams surengdavo susitikimus su tokiais aukštos klasės politologais kaip Henry’u Kissingeriu⁷¹ ar Zbigniewu Brzezinsky’u⁷².

Įvairios politinio lobizmo formos, kurias vykdė Amerikos lietuviai, buvo sėkmingos. Žinoma, didelę įtaką turėjo bendra geopolitinė situacija, tačiau visuomenės nuomonės formavimas, atskirų politikų nuomonės palenkimas Lietuvos pusėn vyko pamažu ir gana sėkmingai.

Išvados

Politinė situacija Lietuvoje keitėsi greičiau, nei išeivijos organizacijos spėjo reaguoti.

Stambesnės Amerikos lietuvių organizacijos, tokios kaip VLIK, ALT dėl didelės struktūros nepajėgė žaibiškai reaguoti į besikeičiančią situaciją. Nepriklausomybės paskelbimas buvo iš dalies netikėtas. Tik LIC reaguodamas į besikeičiantį informacijos kiekį, buvo sustiprinęs savo veiklą 1988 m., įkurdamas filialą Vašingtone. Lietuvių bendruomenės Visuomeninių reikalų raštinė savo darbą pradėjo 1989 m. rudenį ir Kovo 11-osios įvykiams nebuvo iki galo mobilizavusi bendruomenės. Tačiau savo veiklos intensyvumo apogėjų pasiekė per 1991 m. sausio mėnesio įvykius.

Jokiai organizacijai nepriklaususios „Lithuanian Hotline“ savanoriai savo veiklą pradėjo per kelias dienas – reaguodami į Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą ir manydami, kad kitos Amerikos lietuvių organizacijos nedaro pakankamai, kad informuotų JAV žiniasklaidą apie įvykius Lietuvoje, ir nevykdo užtektingai aktyvios lobistinės veiklos.

Nors šių organizacijų veikla buvo labai panaši, kiekviena jų atrado savo nišą. LIC nuo 1979 m. rūpinosi informacijos apie padėtį Lietuvoje sklaida. Centras daugiausiai bendradarbiavo su įvairiomis žiniasklaidos priemonėmis, lietuviškomis radijo programomis, nevyriausybiniomis organizacijomis LIC filialas Vašingtone skleidė informaciją JAV valdžios pareigūnams, vyriausybės organizacijoms. Vėliau šią veiklą užleido LB VR raštinei, toliau dirbo su informacijos sklaida.

1989 m. įsteigtos LB VR raštinės tikslas buvo bendruomenės narių ir Lietuvai prijauniančių asmenų mobilizavimas ir aktyvumas tiesioginei lobistinei veiklai. Raštinė taip pat siekė informuoti JAV politines institucijas, apie padėtį Lietuvoje, burti Lietuvai prijauniančius politikus.

Ir LIC, ir LB Visuomeninių reikalų raštinė intensyviai organizavo Lietuvos politikų visuomenininkų susitikimus su įtakingais JAV žurnalistais, politikais, vyriausybės atstovais, visuomeninių organizacijų nariais. Šioje vei-

klos plotmėje abiejų įstaigų veikla persipynusi labiausiai.

„Lithuanian Hotline“ užsiėmė informacijos sklaida ir teikė žinias besidomintiems telefonu. Ji buvo labiau prieinama paprastiems asmenims, nors teikdavo informaciją ir institucijoms. „Lithuanian Hotline“ nevaržė jokie instituciniai įsipareigojimai. Iniciatoriai, matydami didesnę prasmę organizuoti medicinos priemonių siuntimą į Lietuvą, pakeitė savo veiklą ir visą dėmesį skyrė naujai įsteigtai „Lithuanian Mercy Lift“.

1991 m. JAV pripažinus Lietuvos nepriklausomybę ir užmezgus diplomatinius ryšius, Lietuvių katalikų religinė šalpa nutarė stabdyti brangiai jiems atsieinančią LIC veiklą ir nedubliuoti vyriausybės funkcijų, kurias daugiau nei dešimt metų praktiškai atliko. Simboliška, kad ilgametė centro direktorė Gintė Damušytė įstojo į Lietuvos Respublikos diplomatinę tarnybą.

LB VR raštinės veikla nesikirto su Lietuvos Respublikos ambasados funkcijomis. Ji dirbo su JAV piliečiais aktyviai pratęsė lobistinę veiklą, siekdama tolimesnio, Lietuvai palankaus JAV valdžios požiūrio.

LIC ir LB Visuomeninių reikalų raštinės veiklą galima įvardinti kaip sėkmingą. Ji yra sulaukusi ir neoficialaus JAV valdžios dėmesio ir įvertinimo, o lietuviškasis lobizmas bendrąja prasme, įvardintas kaip įtakinga jėga. Tokių rezultatų priežastys – profesionalus darbuotojų požiūris ir nuolatos veikiančios įstaigos.

Nuorodos

- 1 Saldukas L. Sąjūdžio veikla išėivijos požiūriu, *Kelias į nepriklausomybę, Lietuvos Sąjūdis 1988–1991 m.* Kaunas: Šviesa, 2010, p. 97.
- 2 Galima paminėti kelis pavyzdžius: *Tautos fondas, Lithuanian National foundation inc.* New York, 2002, *Pasaulio Lietuvių bendruomenė 1949–2003.* Sudarytoja Vitalija Stravinskienė, Vilnius: Artlora, 2004,

- Lithuanian Mercy Lift. Pirmieji dešimt metų*, Chicago: Draugas, 2000.
- 3 Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių lobizmas XX a. 6–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Versus Aureus, 2009.
 - 4 Vidos Bagdonavičienės disertacijos santrauka.
 - 5 Pusbrolis Motiejus. *Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vytautas Landsbergis, Vilnius: Vaga, 2003.
 - 6 Nainys B. *Lietuvos laisvinimo keliu, Pasaulio lietuvių bendruomenės veiklos atspindžiai*, Vilnius, 2010.
 - 7 Kazickas J., Bartusevičius V. *Odyssey of hope: the story of a Lithuanian immigrant's escape from Communism to freedom in America and the return to his beloved homeland*, Vilnius: Tyto Alba, 2006.
 - 8 *Pasaulio Lietuvių bendruomenė 1949–2003*. Sudarytoja Vitalija Stravinskienė, Vilnius: Artlora, 2004, p. 232–233.
 - 9 *JAV Lietuvių parama Lietuvai epizodai 1990 m.* Šaltinių publikacija, sudarytojas Arūnas Antanaitis, *Oikos*, 2010, nr. 2 (10).
 - 10 www.lkrsalpa.org tikrinta 2012 11 03.
 - 11 Pokalbis su Ginte Damušyte, 2012 m. spalio 25 d. Vilnius, URM. A. Antanaičio asmeninis archyvas.
 - 12 Gintė Damušytė, Lietuvių informacijos centro vaidmuo užsienyje. 2006 11 24 pranešimas LRS, G. Damušytės asmeninis archyvas.
 - 13 Pokalbis su Ginte Damušyte.
 - 14 *Ten pat.*
 - 15 *Ten pat.*
 - 16 *Ten pat.*
 - 17 Gintė Damušytė, Lietuvių informacijos centro vaidmuo užsienyje...
 - 18 Pokalbis su Ginte Damušyte.
 - 19 *Ten pat.*
 - 20 *Ten pat.*
 - 21 Gintė Damušytė, Lietuvių informacijos centro vaidmuo užsienyje...
 - 22 *Ten pat.*
 - 23 Pokalbis su Ginte Damušyte.
 - 24 *Ten pat.*
 - 25 Pokalbis su Viktoru Naku, 2011 m. vasario 5 d. Virginija St., A. Antanaičio asmeninis archyvas.
 - 26 Pokalbis su Ginte Damušyte.
 - 27 Pokalbis su Viktoru Naku.
 - 28 Pokalbis su Ginte Damušyte.
 - 29 *Ten pat.*
 - 30 *Ten pat.*
 - 31 Pokalbis su Viktoru Naku.
 - 32 Gintė Damušytė, Lietuvių informacijos centro vaidmuo užsienyje...
 - 33 Pokalbis su Viktoru Naku.
 - 34 Gintė Damušytė, Lietuvių informacijos centro vaidmuo užsienyje...
 - 35 *Ten pat.*
 - 36 *Ten pat.*
 - 37 *Ten pat.*
 - 38 Pokalbis su G. Damušyte.
 - 39 *Ten pat.*
 - 40 Pokalbis su Asta Banionyte 2011 02 01, Washington D. C.
 - 41 *Ten pat.*
 - 42 *Ten pat.*
 - 43 Lease agreement, 1989 m. rugsėjo 31, Pasaulio Lietuvių archyvas, F. 5, Reg. nr. 13723. Nesunumeruota.
 - 44 Pokalbis su Asta Banionyte 2011 02 01, Washington D. C.
 - 45 Visuomeninių reikalų vedėjos darbo aprašymas, A. Barzdukas, 1989 10 12, Pasaulio Lietuvių archyvas, F. 5, Reg. nr. 13723. Nesunumeruota.
 - 46 JAV-KV ryšium su valdžia raštinės 1990 darbo planas, 1990 Sausio 13 Washington D. C. Pasaulio Lietuvių archyvas, F. 5, Reg. nr. 13723. Nesunumeruota.
 - 47 Pokalbis su Asta Banionyte 2011 02 01, Washington D. C.
 - 48 *Ten pat.*
 - 49 *Ten pat.*
 - 50 *Ten pat.*
 - 51 *Ten pat.*
 - 52 *Ten pat.*
 - 53 *Ten pat.*

- 54 *Lithuanian Mercy Lift. Pirmieji dešimt metų*, Chicago: Draugas, 2000.
- 55 Pokalbis su Prane Šlutiene. 2011 06 22, Vilnius. A. Antanaičio asmeninis audio-archyvas.
- 56 *Ten pat.*
- 57 *Lithuanian Mercy Lift. Pirmieji dešimt metų*, Chicago: Draugas, 2000.
- 58 *Ten pat.*
- 59 *Ten pat.*
- 60 *Ten pat.*
- 61 *Ten pat.*
- 62 Pokalbis su Asta Banionyte. Pokalbis su Viktoru Naku.
- 63 Pokalbis su Asta Banionyte.
- 64 <http://carnegieendowment.org/about/> patikrinę kartą tikrinta 2012 m. lapkričio 3 d.
- 65 Pokalbis su Asta Banionyte.
- 66 Kazickas J., Bartusevičius V. *Odyssey of hope...*
- 67 Pokalbis su Viktoru Naku.
- 68 *Ten pat.*
- 69 *Ten pat.*
- 70 Pokalbis su Ginte Damušyte.
- 71 *Ten pat.*
- 72 Interviu su Asta Banionyte.

Arūnas ANTANAITIS

HOW LITHUANIAN-AMERICANS REACTED TO AND PRESENTED EVENTS IN LITHUANIA FROM 1987 TO 1992

When in 1987 the political atmosphere in Lithuania began to heat up with the appearance, in public, of the Lithuanian Freedom League and the Lithuanian Perestroika Movement (Sąjūdis), the Lithuanian diaspora community kept its eyes on events in Lithuania and responded accordingly. A number of community institutions either stepped up their activities or got ready to do so. In New York, Lithuanian Catholic Religious Aid, Inc., set up the Lithuanian Information Center (LIC) and opened an office in Washington, D. C. The Lithuanian-American Community established a Public Affairs Council. After independence was regained the information flow increased; and in response to the growing demand for it, a *Lithuanian Hotline* was set up in Chicago for providing continuous and constantly updated information on developments in Lithuania.

Belonging to separate institutions, the LIC and the Public Affairs Council pursued different objectives. The LIC in New York and Washington worked with U. S. and world media to disseminate information; the office of the Public Affairs Council worked directly with political institutions and politicians; but though they had distinct missions the activities of these different offices often reinforced each other and were part of a common endeavor.

This paper analyzes the activities that Lithuanian-American community organizations engaged in from 1987 to 1992 as they presented and explained political events happening in Lithuania to media, politicians, and government organizations operating in the United States. How were these activities organized and how did the relevant organizations seek to implement their goals? To what extent did they coordinate among themselves their strategies of action and the decisions they took? These are some of the questions the paper tries to shed light on.

The research for this article makes use of materials found in the archives of the Lithuanian Research and Studies Center in Chicago and the Lithuanian Diaspora Institute of Vytautas Magnus University in Kaunas as well as personal files and information obtained through interviews.

Sigita ŽEMAITYTĖ

(Ne)atverstas puslapis JAV lietuvių istorijoje: OSI veikla, jos kritika ir poveikis lietuvių bendruomenei (XX a. devintąjį dešimtmetį)

Antrasis pasaulinis karas realiu ir metaforiniu sprogamu išbarstė daugelio gyvenimus ir likimus. Tiek žmonių, tiek valstybių gyvavimo ritmas buvo sutrikdytas. Gelbėdamiesi nuo okupacijos iš Lietuvos tuo metu pasitraukė tūkstančiai žmonių. Didžioji jų dalis ilgai nei susikoncentravo Jungtinėse Amerikos Valstijose, taip ilgam suformuodami gausiausią už Lietuvos ribų gyvenančių lietuvių bendruomenę. Įvairios priežastys vertė žmones rinktis gyvenimą (daugelio manyta, kad tik laikiną) svetur, įvairių individualių istorijų fone jis buvo atkuriamas ar perkuriamas iš naujo ir tik bendrumo jausmas daugeliui padėjo pakelti, perfrazuojant Milaną Kunderą, nepakeliamą išeiviškos būties lengvumą.

Gyvenimas su kasdiene okupuotos valstybės idėja, kova už jos išlaisvinimą grindžiant savo, remiantis Vytautu Kavoliu, lietuviškąją egzilinę egzistenciją¹ darė kiekvieną klausimą, susijusį su Lietuva, lietuvybe, lietuviais „ten“ ir „čia“ opiu bei svarbiu diasporoje. Vienas tokių klausimų iškilo 1979 m., JAV Teisingumo departamente įsteigus Specialiųjų tyrimų skyrių (*The Office of Special Investi-*

gations – OSI), kurio pagrindinis uždavinys buvo Antrojo pasaulinio karo nusikaltėlių (absoliuti dauguma buvo naciai ar jų kolaborantai) bei jų įvykdytų nusikaltimų įrodymų paieška. Pradėti teismo procesai sulaukė didelio JAV lietuvių dėmesio, nes į OSI akiratį pateko beveik vien žmonės iš Rytų ir Vidurio Europos, o tarp jų ir lietuviai. Aktyvūs bendruomenės pasisakymai šia tema, analizuojant OSI veiklą ir jos poveikį Lietuvos bei lietuvių tautos įvaizdžiui, o galbūt, netgi ir likimui, pastebimi praėjus keletui metų po tarnybos įsikūrimo.

Šio straipsnio tikslas – remiantis viešojo JAV lietuvių diskurso analize, atskleisti bendruomenės požiūrį į OSI ir jos veiklą. Bus mėginama atsakyti į klausimus, kokias su OSI susijusias problemas matė JAV lietuviai ir kokį vaidmenį, konsoliduojantį ar skaldantį, galėjo atlikti diskusijos, užvirusios vertinant minėtosios tarnybos veiklą.

Lietuvos istorikai apie OSI ir su ja susijusias problemas užsimena tik fragmentiškai. Šiek tiek informacijos esama Alfonso Eidinto sudarytoje knygoje *Lietuvos žydų*

*žudynių byla*³. Keletą žodžių randame ir Vytauto Didžiojo universiteto doktoranto Andriejaus Stoliarovo tiriamajame darbe, skirtame Intelektualios lietuvių egzilio istorijos seminarui³. Istoriografijos pozicijoms nepasižymint dideliu informatyvumu, šis straipsnis yra orientuotas į šaltinių analizę. Pagrindiniai naudoti šaltiniai – JAV lietuvių išeivių XX a. devintojo dešimtmečio vidurio spauda⁴. Be spaudos, tyrime naudota ir, pasitelkus interviu, surinkta medžiaga. Laisvo pokalbio metu buvo apklausti du minėtųjų įvykių liudininkai ir dalyviai: istorikas prof. Saulius Sužiedėlis⁵ ir žurnalistas, intelektualas Mykolas Drunga⁶. Prof. S. Sužiedėlis 1982–1987 m. dirbo istoriku minėtajame OSI ir tarnybos veiklos subtilybes pažino iš arti. M. Drunga, diskusijos įkarštyje dirbęs Čikagos lietuvių laikraščio *Draugas* redakcijoje, rašė OSI veiklą kritikuojančius straipsnius ir veikiau atstovavo opozicijai.

Ar OSI kelia grėsmę Lietuvai? Tarnybos veiklos ydos lietuvių akimis

Karo nusikaltėlių, nacistinės Vokietijos politikos vykdytojų, jų talkininkų paieškos JAV vyko ir prieš OSI įsteigimą. Nusikaltimais žmonijai kaltintam Kroatijos Vidaus reikalų ir teisingumo ministrui Adrijai Ardukovič deportacijos byla buvo iškelta jau 1951 m.⁷ Tam tikras diskusijas apie demokratinėje visuomenėje pasislėpusius totalitarinės politikos vykdytojus kėlė ir tokie leidiniai kaip Charleso Russello Alleno darbas *Nacių karo nusikaltėliai tarp mūsų (Nazi War Criminals Among Us)*⁸. Tačiau tik įsisteigus OSI ir jam savo dėmesį nukreipus į Rytų bei Vidurio Europos išeivius, kaip realiausius nacistinio režimo kolaborantus, JAV lietuvių bendruomenėje diskusija nacių karo nusikaltėlių persekiojimo klausimu užvirė visu smarkumu.

Aktyviausiai savo poziciją reiškę JAV lietuvių bendruomenės nariai, rodos, labai aiškiai suvokė ir įvardijo OSI veiklos trūkumus, kėlusius grėsmę Lietuvai ir lietuviams. Ydingos bendruomenei pasirodė vien tarnybos įsteigimo aplinkybės, kur figūravo, o dalies lietuvių nuomone, netgi ir lyderio pozicijas užėmė SSRS Valstybės saugumo komitetas (toliau – KGB). Lietuviai sunkiai suvokė, kaip demokratines vertybes deklaruojančios JAV gali bendradarbiauti su totalitarine Sovietų Sąjunga: „Kodėl dabartiniu laiku, kada imperialistinė Rusija yra laikoma vienu didžiausių ir pavojingiausių Amerikos ir laisvojo pasaulio priešų, Amerikos valdžios pareigūnai vyksta į Maskvą, daro sutartis, kurios liečia Amerikos piliečių teises.“⁹ Atsakyti į šį kiek Daivos Kezienės retorišką klausimą vienu metu ir lengva, ir sudėtinga. Bendradarbiavimo sutartys su SSRS saugumo organais buvo būtinos, nes tik taip buvo įmanoma gauti archyvinių dokumentų, galinčių paliaudyti ar paneigti įtariamųjų, buvusių Lietuvos, Latvijos, Estijos bei kitų šalių ir esamų JAV piliečių, dalyvavimą karo nusikaltimuose. Sudėtingu atsakymą daro tai, kad, remiantis teisininku, baltus ir ukrainiečius vienijusios organizacijos *Americans for Due Process* (toliau – ADP) nariu Povilu Žumbakiu¹⁰, susitarimas tarp OSI ir KGB buvo slaptas, vyko tai ne tik slepiant nuo visuomenės, bet ir nuo JAV Vyriausybės.

Neabejotina, OSI veikė labai savarankiškai, tačiau jos veiklą sunku įvardyti kaip slaptą. Tarnybos vadovo Allano A. Ryano, apsilankiusio Maskvoje 1980 m., prisiminimuose gana aiškiai pasakyta, kad pagrindinis vizito tikslas – susitarimas su SSRS dėl tolesnio bendradarbiavimo aiškinantis nusikaltėlius, o oficiali Valstybės departamento politika SSRS invazijos į Afganistaną ar sovietų disidentų klausimu tam neturi didelės reikšmės¹¹. Kad OSI veikla buvo kiek atsiribojusi nuo oficialiosios Valstybės departamento politikos, teigia ir prof. S. Sužiedėlis¹², ir M. Drunga. Bū-

tent pastarojo išsakyta mintis, kad OSI veikė „tam tikroje pilkoje zonoje“¹³, bene geriausiai tinka tuo metu visuomenėje vyravusiam šios institucijos vaidmeniui ir veiklos suvokimui apibūdinti. Dar OSI steigimo pradžioje tarnybos šalininkai, Broniaus Nemicko teigimu, priekaištavo daugeliui valdžios įstaigų, tarp jų ir minėtajam Valstybės departamentui, karinei žvalgybai, Federaliniam tyrimų biurui ir kitiems, kad jos, „žinodamos jų praeities veiklą, padėjusios kai kuriems nacinams karo nusikaltėliams imigruoti į šį kraštą ir naudojusios jų paslaugas šaltajame kare“¹⁴. Beje, kad toks teiginys nėra klaidingas, išaiškėjo 2010 m. lapkričio mėn., kai dienraštis *The New York Times* visuomenei pateikė JAV Teisingumo departamento raporto duomenis, atskleidžiančius Centrinės žvalgybos valdybos bendradarbiavimą su buvusiais nacistinės Vokietijos karininkais ir mokslininkais¹⁵. Atrodo, tam tikros konfliktinės, ar bent jau įtemptos, situacijos tarp OSI sumanytojų ir kitų valstybės tarnybų būta dar iki šiai institucijai įsikuriant.

Vienas aspektų, kai išsiskyrė oficialioji JAV politika ir OSI veiklos metodai, buvo Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo politikos klausimas. Tarnyba bendradarbiavo ne tik su KGB dėl reikiamų dokumentų ar liudininkų, bet ir SSRS teisinės sistemos modelis buvo naudojamas tiek įtariamųjų, tiek liudininkų apklausų metu. Tačiau labiausiai nepripažinimo politikos pamatus, JAV lietuvių teigimu, griovė tai, kad Baltijos šalių žmonės, iš kurių, įrodžius jų kolaboravimą su nacistų režimu, atimama pilietybė, būdavo deportuojami į Sovietų Sąjungą. Profesorius S. Sužiedėlis tokį JAV administracijos sprendimą vadina „moraline klaida“¹⁶. Jo nuomone, „išstremti žmonės į kraštą, kuris nepripažįsta jokių juridinių normų, yra didžiulė klaida ir nemo랄u“. Panašų argumentą, aiškindamas deportacijos į SSRS neteisingumą, pasitelkia ir P. Žumbakis. Jo teigimu, „neįsivaizduojama, kad Jungtinės Valstijos deportuotų izraelietį

į Libiją, nes nė viena kita šalis jo nepriima“¹⁷. Būtent toks argumentas, kad tik SSRS sutinka priimti deportuojamus karo nusikaltėlius, buvo pasitelkiamas OSI. Kad naudojami metodai atrodytų teisingi ir neprieštarautų oficialiajai JAV politikai, tarnyba 1985 m. išleido aiškinamąjį raštą, atskleidžiantį santykių tarp deportacijos ir Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo; pagrindiniai šio rašto punktai pateikiami M. Drungos publikacijoje¹⁸. Iš pateikiamos dokumento analizės aiškėja, kad „JAV nusistatymas nepripažinti Estijos (dokumento pasirodymas išprovokuotas esto Karl Linno deportacijos į SSRS atvejo – S. Ž.) prievartinės inkorporacijos į Sovietų Sąjungą yra „ilgaamžis ir tvirtas“. Taigi, čia dar kartą deklaruojama nepripažinimo politikos kryptis, tačiau, kaip teigia M. Drunga, „nuo šios vietos jau viskas eina prastyn“. Pagal Imigracijos ir natūralizacijos įstatymą deportuoti asmenį galima į bet kurią šalį, kuri sutinka jį priimti, o SSRS ir buvo tokia šalis. Kad nebūtų pažeistas nepripažinimo politikos principas, tereikėjo išsiųsti asmenį į tokią vietovę, kurią JAV pripažįsta esant Sovietų Sąjungos dalimi. Toks sprendimas, rodos, tinka abiem pusėms: „Vienu mostu atsikratoma „karinio nusikaltėlio“, patenkinama Sovietų Sąjunga, ir... „išlaikomas nepripažinimo principas.“ JAV lietuvių nuomone, čia reikia kelti ne „teritorijos (čia ir toliau sakinyje išskirta originale – S. Ž.) [...], o [...] valstybės, kurios okupacijos Amerika nepripažįsta, *piliečio teisės* nebūti atiduotam į rankas tų, kurie pagal Amerikos nusistatymą tą jo valstybę nelegaliai okupavo“¹⁹ klausimą. Grėsmė, kad deportacijų į SSRS leidimas gali pakeisti JAV politiką Baltijos šalių atžvilgiu, buvo itin paabrėžiama tarp lietuvių diasporos. Deportacijos į Sovietų Sąjungą, ADP nuomone, prilygo akivaizdžiam sutikimui su okupacija ir parodymui, kad šios šalys nebeegzistuoja²⁰.

Bendradarbiavimas su KGB kėlė ir kitą grėsmę. SSRS saugumo tarnybos kišimasis į lietuvių diasporos gyvenimą Amerikoje,

jos siekis paveikti JAV sprendimus išeivijoje buvo regimas kaip bandymas susidoroti su antisovietines idėjas skleidžiančiais asmenimis. XX a. devintajame dešimtmetyje, „pertvarkos“ laikotarpiu, išeivijos vaidmuo, prof. S. Sužiedėlio teigimu, ypač išaugo²¹. Kylančiam SSRS griūties grėsmei ji buvo suvokiama kaip ypač svarbus šio proceso faktorius. P. Žumbakis *Draugo* dienraštyje teigia, kad KGB, klastodama dokumentus ir liudijimus, naudoja juos „JAV teismuose, ypač prieš tuos asmenis, kurie pasireiškė veikloje prieš komunizmą“²². Kiek tikslus teisininko teiginys apie teismuose naudotus falsifikuotus dokumentus, pasakyti keblu. OSI istoriko prof. S. Sužiedėlio teigimu²³, per visą tarnybos laiką jam neteko susidurti nė su vienu falsifikatu. Žinoma, dokumentai buvo atrinkti ir pateikti be konteksto, tačiau jų autentiškumą paneigti sunku. Istoriko darbe būtina niuansus pastebėti ir suvokti, tuo tarpu teisininkai labiau linkę pasaulį regėti per tam tikras schemas. Ši priežastis, profesoriaus teigimu, ir lėmė tam tikrą priešpriešą, nesusikalbėjimą tarp OSI prokurorų ir mokslininkų, o šis – klaidų tarnybos veikloje atsiradimą. Prof. S. Sužiedėlis šiuo atveju akcentuoja ukrainiečio Ivano Demjenuko, neteisingai apkaltinto buvus Treblinkos mirties stovyklos „Ivanu Žiauriu“²⁴, atvejį²⁴. Kad dauguma KGB pateiktų dokumentų buvo falsifikatai, nesutinka ir M. Drunga. Antrindamas prof. S. Sužiedėliui jis teigia, kad pateikiami būdavo tik dokumentai, parankūs kaltintojams, o lengvinančias ar išteisinančias aplinkybes atspindintys nuslepiami.

Be tendencingų ar falsifikuotų dokumentų pateikimo, JAV lietuviai pabrėžė ir teismo procesuose naudojamą melagingų liudijimų medžiagą²⁵. P. Žumbakio teigimu, OSI buvo visiškai nesvarbu, kad KGB parengti dokumentai ir liudininkai nepatikimi²⁶. Teisiant lietuvių Liudą Kairį liudininkų apklausa vyko Rygoje, dalyvaujant OSI ir sovietų prokurorams: „Prieš padedant parodymus, sovietai

išpėjo Kairio advokatus, kad tų parodymų eiga sovietų kontroliuojama, tai yra ne pagal JAV įstatymus, bet pagal Latvijos sovietinį kriminalinį kodeksą.“²⁷ Apie teismuose naudojamus melagingus parodymus informacijos pateikdavo ir buvę sovietiniai pareigūnai. Teisininkas Frederickas Neznansky's, dvidešimt penkerius metus dirbęs SSRS tarnyboms, teigė, kad „liudininkai yra paruošiami liudyti pagal kaltintojo pageidavimą“²⁸. Tokios nuomonės lietuvių diasporoje kėlė nerimą, kad kiekvienas iš jų gali atsidurti kaltinamųjų suole, o sąmokslininkai OSI ir KGB ras būdų jų tikrą ar tariamą kaltę įrodyti: „Raganių“ medžioklė [...] vyks, kol dar bus šiame krašte gyvų ateivių, pabėgusių iš Sovietų Sąjungos Antrojo Pasaulinio karo metu užgrobtųjų Europos kraštų.“²⁹

„Yra laikas ginti Lietuvą“³⁰: kova su OSI sprendimais – kova už lietuviybę

Taigi su šiomis nuotaikomis, baime, nuolatiniiais svarstymais, kas kaltas dėl tokios padėties ir kokie gali būti to rezultatai, gyveno JAV lietuviai XX a. devintąjį dešimtmetį. Tokią situaciją, anot prof. S. Sužiedėlio³¹, sąmoningai aitrino ir ADP organizacija. Baimė dėl sumenkėjusio Lietuvos valstybės įvaizdžio, dėl pakitusios JAV Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo politikos, galiausiai, baimė kiekvienam individualiai patekti į OSI–KGB taikinį vertė telktis kovai ir vienijo. Tačiau, profesoriaus manymu, išeivija padarė ir nemenką klaidą, koncentruodama visas jėgas būtent šiam tikslui ir daugeliu atvejų gana akylai gindama žmones, kurie gal ir nebuvo to verti.

Tai, ką tuomet patyrė nemaža dalis išeivių, tinkamiausia vadinti kolektyvine kalte. Ginti karo nusikaltimais įtariamus tautiečius daugeliui buvo lygu gintis pačiam, ginti savo

tautinę grupę ar ginti savo prarastą Tėvynę. Tos kolektyvinės kaltės užuominos juntamos praėjus ir daugiau nei dešimtmečiui po minėtųjų įvykių. Buvusios ADP vadovės Rasos Razgaitienės straipsnyje, pasirodžiusiame *Lietuvos ryte*, teigiama, kad „JAV dienraščių pirmuose puslapiuose šie teismai buvo aprašinėjami su sensacingomis antraštėmis. Visur buvo minima bei pabrėžiama kaltinamojo tautybė, kartu buvo kaltinama ir visa tauta“³². Taigi tuo metu lietuviai, o ir kiti rytų europiečiai, jautėsi stigmatizuojami ir blogąją prasme išskiriami iš bendro JAV visuomenės konteksto. Minėtoji R. Razgaitienės mintis atkartoja P. Žumbakio publikacijoje³³ esantį teiginį, kad L. Kairio byla liečia visus lietuvius: „Ir L. Kairys, ir lietuvių tauta bus teisiami ir nuteisti JAV spaudos, net neatsižvelgiant, kas ir kaip vyksta teisme.“ Siekdamas kovai mobilizuoti kuo didesnius visuomenės sluoksnius, jis ragino lietuvius amerikiečiams aiškinti OSI veiklos ydingumą, nes, „pasinaudojant OSI metodais, valdžia galės pradėti kaltinti ir amerikiečius“³⁴.

Akivaizdu, tam tikro panikos sėjimo, o ir abejotinų teiginių, lietuvių diasporoje buvo. Žinoma, tokią P. Žumbakio retoriką galime paaiškinti siekiu neabejingais palikti kuo didesnę auditorijos dalį ir taip ją įtraukti į bendrą kovą, reabilituojant Lietuvos ir lietuvių tautos vardą. OSI veiklai nepritarianti ir jos metodų grėsmę jaučianti lietuvių diasporos dalis nerimavo ir dėl galimo aptariamųjų įvykių poveikio lietuviškajai tapatybei, jos stiprumui ir išlikimui tarp JAV lietuvių. Gėdos jausmas, atsirandantis individuose, visuomenei kaltinant pavienius jų tautinės grupės narius, o kartu, jei remsimės anksčiau cituotaisiais ADP pasisakymais, ir visą tautą, galėjo menkinti siekį deklaruoti save kaip tos tautos atstovą. OSI oponentų manymu, tarnyba kartu su KGB siekia perrašyti Lietuvos istoriją, paversti ją nacistinės Vokietijos sąjungininke ir taip diskredituoti lietuvius: „Jei mes nesusirūpinsime ir labai,

labai rimtai nesusiimsime, už 50 metų, už 100 metų mūsų anūkų anūakai neprisipažins, kad jie yra lietuviai. Mūsų anūkų anūakai nedrįs pasisakyti, kad jų giminės kilo iš Lietuvos. Lietuva bus tapusi dalis hitlerininkų sąjungininkų.“³⁵ Taigi ADP, jų manymu, savo akcijomis siekė gražinti istorinį teisingumą, reabilituoti tautą ateities kartų akyse.

Profesoriaus S. Sužiedėlio minėtasis instinktas ginti(s) kartais, rodos, buvo svarbesnis už racionalių pagrindų daromus sprendimus. Toks instinktas neabejotinai skatino jungtis, vienytis bendram tikslui, tačiau kartu iš bendruomenės galėjo būti stumiami kitaip, kritiškai mąstantys lietuviai, kurių abejojantis tonas buvo gretinamas su pritarimu OSI veiklos metodams. Polemika tarp Mykolo Drungos ir Liūto Mockūno, užvirusi *Akiračių* puslapiuose³⁶, iliustruoja tam tikrą nuomonių skirtumo buvimą tarp JAV lietuvių bendruomenės narių. Neteigiame, kad L. Mockūną norėta paversti JAV lietuvių bendruomenės *persona non grata*, tačiau panašu, kad ironizuojantis, t. y. OSI oponentus, o konkrečiai Antaną Mažeiką, pašiepiantis, kritikuojantis jo tonas priimtas labai jautriai. Ne vienoje publikacijoje pastebima, kad JAV lietuvių nuomonės išsiskirdavo ėmus šnekėti apie finansinius reikalus, liečiančius opozicinę kampaniją. Kad A. Mažeika švaisto aukotus pinigus „bereikšmiams pasiskraidymams“, užsimenama ir kandžiam L. Mockūno straipsnyje³⁷. Nesutariama ir dėl išlaidų susijusių su kaltinamųjų gynimu. M. Drungos teigimu³⁸, tik dalis kaltinamųjų galėjo tikėtis didelių teisininkų kontorų darbo *pro bono publico*. Taip gynybą iš vienos didžiausių Čikagos kontorų „Kirkland and Ellis“ gavo lietuvis L. Kairys. Kiti kaltinami lietuviai naudojosi tautiečių teisininkų paslaugomis³⁹. Šie, nors ir dirbdavo beveik pusvelčiui, kai kurių išėivijos dienraščių publikacijose būdavo išvadinami kone lupikautojais⁴⁰.

Kaltinimai kolaboravus su nacistine Vokietija ir keliamos imigracinės bylos lėmė gana aktyvų lietuvių bendradarbiavimą su

ukrainiečiais, latviais, estais ir kitomis tautomis, kurių nariai taip pat pakliūdavo į OSI nemalonę. Turėdamos bendrą priešą, jei remsimės viena P. Žumbakio straipsnio antraščių⁴¹, šios tautos ėmėsi ir bendros reakcijos į jį. To išraiška buvo minėtosios ADP organizacijos įsteigimas. Ši aštuonias tautines grupes vienijanti organizacija buvo įsteigta 1982 m. Organizacijos tikslas – „surinkti informaciją iš visų OSI vedamų bylų, pasidalinti medžiaga su bylų gynėjais, pristatyti medžiagą JAV-ių ir etninei spaudai, pristatyti medžiagą kitoms organizacijoms ir veikėjams“⁴². P. Žumbakio teigimu, ADP prisidėjo bent prie dviejų bylų laimėjimo (1982–1985 m.)⁴³. Organizacija neturėjo bendro visoms tautinėms grupėms fondo, todėl kiekviena savo atstovų išlaidas padengdavo pati. Surinktos aukos būdavo skiriamos minėtajam organizacijos tikslui įgyvendinti. Greta ADP, veikė ir Jungtinis baltų komitetas (*Joint Baltic American National Committee – JBANC*) bei politinė organizacija – Konstitucinio teisingumo koalicija (*Coalition of Constitutional Justice – CCJ*)⁴⁴.

Išvados

Taigi pamėginę pažvelgti į vieną aktyviausių, pilietiškumo ir tautiškumo prasme, JAV lietuvių istorijos puslapių, matome, kad nors spaudoje ir aptinkami nesutarimai dėl kovos su neteisingsiais OSI metodais būdų, tačiau bendruomenė buvo pakankamai vieninga dėl būtinybės kritiškai žvelgti į tarnybos veiklą. Pagrindinės OSI veiklos ydos, kurias matė lietuvių diaspora, buvo susijusios su šios tarnybos ir KGB bendradarbiavimu. Išeiviai sunkiai įstengė suvokti demokratinės valstybės pareigūnų ir sovietinio saugumo susitarimą ir jo tikslą. Publikacijose ryškėja baimė, kad OSI vedamose bylose naudoti KGB falsifikuoti archyviniai dokumentai ir melagingi liudininkų parodymai gali kelti pavojų vi-

siems tautiečiams be išimties. Taip pat paabrėžiamas deportacijų į SSRS neteisėtumas, gana stipriai klabinantis Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo politikos pamatus.

Nepaisant to, kad OSI veikla buvo suvokiama kaip gana kenkėjiška lietuvių bendruomenės įvaizdžio JAV visuomenėje ir lietuviško tapatumo atžvilgiu, kritika šios veiklos atžvilgiu, tarnybos taikomų metodų analizė konsolidavo dalį lietuvių diasporos, leido jai ir vėl prisiminti, o kartu pasaulio bendruomenei priminti okupacijos problemą, naujai svarstyti istorinius klausimus, Lietuvos, lietuvių tautos ir lietuviško identiteto tolesnį likimą.

Nuorodos

- 1 Kavolis V. Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą (1954 m.), *Nepriklausomųjų kelias*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 109.
- 2 *Lietuvos žydų žudynių byla*, sud. A. Eidintas, Vilnius: Vaga, 2001.
- 3 Stoliarovas A. *Lietuvių dalyvavimo Holokauste vertinimas egzilio galvojimuose*, 2007, <prieiga per internetą: http://www.iseivijosinstitutas.lt/var/uploads/file/Referatas-stoliarovo_2007.pdf>
- 4 Pagrindinės spaudos publikacijos, analizuojančios OSI veiklą, sudėtos leidinyje *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, Ethnic Community Services, 1985.
- 5 2011.04.06. Sigitos Žemaitytės interviu su prof. Saulium Sužiedeliu; užrašai saugomi asmeniniame Sigitos Žemaitytės archyve.
- 6 2011.04.08. Sigitos Žemaitytės interviu su Mykolu Drunga; užrašai saugomi asmeniniame Sigitos Žemaitytės archyve.
- 7 Nemickas B. Raganių medžioklė, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 9 (čia ir toliau šaltinių kalba bei stilius netaisyti – S. Ž.).
- 8 Allen Ch. R. *Nazi War Criminals Among Us*, Jewish Currents, 1963.

- 9 Kezienė D. Naujas Molotovo-Ribentropo paktas? *Darbininkas*, 1982, birž. 4, nr. 22, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 35.
- 10 Žumbakis A. KGB ir OSI pagalba lietuvių veiklai? *Draugas*, 1983, rugs. 2, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 156.
- 11 Ryan Allan A. *Queit Neighbors. Prosecuting Nazi War Criminals in America*, London, 1984, p. 72.
- 12 2011.04.06. Sigitos Žemaitytės interviu su prof. Saulium Sužiedeliu; užrašai saugomi asmeniniame Sigitos Žemaitytės archyve.
- 13 2011.04.08. Sigitos Žemaitytės interviu su Mykolu Drunga; užrašai saugomi asmeniniame Sigitos Žemaitytės archyve.
- 14 Nemickas B. Raganių medžioklė, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 9.
- 15 Tarp tokių slaptųjų JAV tarnybų globotų ir valstybės reikmėms tarnavusių buvusių nacistų minimi: raketų kūrėjas Arthur L. Rudolph, SS karininkai Tscherim Soobzokov ir Otto von Bolschwig. Plačiau žr.: Nazis Were Given 'Safe Haven' in US., Report Says, *The New York Times*, 2010.11.14., <http://www.nytimes.com/2010/11/14/us/14nazis.html?_r=1&partner=rss&emc=rss&page_wanted=1> [žiūrėta 2011.04.29].
- 16 2011.04.06. Sigitos Žemaitytės interviu su prof. Saulium Sužiedeliu; užrašai saugomi asmeniniame Sigitos Žemaitytės archyve.
- 17 Zumbakis P. S. *Soviet Evidence in North American Courts*, Chicago, 1986, p. 56.
- 18 Drunga M. Dar neatėjo Vasario Šešioliktoji, o jau Valstybės departamentas pakiso mums dovana!.. *Draugas*, 1985, saus. 17; *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 53.
- 19 Drunga M. Pabaltiečių fizinė apsauga nuo okupanto – iš nepripažinimo principo išplaukianti JAV prievolė, *Draugas*, 1985, saus. 18, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 55.
- 20 Americans for Due Process. Ar mes esame verti laisvės? *Draugas*, 1984, spal. 16, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 57.
- 21 *Ten pat*.
- 22 Žumbakis A. KGB ir OSI pagalba lietuvių veiklai? *Draugas*, 1983, rugs. 2, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 156.
- 23 2011.04.06. Sigitos Žemaitytės interviu su prof. Saulium Sužiedeliu; užrašai saugomi asmeniniame Sigitos Žemaitytės archyve.
- 24 Minėdamas šią bylą dienraštis *The New York Times* teigia, kad latvių išeiviai, palai kantys I. Demjaniuką, kasdien nuo 1985–1987 m. OSI išmestose šiukšlėse ieškodavo jo nekaltumą įrodančių dokumentų. *Lietuvos ryte* pasirodžiusioje R. Razgaitienės publikacijoje nurodoma, kad išteisinamuosius dokumentus įtariamąjį advokatui ir rado tyrimų skyriaus šiukšlėse kartu su pietų likučiais. Plačiau žr.: Nazis Were Given 'Safe Haven' in US., Report Says, *The New York Times*, 2010.11.14., <http://www.nytimes.com/2010/11/14/us/14nazis.html?_r=1&partner=rss&emc=rss&page_wanted=1> [žiūrėta 2011.04.29].
- 25 Nemickas B. Raganių medžioklė, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 13.
- 26 Žumbakis P. Sovietų įtaka JAV teismuose, *Draugas* 1983 m. birželio 29 d., *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 28.
- 27 *Ten pat*, p. 28.
- 28 Kučėnas S. Current Event: OSI Collaborates with KGB, *Lituanus*, nr. 1, 1984.
- 29 Nemickas B. Raganių medžioklė, *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 14.
- 30 Americans for Due Process. Ar mes esame verti laisvės? *Draugas*, 1984 m. spalio 16 d., *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 58.
- 31 2011.04.06. Sigitos Žemaitytės interviu su prof. Saulium Sužiedeliu; užrašai saugomi asmeniniame Sigitos Žemaitytės archyve.
- 32 Razgaitienė R. Tylėjimo kaina – iškreipta Lietuvos istorija, *Lietuvos rytas*, 1999, vasario 9, nr. 32, p. 4.
- 33 Žumbakis P. Tylėti negalima. Teisiamos lietuvių ir amerikiečių tautos, *Draugas*, 1982 m. birželio 1 d., *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 45.
- 34 *Ten pat*.

- 35 Razgaitienė R. Vėžys JAV Teisingumo departamente, Dabininkas, 1985 m. kovo 8 d., *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 16.
- 36 Mockūnas L. Kodėl puolama Baltistikos studijų puoselėjimo draugija, *Akiračiai*, 1986, rugsėjis, nr. 8, p. 1, 7; Drunga M. Ko negalima klausti prokuratūros, *Akiračiai*, 1987, sausis, nr. 1, p. 6–7; Mockūnas L. L. Mockūno pastabos, *Akiračiai*, 1987, sausis, nr. 1, p. 7; Drunga M. Kaip rieda „antiosininkų“ vežimas, *Akiračiai*, 1987, kovas, nr. 3, p. 1, 16.
- 37 Mockūnas L. Kodėl puolama Baltistikos studijų puoselėjimo draugija, *Akiračiai*, 1986, rugsėjis, nr. 8, p. 7.
- 38 2011. 04. 08. Sigitos Žemaitytės interviu su Mykolu Drunga; užrašai saugomi asmeniniame Sigitos Žemaitytės archyve.
- 39 Drunga M. Gydytojai per brangiai lupa, tad gydysiuos pat, *Draugas*, 1983 m. gruodžio 9 d., *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 137.
- 40 Federalinis teisėjas išmetė visas OSI bylas, Naujienos, 1983 m. spalio 14 d., *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 140.
- 41 Žumbakis P. Bendras priešas, bendra reakcija, *Draugas*, 1985 m. sausio 1 d., *Lietuvių spaudos žvilgsnis į OSI*, p. 122.
- 42 *Ten pat.*
- 43 *Ten pat.*
- 44 *Ten pat.*

Sigita ŽEMAITYTĖ

A HALF-OPENED PAGE IN LITHUANIAN-AMERICAN HISTORY: THE U.S. LITHUANIAN COMMUNITY AND ITS REACTION TO THE ACTIVITIES OF THE U.S. JUSTICE DEPARTMENT'S OFFICE OF SPECIAL INVESTIGATIONS

Through an analysis of public discourse this article aims to describe one of the more engrossing episodes in the history of the U.S. Lithuanian community. When the U.S. Justice Department's Office of Special Investigations (OSI) was formed in the early 1980s for the purpose of seeking out suspected Nazi war criminals who had found refuge in America, the political and civic activism of the Lithuanian-American community gained new vigor. This increased activism was due to the fact that the OSI concentrated most of its attention on Eastern Europeans and Balts, Lithuanians included. Some U. S. Lithuanians saw in the OSI a threat to Lithuania's image, to the strength of Lithuanian identity, and to the fate of independent Lithuanian statehood. Even though these Lithuanians saw the activities of the OSI as harmful, their criticism of these activities joined the community together and allowed it and the world to be reminded again of the problem of Lithuania's occupation by the Soviets.

Manfredas ŽVIRGŽDAS

„Laisvo žodžio dviašmenis kardas“ Henriko Nagio redaguotame savaitraštyje Nepriklausoma Lietuva (1968–1970 m.)

Henrikas Nagys – į Vakarų modernizmo tradiciją nuo pirmųjų kūrybinių bandymų orientavęsis „žemininkų“ kartos poetas, poetinio žodyno reformatorius, atsiliepęs į karų, tremčių ir egzodo epochos egzistencinius iššūkius, išsiskyręs aktyviu pilietiškumu, socialumu. Dėl visuomeninės retorikos jį išeivijoje kartais vadino paskutiniu maiorinės tradicijos poetu, tad nenuostabu, kad yra reiškęsis kaip ryškus išeivijos spaudos bendradarbis, rašęs ne vien literatūrinėmis temomis. Šio straipsnio tikslas – aktualizuoti politinę Nagio publicistiką, ypač jo veiklą 1968–1970 m., kai susidūrusi su nonkonformistine kairiųjų pažiūrų jaunimo revoliucija liberalioji išeivija turėjo koreguoti savo pažiūras, rinktis radikalias pozicijas.

Nagiui tai buvo pasaulėžiūros krizės laikotarpis: jis nesugebėjo suderinti angažavimosi lietuvių išeivių bendruomenei ir socialinės empatijos viso pasaulio kenčiantiesiems ir pavergtiesiems, kurią deklaravo Amerikos universitetus apsupusių barikadų statytojai. Šiuo laikotarpiu vyko staigus lūžis Vakarų intelektualų sąmonėje, sukėlęs konfliktinių

situacijų tarp išeivių, iki tol demonstravusių vienybę bendros skriaudos – tėvynės praradimo – akivaizdoje. Po 1968 m. diasporos ideologinis susiskaidymas tapo akivaizdesnis, o nesutarimai, ginčai veikė dvejopai: žadino pilietinį sąmoningumą, skatino domėtis tuo, kas vyksta už saugaus tautinio „geto“ sienų, ir tuo pat metu lėmė tų, kurie debatuose pasirodydavo prasčiau, moralinį diskomfortą ir vieatvę.

Nagys buvo nelengvo charakterio asmenybė: sunkiai priimdavo kritiką, jautriai išgyveno dėl palyginti smulkių nesutarimų, išryškėjus skirtingoms nuomonėms, greitai užsidegdavo demonstruodamas kritinę laikyseną. Jo sankirta su Jonu Meku interpretuotina ne vien kaip ideologinė takoskyra, bet ir kaip egocentriškų, kompromisų nepripažįstančių individualistų susidūrimas. Šiuolaikinį skaitytoją galėtų šokiruoti dviejų žinomų literatų gana žemas diskutavimo kultūros lygis ir politinio korektiškumo stygius – visa tai galima pateisinti tiek diasporos viešojo diskurso specifika, tiek revoliucijų ir perversmų akivaizdoje paaštrėjusia ideologine įtampa ir susipriešinimu.

Pradėdamas vadovauti Monrealio lietuvių laikraščiui *Nepriklausoma Lietuva*, Nagys nebuvo žurnalistikos naujokas. Debiutavęs dar prieskario *Naujojoje Romuvoje* ir tapęs vienu iš paskutinių redaktoriaus Juozo Keliuočio „atradimų“, Nagys aktyviai reiškėsi Antrojo pasaulinio karo metų lietuvių spaudoje, plėsdamas kultūrinį akiratį, supažindindamas su vokiečių poetais – net su tais, kurie tada dominavusios oficialiosios nacių propagandos buvo laikomi dekadentiniais, nepriimtinais totalitariniam režimui. Pokario egzilyje suartėjo su būsimosios „žemininkų“ kartos lyderiais Kaziu Bradūnu ir Alfonsu Nyka-Niliūnu, išsiskyrė kaip entuziastingas modernistinių srovių gynėjas, tais metais Insbruko universitete rašęs vieną pirmųjų disertacijų apie Georgo Traklio kūrybą, pabėgėlių stovyklų savišvietos būreliuose skaitęs paskaitas apie impresionizmą ir ekspresionizmą. Šių literatūros ir meno srovių apologetiką šiandien suvokiame kaip gana naivią: pagal orientaciją jos identifikuojamos į vidinį ir išorinį pasaulį – „impresionistas mato pasaulį savo kūno akimis, o ekspresionistai formuoja jį pagal savo idėją“. Šia prasme Nagys ir save priskyrė ekspresionistams, ieškantiems naujos poetikos, kupiniems reformistinių užmojų. Jau persikėlęs už Atlanto, buvo įtrauktas į *Literatūros lankų* redaktorių, nors jo įtakos, formuojant šio leidinio kryptį, ir nereikėtų pervertinti: kaip prisiminė Nyka-Niliūnas, Nagio vaidmuo redakcinėje kolegijoje buvęs „nominalus“, mat draugai ne itin pasitikėjo jo spontaniškų, emocijų padiktuotų sprendimų efektyvumu, be to, su juo, gyvenusiu Kanadoje, atokiai nuo kitų „lankininkų“, buvo sunku susisiekti.

Nagys daug reiškėsi Monrealio lietuvių spaudoje, kur rengdavo išsamias literatūros apžvalgas, polemizuodavo su ambicingais grafomaneis ir tais, kurių sprendimai ir vertinimai atrodė nepateisinami. Jis buvo įsivėlęs į, ko gero, triukšmingiausią polemiką dėl Lietuvių rašytojų draugijos premijos skyrimo, kai

1958 m. buvo „nuskriaustas“ tų metų favoritas – Mariaus Katiliškio romanas *Miškais ateina ruduo*, o premija atiteko Gražinai Tulauskaitei – draugijos pirmininko Benedikto Babrausko žmonai, išleidusiai tradicinės neoromantinės lyrikos tomelį *Rugsėjo žvaigždės*. Tuomet itin karštai savo pasipiktinimą reiškusio Nagio nepalaikė net ir jo draugas Nyka-Niliūnas, kuriam kiekvienas viešo apdovanojimo už kūrybą klausimas atrodė ne itin vertas ginčų. Nagys buvo pastebimas ir platesniame kultūriniam Monrealio lietuvių bendruomenės gyvenime: 1957 m. atliko Baltaragio vaidmenį Kazio Borutos *Baltaragio malūno* inscenizacijoje, klojimo teatro stiliumi režisavo Vinco Krėvės komediją *Žentas*, mokytojavo lietuvių mokykloje, organizavo lituanistinius kursus Monrealio universitete.

Vytautas A. Jonynas, sekęs viešąją Nagio veiklą Monrealyje, vadino jį „vienasmene kapela“ (it. *homme orchestre*)³, tačiau tvirtino, kad tai nebuvo vien jam būdinga – diasporoje veikiantis kultūrininkas neišvengiamai turi griebtis daugybės veiklų, kad būtų matomas. Suprantama, visuomeninis aktyvumas siejo jį pirmiausia su jaunais, Vakaruose išsilavinimą įgijusiais liberalių pažiūrų studentišκών korporacijų nariais, ieškojusiais naujų raiškos formų. Aktyviausi tarp jų buvo santariečiai: Nagys dalyvavo metiniuose jų suvažiavimuose Tabor Farmoje, juokais vadintuose liberalų „rudeninėmis rekolekcijomis“, paskaitose kalbėjo apie „žemininkų“ kartos prarastąjį rojų, kurio atminimas įamžintas poezijoje⁴, skelbė straipsnius pirmuosiuose *Metmenų* žurnalo numeriuose, kai jis dar vadinosi „jaunosios kartos kultūros žurnalu“. Nagio laikyseną bent iki 1965 m. galima apibūdinti kaip nuosaikią – jį ypač traukė akademiškai reiklus *Metmenų* tonas, atsilaikymas prieš pagundą nuslysti į tuščias polemikas su kitokių pažiūrų tautiečiais, dėmesys įvairiausioms modernistinės lietuvių kultūros, kuriamos šiaip ir anapus Atlanto, apraiškoms. Santariečių mąstymo

kryptingumą apibendrino *Metmenų* redaktorius Vytautas Kavolis: „Kaupti autentišką kūrybinį įnašą kultūros žurnalui svarbiau negu polemizuoti su kitais kultūros žurnalais. Būtų gal kitaip, jei išėivijoje tebevyktų XIX amžiaus tipo „kultūrų kova“, kurios užbalzamuotas mumijas Lietuvoje stengiasi elektrifikuoti agitpropas.“⁴⁵ Nagiui ypač patiko tai, kad santariečių nemėgsta sovietinės Lietuvos cenzoriai ir pašėpia oficialioji propaganda – vadinamasis agitpropas, tačiau žurnalo straipsniai pasiekia opoziciškai sovietinio režimo atžvilgiu nusiteikusių kultūrinės inteligentijos dalį.

Maždaug dešimtmetį truko artimas bendravimas su Santaros-Šviesos intelektualais. Su vienu iš šių suvažiavimų susijusi ir netekties patirtis: 1961 m., grįždamas iš Tabor Farnos, autoavarijoje žuvo Antanas Škėma, kurio mirtis virto vienu iš egzilinio tragizmo, ištisos kartos pasiaukojimo simbolių, perfrazuotų Nagio eilėraščių knygoje *Broliai balti aitvarai*. Dar viena simbolinė figūra, kurią Nagys taip pat pagerbė eilėmis – Algimantas Mackus, nostalgiskus sentimentus atmetęs „bežemių“ kartos augintinis; jam nebuvo svetimas nei nukankinto Afrikos sakytojo Johno, nei Vilniuje nušauto žyduko Jureko skausmas. Prisimindamas Mackų, Kavolis pabrėžė jo universalią, pasauliui atvirą pasaulėvoką: „Algimanto Mackaus patriotizmas yra universalis vertybė. Nieko lietuviško neatsisakydamas, jis neišdavė nieko žmogiško. Jis yra pajutęs visuotiniausią žmonių giminystės pagrindą: ištikimybės įsipareigojimą tiems, kurie jau nieko nebeturi kaip tik mus.“⁴⁶ Laikydamas Mackų dvasios broliu, Nagys negalėjo ignoruoti pastarojo empatijos ir tolerancijos, gerokai išplėstos patriotizmo sampratos.

Vėliau santykiai su liberaliosios pakraipos kultūrininkais itin komplikavosi, ir tas pokytis, pasaulėžiūros lūžis įvyko būtent tuo metu, kai Nagys redagavo Monrealio lietuvių savaitraštį *Nepriklausoma Lietuva*

(1968–1970 m.). Šis laikotarpis buvo vertybių perkainojimo metas Vakarų kultūroje (masinių protestų prieš karą Vietname, socialinę atskirtį ir rasizmą sukuryje formavosi vadinamoji „1968 m. generacija“).

Nepriklausomos Lietuvos vyriausiuoju redaktoriumi Nagys paskelbiamas 1968 m. lapkritį – jis pakeitė beveik dvidešimt metų šias pareigas ėjusį, o tuo metu pasiligojusį ir netrukus mirusį Joną Kardelį – Kanados lietuvių bendruomenės autoritetingiausią vyresniosios kartos veikėją, pirmajame atkurto valstybės Seime (1922–1923 m.) atstovavusį valstiečių liaudininkų partijai, 1923–1940 m. dirbusį *Lietuvos žinių* dienraščio redaktoriumi. Perėmęs darbą iš lietuvių žurnalistikos patriarcho, Nagys jautėsi nėręs į gana svetimą vienadienės informacijos sferą, priverstas suktis tarp temų, kurias diktuoja kalendorinės šventės, liūdni ir linksni jubiliejai, parapijos masto įvykiai. Pirmieji proginiai jo vedamieji, skirti Mažosios Lietuvos atgavimo metinėms, Estijos ir Latvijos nepriklausomybės dienoms, Vasario 16-ajai, niekuo neišsiskyrė egzodo periodikoje nusistovėjusios retorikos fone. Gana dažnai Nagys minėjo *išvėsėlius* ir *megalomanus*, taip suniekinęs tuos, kurie nėra susipratę bendruomenės nariai ir savo asmeninius materialius interesus kelia aukščiau už įsipareigojimą tautai.

Kovoje su bolševikų propaganda, anot Nagio, reikalingos rafinuotesnės priemonės, kurias aktualiuoju laiku, 1969 m., naudoja išimtinai vien *Metmenys* ir *Akiračiai*. Pirmenamas istorinis faktas, kad bolševikinis režimas pirmiausia susidoroja su ideologiniais konkurentais, tais, kurie kalba apie socialinę lygybę⁴⁷. Nagys svarstė apie būtinybę ieškoti naujų išraiškos priemonių, naujos, dinamiškos retorikos šioje ideologinėje kovoje. Bendroji spaudos būklė jam atrodė nepatenkinama – ryškus tematikos susmulkėjimas, akiračio siaurėjimas, kai prarandamos bet kokios pretenzijos kreiptis į universalų adresatą: „Gausu redakcijoje rašinių, kur velėja-

mas kailis to ar ano asmeniško priešo, tos ar kitokios frakcijos, bet tokių, kuriais visi skaitytojai domėtusi, trūksta. Juk laikraščiai nėra leidžiami tik dėl to, kad kurios nors kolonijos plepalus ir rietenas iškeltų viešumon.⁸ Anksčiau, rengdamas grožinės literatūros apžvalgas, Nagys apgailestaudavo dėl tematikos skurdo, skaitytojų mažėjimo, kritinės minties nusilpimo ir plintančios menkavertės rašliavos. Tapęs dienraščio redaktoriumi, Nagys analogiškas tendencijas įžvelgė ir politinėje publicistikoje.

Tą išeiviškos buities inerciją tegali išblaškyti provokacinis, polemikos besišaukiantis pareiškimas. Ir čia tenka atsigręžti į to meto politinį kontekstą: amerikiečių karių žiaurumai Šiaurės Vietname, rasiniai bruzdėjimai JAV pietinėse valstijose, Afrikos kolonijinių režimų agonija ir gausios protesto demonstracijos Vakaruose suskaidė visuomenę. Liberlioji išeivija stebėjosi analogijomis tarp Šiaurės Vietnamo komunistinių partizanų, ginančių savo žemę ir savo politinio apsisprendimo teisę, bei Lietuvos pokario rezistentų. *Metmenyse* buvo skelbta, kad vienoje iš demonstracijų prieš karą Vietname priešakinėse eilėse žengė buvęs 1956 m. Vengrijos antisovietinio sukilimo aktyvistas, pabrėžęs kovos už žmonijos laisvę idėjinį bendrumą. Tuo tarpu Nagys šiame užuojautos ir protesto balsų fone išsiskyrė kitokiais akcentais – paskelbė šūkį „Būkime savanaudžiai“: esą demonstruodami už kitų tautų laisvę nepamirškime, kad mūsų paliktasis kraštas yra „vienoj beviltiškiausių padėčių“, „išmokime pagaliau mylėti save ir būkime labiau savanaudžiai“⁹.

Nagi ne itin žavėjo masinių demonstracijų euforija, kai jaunimas pasijuto organizuota, reformuojanti ir kartu destruktivi, visuomenės pamatus išjudinanti jėga. Poetas, tais neramiais metais tiesiogiai bendravęs su jaunatviška akademine auditorija, buvo liudininkas riaušių, kurias Monrealio universiteto studentų miestelyje išprovokavo šios taikos vardan sušauktos demonstracijos (1969 m.

Monrealio Sir George Williams universiteto kompiuterių laboratorijoje užsibarikadavo studentų grupė, protestavusi prieš akademinėje sferoje klestėjusią rasinę diskriminaciją; stiprėjo kairuoliškas Kvebeko nacionalistų sąjūdis, visomis, neretai teroristinėmis priemonėmis siekęs prancūzakalbės Kanados dalies suvereniteto).

Apie Vakarų pasaulį išjudinusią protestų bangą Nagys svarstė 1966 m. Jaunimo kongrese skaitytoje paskaitoje: juk dar mokykloje pasigirsta balsų, kviečiančių kovoti už pažemintą ir nuskriaustą žmogų Kuboje, Alabamoje ar Vietname, tuo tarpu Lietuva pasauliui tebėra nepažįstama šalis, o jaunimas, baigęs mokslus, pradeda „lenktyniauti pinigų kalimo varžybose“ ir užmiršta Lietuvos skriaudą, o ilgainiui – ir patį lietuvišką žodį. Tokią amneziją Nagys siejo su materializmu, o įvairiuose Vakarų pasaulio kampeliuose dygstančias barikadas – su idealistų sąjūdžiu: „Idealistai, daugelio apšaukti naivėliais, deja, ir šiandien, ir šioj naujojo pasaulio pragmatiškoj sąrangoj, tebėra pagrindiniai laisvės barikadų gynėjai.“¹⁰ Nekyla abejonių, kad bent jau iki 1966 m. Nagys buvo idealistų, statančių laisvės barikadas, pusėje, tegul ir apgailestaudamas, kad šie jaunieji aktyvistai ne visada žino, už ką kovoja. Kiek vėliau jaunimo maištas nuvilnys iki Lietuvos, ir 1972 m. Kaune po Romo Kalantos susideginimo vykusias demonstracijas poetas palydės pakiliais žodžiais „Pilėnų dvasia tebegyva“ ir kategorišku priesaku „kiekvieną tokį žygį nuolat ir nuolat kalti pasaulio sąžinėn“¹¹.

Apie neramius kovotojus jis prabilo ir poezijoje: „Mano brolis maištavo su visais maištininkais už laisvę. / Mano brolio rankomis buvo sugriautos Bastilijos sienos / ir atnešta paskutinė žinia iš kraujuojančio Budapešto.“¹² Nagio maištas – įrašytas istorijoje ir kartu amžinas, gresiantis virsti mitu ar herojiška legenda, nesusietas su kurios nors partijos programa, nors polemiškas ir plačiąja prasme politiškas. Broliavimasis su visų tautų ir

laikų maištininkais reiškia ir sąjungininkų paiešką: egzodo poetas nebėra vienišas, jei žino, kad kartu su juo žygiuotų meno koryfėjai ir revoliucionieriai. Tačiau toks broliavimasis dera ir su prieštaringu šūkiu „Būkime savanaudžiai“, nes pateisina subjektyvų žvilgsnį į pasaulį, vertinimą iš sau naudingos perspektyvos. Šią problemą pastebėjo Vytautas Kavolis, kuris šiaip jau palankiai vertino Nagį, priskyrė jį „nepriklausomųjų asmenybių sąjūdžiui“. Nagiui per epochas žengiantis metafizinis brolis reikalingas tam, kad būtų jo idėjų ruporas.

Poetas, kuris įsivaizdavo, kad visą laiką kariauja su *megalomanišais, išvėsėliais*, kultūros ajatolomis ir fariziejais, aplink save norėjo matyti tokius pat maištininkus, tačiau netoleravo maišto prieš save patį. Kavolis apibendrina: „Pasaulis redukuojasi į *didžiulę sceną, kurioje egzistuoja, visą ją pripildžiusi, tik mūsų (ir į mus panašiųjų) drama*. Šios poezijos moralinis laimėjimas: į mus panašiųjų suradimas visame pasaulyje. Jos silpnybė: visur galvojimas tik apie mus.“¹³

Nagys sveikino ne bet kokią jaunimo aktyvumą – jo pasaulėžiūrą ženklino lūžis, pasidailijimas į „mūsiškius“ ir „priešus“. Jam užkliuvo vieno iš Paryžiaus 1968 m. studentų sukilimo vadų Danielio Cohn-Bendito, vadinamo „Raudonuju Danieliumi“, vizitas Monrealyje 1970 m. pradžioje: „Skaudu ir liūdna, kad tokie piktšėšiai įleidžiami į šį kraštą, o ir labai nuolaidus žodis prieš panašios spalvos išvėsėlius sunkiai randa vietą laikraštyje, radijo ir televizijos programose. Ar, iš tiesų, laisvė, kuri suteikia laisvę (ir kirvį!) nukirsti tau pačiam galvą, nėra jau perdidelė laisvė?“¹⁴

Kitame straipsnyje Nagys nuogaustavo, kad „laisvas žodis pasidarė irgi dviašmeniu kardu – dažnai jis sukapoja varдан laisvo žodžio pačią žodžio laisvę“¹⁵. Ten pat svarstoma, kad visi šie neramumai yra seniai susikaupusių teisėtų nuoskaudų ir neišspręstų problemų pratrūkęs pūlinys. Vyksta demokratėjimo pokyčiai, ir tai atsilies ne tik kairiesiems

maištautojams, bet ir visai visuomenei. Todėl, kad ir kaip skeptiškai vertintų marksistinių reformistų užmojus, Nagys išžvelgė ir teigiamą jų vertę, viską griaunančią maišto stichiją sveikindamas kaip prielaidą krikščioniškam idealui išsipildyti: juk pasigirdus lygybės reikalaujantiems balsams, „imama išžvelgti, kad Evangelija buvo taikoma lygiai visiems, kad artimo meilės įstatymas lygiai privalomas ir tiems, kurie jį skelbia“¹⁶. Tačiau netrukus vėl pratrūkstama tolerancija ir artimo meile nė nekvepiančiomis tiradomis: „Tuo tarpu šiuo metu vis labiau ir labiau tam tikra klika bando save vaizduoti vieninteliais pranašais arba išganytojais, nors jų vienintelis apsiareiškimas tėra nuoga, brutali, apsimetėliška neapykanta. Didelė dalis tėra paprasti tinginiai ir parazitai, sugebą gyventi mūsų demokratinėje visuomenėje tik todėl, kad yra dar pakankamai sveikų organizmų, kuriais jie be skrupulų minta.“¹⁷

Tokia itin pikta retorika skirta pirmiausiai *pasimetusiems* ir *išvėsusiems* intelektualams, marksistinio protestų sąjūdžio simpatikams. Į šį išpuolį iškart sureagavo Jonas Mekas, tuo metu palaikęs draugiškus ryšius su sovietinės Lietuvos kultūros institucijomis (1971 m. čia lankęsis ir „Vagos“ leidykloje išleidęs poezijos rinktinę), pagarsėjęs eksperimentiniais, Amerikoje dominuojančiais hollywoodinei estetikai priešingais kino filmais. Nagiui dėl kilusios konfrontacijos turėjo būti ypač skaudu, nes būtent jis atpažino Meko poetinį talentą, paskelbęs itin teigiamą jo *Semeniškių idilių* recenziją *Literatūros lankuose*, taip „ipilietindamas“ Meko poeziją kaip „žemininkų“ kartos klasiką – būtent jo įtakinga nuomonė lėmė, kad Meko knyga 1957 m. buvo apdovanota Vinco Krėvės literatūrine premija. *Semeniškių idilėse* Nagys įskaitė jam pačiam svarbias temas, pabrėžė jos tapybiškumą, nuorodas į prarasto rojaus atminimą, net atrado sąskambių su ekspresionisto Georgo Traklio poetika¹⁸.

Vėlesnio laikotarpio trintį tarp dviejų talentingų poetų bandyta aiškinti pavydu,

konkurencija. Nagys lietuvių bendruomenėje buvo susikūręs vientisą, kone monolitinių įvaizdį, kiek ironiška Vytauto A. Jonyno pastaba – „Tarytum jis būtų buvęs vienintelis ištikimas Lietuvai, tarytum jam priklausytų patriotizmo monopolis“¹⁹. Vincas Trumpa, nuolatinis Santaros-Šviesos suvažiavimų Tabor Farmoje dalyvis, prisiminė 1968 m. ten vykusią literatūrinę vakaronę: „Atsitiko taip, kad kai H. Nagys savo sodriu baritonu paskaitė savo eilėraščius, publika, kurios sausakimša daržinė net negalėjo sutalpinti, mandagiai paplojo, reikšdama savo pasitenkinimą. Bet kai iš savo ką tik pasirodžiusio rinkinio *Pavieniai žodžiai* savo poezijos paskaitė Jonas Mekas, publika sukėlė ovacijas. [...] Norėčiau manyti, kad publikos entuziazmo priežastis buvo ne tik kitoniška ir ligi šiol negirdėta Meko poezija, bet ir jo išvaizda su kareiviška palaidine ir ant pečių krintančiais plaukais ir faktais, kad jis čia buvo naujas.“²⁰

Kitoniškumas tolygus svetimumui. Kitoniškas Mekas neatitiko Nagio nuostatos, kad viską reikia aukoti dėl Lietuvos išlaisvinimo iš bolševizmo. Mekui laisvė nesusijusi su jokia ideologija ar konkrečiu istoriškai apibrėžtu regionu – ji yra reliatyvi, priklauso nuo individualaus sąmoningumo. „Laisvosios institucijos neužtikrina žmogaus laisvės, ir pavergimo institucijos nebūtinai pagamina vergus.“²¹ Mekas, kuriam buvo neramu dėl Afrikos išsilaisvinimo ir skaudu dėl amerikiečių nusikaltimų Vietname, nesistengė sutarti su Nagiu, pastarajam vienintelis imperatyvas – istorinė Lietuvos skriauda. Abu nediskutavo, neargumentavo, tik puolė vienas kitą pasitelkdamį agresyvią kirtiklio, kirvio, kulkos metaforiką. Nesvarbu, kad taip buvo pliekiamasi neva ginant kilnius tikslus, atstovaujant ne savo privačiai, bet visuotinei pozicijai, kalbant žmonijos vardu. Mekas:

„Tik tokia mano paguoda, kad laisvė ir grožis ir tiesa visados laimi.

Tiktai gaila, kad tie, kurie galėtų prie tiesos laimėjimo prisidėti, ją kirviu kerta.

Kiekvienas tavo laikraščio puslapis yra kaip kirvio kirtis į žmonijos laisvę ir žmonijos vizijas.

Tu esi tas medkirtis, ir tu esi ta mirtis.

Tu žinai tą dainą?

„Lietuvi, ar tau negaila?“... Lietuvai, ar tau negaila, kad miršti be naudos?“²²

Nagys: „[...] drįstu pasakyti tau tiesiai į akis: NETIKIU tavo ašarom, tavo revoliucija, tavo meile žmonijai! Tikiu betgi vienu dalyku: tavo peršamame būsimame (raudoname?) rojuje „humanistas“ Jonas Mekas ramiai suvartų kulką į pakaušį mums, nes mes gi nesame žmonės. Mes atžagareiviai, mes netrypiame tą patį revoliucinės vergijos ratelį į laisvo žmogaus kartuves.“²³

Šis svaiginantis retorikos mūšis stebėtojams iš šalies atrodė keistokai. Kai kurie jautė pareigą paaiškinti: Vincas Trumpa išvelgė čia idealisto (Meko) ir pragmatiko (Nagio) susidūrimą²⁴. Nagys, nubrėždamas kategorišką skirtį tarp konfrontuojančių stovyklų ir monopolizuodamas sau tiesos ir laisvės kategorijas (nesvarbu, kad tą patį padarė ir jo oponentas), tarsi žengė žingsnį į šalį nuo maištininkų, poetų ir romantiškų valkatų brolijos, kurios neišardomą vienybę buvo deklaravęs savo poezijoje. Nagį kankino vidinis prieštaravimas ir pasaulėžiūros lūžis, po kurio maištininkas tapo oficialiosios politikos šalininku. Jis nusivylė redaktoriaus darbu, ėmė viešai jį peikti kaip nuobodų, žudantį bet kokią kūrybinę iniciatyvą²⁵. Norėjęs nors trumpam suvienyti skirtingas stovyklas, jis jautė, kad konfliktinės situacijos griauja jo kaip nešališko lyderio reputaciją. Savo darbą suvokė kaip laikiną, nes prioritetą teikė pedagoginei veiklai. Todėl be ypatingos graužaties 1970 m. liepą užleido vyriausiojo redaktoriaus pareigas Romui Maziliauskui.

Vis dėlto trumpas *Nepriklausomos Lietuvos* redagavimo laikotarpis atskleidė ne vien Nagio kaip žurnalisto, svarstančio politines problemas, nesėkmes. Periodikai rašantis Nagys tebebuvo plačių kultūrinių interesų

poetas, ir tai patvirtina kai kurie jo parengti straipsniai. Baigiantis XX a. 7 dešimtmečiui ir retėjant aktyvių, lietuvių bendruomenei įsipareigojusių kultūrininkų būriui, buvo naudingos net ir provokuojančios, poleminės situacijos, gaivinusios išeivijos kasdienybės pulsą – būtent tokį „dviašmenio laisvo žodžio kardo“ vaidmenį atliko Kanados lietuvių laikraštį redagavęs poetas.

Nuorodos

- 1 Nagys H. Apie vokiečių literatūros žinovus ir vertėjus, *Aidai*, 1949, nr. 23.
- 2 Nyka-Niliūnas A. *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 347.
- 3 Jonynas V. A. Nesudygusių dialogų pasėliai. Draugystę su poetu Henriku Nagiu prisimenant, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 618.
- 4 Nagys H. Prarasto rojaus atsiminimas ir kova su naktim (mąstymai apie naujausią lietuvių poeziją), *Mintys ir darbai. Trečioji metinė Santaros knyga 1956–57*, red. V. Adamkavičius, J. Šmulskštys, R. Žukaitė, Čikaga: Lietuvių studentų Santara, 1957, p. 9–21.
- 5 Kultūra be užbalzamuotų mumijų. Pokalbis su Vytautu Kavoliu, *Pokalbių akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 200.
- 6 Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 101.
- 7 Nagys H. Vilkai avių ir avinai liūtų kailiuose, *Nepriklausoma Lietuva*, 1969, birž. 25.
- 8 Nagys H. Lietuviškosios spaudos problemos išeivijoje, *Nepriklausoma Lietuva*, 1969, rugs. 24.
- 9 Nagys H. Būkime savanaudžiai, *Nepriklausoma Lietuva*, 1969, spal. 22.
- 10 Nagys H. Jaunimo reikšmė tautoj ir išeivijoje, *Aidai*, 1966, nr. 7, p. 295.
- 11 Nagys H. Pilėnų dvasia tebegyva, *Aidai*, 1972, nr. 5, p. 217.
- 12 Nagys H. Poema apie Brolį, *Grižulys*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 198.
- 13 Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, p. 293.
- 14 Nagys H. Raudonasis Danielius gastroliuoja Kanadoje, *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, saus. 28.
- 15 Nagys H. Keičias rūbai margo svieto..., *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, kov. 18.
- 16 *Ten pat*.
- 17 Nagys H. Apsimetėliai pasimetėliai, *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, birž. 3.
- 18 Nagys H. Jono Meko „Semeniškių idilės“, *Literatūros lankai*, 1957, nr. 7.
- 19 Jonynas V. A. *Rinktiniai raštai*, p. 636.
- 20 Trumpa V. Keletas pastabų prie H. Nagio laiško, *Akiračiai*, 1996, nr. 3.
- 21 Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, p. 95.
- 22 Mekas J. Atviras ir piktas laiškas Henriku Nagiui, *Nepriklausoma Lietuvos redaktoriui*, *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, birž. 10.
- 23 Nagys H. Atsakymas Jonui Mekui, *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, birž. 10.
- 24 *Akiračiai*, 1970, nr. 6.
- 25 Mums rūpėjo ne tik žodžio išorė, bet ir jo turinys. Pasikalbėjimas su Kaziu Bradūnu ir Henriku Nagiu, *Pokalbių akiračiai*, p. 34.

“THE DOUBLE-EDGED SWORD OF FREE SPEECH”
IN THE WEEKLY NEPRIKLAUSOMA LIETUVA OF
HENRIKAS NAGYS (1968-1970)

Henrikas Nagys in his early years was a reformer of the Lithuanian poetic lexicon; he maintained links with the tradition of Western modernism and was distinguished by sociability and by patriotic rhetoric. He contributed to the mass media of the exile community not only as a literary critic but also as a political reviewer. In the period from 1968 to 1970, when mass protests took place in North American universities, some members of the liberal wing of the Lithuanian exile community in the West chose a more radical world-view. During these years Nagys served as editor of the weekly *Nepriklausoma Lietuva* (*Independent Lithuania*) which was published in Montreal, Canada. For Nagys, this was a time of intellectual crisis: he encouraged members of the community to demonstrate their civic consciousness and force their way out of the enclosed national ghetto but at the same time he spoke out against naïve revolutionary slogans. In 1970 there was a severe conflict between Nagys and the avant-garde intellectual and poet Jonas Mekas who was considered an idealist fighting for justice in the entire world. For Nagys, the tragedy of exile was the most important object of contemplation, and he promoted the slogan “let’s be more selfish” as an alternative to the universal empathy of the leftist intellectuals. He thought about freedom and democracy as a “double-edged sword” which could harm those who used it without responsibility. The polemics and provocative discussions of that time showed that the media of the émigré community didn’t distance themselves from the everyday problems of the Western world, such as colonialism, racism, and ideological opposition.

Laura LAURUŠAITĖ

Lietuvių ir latvių artefaktai išeivijoje (literatūrinė reprezentacija)

Tyrimo preambulė

Tautos deda pastangas, kad išsaugotų savo kultūrinę tapatybę, stengiasi neužrakinti jos po muziejaus stiklu, aktyviai puoselėti kolektyvines ir individualias kultūros tradicijas. Egzode tokia veikla itin svarbi kultūrai išlikti ir tęsti. Gyvūnai prisitaiko prie aplinkos genetiškai, o žmonės prisitaiko per kultūrą, todėl manytina, kad kultūros artefaktų analizė gali prisidėti užčiuopiant ir rekonstruojant baltiškąjį substratą, savos tautos nacionalinį, etninį charakterį arba „geną“¹. Šiame straipsnyje analizei pasitelkiami ir pokario emigrantų, ir „naujųjų“ emigrantų tekstai.

Kultūros artefaktas yra terminas, vartojamas socialiniuose moksluose, ypač antropologijoje, etnologijoje ir sociologijoje pavadinti daiktams ar reiškiniams, kurie suteikia informacijos apie tos kultūros kūrėjus ir vartotojus. Esama trijų sąvokų, diferencijuojančių skirtingus tokio universalizuoto įvaizdžio aspektus: artefaktai (daiktai, objektai – materialūs), mentifaktai (tikėjimai, idėjos – simboliniai) ir sociofaktai (elgesio modeliai – organizaciniai). Šią trinarę sche-

mą 1955 m. įvedė britų evoliucijos biologas Julianas Sorellas Huxley's.

Artefaktas yra realus materialiosios kultūros objektas, daiktinė identiteto apraiška, bet kuris apčiuopiamas, lengvai identifikuojamas tautos savitumo elementas (pvz., architektūra, rengimosi stilius, buities rakandai); mentifaktai priklauso mentaliteto sričiai ir atspindi tikėjimus, idėjas ar elgesio taisykles, kuriomis tam tikros bendruomenės nariai reprezentuoja savo kultūrą; o sociofaktai atspindi socialinių grupių tarpusavio sąveikas ir jų santykį su aplinka. Šios trys kultūros dimensijos yra glaudžiai susipynusios: artefaktas susijęs su papročiais (sociofaktais), kurie nusako to daikto vartoseną, o šiuos papročius, savo ruožtu, lemia idėjos ir konceptai (mentifaktai). Kitaip tariant, artefaktas reikalauja sociofakto, o sociofaktas reikalauja mentifakto, taigi artefaktas funkcionuoja ne kaip savitiksliis vienetas, o kaip visų trijų komponentų visuma, kurioje vienas ar kitas jo dėmuo pasireiškia ryškiau.

Klasikine prasme artefaktais vadinamos tam tikros tautos materialinės vertybės, kul-

tūros paveldas, pavyzdžiui, aborigenų menas; reprezentaciniai architektūros objektai – Eifelio bokštas, Laisvės statula, Veneros skulptūra, Egipto piramidės; valstybinė šalių atributika – herbas, vėliava, himnas; etaloniniai šalies atpažinimo ženklai, virtę turistinio smalsumo objektais, – amfora (Graikija), sakura (Japonija), elnias (Šiaurės tautos), levandos, cikados (Provansas), dviračiai (Skandinavija), vikingų laivai ir kt.; tam tikro įvykio simboliai ar emblemos, pavyzdžiui, vestuviniai žiedai, karnavalo kaukės, mitingo plakatas ir pan. Modernioje visuomenėje artefakto sąvoka ir samprata gerokai prasiplėtė, šis terminas taikomas net skaitmeninėms laikmenoms arba žiniasklaidos priemonėms pavadinti – artefaktais laikomi *MP3*, *Ipod*, filmai arba TV šou. Sociofakto pavyzdžiai – kreditinės kortelės, parkavimo bilietai, kurie pakeitė visuomenės atsiskaitymo sistemas, arba restoranų *Mcdonalds* tinklas, reformavęs maisto kultūrą, valgymo įpročius ir pakeitęs mūsų santykį su aplinka (greitojo maisto įsigalėjimą nulėmė šaldytuvų atsiradimas, jis išlaisvino moteris nuo prievolės auginti grūdus ar gaminti namuose, pakeitė požiūrį į lyčių vaidmenis ir pan.). Pagal analogiją su embrioniniu žodžiu „artefaktas“ sukurta daugybė įvairių šio termino modifikacijų įvairaus tipo universalizuotiems dariniams pavadinti: agrofaktai, ekofaktai, kognifaktai, psichofaktai, technofaktai, ideofaktai ir pan.

Akivaizdu, kad literatūros metodologijos irgi ilgainiui modifikuojasi, įgauna naujų pavidalų, o tradiciniai terminai įgyja naujų retorinių apvalkalų ir prasmės niuansų. Daug lemia tai, kokia tuo metu metodologija yra aktuali, madinga, dominuojanti. Toliau aptarsime instrumentariją kitos literatūros tyrimų metodologijos taip pat eksploatavo, tik suteikė jam šiek tiek kitą turinį ir vadino kitais terminais. Pavyzdžiui, semiotikos pakraipos mokykloje artefaktų tipo atributus apimtų topika, o tradicinė poetika operuotų sąvokomis įvaizdis, įvaizdžių sistema,

kondensuotą įvaizdį pakeldama iki simbolio. Lietuvoje artefakto sąvoka dažniausiai vartojama dailėtyroje, kino meno ir fotografijos kritikoje, medijų studijose; literatūrologų ji dar nėra pakankamai įsisavinta, o retsykliais pasitaikančiose interpretacijose artefaktu laikoma literatūra kaip visuma². Artefaktų santalkos grožiniuose tekstuose iki šiol dar nebuvo tyrinėtos, todėl šis straipsnis laikytinas pirmuoju bandymu įvesti sąvoką ir inicijuoti artefaktų aptarimą literatūroje.

Straipsnyje žvalgomi pavieniai baltų kultūros artefaktai, reprezentuoti išeivijos romanuose ir eseistikoje, sykiu apibūdinant jų įsigalėjimą ir socialinę svarbą išskirtinėmis egzodo sąlygomis. Pažymėtina, kad lietuvių ir latvių išeivijos kūryboje artefaktai dažniausiai būna vienaip ar kitaip susiję su atminties judesiu – nostalgija prarastai šaliai, jos topografijai, protėvių istorijai ir jos materialiniams liudijimams. Artefaktai išeiviui – tai viešieji nostalgijos ženklai, charakterizuojantys išvietinto žmogaus santykį su praeitimi ir su kitais išeiviais – „įsivaizduojama bendruomenė“³. Sąvoką „įsivaizduojama bendruomenė“ vartojame todėl, kad išeivijoje baltų tautos susiskaldė į nutolusius individų telkinius, ir jų kultūriniai artefaktai atspindėjo ne tik asmeninę patirtį, bet kartu buvo ir kolektyvinė panašiai mąstančiųjų bendrijos išraiška.

Kultūros artefaktai nėra vien fizinė duotybė, jiems gali būti suteikiama mitinių, mistinių galių ir amuleto potencialo – dažnai simbolizuoja kraujo ryšį, etninę sąsają ir būna perduodami iš kartos į kartą tikint, kad tuose objektuose įsikūnijusios protėvių sielos apsaugos nuo blogos akies, nesėkmių ar (išeivių atveju) padės išlikti. Be to, būdami susiję su kelių kartų nepertraukiamu egzistavimu, nuolatine gyvybės rato eiga artefaktai liudija genealogiją, yra šeimos, o platesne prasme – ir apskritai tautos kultūrinio atpažįstamumo ir pasididžiavimo šaltinis. Artefaktas gali ženklinėti žmogaus (tautos) egzistencijos

universaliuosius taškus, todėl yra iškalbi ir interpretacijai paranki informacijos talpykla bei reikšmių saugykla.

Emigruodami lietuviai ir latviai prarado turtą, taip pat ir kultūrinę nuosavybę, visas jų materialinis bagažas tilpo geriausiu atveju viename lagamine, todėl pasiimti daiktai jau savaime tampa artefaktais, nes simbolizuoja svarbiausias jų prarasto gyvenimo vertes ir neša informaciją apie turėtoją, jo kilmę, istoriją bei įsišaknijusias tradicijas. Transportuojami artefaktai, su savimi išsivežtos tėvynės relikvijos yra savasties tęstinumo vektoriai, o išveivijoje sukurti artefaktai atgamina, pratęsia, pakartoja prarastą laiką ar erdvę.

Tiriant materialiuosius artefaktus (kokios nors šalies iškaskenos, archeologinių paveldų) paprastai siekiama aprašyti paties artefakto savybes, rekonstruoti jo kultūrinę biografiją, o mūsų tikslas – ieškoti pasikartojančių detalių, motyvų literatūroje ir anksčiau išdėstytas teorines prielaidas iliustruojant romanų medžiaga pažvelgti, kokių būdu tam tikri artefaktai atskleidžia universalius simbolius, įvaizdžius, būdingus baltų emigracijai kaip bendrai kultūrinei terpei. Išveivijos kultūros artefaktais gali būti laikomos ikonos (daiktai, suvenyrai), tautiniai landšafto rodikliai (medis, akmuo, upė), kalendorinės ir valstybinės šventės (Joninės, Kalėdos, Sekminės, Vasario 16-oji), socialiniai ir kultūriniai susibūrimai (literatūros vakarai, festivaliai, vestuvės, dainų šventės), o plačiausia prasme – tautos mentalinės struktūros. Ką jie pasako apie išvietintas baltų tautas, kurios pasirenka juos savo tapatybės ir savasties reprezentaciniais simboliais?

Brangios relikvijos kaip „atminties inkarai“

Išveiviai gyvena per atstumą nuo savo namų ir kultūros, pramanytuose, fiktyviuose „namuose toli nuo namų“ (*home away*

from home), todėl dažnai kaip artefaktą saugo daiktus, pasiimtus iš tėvynės ir įkūnijančius prarastos vaikystės ar jaunystės jausmą. Žmogaus būtinybė pripildyti svetimą terpę pažįstamų objektų kyla iš poreikio ją apvaldyti, padaryti aprėpiamą, suvokiamą, vienybę: „Reikalaujama ženklo norint padaryti galą įtampai, kurią kelia santykinumas, ir nerimui, kuris randasi dėl nežinojimo, kaip orientuotis, vienu žodžiu – norint rasti absoliutų atramos tašką.“⁴ Negalėdamas grįžti į sakralinį centrą (tėvynę) išveivis kuria jo projekciją: „įdabartina“ gyvenamąją erdvę įkurdindamas joje tėvynės fragmentus. Ta erdvė – ribotas įvykių-daiktų tinklelis, atskiras pasaulis, atminties ryšiais sujungtas su tėvynės pasauliu (tokius galingus praeities įvaizdžius Svetlana Boym metaforiškai vadiną „atminties inkarais“).

Pagal panašumo magijos principą naujoje šalyje jis steigia trokštamą pasaulį. Svetimame pasaulyje konstruojant naujus namus, erdvę ženklinama simboliniais atributais, apčiuopiamais išorinio prisirišimo ženklais. Tokį vaidmenį Zitos Čepaitės esė knygoje *Emigrantės dienoraštis* (2011) atlieka etninę ir religinę simboliką sukaupęs rūpintojėlis, vienintelis palydovas, bičiulis ir suokalbininkas migruojant po Londono būstus: „Klausimas, kur aš?“ mane užklumpa kiekvieną kartą persikėlus į naują vietą. Kiekvieną kartą žvilgsniu tyrinėju erdvę ieškodama kažko atpažįstama, už ko užsikabinčiau žvilgsniu ir suprasčiau – dabar šią vietą turiu vadinti namais. Minkšto liepos medžio skulptūrėlė – nugludinto kaulo baltumu boluojantis mano brolio drožtas rūpintojėlis – yra vienintelis dalykas, kurį iš karto atpažįstu, kurį galiu pavadinti savu, mielu ir kuris padeda man apsiprasti su nauja vieta. Regis, bus nutikę taip, kad netyčiomis, nevalingai, nepuoselėdama jokių užkariautojos užmojų, šitą taikų ir ramų Lietuvos laukų ir pakelių dievuką paverčiau okupantu, padedančiu man užkariauti vis naujus Londono rajonus.“⁵

Tokio tipo daiktas yra išorinių jėgų rezervuaras. Šią jėgą nurodo jo substancija ir kilmė – brolio drožtas, liepos medžio, rūpintojėlis – lietuviško *besirūpinančio* mentalito simbolis ir dar pasiimtas iš tėvynės, bet sykiu jis išeina už suvenyro ribų ir įgauna naują prasmę kaip daiktas-pagalbininkas, palaikantis išeivio dvasią. Šiuo gimtinės fragmentu Čepaitė rituališkai paženklina savos teritorijos ribas, „prijaukina“ svetimą erdvę. Analogišką funkciją rūpintojėlis atlieka ir Jurgio Savickio karo metų dienoraštyje *Žemė dega*. Savickis, per Antrąją pasaulinį karą apsigyvenęs Prancūzijos pakraštyje, namų kieme rūpintojėlio simboliu įtvirtina saugos konotaciją: „Ilgai taikindami, prikalava pagaliau prie mūsų vienatinio itin aukšto medžio – pušies – rūpintojėlį. Puikiai atrodo. Kaip Lietuvoje. Kaip kokioje klebonijoje, mažiausia.

– Važiukite dabar laimingi, ir šita „madonna“ tegu jus laimina, – veik su ašaromis sako sargo žmona.

– Dabar čia blogo nieko neatsitiks, – ji žiūri paprastos italės akimis į šį lietuvišką dievuką.⁵

Artefaktai transcenduoja akivaizdų erdvinį ir temporalinį barjerą tarp realaus fizinio būvio ir įsivaizduojamos realybės, sugriauna tradicinę mūsų ribos sampratą. Per nuotrauką išeivis gali patirti žmones (netgi mirusius), su kuriais yra susijęs, tarsi jie būtų šalia, be laikėje nulinėje erdvėje, tarsi tarp jų nebūtų apčiuopiamo atstumo. Kraliausko romane *Urviniai žmonės* (1954) grynasis ryšys su buvusiu laiku ir vieta išlaikomas per mentalinį ryšį su biologiniu sūnumi. Tėvynė liko įrėmintą sūnaus nuotraukoje, kurią vienintelę pagrindinis personažas Morkus išsaugojo per bombardavimus ir paskutinę karo žiemą. Čia vėl tinka pasiremti Boym, teigiančia, kad nostalgiją patiriantis žmogus gali girdėti balsus ar matyti vaiduoklius, sapnuoti ar įsivaizduoti savo šeimynykščius⁶. Nuotrauka Morkui tampa slenksčiu į kitą erdvėlaikį,

stiprybės versme, iš kurios sklinda žodžiai, kvapai, „dūzgia mintys“, liejasi pavidalai, paskatinantys vaizduotės kelionę. Rėmelius su atvaizdu Morkus glaudžia kaip tikrą savo sūnų. Janio Klydzėjo romano *Valytojas* (1955) personažas ant stalo laiko į Sibirą ištremto jaunesniojo brolio Antono nuotrauką, į kurią kreipiasi sunkiomis akimirkomis. Šie epizodai iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti banalios nostalgijos klišės, bet platesniu mastu jie interpretuoti kaip įrėmintą lokali, šeimyninė atmintis, statiškas praeities laikas, rėmai, kuriuose išeivis užsidaro nuo dabarties ir realybės.

Zentos Maurinios romane *Frančeska* buvusių patirtį artefaktiškai įkūnijantis objektas yra *Guarneri* smuikas, o smuiko dėklas – karstas, kuriame ji laidoja savo ankstesniąją tapatybę: „Kaip beprotė esu prisirišusi prie šio, man jau seniai nebereikalingo smuiko, neturiu drąsos palaidoti praeitį. Zara pati netikėjo savo žodžiais sakydama, kad uždarame krepšyje slepiu nužudytą vaikėlį, kurį užkasti man trūksta drąsos [...] Parduodama smuiką, aš save gyvą užkasu.“⁷ Per bombardavimus deganti namo sija užkrito Frančescai ant kairiojo peties ir nutraukė ranką. Mergina išsaugojo smuiką, bet prarado galimybę groti. Smuikas – tarsi kyborgiškas praeities ir amputuotos rankos tęsinys, neveiksnius be pirštų ir simbolizuojantis ribotą dabarties egzistenciją, stokojančią prasmės. Kai reikia sumokėti nuomą ir tenka smuiką parduoti, ji vis viena nesugeba atsisakyti instrumento, nes saugo ne tik smuiką, bet ir iliuzijas, svajonę, kad jis dar skambės prigludęs prie skruosto. Panašią prarastos identifikacijos išlaikymo funkciją atlieka ponios Apsės į Švediją atsivežtas gydytojos diplomas, kurią ji nori įmesti į jūrą (net apsimeluoja tai padariusi), bet niekaip nepajėgia atsisakyti. Šis diplomas švedams turi ne didesnę reikšmę nei popieriaus skiautė, bet latvių išeivei jis įgavęs artefakto, amuleto potencialą: „Gimtinėje diplomo ritinys stovėjo apdulkėjęs, ji net apie

jo egzistavimą buvo pamiršusi, o dabar retsykiais išsitraukia ir žino, kad ji – gydytoja.“⁸ „Turbūt kiekvienas mūsų turime savo smulką“⁹, – sako Frančeska, paliudydama išeivio būtinybę turėti tėvynės saitą ir pilnatvišką praeitį simbolizuojantį daiktą.

Fronte kareiviai kaip talismaną išsaugo vienintelius daiktus iš tėvynės: Katiliškio *Išėjusiems negrižti* (1955) veikėjui tai papilkėjusi ir ištįsusi milinė, kurią užsivilkdavo nakčiai ir būdavo „saugojamas lyg burtiškų linkėjimų arba ypatingų maldelių“¹⁰, Janovskio *Po paskutiniojo teismo dienos* (1968) latviui Adamui – senas tėvo medalis, trofėjus, suteiktas anglų už 79 žmonių išgelbėjimą iš skęstančio laivo, ir per karą pakištas britų valdininkui išgelbėjęs dar keturias gyvybes, bei latviškas pasas, visus fronto metus nešiotas už kojinės prie kojos¹¹.

Kaip tautiečių atpažinimo ženklas išeivijoje mūvimas Namėjo žiedas¹² – unikalus latviškas papuošalas, supintas iš trijų gijų, simbolizuojančių tris latvių etnografines sritis – Vidžemę, Latgalą ir Kuržemę bei jų priklausymą vienai latvių tautai. Glaudžiai susivijęs pynimas įkūnija protėvių galią (gyvybinę, karinę) ir simbolizuoja tautos vieningumą, latvių ištvermę priešinantis likimo jėgoms bei istorijos negandoms. Namėjo žiedas ypač aktualizuojamas išeivijoje kaip latvių identifikacijos ženklas ir kontakto užmezgimo impulsas. Tradiciškai vyrišku simboliu laikytą papuošalą ima nešioti ir moterys: „Kairę ranką puošė didelis sidabrinis žiedas. Namėjo žiedas! Taigi. Ne suomė, ne švedė, ne danė, o latvė.“¹³ Žiedai būdavo mūvimi daugiau magijos, simbolizmo ar tautinio atpažintumumo nei puošybos tikslais. Irmos Grebzdės romano *Beveik karalienė* (1965) veikėjas Visvaldis mūvi Namėjo žiedą kaip *visavaldės* latviškumo traukos liudijimą.

Tokie daiktai kaip atminties salelės išlaiko psichologinį ryšį ir dažniausiai branginami su pietizmu, nešiojami su savimi (kaip medalis, žiedas, milinė) arba laikomi pres-

tižiškiausioje vietoje. Mačiulytės-Guilford moterys prisiminimams ir artefaktams saugoti parenka garbingiausią buveinę ir išlaiko pagarbų atstumą: močiutės atmintyje „kiekviena detalė išsaugota tarsi brangakmenis ant minkštos atlasinės pagalvėlės. Bijau net sujudėti“¹⁴. Laiškai iš tėvynėje gyvenančios pusseserės Daivos kaupiami auksinio akso mo dėžutėje. Tokie artefaktai tampa savaiminėmis vertybėmis.

Gamtinės prigimties artefaktai

Savotiško totemo, fetišo funkciją išeivijos romanuose atlieka tvirti, kieti kūnai, saugantys protėvių istoriją ir menantys pagonišką praeitį, tokie kaip gintaras, akmuo. Akmuo turi dvigubą semantiką: jis bekraujis, bevietis, bešaknis, o sykiu simbolizuoja ir tai, kas statiška, tvaru, nesugniuždoma ir nepavaldu laikui. Škipsnos romane *Už septinto tilto* (1965) iškyla akmens kaip antkapinio įvaizdžiai – latvių išeivės Editos vyras Džeraldas Teksaso prerijose stato iš akmenų namą, kuriame niekas negyvens, – bendruomenės šventvietę ir atminties saugyklą, paminklą sau ir kitiems išeiviams (prie akmeninių statinių ikirikriščioniškais laikais buvo atliekamos pagoniškojo kulto apeigos). Džeraldas yra sąmoningas autsaideris, žmogus, atsiribojęs nuo visuomenės, savo asmenybės ir įkūnijantis visos savos genties identitetą. „Akmenis ir atminimo ryšys nesunkiai matomas: akmenyse visada buvo brėžiami ženklai kaip at(si)minimo priemonė. Galimas dalykas, kad tokie braižiniai – vienas iš įrodymų, kad *akmuo* ir *atmintis* susiję.“¹⁵ Romano pabaigoje simbolinės galios įgyja pagrindinės veikėjos Editos Solvitos Melvijos kapo akmuo, pastatytas prie kelio, kur įvyko lemtinga autoavarija ir veikėja žuvo. Stabą primenanti jo forma rodo, kad jam būdinga tam tikra simbolika. Akmeninis obeliskas yra tarsi toteminis akmuo, kulto objektas, kuris vienija ir sykiu skiria du pasaulius, tėvynę ir

rezidencijos šalį, realybę ir antgamtiškumą, ši ir anapustinį pasaulį, ženklina dviejų sąmonių sankryžą (mitologinėje tradicijoje akmuo simbolizuoja ryšį tarp dangaus ir žemės). Taigi šis akmuo – liminali gyvybės–mirties virsmo vieta, galbūt ir netiesioginė nuoroda į kryžius, statomus pakelėse. Poliariškumas, priešprieša lieka amžinai įrėžti akmenyje kaip monumentas išeivio neprisitaikymui ir susidvejini-mo triumfui prieš išvietintą žmogų. Jau nuo seno akmenys buvo laikomi kulto objektais: „Megalitinis paminklas gali būti lygiai tiek mirusio žmogaus dvasios, tiek transcendentinės būtybės nusileidimo vieta.“¹⁶

„Šiaurės auksu“ vadinamas gintaras iš senų laikų baltams turėjo daugiau kultinę, ritualinę nei praktinę reikšmę: „[...] tikėta, kad gintaras, tarytum magiškas akmuo, geba apsaugoti žmogų nuo visų negandų“¹⁷. Gintaro artefakto variacijas ypač vaizdžiai įsimbolina Agatės Nesaulės romanas *Moteris gintare* (1995). Gintaras, kaip suakmenėję sakai, koduoja baltiško savitumo, lokalumo simboliką, sustingusį mitinį tėviškės laiką ir įšaldytą istorinį karo momentą. Agatė suspenduoja savo trauminę patirtį keturiasdešimčiai metų, užstringa tarsi vabzdys gintare ir lūkurioja, užuot visavertiškai gyvenusi. Galiausiai gintarinė sagė tampa ne įkalini-mo, o potencialaus išsilaisvinimo prielaida – moteris pasitelkia mitines gintaro, liaudies tikėjimų ir asmeninės mitologijos (kartų perimamumo, nes sagę paveldėjo iš motinos) galias ir naudoja jį kaip amuletą – spaudžia rankoje ir deda po pagalve, kad išvengtų nakties košmarų. Gintaro artefaktas implikuoja soliarinę energiją, šviesą ir pasveikimą kaip priešpriešą vaikystėje sukauptiems gyvenimo nuodams. Gintaras, nors ir kietasis kūnas, dažniausiai įkūnija šviesą, o akmuo – mirties stingulį, nevaisingumą ir negatyvą: „Mano tikėjimą saulės jėga Švedijoje buvo išsunkęs akmuo.“¹⁸ Kralikauskas romane *Urviniai žmonės* irgi skausmingai plėtoja asimetriškus vaizdinius: kietas kasyklų akmuo ir „švelnus

vienkiemis“, kuriame užaugo, akmens ir lengvos smiltelės priešprieša.

Nors kultūra egzodo situacijoje išvietinama – atsiejama nuo konkrečios žemės, šalies, bet žmonių sąmonėje lieka užsifiksavę tautiniai landšafto rodikliai. Tėvynė romanuose atsiskleidžia kaip paveldėtos giminystės linijos erdvė (protėvių šalis), ji susijusi su žeme, dirva kaip universaliu archetipiniu simboliu: „Net iki mūsų dienų europiečiai išlaikė neaiškų ryšio su gimtąja žeme jausmą. Tai religinė autochtonų patirtis: žmogus jaučiasi esąs čionykštis, ir šis kosminės struktūros pojūtis smarkiai pranoksta šeimos ir giminystės ryšius.“¹⁹ Antrojo pasaulinio karo romanuose vaizduojamas klajokliškas gyvenimas, na-kvynė kaskart vis naujame griovyje ar griuvėsiuose prieštarauja sėsliai žemdirbiškai baltų prigimčiai, kuriai nebūdinga bastūno psichologija. Dziliumo romano *Perkeltieji* veikėjas, žemdirbio sūnus, kaskart savo apkasų duobę išpuošia kankorėžiais ir papročiais, kol tranšėją išsprogdina ir tenka trauktis. Kaip tikras baltas jis gyvena pagal derlingumo ciklus gamtoje, nuolat junta archetipinį ryšį su žeme, nerealizuotą metų laikų cikliškumą: „Kodėl jam bruka šautuvą į rankas, kai skubiai reikėtų griebtis arklo, kol žemė dar neiššalo“²⁰, tačiau netrukus atitoksta, kad „dabar jo laukus aria priešo granatos“²¹. Žemdirbystės simbolika iškreipiama: į žemę implantuojami artilerijos sviediniai, dalkantys jos kūną, o ne augalų sėklos. Net ir priešai įgauna žemdirbiškos sąmonės apibūdinimą – jie regimi kaip piktžolės, per jėgą įsišaknijusios ant gimtinės kūno – išdirbtuose Kuržemės laukuose. Žemdirbiška savimone implikuoja, kad kūno ir kraujo susimaišymas su gimtinės dirva, grįžimas į žemės iščias yra geidžiama baigtis: „Išėiti arba būti užverčiamam žemėmis. Ir vieno, ir kito jis geidė kaip galint greičiau.“²² Tai žemės įvaizdžio mentifakto pakopa.

To paties įvaizdžio artefakto pavyzdį randame Nesaulės romane *Moteris gintare*, kurio

veikėja Agatė darbo kambario viršutinę lentyną laiko dvi apvalias dėžutes, išmargintas latviškais ornamentais; ne tik dėžutės išoriškumas, vizualusis lygmuo, bet ir jos turinys yra artefaktinis – vienoje latviška žemė, o kitoje amerikietiška. Turėti ką nors latviška yra išeivio gili emocinė ir psichologinė reikmė. Kai amerikietis kolega darbo reikalais vyks ta į Latviją, ji užsiprašo ne raudonųjų ikry, degtinės ar gintarinių papuošalų kaip siūlo amerikietis vyras, o saujelės latviškos žemės. Pasiskolinęs iš gidės kastuvėlį bičiulis iškaps to saują iš gėlyno prie Operos teatro Rygoje, nes vizitas vyksta žiemą, kai žemė Latvijoje įšalusi. Ši vieta ne tik kultūriškai prisodrinta, bet ir simboliškai susijusi su herojės šeimos istorija: „Aš norėjau žemės. Man patinka, kad ji nuo Operos. Vienas iš mano tėvo pusbrolių, kraštovaizdžio architektas, padėjo tuos gėlynus suprojektuoti. Vėliau jį išvežė į Sibirą.“²⁴ Juoda, riebi ir puri, dažnai kompostu tręšta amerikietiška dirva stovi dėželė su paprastesniais latviškais raštais, o latviška įšalusi žemė – tamsesnė, sudėtingais ornamentais išmargintoj. Šios dėželės įgyja talismano, amuleto funkciją: sunkią akimirką galvodama apie skyrybas moteris pasiima dėželę su Latvijos žeme, gintarinę sagę ir jas apsikabinusi gulasi miegoti – taip ji išsaugo latvišką integralumą, o sykiu atgauna pasitikėjimą savo jėgomis ir individualią savivertę.

Viena svarbiausių tėvynės kraštovaizdžio rekonstrukcijų – medis; baltų topografinė vaizduotė ir archainė sąmonė ypač ilgisi beržo, kaip labiausiai jų dvasinį substratą atitinkančio medžio. Beržas įkūnija pavyzdinį lietuviškosios ir latviškosios augmenijos ir gamtovaizdžio archetipą, ir vienu ar kitu būdu aprašomas beveik visuose išeivijos romanuose ir neabejotinai dominuoja prieš ąžuolą. Beržo pasodinimas atitinka erdvės užvaldymo ritualą ir pašventinimo aktą: „Latviams jau tapo įpročiu priešais savo naujai įsigytą namą ar jo kieme pasodinti bent po vieną beržą.“²⁵ Kaip kitados konkistadorai užkariautas Amerikos

žemes pažymėdavo dievo vardu iškeldami kryžių, taip baltai pasižymi jas pasisodindami beržą. Šio artefakto funkcija panaši į suvenyrinių objektų – tai tarsi tėvynės fragmentas, perkeltas į naująją realybę ir paženklinantis savos teritorijos ribas.

Kalbėdami apie savo egzilų patirtis baltų rašytojai pasitelkia visuotinius įvaizdžius, mitologinius pirmavaizdžius. Vienas iš reprezentacinių baltų kultūros artefaktų – upė, mitinėje pasaulėžiūroje figūruojanti kaip skirtis, neerdvė, kurią reikia peržengti, norint įveikti ribą, iš vienos erdvės patekti į kitą. Sykiu tai ir priešybių vienybės vieta (prisiminkime Stiksą ir Charoną). Panašaus minties krūvio romanuose įgyja upė kaip realybių trūkis, plyšys, skiriantis du pasaulius – tėvynę ir naująją rezidencijos šalį. Šiam artefaktui būdingas mitologinių reikšmių atkartojimas: „Mitinėje pasaulėautoje egzistuoja gyvybės ir mirties vanduo, užmaršties ir atminties vanduo, vanduo, kurio reikia išgerti, kad netrokštum mirusiųjų pasaulyje.“²⁶ Veltos Tomos romane *Aldaunė* aktualizuojama upė kaip atminties (tekanti) ir užmaršties (užšalusi) vieta. Romanas subtiliai vaizduoja psichinį moters susiskaldymą kaip trauminės egzodo patirties pasekmę. Dvi moterys – naratorė ir romano protagonistė Aldaunė – atstovauja dviem pasidalijusios tapatybės dalims. Dviguba metafora užkoduota topografiniame varde Aldaunė. „Aldot“ latviškai reiškia „klaidžioti be tikslo“, o Aldaunė – niekada neužšalanti upė Latvijoje, kuri staiga užšąla kaip ir herojės egzistencija²⁷. Toks asmenvardžio pasirinkimas atkreipia skaitytojo dėmesį į du aspektus: pirma, veikėjos kultūrinės nuostatos išlaikyti savąją prigimtį, atsivežtinę tapatybę, o antra – jos klaidžiojimą tarp dviejų kultūros tradicijų. Tapatybės „atšilimas“ prasideda naratorei skaitant Kanadoje gyvenančios Aldaunės užrašus. Ji iš naujo patiria praeitį ir sąmoningai persvarsto prisiminimus bei egzodo patirtis, integruoja į nejudrią sąmonę naujus žmones ir vietas. Stingdantis nostalgijos efektas pamažu

atlėgsta, sykiu ištirpdydamas ir nacionalinio fetišizmo ribas. Aldaunės būviui apibendrinti ypač tiktų Vairoso Viķe-Freibergos mintis, kad egzode „[ž]mogus tarsis nustoja visavertiškai gyventi, jis įlenda į psichologinę kapsulę, užsidaro lede ir taip užsišaldęs tikisi save kriogeniškai išsaugoti galutiniam atlydžiui gimtinėje“²⁸. Karo romanuose upė vaidina svarbų naratyvinį vaidmenį kaip kiršta demarkacinė linija, kelias į išsigelbėjimą. Upė Švėtė žymi tėviškės ribą, Nemunas – gimtosios šalies kontūro žymė: „Jei pasieksime upę ir tiltas per jos ištvinusius vandenį dar nebus išsprogdintas, – būsime išnešę kudašių.“²⁹ Mitologinės reikšmės gali būti ne tik pakartojamos, bet ir apverčiamos – šiuo atveju perplaukti upę reiškia išsigelbėti, o ne numirti.

Švėtė: artefaktų daugybiškumas

Švėtėje funkcionuoja artefaktų sanakaupa ir pasireiškia jų daugybiškumas – tautiniai drabužiai, apeigos, paveldas, ikikrikščioniškų ritualų relikvai ir pan. Švėtė yra įdiegtų papročių ir paradigminių veiksmų kartotė, pagrįsta buvimu kartu, bendrininkavimu. Išėiviu švėtė yra itin svarbus sociofaktas, nes šiuo išskirtiniu metu jis vėl tampa savimi, atgauna emocinę pusiausvyrą, savi papročiai vėl ima dominuoti prieš vietinius. Tai virtualusis laikas, kai stipriai pasireiškia bendruomenės ilgesys, ypač sustiprėja tėvynainių, šeimynykščių poreikis, nes Kalėdos dažniausiai būdavo švenčiamos su saviškiais, o Joninės – platesniame tautiečių rate. Švėtė romanuose atsiskleidžia kaip maginis seansas, kai iš purvinos kareivio arba darbininko kasdienybės pereinama į lietuvišką ar latvišką dvasios pasaulį, kai įprastinis žemiškasis laikas, dabartis ir istorija nustoja prasmės ir aktualizuojamas mitinis, kosminis arba prarastasis – tėvynės – laikas. Nė vienoje rezidencijos šalyje (išskyrus Švediją) nebuvo

švenčiamos Joninės, todėl ši švėtė išėivijos latviams tapo reikšmingu savosios identifikacijos patvirtinimu. Joninės ir šiaip yra svarbi latvio tapatybės dalis ir reikšmingiausia metų švėtė, tai nepriklauso nuo jo buvimo vietos. Maurinios Frančeska per Jonines susitikus latvius patenkinamas bendrumo jausmas, kai viskuo dalijamasi, patiriamas latviškas vaišingumas, dosnumas, kai tampa „savas“ tarp latvių vien todėl, kad esi latvis – priklausai tai pačiai etninei grupei. Tikrasis švėtės jausmas patiriamas tik su saviškiais, o jei individas neturi galimybės tą dieną susitikti su tautiečiais, jis išgyvena padidintą vienišumo ir susvetimėjimo jausmą, kuris sustiprėja tiek, kad, anot Maurinios, norisi užmušti šitą nenumaldomą reikmę nejauktos injekcija: „Tremtiniui švenčių artumas yra aštrios šukos, draskančios širdies votį. Būtų gerai, jei bėgliui apskritai atrofuotųsi švenčių ilgesys, nunyktų tas organas, kuriuo ilgimasi švenčių.“³⁰ Net ir iš pirmo žvilgsnio sėkmingos Joninės latvių apsuptyje patiria fiasko, kai Frančeska susivokia negalėsianti viena ranka nupinti Joninių vainiko. Klydžė jo romanas *Valytojas* akivaizdžiai teigia, kad jei esi vienas, Kalėdų tiesiog negali būti, nes jos likusios tėvynėje, išblaškytos po pasaulį, po Sibirą kartu su šeima: „Aš einu, einu, ir negaliu rasti savo Kalėdų.“³¹ Šio romano veikėjas juristas Evaldas, dirbantis valytoju, bet svajojantis sugrįžti į teisę, Kalėdų dieną visiškai palūžta ir išprotėja.

Išėjusiems negrįžti parodoma, kaip fronte su kuopos draugais lietuviais švenčiamos Kalėdos išlaiko sakralią prasmę, švėtėje figūruoja visi priderami akcentai – Kalėdų eglutė su nušveistos skardos žvaigžde viršūnėje ir žvakelėmis (nors neva iš žydų taukų), balta staltiesė iš sugulėtos paklodės, vaišės, Kalėdų giesmės. Kuopa sulaukia net aukščiausių viršininkų vizito – rangus šiuo liminaliu laikotarpiu nugali solidarumas, nes Lietuvoje buvęs paprotys aplankyti artimiausius žmones ir asmeniškai pasveikinti su švėtė-

mis. Šventės svarbios ir naujosios emigracijos patirčiai kaip bendruomenę vienijantis elementas. Per Sekmines Londono lietuvių bendruomenė rituališkai atkuria (nors jau gerokai degradavusias) šventės tradicijas, viskas daroma pagal Lietuvoje išgalėjusį bendruomenės telkimosi modelį, kartojant tuos pačius veiksmus: „Palapinė, laužiukas ir saviškių kompanija, prie ežerėlio susėdus smagu lietuviškai išgerti, užkąsti.“³² Šventė visiškai nusakralinama, nebetekusi savo pirminio turinio, bet išlaikomas įprotis tą dieną burtis ir leisti su saviškiais.

Romanuose reikšmingą vaidmenį atlieka dainų šventės – individus telkiantis ir nacionalinio tapatumo konstravimui svarbus renginys, kuris savo giliaja esme ir pasąmonės kanalais susisiečia su pagoniška, stabmeldiška apeiga. Per dainų šventes būdavo patiriamas apeiginis bendrumas. Tautinio romantizmo laikais latvių, kaip dainorėlių tautos, mitas pasiekė hiperbolizuotą lygį, publicistikoje buvo kuriami idealizuoti vaizdiniai, kad būti latviu reiškia dainuoti, kad dainuoja visi latviai be išimties. Istorikai susiklostę ypač glaudūs baltų ryšiai su dainuojamąja tautosaka lėmė, kad daina, dainavimas tapo ryškia jų identiteto dalimi ir svetur. Richardo Rydzinieko romane *Auksinis motociklas* (1976) užgniaužtų dvasinių traumų protrūkius išprovokuoja dainų šventė – vienybės ritualas, kurio galios šaltinis – paveldas, tąsa. Buvęs latvių legionierius Igoris dabar dvasiškai nutolęs nuo tėvynainių, mimikriškai supanašėjęs su švedais ir gyvena ramų gyvenimą Stokholme su švede žmona. Daugiau kaip po dvidešimties metų jis atvyksta į latvių dainų šventę Vokietijoje, susitinka senus karo bičiulius ir vėl susiduria su latvių kultūra, kurią buvo savyje užslopinęs. Staiga prievarta užgniaužtos emocijos prasiveržia, ir Igoris patiria tapatybės krizę. Dainų šventės kaip ribos, pereinamojo momento ir praregėjimo vaizdavimas – dažnas naratyvinis sprendimas latvių literatūroje³³.

Lietuviškų vestuvių papročius gerai atskleidžia Mačiulytės-Guilford romanas *Glėbys* (2003): vestuvinis žiedas mūvimas ant dešinės rankos, nes taip nuo seno lietuviai buvo įpratę, pamergės suknelė nusagstyta Lietuvos laukų ramunėlių imitacija, kitą rytą nuotaka vilki balta linine suknele. Per laidotuves velionės kojūgalyje stovi du nedeli su žemėmis iškasti berželiai, o moterys apsirengusios „tautiniais rūbais, liemenėmis ir ilgais austiniais sijonais, baltos drobės palaidinėmis raudonai išsiuvinėtomis pūstomis rankovėmis, raštai, perduodami motinos dukteriai, išmokti rankų ir akių“³⁴. Kaip tautiškumo atributas, liudijantis etninį identitetą ir savitumą, romanuose funkcionuoja ir kulinarinis paveldas, lietuviškas ar latviškas maistas. Pavyzdžiui, Eglės Juodvalkės romane *Cukraus kalnas* lietuviškų vestuvių pokylyje patiekiami tik „nacionaliniai“ valgiai – grybų virtiniai, dešros su kopūstais, šaltibarščiai, kugelis, nes „skanesnio maisto už lietuvišką nėra“³⁵. Guilford močiutė kepa obuolių pyragą, valgo baltą sūrį su medumi. Čepaitė ieško parduotuvėje krakmolo, kad galėtų iš nekrakmolingų bulvių Londone išvirti cepelinus. Tokie kulinariniai ar puošybiniai artefaktai kaupia geografinę informaciją ir saugo per šimtmečius ilgos kartų grandinės sukauptą dvasinių vertybių fondą.

„Lentynų muziejus“

Įvairūs senosios baltiškosios kultūros simboliai ilgainiui virto kultūros klišėmis, ženklais, vartojamais iš tradicijos, jau nebesuvokiant jų sakralumo. Juos dera vadinti pasyviais, nes šie suvenyrai įkalinami privačioje rinkėjo kolekcijoje kaip muziejuje ir turi ne tiek mistinę, religinę ar gydomąją, kiek parodomąją kultūrinę vertę. Emigrantų namuose dažnai aptinkama miniatiūrinė nacionalinės simbolikos prisodrinta visata: tautiniai drabužiai, tautinės ikonos,

vėliavos, herbai, paveikslai, rūtos šakelės ar džiovintų laukų gėlių puokštės, ažuolo vainikai, ženkliai, knygos, nuotraukos ir pan. Išraiškingiausiai tokių relikvijų sankaupa fiksuojama Janovskio romane *Virš Trentos kyla rūkas* (1966). Latvė Luizė namuose įkuria „asmeninį atminties muziejų“, kuriame puikuoja visa latviškojo paveldo abėcėlė³⁶: „Prie sienų tautiniai audiniai, prismaigstyti sagių, paveikslų reprodukcijos: Purvitis, Libertas, Kalmītės jauja. Didelė Nacionalinės Operos nuotrauka. Knygų lentyna. Ant jos žvakidės, vėliavėlė, medinės lėkštutės, lėlė tautiniu kostiumu.“³⁷

Tokia daiktų sankaupa paverčia namus parodomąja tautinių nostalgikų relikvijų kaupykla. Šie artefaktai turėtų koduoti išeivių patriotizmą ir etniškumą, bet kaip pseudodekoratyviniams objektams jiems jau stinga mentifakto krūvio. Sentimentalaus turinio tėvynės muliažai pajėgūs tik atkurti, bet ne rituališkai išsaugoti praeitį. Tokių „fosilijų“ vertė jų turėtojui yra grynai simbolinė – tai įsikūnijusi praeitis ir ankstesnioji tapatybė, nors skaitytojui akivaizdu, kad ši tapatybė jau nebe organiška, o surogatinė, nes lengvai pasiektas ir afišuojamas tautiškumas tėra trivialus, paviršinis. Vaira Viķe-Freiberga tokių neveiksnių suvenyrų rinkinius išeivių namuose vadina „tautiniu kiču“ arba „tautiniu baroku“: „Daugelis gerai apipavidalintų ‚latviškų‘ būstų pavojingai artėja prie kičiškumo, ypač kai kurie užsienio latvių namai, kur visos sienos nukabinėtos tautinėmis juostelėmis ir pirštinėmis, bet latvių kalba jau nebevartojama ir latviškumą liudija jau tik šios išorinės dekoracijos. Taip pat yra žmonių, kurie šventai įsitikinę, kad Namėjo žiedo ant piršto visiškai pakanka, kad taptum latviu.“³⁸

Lietuvių išeivių namuose kabantis Vytis jau nebetenka savo lietuviškos kultūros ir istorijos krūvio ir redukuojamas į elementarią sienos dekoraciją, eksponuojamą tarptautiniame kontekste – greta matadorų aksomo

fone ir blyškių egzotinių paukščių: „Nieko lietuviško, išskyrus Vytį ant sienos, raitą ant piestu stovinčio žirgo“³⁸. Tautiečių kaklaraiščiai irgi segami „vyčiu, lietuvių karžygiu, raitu ant piestu stovinčio žirgo.“³⁹ Pasikartojančios identiškos frazės tam pačiam įvaizdžiui apibūdinti pabrėžia artefakto ikoniškumą ir dirbtinumą, apsiribojimą tuščia išoryste, „tarsi Vytis ant sienos galėtų išlaikyti ryšį tarp mūsų“⁴⁰. Vien emblemomis ramstoma lietuviška tapatybė nebėra pajėgi ir vaisinga.

Ambivalentiškas artefaktų vaidmuo

Meniška silpnėsi kūriniai tiražuoja stereotipus, juose pasirodantys kultūros artefaktai dažnai kičiniai, deklaratyvūs, o modernesni romanai arba tie, kuriuose į situaciją žvelgiama iš ironiškos distancijos, padeda šias tautines klišes demaskuoti. Juose atsiskleidžia jau ne materialus daiktinių artefaktų, o dvasinis, mentaliteto, refleksyvus (kitais tariant, mentifaktų) lygmuo. Šiam teiginiui iliustruoti pasirinkome vėliavos įvaizdį Eglės Juodvalkės ir Dzintaro Suodumo romanuose. Juodvalkės herojei susilaužius koją, gydytojas ją sugipsuoja „skaisčiai geltonu gipsu“, o ji ant to viršaus užlipdo „plačias raudoną ir žalią lipnias juostas, kad primintų Lietuvos trispalvę“⁴¹. Suodumo romano *Jauni tremtyje* (2007) herojus Tebė remiasi į kolektyvinę atmintį ir išmintį kaip priešpriešą tautinės sąmonės šabloniškiesiems vaizdiniais. Parodijuodamas išorines tautiškumo ir patriotiškumo manifestacijas, plakatinį latviškumą ir jam skirtus ritualus, Tebė „nusimauna glaudes ir eina į smėlėtą įlankėlę paplaukioti. Nacionalinė vėliava: abu galai raudoni, glaudžių vidurio įsiuvas baltas“⁴². Šiais dviem atvejais matome skirtingą – parodinį vs parodijinį vėliavos įvaizdžio eksponavimą.

Chrestomatiniais ir mitiniais vaizdiniais, virtusiais karikatūromis ir užtat sunkiai at-

pažįstamais, žaidžia latvių rašytojas Janis Turbadas romane *Kumelės sūnus Kurbadas* (1970). Romano personažas padauža Kurbadas kaip mitinis herojus, įkūnijantis latvišką mentalitetą, pats galėtų būti laikomas tautiniu artefaktu, bet jis tėra artefakto parodija, nes viską aplinkui demaskuoja, apverčia, išniekina. Jis kilęs iš to paties mitologinio kilties medžio kaip ir latvių mitinis herojus Lačplēsis (tik pastarasis gimė žmogumi iš lokio, o Kurbadas – iš kumelės). Romane demistifikuojami tokie „nepajudinami“ tautos artefaktai, pavyzdinės figūros kaip senieji baltų dievai, folkloriniai herojai, nepriklausomos Latvijos visuomenės veikėjai ir begalė mitinių motyvų: herojaus ir pabaisos grumtynės, įšventinamosios kovos ir pan. Turbado romanas įžūliai užsipuola ir tautiniais artefaktais tapusius kovos, mūšio archetipus bei valstybinių švenčių neliečiamybę. Mitinis herojus Lačplēsis čia susigrumia su Juodoju riteriu gimnastikos salėje – taip pasišaipoma iš Andrejo Pumpuro epe vaizduojamos Dievo ir Velnio pirmakovės patoso, o ši priešybų pora virsta pseudoherojais: „Per valstybines šventes jie abu kasmet griūdavo nuo uolos į Dauguvą. Kad išlaikytų gerą fizinę formą, abu praleisdavo nesuskaičiuojamas valandas treniruocių salėje, eidami imtynių.“⁴³ Iš istorinės praeities prikelti įvaizdžiai panašiai numitologinami ir šmaikščiai perfrazuojami Čepaitės *Emigrantės dienoraštyje*: pagal analogiją su ikoniškuoju mūšiu lietuvių peštynės Londone per Sekmines įgauna „Naujojo Žalgirio“ vardą. Kas slypi už šios metamorfozės? Nuvainikuojami du mitai – lietuvių tautos „romumo“ ir šlovingojo karingumo, suvedant šventės nuotaiką į šiuolaikinio mentaliteto atrofiją: „tie lietuviai vėl prisidirbo.“⁴⁴ Abiejuose romanuose istorinės kautynės redukuojamos į eilines muštynes, imtynes. Toks nuvainikavimas skaitant patriotiniu kodu gali šokiruoti, pasirodyti šventvagiškas, bet mentifaktų manifestacijos požūriu yra labai vertingas.

Dalios Staponkutės intelektualiosios esė *Lietumi prieš saulę* (2007) irgi perauga į mentifaktų lygmenį, todėl greta Suodumo, Čepaitės, Turbado, Savickio, Škipšnos tekstų, taip pat šiame straipsnyje neliestų Antano Škėmos, Teodoro Zeltinio kūrinių, galėtų būti parankus šaltinis mentifaktų tyrimams, nes juose skaitytojas įtraukiamas į daugiasluoksnius tapatybės svarstymus. Minėtieji kūriniai – tai jau nebe tiesioginis įvaizdžių demonstravimas, artefaktai čia iškyla apmąstymų sraute ir nėra taip akivaizdžiai eksponuojami (arba yra apverčiami).

Išvados

Lietuvių ir latvių egzodo romanai fiksuoja, kokią simboliką baltai pasirenka kaip savo nacionalinio tapatumo atramas. Žinoma, viskas, kas buvo pasakyta apie emigracijoje aktualizuotus artefaktus, toli gražu neišsemia plačios temos, bet ištyrinėjus egzodo romanų masyvą krito į akį nuolat pasikartojantys kultūros vienetai, savotiški kultūros archetipai, lietuvių ir latvių tapatinami su savo mentaliteto savastimi.

Akivaizdu, kad lietuviai ir latviai linkę fokusuotis prie praeities; jų kultūros artefaktai daugiausia funkcionuoja kaip „atminties inkarai“ ir padeda reinkarnuoti buvusį laiką ir erdvę. Artefaktai gali būti specifiniai vienai ir kitai baltų tautai (rūpintojėlis, Žalgirio mūšis, Vytis – lietuviams, Namėjo žiedas, Turbadas, Lačplēsis – latviams), bendri abiem etninėms grupėms (žemė, beržas, gintaras), apskritai būdingi išeivių prigimčiai (nuotrauka, suvenyrai lentynose) arba individualūs konkrečiam išeiviui (smuikas, milinė ar gydytojo diplomas). Egzodo romanai atskleidė, kad vieni artefaktai staiga gali nueiti į periferiją, o kiti iškilti į centrą, nes patekus į svetimą kultūrą kinta ir savosios kultūros verčių sistema, be to, kita sociokultūrinė situacija gali paskatinti tam tikrus daiktus aktualizuoti, suteikti

jiems naują turinį (pavyzdžiui, pakito upės, Namėjo žiedo, rūpintojėlio ir kt. simbolinės reikšmės). Kai kurie baltų artefaktai išeivijoje priklauso gamtos pasauliui, atskleidžia pirmaprades stichijas, gamtišką prigimtį ir žemdirbišką etosą (žemė, medis), kiti prikelia ir naujai įreikšmina istorinės praeities ikonas (Lačplėsis, Kurbadas, Žalgirio mūšis, Namėjo žiedas), treči susiję su mitologiniais pradmenimis (akmuo, gintaras, upė).

Išeivijos proza patvirtina Vytauto Kavolio teiginį, kad „stiprybės šaltinis egzilyje yra savo mitologinių šaknų suradimas“⁴⁵. Išties lietuviams ir latviams išeivijoje būdinga orientacija į seniausius kultūros sluoksnius, pagoniškąsias kultūros formas, išskyla objektai, buvę svarbūs baltų mitologiniuose papročiuose ir religinėse apeigose, pavyzdžiui, akmuo, gintaras, o kitiems suteikiama metafizinio, kosmologinio ar mistinio krūvio, pavyzdžiui, saulelei latviškos žemės, laiškui iš tėvynės, artimojo nuotruakai. Įgiję simbolinės reikšmės artefaktai virsta amuletais, talismanais, fetišais, ikonomis, dievukais, stambais, atliekančiais maginę funkciją. Istorija radikalai nepakeitė simbolikos struktūros, išsaugojo mitologinius įvaizdžių pradmenis, bet praturtino juos naujais emociniais ir simboliniais niuansais. Iš romanų medžiagos ryškėja, kad naujojoje XXI a. emigracijoje pati švenčių ir ritualų simbolika bei artefaktų kaupimo ir jų įprasminimo reikmė nedaug kinta, artefaktų funkcijos irgi panašios – suteikti išeiviui tapatybę ir saugumą.

Kaip parodė „Lentynų muziejus“ skirsnio pavyzdžiai, paviršinis signalų ir ženklų lygmuo yra neveiksnus, nes mechanškai bando atkurti tautinę atmosferą, palaikyti „dylantį“ tautiškumą, todėl efektyvūs tik tie artefaktai, kurie padeda pasiekti abstraktesnį, didesnį latviškumo ar lietuviškumo pojūtį. Kalbėdama apie latviškų savybių esmę, Viķe-Freiberga irgi daro išvadą apie statiško latviškumo bejėgystę, kol jis neįdarbintas, neaktualizuotas: „[a]tplėšta nuo natūralios

aplinkos, savybė kaip savitikslius elementus be funkcinio vaidmens ir konteksto tampa butaforija, kuri geriausiai atveju turi tik dekoratyvinę reikšmę. Tuo tarpu įvairiausius senojo paveldo aspektus įmanoma išsaugoti, jei pavyksta jiems suteikti naują funkcinę reikšmę naujame kontekste.“⁴⁷ Iš giminės išsivežti ir (ar) naujai kuriami artefaktai yra sudėtinga kalba, atspindinti ir sykiu konstruojanti baltų išeivių naratyvą, kurio įgyvendinimo formos ilgainiui siek tiek kinta.

Kaip matyti, artefakto studijų prieigas galima produktyviai taikyti lietuvių ir latvių išeivijos romanų analizei, nes abi „išvietintosios“ baltų literatūros remiasi panašiais simbolių laukais.

Nuorodos

- 1 Knygoje *The Selfish Gene* (*Savanaudiškasis genas*, 1976) evoliucijos biologas Richardas Dawkinsas panaudojo sąvoką *memas* (*meme*) pavadinti žmogiškosios kultūros perdavimo vienetui, kuris analogiškas genui. Jo teigimu, replikacija būdinga ir kultūrai. Ši tyrimų sritis vėliau buvo pavadinta „memetika“ pagal analogiją su genetika.
- 2 Metų anketa. Požiūriai: Vytautas Martinus, *Metai*, 2010, nr. 2, p. 110.
- 3 Nacionalizmo teoretiko Benedicto Andersono įdiegta sąvoka.
- 4 Eliade Mircea, *Šventybė ir pasaulietiškas*, Vilnius: Mintis, 1997, p. 20.
- 5 Čepaitė Zita, *Emigrantės dienoraštis*, Vilnius: Alma littera, 2011, 162 p.
- 6 Savickis Jurgis, *Žemė dega*, Jurgis Savickis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1995, t. IV, p. 80.
- 7 Boym Svetlana, *The Future of Nostalgia*, New York: Basic Books, 2001, p. 3.
- 8 Mauriņa Zenta, *Frančeska*, Bruklina: Grāmatu draugs, 1952, p. 78.
- 9 *Ibid*, p. 97.
- 10 *Ibid*, p. 98.
- 11 Katiliškis Marius, *Išėjusiems negrįžti*, Vilnius: Vaga, 1990.

- 12 Janovskis prisipažįsta niekada neabejojęs, kad Latvija atgaus nepriklausomybę, ir kaip šio tikėjimo įrodymą per daugiau kaip penkiasdešimt metų, nugyventų Anglijoje, išsaugojęs savo latvišką pilietybę ir latviškąją pasą.
- 13 Žiedas pavadintas žiemgalių kunigaikščio Nameisio (Namejs) vardu, kuris 1279 m. iš Livonijos ordino atkovojo beveik visą Žiemgalą. Legenda pasakoja, kad, prieš išjodamas į Lietuvą drauge su lietuviais kautis prieš vokiečius, jis liepęs savo juvelyrams nukaldinti žiedus ir išdalijęs juos savo artimiesiems. Su tremtimi susijusi Namėjo žiedo simbolika (norėdamas apsaugoti savo šalį nuo naujų karų, Nameisis leidosi į savanorišką tremtį ir kartu su lietuviais kovojo ordino žemėse) lėmė, kad nuo XX a. 2–3 dešimtmečių šie žiedai ypač išpopuliarėjo tarp latvių išeivių.
- 14 Bērziņa Lūcija, *Līdzinieks*, Ņujorka: Grāmatu draugs, 1976, p. 13.
- 15 Mačiulytė-Guilford Irena, *Glėbys*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 70.
- 16 Valentas Skirmantas, Trimatis akmuo (*akmuo – aš – atmintis*) lietuvių poezijoje, *Lituanistica*, 2011, t. 57, nr. 2(84), p. 175.
- 17 Bagdavičius Vytautas, Lietuviško koplųstulpio genezės klausimu, *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra: istoriniai ir teoriniai aspektai*, Vilnius: Academia, 1992, p. 79.
- 18 Vaitkunsienė Laima, Gintaras senovės baltų mene ir tikėjimuose, *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra: istoriniai ir teoriniai aspektai*, Vilnius: Academia, 1992, p. 42.
- 19 Mauriņa Zenta, *op. cit.*, p. 266.
- 20 Eliade Mircea, *op. cit.*, p. 99.
- 21 Džiļums Alfreds, *Pārviētotie*, Rīga: Daugava, 2003, p. 13.
- 22 *Ibid*, p. 35.
- 23 Katiliškis Marius, *op. cit.*, p. 517.
- 24 Nesaule Agate, *Sieviete dzintarā*, Rīga: Jumava, 2004, p. 270.
- 25 Skujiņa Rūta, *Sirds dzīvo no niekiem*, Ņujorka: Grāmatu draugs, 1963, p. 39.
- 26 Narbutas Ignas, Erdvės ir laiko savybės lietuvių mitinėje pasauležiūroje, *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra: istoriniai ir teoriniai aspektai*, Vilnius: Academia, 1992, p. 160.
- 27 Įšalusios upės leitmotyvas aptinkamas ir Zentos Maurinios romane *Francėška*: „Ašarų sankaupą reikia išverkti, kitaip jos iššals. O jei viduje sausai įšalusi upė, tada žmogus, nors ir gyvas, vaikšto aplinkui kaip lavonas“ (p. 67).
- 28 Viķe-Freiberga Vaira, *Pret straumi: Runas un raksti par latvietības tēmām*, Rīga: Karogs, 1995, p. 64.
- 29 Katiliškis Marius, *op. cit.*, p. 485.
- 30 Mauriņa Zenta, *op. cit.*, p. 44.
- 31 Klīdzējs Jānis, *Dženitors*, Chicago: Jāņa Šķirmanta apgāds, 1955, p. 213.
- 32 Čepaitė Zita, *op. cit.*, p. 143.
- 33 Apsakyme „Dainų šventė“ Ilzė Škipsna vaizduoja latvę Ilgą, kuri taip sujaudinta nacionalinio himno, kad giedodama vis užsikerta ir praryja žodžius. Vardas Ilga kilęs iš latviškų *ilgas*, *ilgoties* (liet. ilgėsys, ilgėtis) ir yra aiški nuoroda į praeities nostalgiją.
- 34 Mačiulytė-Guilford Irena, *op. cit.*, p. 72.
- 35 Juodvalkė Eglė, *Cukraus kalnas / arba lietuvis cukrininkės nuotykių Amerikoje ir kitose egzotiškose šalyse*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000, p. 232.
- 36 Tai universalus tipologizavimas, veikiantis bet kuriuo laikotarpiu ir būdingas daugeliui išeivių bendruomenių: Boym irgi mini barus ir privačius namus, kurių interjerai paverčia tautos ir individualią istoriją lengvai prieinamais suvenyrais (plačiau žr. Boym, p. 51–52, 327–336).
- 37 Janovskis Gunars, *Pār Trentu kāpj migla*, Rīga: Liesma, 1991, p. 139.
- 38 Viķe-Freiberga Vaira, *Kultūra un latvietība*, Rīga: Karogs, 2010, p. 196.
- 39 Mačiulytė-Guilford Irena, *op. cit.*, p. 101.
- 40 *Ibid*, p. 65.
- 41 *Ibid*, p. 101.

- 42 Juodvalkė Eglė, *op.cit.*, p. 235.
- 43 Sodums Dzintars, *Jauni trimdā*, Rīga: Atēna, 2007, p. 251.
- 44 Turbads Jānis, *Ķēves dēls Kurbads*, Rīga: Jaunā Daugava, 2007, p. 113.
- 45 Čepaitė Zita, *op. cit.*, p. 145.
- 46 Kavolis Vytautas, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 125.
- 47 Viķe-Freiberga Vaira, *Kultūra un latvietība*, p. 154.

Laura LAURUŠAITĖ

LITHUANIAN AND LATVIAN ARTEFACTS IN EXILE (LITERARY REPRESENTATION)

The article draws on artefact studies in order to introduce the notions of artefact, mentifact, and sociofact to the field of Lithuanian literary studies as well as to explore the functions, shifts, and transformations the artefacts undergo in Lithuanian and Latvian émigré prose. It is possible to identify, in exile fiction, different kinds of cultural artefacts, starting from tangible objects (memorabilia, souvenirs) and indicators of national landscape (tree, stone, river), going on to sociofacts like festivals and national holidays (Midsummer, Christmas, Pentecost, February 16) as well as social and cultural gatherings (literary readings, celebrations, weddings, song festivals), and ending with the mentifacts that consist of a nation's mental structures. The author concludes that the superficial level of signals and signs is inefficient if it just tries mechanically to recreate the national atmosphere; only those artefacts can be effective that help to evoke a more abstract and deeper feeling of Lithuanianness or Latvianness.

Jolanta BERNOTAITYTĖ

Lietuviškojo tapatumo kontūrai XX a. 6–9 dešimtmečių išeivijos dailės kritikos tekstuose

Priverstinė emigracija Antrojo pasaulinio karo metų išeiviams intelektualams virto dramatiška būtinybe nustatyti naujus lietuviškosios kultūros reiškinių vertinimo kriterijus. Baimė nutautėti, labiau nei bet kada skatinusi priešintis naujovėms ir svetimai įtakai, intuityvus žinojimas, kad dvasi- niam augimui būtinos permainos, išeivijos bendruomenę jaudino ištisus keturis dešim- tmečius. Vaizduojamajame mene išsižiebusi polemika padėjo atsirasti savitai dailės kri- tikos rūšiai, kūrybinę praktiką matuojančiai patriotiškumo svertais ir iš esmės keliančiai vieną klausimą – ar visi svetur gimę kūriniai laikytini lietuviška kūryba? Į viešas diskusi- jas įsitraukė platus visuomenės veikėjų būrys: dailininkai, rašytojai, aktyvesni kultūros su- važiavimų dalyviai, parodų lankytojai ir pan. Ryškūs požiūrių skirtumai, kaip probleminis šio tyrimo atspirties taškas, duoda postūmį atidžiau pažvelgti į išeivijos dailininko patir- tį bandant plėsti lietuviybės sampratos ribas ir objektyviau įvertinti harmoningo kūrybi-

nės laisvės ir nepažeisto tautinio tapatumo derinio egzistavimo prielaidas.

Kultūrinio ir tautinio identiteto, meninin- ko tapatybės, asimiliacijos ir integracijos sve- timose šalyse temos fragmentiškai skleidžiasi daugelyje išeivijos dailės tyrimų. Šia linkme daugiausiai nuveikė žymi išeivijos dailės ty- rinėtoja Ingrida Korsakaitė, lygiagrečiai na- grinėjusi lietuvių išeivijos grafikos meninę kokybę ir tautinio tapatumo apraiškas¹. Moks- lininkė ne tik nuodugniai išanalizavo lietuviš- kų dailės tradicijų tęstinumo klausimą, bet ir pirmoji susidomėjo lietuvių išeivijos ir Lietu- vos dailės integracijos tema². Svetur dirbusių dailininkų veiklos sąlytį su tradicija išsamiau yra tyrinėję menotyrininkai Rasa Andriešytė-Žukienė, Viktoras Liutkus, Lijana Šatavičiū- tė-Natalevičienė, Žydrūnas Mirinavičius³. Vis dėlto iki šiol plačiau buvo neaptartas termino *lietuvių dailė* turinys ir probleminiai jo var- tosenos aspektai, kas ypač aktualu siekiant įprasminti išeivijos kūrybą platesniame kul- tūriniame kontekste.

Lietuvių, kaip etninės grupės, kūrybos samprata aiškesnį pavidalą įgyja į objektą pažvelgus per reprezentacinės meno funkcijos prizmę. Toks išeivijos humanitarinei inteligentijai būdingas matymas, itin ryškus tarp kūrybinę brandą pasiekusių dailininkų, paliko gilų įspaudą svarstant tautinio identiteto klausimus. Kokia linkme buvo kreipiamas tautai charakteringos dailės kūrimo emigracinėmis sąlygomis procesas ir kokios abejonės slėgė aktyviai savo tapatumą kuriančią lietuvių išeivijos bendruomenę, šiame straipsnyje bandoma gilintis analizuojant XX a. 6–9 dešimtmečių išeivijos dailės kritikos tekstus⁴. Tiriami būdingiausi meninės laikysenos pasvyzdžiai, kurie ne tik išduoda to meto lietuvių dailės įvaizdžio svetur formavimo orientyrus, bet ir padeda vidinių prieštaravimų paženklintą kūrybą matyti kaip sudėtinę tautinio tapatumo raiškos dalį.

Tėvynės netektį lietuviai dailininkai išgyveno ypač skaudžiai. Be visuotinio namų ir artimųjų ilgesio, jiems teko susitaikyti su negrįžtamais profesiniais praradimais, prisijaukinti nepažįstamą, lietuvių kūrėjo prigimčiai svetimą aplinką, išlaikyti sunkų įsitvirtinimo vietiniame meno pasaulyje egzaminą. Jei prieškariu dažnas dailininkas svajojo pasilikti pasauliniame meno centre Paryžiuje, tai karui pasibaigus vykti į negandų nualintą kraštą neatrodė taip patrauklu ir prasminga kaip anksčiau. Ir nors keletas lietuvių – Pranas Gailius, Vytautas Kasiulis, Žibuntas Mikšys, Antanas Mončys – ryžosi ateitį susieti su legendine Prancūzijos sostine, visgi daugiausia vaizduojamojo meno kūrėjų pasirinko Šiaurės Amerikos didmiesčius – Čikagą ir Niujorką.

Nuo XX a. vidurio Jungtinės Amerikos Valstijos, pirmiausia Niujorko miestas, išgyveno kultūrinį pakilimą. Apie 1945-uosius čia susiformavo abstrakčiojo ekspresionizmo srovė, dar vadinama Niujorko mokykla (angl. *the New York School*), vertinusi spontanišką saviraišką ir individualias psichines būsenas

siekianti perteikti abstrakčiomis tapybos priemonėmis: spalvos dėme, potėpiu, dažų sluoksnio faktūra. Tai buvo pirmą meną kryptis, gimusi JAV; dėl jos Amerikos dailė įgijo pasaulinį pripažinimą, o Niujorkas iš Paryžiaus perėmė pasaulinio meno centro vaidmenį. Abstraktusis ekspresionizmas išliko populiarus beveik porą dešimtmečių, vėliau, kaip reakcija į jo suformuotas idėjas, rutuliojosi nauji įtakingi judėjimai ir dailės kryptys: popartas, potapybinis abstrakcionizmas, *fluxus*, minimalizmas, konceptualusis menas ir kt.

Prasidėjus masinei karo pabėgėlių emigracijai į JAV tenykštė meno arena pulsavo lietuviškos kultūros tradicijai svetimomis nuotaikomis. „Atvykę į Ameriką po 1950-ųjų, čia radome triumfuojantį abstraktų ekspresionizmą. (...) Mūsų idealistinė-humanistinė pasaulėžiūra buvo pastatyta prieš materialines, pragmatines idėjas ir pliuralistinę aplinką. (...) Europoje mes augome autoritetingoje bei centralizuotoje meno aplinkoje, Amerikoje gi autoritetingumo centras pranyko, ir pačiam dailininkui teko orientuotis ieškant savo kūrybinio kelio“, – anuomet patirtą kultūrinį šoką aprašė skulptorė Elena Urbaitytė⁵. Vidinę kūrėjų sumaištį dar labiau stiprino nauji, tremties sąlygų keliami uždaviniai ir žinojimas, kad per trumpą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį nespėta suformuoti savito „lietuviškos mokyklos“ veido. Drąsiau jautėsi nebent lietuvių grafikai, kurie iš Lietuvos išsivežė apie ketvirtojo dešimtmečio vidurį savo išaugintą originalaus stiliaus braižą, aiškiai besiskiriantį tiek nuo rusiškos, tiek nuo vakarietiškos tradicijos. (Ši liaudies primityvizmo estetika paremta kūryba pripažinimą pelnyti padėjo Australijoje isikūrusiems Evai Kubbos, Vaclovui Ratui, Henrikui Šalkauskui.) Vis dėlto durys į Jungtinių Valstijų meno pasaulį lietuviams vėrėsi labai sunkiai, anot Stasio Goštauto, „mūsų dailininkams buvo daug lengviau patekti į Paryžiaus negu į Niujorko meno galerijas“⁶.

Būdinga amerikiečių dailės gyvenimo ypatybė – dailininkas išgarsėja tada, kai jo kūrinius pradeda pirkti – savaip paženklino vyresnės kartos menininkų gyvenimus. Rasti galeriją, turinčią gerus ryšius su meno kritikais ir įsiūlyti jai savo darbus buvo sunkus, tačiau jokių garantijų nesuteikiantis užsiėmimas. Galerijų vadovai ieškojo jaunų, produktyvių, už nedidelį honorarą dirbančių talentingų dailininkų, lengvai pasiduodančių rinkos dėsniams. Investuoti į pusamžį, jau susiformavusio braižo dailininką galerijoms neapsimokėjo, net jei menininkas buvo atviras naujovėms. Niujorke įsikūręs Adomas Galdikas „labai atkakliai bandė prasimušti į pasaulinius vandenius. Gal kaip niekas iš lietuvių dailininkų. Atrodė, yra galimybių: Galdikas (...) savo abstrakčiomis gamtos interpretacijomis buvo naujas reiškinyss to laiko dailėje. (...) Galėjo tapti lyderiu, galėjo užpildyti atsiradusį vakuumą (...), bet jo darbų kažkodėl neužgriebė palankūs laiko vėjai“, – pasakojo Vytautas Kazimieras Jonynas, išgyvenęs panašią patirtį⁷. Siekti pripažinimo atsisakant savo meninių įsitikinimų nesiryzo ir bostoniškis tapytojas Viktoras Vizgirda, jau po pirmos personalinės parodos (1957 m. spalio 26–27 d., Amerikos lietuvių tautinės sąjungos namai, Bostonas) iš amerikiečių dailininkų sulaukęs raginimų savo kūrybą parodyti platesnei auditorijai. Kai neilgai trukus jis savo darbus eksponavo Dvidešimtojo amžiaus asociacijos galerijoje (1958 m. sausio 13–31 d., *Twentieth Century Association Gallery*, Bostonas) ir jau atrodė, kad palankūs spaudos atsiliepimai leido įžengti į JAV dailės galerijas bei meno rinką, dailininkas pasirinko ne komercinius galerijų pasiūlymus, bet asmens ir kūrybos laisvę⁸.

Amerikos verslo pasaulio ir jo diktuojamų meninio gyvenimo taisyklių pažinimas lietuvių dailininkus skatino iš naujo pervertinti savo galimybes ir ieškoti priimtinių prisitaikymo prie naujos aplinkos būdų. Vieni iš universalios aplinkos traukėsi į provinciją

ir užsisklendė savo kūrybos pasaulyje, kiti, ypač jaunosios kartos menininkai, padėti vertino kaip lemtingą iššūkį, skatinusį atsiverti aplinkiniam pasauliui, naudotis kūrybine laisve ir galimybėmis betarpiškai pažinti Vakarų kultūrą, jai veikiant turtinti ir garsinti lietuviškąją tradiciją. Panaši skirtis atsirado formuojantis požiūriui į kūrybą ir į kūrėjo vaidmenį egzilineje bendruomenėje. Vienaip tolesnę lietuvių dailės raidą matė tautinės kultūrinės gyvybės puoselėtojai, kitaip – tautos pristatymo idėjos šalininkai. Bendra tragiškų išgyvenimų patirtis, sutvirtinusi nacionalinės savimonės pamatus ir išmokiusi didžiuotis dvasiniais savo tautos turtais, užuot telkusi bendruomenę vieningam tikslui, ją dar labiau supriešino. Baimintis, kad siekdami išsikovoti anglakalbės publikos dėmesį plastinio meno kūrėjai praras tautinį savitumą arba, priešingai, pataikaudami patriotinių vertybių mylėtojams, paskės mėgėjiškumo jūroje.

Vyresniųjų kultūrininkų palaikoma mintis, kad lietuvybei išsaugoti būtina veikti siaurame tėvynainių rate sudarė palankias sąlygas įtampai augti. Parapinė bendruomenė nebuvo skatinama gilintis į dabarties meno problemas, nesidomėjo dailininkų organizacinės veiklos programomis, tačiau primygtinai reikalavo kurti „lietuvišką meną“. Taigi viešai svarstyti, kokia yra ir kokia turėtų būti lietuvių dailė išeivijoje, kiek ir kokiais būdais dailininko kūrybinis savitumas gali atspindėti bendrą tautinį savitumą ir ar savo kūryboje išeiviui dailininkui apskritai įmanoma išlikti lietuviškam, pasidarė neišvengiama.

Siekiant sušvelninti kategoriškas visuomenės nuostatas avangardinių meno srovių atžvilgiu nuosekliai imta aiškinti, kad meninė integracija nebūtinai reiškia identiteto praradimą. Pirmajame lietuvių kultūros kongrese (1956 m. birželio 30 d., Čikaga), kurio pagrindinis uždavinys buvo „ryžtingai sutelkti mintis į savo tautos nykstančius dvasinius lobius ir ieškoti jų ugdymui bei išsaugojimui

naujų kelių“, tapytojas Kazimieras Žoromskis atkreipė visuomenės dėmesį į tai, kad pripažintas, tam tikras aukštumas pasiekęs tautinis menas virsta tarptautiniu: „Tai jau yra laikoma žmonijos laimėjimu, o ne atskiro individo, ar kurios tautos, nors ta garbė nei iš jo, nei iš jo tautos neatimama (...)“.-nuorodos nr?? Pranešėjas ragino nepainioti liaudies ir profesionalaus meno, siūlė tarp jų brėžti aiškią takoskyrą vadovaujantis tarptautinėmis normomis, taip pat pabrėžė, kad „ir menas, ir rankdarbis yra reikalingi tautos egzistencijai (ypač tremtyje) ir abu individualiai svarbūs, jeigu jie atlieka jiems skirtas funkcijas ir savu vardu vadinasi“⁹. Svarstydamas lietuviško stiliaus kūrimo galimybes, Žoromskis sutiko, kad pagrindu tam galėtų būti turtingas lietuviškas primityvas, tačiau įspėjo apie pavojų patekti į imitacijos arba kompiliacijos spąstus. Be to, vienas asmuo stiliaus nesukuria, net didžiausi talentai tėra tik stiliaus pradininkai, kuriais vėliau ima sekti kiti kūrėjai.

Šiai minčiai iš esmės pritarė ir būsimas *fluxus* judėjimo¹⁰ pradininkas Jurgis Mačiūnas (George Maciunas), reiklus ir maištingas tiek savo tautiečių, tiek šiuolaikinės civilizacijos vertintojas. Į lietuviško nacionalizmo ir abstraktaus meno konfliktą žvelgdamas per idėjinę nacionalizmo ir internacionalizmo, kaip dviejų meno raidą stipriai veikiančių jėgų, priešpriešą jis pateikė daugiau reikšmingų įžvalgų ir paaiškinimų. Mačiūno supratimu, nacionalizmas klesti naujose, ką tik susiformavusiose tautose ir nesubrendusiose ideologijose, istorinėje raidoje gali būti laikomas primityvesnių, daugiau emocinių arba prastesnių idėjų ir tautų rodikliu. Internacionalizmas įsigali tuomet, kai nacionaliniai interesai pajungiami bendriesiems tautų arba kurios nors klasės interesams ir yra sietinas su tautinės sąmonės branda. Tuo remdamasis Mačiūnas darė prielaidą, kad sąmoningai trukdant natūraliai šio proceso raidai, nacionalinė sąmonė regresuoja ir išsigsimsta į absurdišką šovinizmą. Žvelgiant iš plastinės

raiškos perspektyvos, nacionalizmas meną veikia natūralizmo linkme, internacionalizmas jį kreipia į abstrakciją, o šovinizmas smukdo, pavyzdžiui, paverčia nostalgiskai sentimentalium. Iš to išeitų, kad nacionalizmas laikytinas priešišku pažangai veiksnium: „šitoje konservatyvios reakcijos būklėje dauguma lietuvių menininkų ir visuomenė, kaip jų stimuliantas, tepajėgia pagauti ir suprasti pusę šimtmečio ankstyvesnį meną.“¹¹

Svarbu pasakyti, kad griebtis plunksnos Mačiūną įkvėpė originalaus „Dainų“ ciklo folklorine tematika autorius, kritiko žodžiais tariant, „laimingai tam tikru nuotoliu nuo sterilaus ir reakcionieriško lietuvių mentaliteto atsiplėšęs“ grafikas Romas Viesulas. Lietuvių visuomenei buvo gerai žinoma, kad šis sumanymas įgyvendintas Paryžiuje, į kurį 1958 m. talentingas dailininkas atvyko gavęs prestižinę Guggenheimo stipendiją (*Guggenheim Fellowship Award in Graphic Arts*), tad šis atvejis buvo geras pavyzdys ir kontrargumentas visiems skeptikams, regėjusiems meninius eksperimentus ir tarpkultūrinę erdvę vien kaip grėsmę tautiškumui išlaikyti. Nors Viesulo litografijų ir lietuvių liaudies kūrybos ryšys Mačiūnui asocijavosi su „tam tikra nuolaida atžagareiviškai publikai“, jis gyrė dailininką priartėjus prie universalios, denacionalizuoto turinio. „Esmė tokios universalios abstrakcijos yra energija, realizuota ir išreikšta įvairiom priemonėm brūkšniuose, įvairiom vaizdinėm savybėm, kurios suderintos į savaimingą visumą“, – teigiamą abstrakčiojo ekspresionizmo įtaką aiškino kritikas¹².

Novatoriški ir bekompromisiai paties Mačiūno kūrybiniai veiksmai anaip tol neprisiėjo prie konstruktyvaus jaunos ir provincialios valstybės išugdytų piliečių sąmonės modernėjimo. Kairiosiomis revoliucinėmis idėjomis susižavėjęs menininkas, priešingai, kurstė dar didesnę nuo komunistinio teroro nukentėjusių tėvynainių priešiskumą svetimybėms. Prieštaravimų ir radikalių pokyčių akivaizdoje nė vienai pusei nepavyko išveng-

ti emocinės disharmonijos ir kraštutinumų: bendruomenės direktorių taryba, davusi leidimą išsinuomoti lietuvių bendruomenės patalpas avangardinio žurnalo „Fluxus“ sumanymui pristatyti, savo sprendimą atšaukė tada, kai renginio data jau buvo paskelbta ir išsiuntinėti kvietimai. Pasipiktinęs Mačiūnas nuo lietuvių bendruomenės nusigrėžė ir savo vardą pakeitė į anglišką George¹³. Vėliau juntamas menininko kūrybos ignoravimas rodė aiškų bendruomenės apsisprendimą jo atžvilgiu, rimtesnių bandymų reabilituoti Mačiūno vardą nebūta. „Jurgui prireikė Nepriklausomos Lietuvos, kad galėtų pristatyti savo fantazijas. Jokia išeivijos leidykla nebūtų drįsusi to padaryti“, – teigė menininką pažinojęs menotyrininkas Goštautas, pasirodžius eseisto ir biografo Tomo Sakalausko parengtai knygai „Žiūrėjimas į ugnį: Jurgio Mačiūno, Fluxus kūrėjo gyvenimas“ (Vilnius, 2002)¹⁴.

Pamažu buvo įsisąmoninama, kad lietuvių egzilinė dailė yra unikalūs, kitokiais standartais negu Lietuvos dailė matuojamas, reikškinys. Istoriskai Lietuva brendo kaip daugiakultūrė valstybė, todėl jos ribose sukurtos dailės paveldas nepasižymėjo etniniu vientisumu. Įsikūrus margame tautų ir kultūrų katilė JAV, būtent šioji savybė tapo esminiu skiriamuoju ženklu. Kartu buvo suvokta, jog „tautos menui pažinti neužtenka pamatyti keleto šedevrų, kurių suradimas ir atranka irgi nelengva problema. Reikia sekti visą meno raidą, jo ieškojimus, sustojimus, suklupimus ir galutinius rezultatus“¹⁵. Šias pastangas turėjusi vainikuoti Pasaulio lietuvių bendruomenės seimo proga Niujorko *Riverside* muziejuje surengta reprezentacinė lietuvių dailės paroda (*First Lithuanian International Exhibition*, 1958 m. rugpjūčio 23–rugsėjo 21 d.) parodė lygiagrečiai stiprėjant nacionalinę savigarbą ir tautinę netoleranciją. Po atidarymo kilo visuotinis nepasitenkinimas parodos katalogo įvadu, kuriame apžvelgdamas Lietuvos meno raidą menotyrininkas Aleksis Rannitas minėjo žydų tautybės dai-

lininkus; net suabejota, ar apskritai derėjo šiam darbui kviestis estų tautybės specialistą, tegul ir gerai išmanantį tokią sritį. „Pagal jo nutylėjimus Lietuva neturėjo nei Vilniaus universiteto su meno mokykla (...), nei savų dailininkų, nei kūrėjų, anksčiau negu M. K. Čiurlionis. (...) Jam, kaip nelietuviui, visai nesvarbus Lietuvos kultūrai ir menui reiškinys – Lietuvių dailės draugijos laikmetis; jam visai nesvarbūs mūsų nepriklausomybės laikų meno kūrėjai; jam be reikšmės mūsų meno mokykla ir t. t.“, – priekaištavo tapytojas Antanas Rūkštelė, katalogą peikdamas dar ir todėl, kad šis neteko istorinės reikšmės: „Nėra nei seimo, nei bendruomenės vardo. Išėtų taip, kad dailininkų grupė pati surengė parodą.“¹⁶ Aštri kritika, kad paroda „organizuota ne pagal lietuvių bendruomenės dvasią“, teko parodos rengimo komiteto sekretoriui Vytautui Vaitiekūnui, kuris, anot joje nedalyvavusių Amerikos lietuvių dailininkų sąjungos atstovų Česlovo Janušo ir Povilo Puzino, apgaule surengė vienašališką modernistų parodą ir nepakvietė realistinės krypties paveikslų kūrėjų¹⁷.

Prieš seimo suvažiavimo renginius spaudoje pasirodęs Jurgio Gimbuto, J. Girniaus ir V. Vizgirdos inicijuotas viešas protestas „Pasipriešinimas kultūriniam nuosmukiui“ buvo pirmas tikslingas bandymas apibrėžti meno kokybės reikalavimus, kurie padėtų kelti dailės parodų kokybę iš pasirodymų išstumiant neprofesionalią, tiesmuku patriotizmu ir jausmais Tėvynei paremtą kūrybą. Net 60 žinomų kultūros, mokslo, meno ir Bažnyčios atstovų, pasirašiusių pareiškimą, pareiškė svarių pastabų ir ydingas tendencijas skatinančiai mėgėjiškai dailės kritikai, užsiimančiai ne visuomenės prusinimu, bet paviršutiniu nosaltgijos savam kraštui žadinimu. „Yra pakenkamai būdų atlikti savo patriotines pareigas nesiimant žeminti mūsų meno lygio“, „Tikra kritika iš tiesų yra analizė, o ne įspūdžių pasakojimas, ne pasipiktinęs niekinimas ir ne įkyrus reklamavimas“, – savo nuomonę gynė

pasirašiusieji ir priešindamiesi neobjektyvaus vertinimo įsigalėjimui konstatavo: „Mūsų spaudos nuosmukis izoliuoja mūsų kūrėjus nuo lietuviškos bendruomenės.“¹⁸

Užgaulus tono, reikia pripažinti, nestigo ir reprezentacinės kultūros idėjai prijautusiųjų rašiniuose. Tai dar labiau didino atotrūkį tarp menininkų ir bendruomenės, kurstė nesantaiką jau tarp susivienijusių dailininkų. Vadinamiesiems „modernistams“, kurių dauguma būrėsi apie tuometinį Lietuvos dailės institutą ir Niujorko lietuvių dailininkų sąjungą, reprezentacinė seimo paroda padėjo išvelgti trūkumą savo pačių poelgiuose, tačiau vieningam tolesnio veikimo planui nebuvo susitelkta. Parodai pasibaigus pastarųjų grupę idėjiškai palaikė Juozas Girnius ir Alfonsas Nyka-Niliūnas ir įtikinėjo, kad „to reikalo kėlimas viešumon dabar būtų tikra savižudybė. Visuomenė visai tada nesusiorientuotų, dėl ko čia menininkai pešasi (...), kai pamatytų, kad pradėjo pjautis jau ir tie, kurie susitarė dėl aukšto lygio parodos surengimo“¹⁹. Vis dėlto abstrakčiojo ekspresionizmo keliu sukantis Pranas Lapė juto poreikį viešai pažymėti, kad „intelektualas ir politikas sunkiai sutinka, o kadangi taip vadinamos kultūrinės demonstracijos jungiamos su politinio pobūdžio suvažiavimais, mūsų kultūrinės ekspresijos laisvė nuo to labai nukenčia“²⁰. Nenatūrali, tegul ir šiuolaikiška patriotinė saviraiška, anot Lapės, irgi laikytina blogybe: „Antai 1957 metų N. Y. (Niujorko – J. B.) Lietuvių Dailininkų Sąjungos rudeninės parodos atidaryme tuometinis P. L. B. (Pasaulio lietuvių bendruomenės – J. B.) Seimo organizacinio komiteto pirmininkas savo kalboje reikalavo, kad dailininkai grįžę į namus per pusmetį sukurtų lietuvišką kultūrą, nes ji būsianti jam reikalinga parodyti svetimtaučiams suvažiavimo metu! (...) Atrodytų, lyg mes esame tiek išsilavinę savo kultūrą slėpti, kad tik didelių suvažiavimų metu organizuotojams pavyksta ją atrasi ir ištempti viešam pademonstravimui.“²¹

Iš tolygiai pasikartojančių giminingos problematikos straipsnių galima spręsti, kad lietuvių išeivija meninio gyvenimo naujovės priėmė labai sunkiai, taigi kalbėti apie tautos moralinę paramą kūrėjui galima tik su didelėmis išlygomis. Etninės priklausomybės antspaudas kaip kūrybinę laisvę varžantis veiksnys mažiau paveikė atokiau nuo bendruomenės dirbusių dailininkų savivoką, taigi mintį, jog lietuviškos aplinkos suformuotas savitumas savaime pasireiškia per pasąmonėje užkoduotus vaizdinius, rūpintis pailiustruoti ir per kituose žemynuose įsitvirtinusių lietuvių dailininkų patirtį. Tapytojui ir grafikui Pranui Gailiui su savo paroda atvykus į Čikagą M. K. Čiurlionio galerijoje lygiagrečiai buvo surengtas simpoziumas „Lietuvių dailė šiandieninio meno kontekste“ (1963 m. lapkričio 8 d.), publikuota reziūmuojančių straipsnių ir interviu su autoriumi. Poetas Algimantas Mackus pokalbio su Gailiumi įžangoje prisiminė anksčiau susitikimą su pašnekovu: „Kažkas, kaip pas mus jau dažnai įvyksta, paklausė jo apie tautiškumą dailėje. Pranas lyg nustebo, lyg būtų paklaustas to, kas savaime aišku, arba tiek neišaiškinama, kad ir klausti neverta. „Aš gimiau Lietuvoj, aš augau Lietuvoj, aš esu lietuvis.“ Po to pridėjo: „Ar atsakiau į klausimą?“ Leisdamasis į gilesnę diskusiją apie ryšį su tradicija, Gailius pabrėžė manantis, kad tęstinumas – tai ne grįžimas, betėjimas į priekį: „jei tradicijas sukūrusieji būtų ieškoję atsakymo prieš juos buvusiose tradicijose, jie tradicijos nebūtų sukūrę.“²² Toks požiūris nėra niek neprieštaravo Amerikos meno pasaulyje savo vietos ieškančių dailininkų minčiai, tačiau iš Europos atvykusio tautiečio išsakyta pozicija didesnę išpūdį galėjo daryti vien todėl, kad menininkas nebuvo betarpiškai paveiktas amerikietiško gyvenimo realijų. Juntama profesinė erudicija ir gausiai Europos dailės pavyzdžiais paremti komentarai žadino jautrumą ligtoliniam lietuvių kūrėjų pasiekimams: „Čiurlionis negalėjo būti

niekas kitas, kaip lietuvis, kalbant tiesiogine prasme, bet Čiurlionis yra ir prancūzas, ir italas, ir šveicaras, kalbant apie jo pasiektas plastines aukštumas. (...) Raginęs kitus lietuvius dailininkus eiti į lietuvių liaudies meno šaknis, jis įrodė, kad folkloras neprivalo būti našta, jeigu į jį, kaip šaltinį, einama grynai individualistiniai. Jeigu tasai pats Čiurlionis būtų ėjęs iš folkloro, jis nebūtų nusikratęs naštos, kuri, savo ruožtu, jį paliktų tų nereikšmingų, lokaliųjų dailininkų tarpe.²³

Atsiremti į Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir vėliau Nepriklausomoje Lietuvoje dirbusių dailininkų kūrybą ieškant savaiminių nacionalinio savitumo dailėje apraiškų, išryškinti praeities ir dabarties sąsajas kaip tautos savastį, galiausiai nuo akademinio teoretizavimo priartėti prie dialogo ar jam artimesnės bendravimo formos rodė neblėstantį suinteresuotumą mažinti trintį tarp bendruomenės narių. „Lietuviai yra iš prigimties glaudžiai suaugę su gamta ir jaučia jos poeziją, iliuziją, šviesą ir spalvas. Užtai mes esame puikūs koloristai ir gamtos tapytojai, bet neleidžiame giliau pasireikšti žmogui su visa jo problematika“, – gyvenimiškais ir profesiniais pastebėjimais dalijosi „Lietuvių meno antologijos“ ir „Kolumbijos meno“ (*Antologia Biografica del Arte Lituanico*, Medellín, 1959; *Arte Colombiano*, Bogota, 1960) autorius Goštautas, apžvelgdamas II-ajam lietuvių kultūros kongresui (1962 m. lapkričio 21–25 d., Čikaga) surengtą parodą. Pagrindinius lietuviškąją prigimtį plastiniuose menuose charakterizuojančius požymius kritikas įžvelgė paryžiečio Vytauto Kasiulio kūrinuose: „Kasiulis turi visus mūsų meno atributus: koloristas, dekoratyvus iki ornamentalumo, lengvas, paviršutiniškas“, tačiau būtent už šių savybių jis įtarė slypint didelį meninių paklydimų arsenalą: „Kasiulis metėsi į didelę „avantiūrą“. Ar užteks jam talento išeiti iš jos gyvam?“²⁴

Konservatyvi mąstysena, nepaisant pastangų ją keisti, kaip meninio gyvenimo do-

minantė bendruomenėje išsilaikė maždaug iki aštuntojo dešimtmečio. 1972 m. gruodžio 2 d. Niujorko dailininkų sąjungos dvidešimtmečio proga surengtas simpoziumas „Ko ieškoma lietuvių dailininko darbuose“ tebesvarstė meno tautiškumo apibrėžties klausimą, tačiau susirinkime daugiausia kartojosi ankstesniais dešimtmečiais keltos idėjos. Jas apibendrindamas filosofas Girnius suformulavo keletą esminių teiginių: „tas tautiška, kas kūrybiška“, „neteisu tautą tapatinti tik su jos praeitimi“, „visos meno kryptys gali būti lygiai tautiškos“, „bet kokia tematika gali rasti savo vietą tautos mene“²⁵. Nuoseklumas ginant kūrybinę laisvę ir tylantys prieštaravimai spaudoje davė pagrindo manyti apie tam tikras mentaliteto transformacijas, tačiau didesnius pokyčius lėmė kartų kaita ir blėstantios abstrakčiojo ekspresionizmo nuotaikos. Pajėgiausių menininkų gretos, tiesa, išretėjo nedaug (1955 m. mirė tapytojas Petras Kiaulėnas, 1960 m. – grafikas Paulius Augius, 1967 m. – tapytojas Povilas Puzinas, 1969 m. – tapytojas A. Galdikas), tačiau nuo bendruomenės gyvenimo vis labiau tolo daugiau pasiekę dailininkai, be to, gausėjo aktyviai kuriančios jaunosios kartos dailininkų, kurių santykis su tautiečiais natūraliai buvo silpnesnis. Pakitusi meninio gyvenimo tėkmė vertė su nerimti, kad „tikrai į tautos meną įeina tik ta kūryba, kuri pasiekia tėvynę“²⁶.

Nuo 1957 m. spalio 20 d. M. K. Čiurlionio galerijos Čikagoje įkūrimo Nepriklausomai Lietuvai kaupiamas meno kūrinių fondas gerai neatspindėjo laiko aktualijų, buvo margas ir skurdus meninių požiūriu. Galerijos vidaus įstatuose buvo numatyta, kad bus įsigijami muziejinę ir istorinę vertę turintys darbai ir „tik laikui bėgant Švietimo Ministerijos paskirti meno autoritetai atrinks iš Meno Kūrinių Fondo vienus kūrinius į muziejų, kitus – į meno archyvą: tremtinių kūrybos skyriui“²⁷. Taigi Pasaulio lietuvių bendruomenės IV seimo (1973 m. rugpjūčio 30–rugšėjo 2 d.) proga reprezentacinei lietuvių dai-

lės parodai rengti prestižinėje Vašingtono *Corcoran* meno galerijoje (1973 m. rugpjūčio 10– rugsėjo 5 d., *Corcoran Gallery of Art*, Vašingtonas) suburtas organizacinis komitetas dailininkų kūrybos pavyzdžių žvalgėsi po privačius rinkinius. Galutinė dailininkų ir paveikslų atranka ir eksponavimu rūpinosi galerijos vadovybė, todėl bendras parodos vaizdas gerokai skyrėsi nuo įprastų Vasario 16-osios ar kitų lietuviškoms šventėms skirtų lietuvių dailės pristatymų. Apsistota ties dvylikos autorių Amerikoje sukurtais darbais (Dalios Aleknienės, A. Galdiko, Vytauto Igno, V. K. Jonyno, Irenos Mitkutės, Viktoro Petravičiaus, Zitos Sodeikienės, Kazio Varnelio, Romo Viesulo, Vytauto Osvaldo Virkau, V. Vizgirdos ir K. Žoromskio), atitinkamai pavadinta paroda ir jos katalogas – *12 lietuvių dailininkų Amerikoje (12 Lithuanian Artists in America)*, (s. l.), 1973). Profesionalus ir dalykiškas požiūris į kūrybą patvirtino samprotavimus, kad iš tikrųjų tautos meną pristato grupėmis pasirodantys kūrėjai, be to, svarbų vaidmenį gali suvaidinti ir nepriklausomi meno ekspertai: „Varnelio grynai abstrakčioje minimalinės krypties tapyboje svetimtaučiai įžiūri beveik barokinį lietuvių charakterio ir kalbos žodingumą – aplinkybę, kurios tikriausiai mes patys nebūtumėme pastebėję.“²⁸ Skoninga kelių kartų, stilistiškai gana skirtingų menininkų darbų ekspozicija, vis dėlto įtiko ne kiekvieno žiūrovo skoniu. Kritikai pasigedo skulptorių kūrybos, stebėjosi, kodėl organizuojant parodą Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimo proga apsiribota tik JAV lietuvių dailininkais, galiausiai pasipiktinta, kad neatsisakyta rodyti Vizgirdos ir Igno, kurie vyko į okupuotą Lietuvą rengti savo parodas, kūrybą²⁹. Tačiau bene labiausiai nuvylė tai, kad nesulaukta atsiliepimų amerikiečių spaudoje; kaip aiškintasi, du geriausi meno kritikai tuo metu buvo išvykę į Europą, Vašingtoną alino karštis, o vienintelis atidaryme dalyvavęs *The Post* žurnalistas straipsnio neparengė³⁰.

Nesureikšminant išsakytų kritikos ir nepasitenkinimo žodžių, tenka pripažinti, kad reprezentacinė paroda Vašingtono *Corcoran* galerijoje buvo didžiausias lietuvių dailininkų pasiekimas kuriant etninės dailės įvaizdį išeivijoje. Ir tik žinant, kaip ilgai ir nelengvai prie to artėta, galima suprasti, kodėl pačių kūrėjų entuziazmas pamažu geso. Po trejų metų tapytojas Vizgirda, pradėjęs jau aštuntą dešimtį, prieštarinę premijų teikimo klausimą aptarė savo straipsnyje ir negalėjo nutylėti, jog „esamomis sąlygomis neįmanoma surengti tikrai aukšto lygio reprezentacinę parodą“. Peikdamas kultūrinio gyvenimo politiką, kai skiriantys premijas mecenatai išsako pageidavimus, ką ir kaip dailininkas turi kurti, tapytojas ironizavo: „Ir populiarumo premija yra tik diletantų išdaiga, deja, dažnai praktikuojama. Panaši premija už muziką išbrauktą iš istorijos ir Beethoveną, ir Mozartą. Ar reikalinga tad tokia premija reprezentacinėje parodoje? Nebent visuomenei klaidinti, kad nežinotų, kas geras dailininkas, o kas ne.“³¹

Dar po dešimtmečio toji kova, kurią bandė tęsti Vizgirda ir jo bendražygiai, darėsi neprasminga, nes mažėjo ir silpo jėgos tų, kuriems bandant įsitvirtinti amerikietiškoje aplinkoje labiausiai reikėjo bendruomenės palaikymo, kartu kristalizavosi naujas dailės gyvenimo pasaulis, kuriame buvo daugiau lankstumo ir kūrybinės laisvės. Nesąmoningai grįžta prie savaiminės tautinio identiteto raiškos idėjos, ir visiškas atsitiktinumas, kad naujo tarpsnio pradžia sutapo su tautiniu atgimimu okupuotoje tėvynėje. Plataus masto jungtinių kilnojamų parodų „Dailė '89“, „Dailė '90: Religija lietuvių mene“ atgarsiai vis dėlto liudijo, kad netgi po sąlygiška modernumo skraiste slypi tvirti tautos įsitikinimai ir ištikimybė konservatyviam mąstymui. Atrodė, lyg būtų buvę pasakyta vakar: „Meno pasauly mes tampame beteisiais, bent be nacionalinės globos. Šitokioje padėtyje mes galėtume drąsiau eiti kaip lie-

tuviai dailininkai. (...) Mūsų religinis menas yra stiprus. Tuo būdu padarytume prasmingą tautinę demonstraciją.“³²

Išvados

Mėginimai spręsti opų lietuvių dailės raidos ir reprezentacijos išeivijoje klausimą, žiūrint nūdienos akimis, stokoja apibrėžtumo, aiškaus prioritetų paskirstymo, ženklinami negebėjimo įsisąmoninti visuotinių interesų esmės, tačiau yra nepakeičiami istorijos liudytojai tiriant tautinio charakterio ypatybes, be kita ko, lėmusias ir pakitusią *lietuvių dailės* apibrėžimo sampratą. Galima išskirti keletą lietuviškojo identiteto konstruktų, turėjusių reikšmingos įtakos oficialiam to meto išeivijos dailės įvaizdžiui formuoti, kartu apčiuopiant meninio gyvenimo paliktus įspaudus nacionalinio identiteto savikūros procese.

Išeivių tapatumo suvokimui didelę įtaką darė sustiprėjusi nacionalinės tradicijos vertės pajauta, dėl to dailės pasaulyje buvo juntamas pasipriešinimas meninės raiškos naujovėms, o kraštutinis atotrūkis nuo Europoje įgytos patirties netoleruojamas, kartais net smerkiamas. Visiškai nutraukusio ryšį su tradicija dailininko kūrybą, kaip nutiko Mačiūno atveju, bendruomenė laikė netinkama atstovauti lietuvių tautos menui, nes lietuviškumas buvo suvokiamas kaip paveldimas, iš kartos į kartą perduodamas bruožas.

Prigimtis, kolektyvinė sąmonė, natūrali saviraiška – kategorijos, kuriomis apeliavo kūrybinę laisvę ginantys kūrėjai, buvo laikomos trapiu lietuviškumo pagrindu, bet kartu simbolizavo istorinį bendrumą. Tai švelnino požiūrį į meninį eksperimentavimą, su sąlyga, kad į meno areną žengiant tautos vardu vienašališkumo ir individualizmo bus vengiama. Bendruomenė, kaip etninės tradicijos globos ir perdavimo institucija, reprezentacinių dailės parodų organizavimą laikė bendra tautos pareiga ir atsižvelgdama į daugumos

interesus inicijavo retrospektyvius pristatymus. Nuo praeities kultūrinio konteksto atsieta moderni kūryba, panašiai kaip ir istorinės visumos fragmentai, nebuvo prilyginami visaverčiams savitos lietuvių pasaulėjautos pažinimo šaltiniams.

Svarbus nacionalinio tapatumo savikūros ir tautos prisistatymo epizodas išeivijoje – sąmoningas siekimas išgryninti istorijos puslapius šešelyje paliekant tas pavardes ir nuopelnus, kuriuos galėtų savintis kitos tautos, o tolesnei dailės raidai suteikti kryptį, leidžiančią atpažinti etninę priklausomybę. Praeities permąstymas Čiurlionio kūrybos fenomeną leido susieti su tautinės savimonės branda; tuo remdamiesi moderniosios lietuvių kultūros šalininkai skiepijo poreikį globaliai mąstyti ir įteisino savitus kūrybinius ieškojimus kaip lietuvišką kūrybą, liudijančią naujų tradicijų paieškas, ateityje galinčias virsti naujais tautiškumo įrodymais. Vis dėlto nuo Lietuvos dailės pereinant prie *lietuvių dailės* istorijos rašymo nepakako keturių dešimtmečių, kad padidėjęs dėmesys savitumui ir idealizuoto vaizdinio kūrimo praktika virstų objektyviu tikrovės reiškinių stebėjimu ir kritika. Nesavanoriškas pasitraukimas iš Lietuvos ir priklausomybė tautai per priklausomybę bendruomenės tradicijai lygiagrečiai stabdė dailės gyvenimo pažangą ir tapatumo sąmonės modernėjimą.

Nuorodos

- 1 Korsakaitė I. Lietuvių grafikos mokyklos tąsa išeivijoje, *Lietuvos grafikos istorijos šimtmečiai*, sud. Vidmantas Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p. 181–208; Korsakaitė I. Lietuvių išeivijos grafika ir tautinis tapatumas, *Išeivijos dailė: tarp prisirišimo ir išsilaisvinimo*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003, p. 19–82. Šią temą meno tyrininkė taip pat yra gvildenusi perio-

- diniuose leidiniuose *Draugas*, *Knygnešys*, *Kultūros barai*.
- 2 Korsakaitė I. Lietuvių išeivijos ir Lietuvos dailės integracija, *Lietuvos dailės kaita 1990–1996: institucinis aspektas*, Vilnius: Tarptautinė dailės kritikų asociacija, 1997, p. 47–54; Korsakaitė I. Lietuvių išeivijos ir Lietuvos dailės suartėjimas, *Draugas*, 1998, saus. 31, priedas *Mokslas, menas, literatūra*, p. 1–3.
 - 3 Andriešytė-Žukienė R. Dailininko V. K. Jonyno kūryba ir „lietuviško stiliaus“ paieškos JAV lietuvių bažnyčių architektūroje, *Soter*, 2007, nr. 22 (50), p. 159–171; Liutkus V. Tradicijų tąsa avangardo apsuptyje, *Išeivijos dailė: tarp prisirišimo ir išsilaisvinimo*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003, p. 83–124; Šatavičiūtė L. Stiliaus varžtuose: tautinės tapatybės paieškos tarpukario namų pramonės dirbiniuose, *Menotyra*, 2007, nr. 2 (t. 14), p. 20–31; Mirinavičius Ž. Liaudies meno motyvų interpretavimas Kazio Varnelio kūryboje, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 46: *Kultūrinė emigracija. Istorinės patirtys ir aktualijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 53–61.
 - 4 Išeivijos dailės kritikos terminu šiame straipsnyje apibrėžiama tenykštes lietuvių dailės problemas gvildenančių tekstų visuma, įskaitant susirašinėjimą, prisiminimus ir kitą artimai su meninio gyvenimo aktualijomis susijusią rašytinę medžiagą. Straipsnio autorė neprieštarauja menotyrininko Stasio Goštauto teiginiui, kad išeivijos dailė neturėjo profesionalių istorikų ir kritikų (Goštautas S. Nuo Freiburgo iki Soho, *Išeivijos dailė: tarp prisirišimo...*, p. 14).
 - 5 Urbaitytė E. Lietuvių dailininkų pasirinkimai, galimybės, galvosūkliai, *Aidai*, 1989, nr. 3, p. 212.
 - 6 Goštautas S., *op. cit.*, p. 14.
 - 7 Sakalauskas T. *Kelionė: dailininko Vytauto K. Jonyno gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 138–139, 142–143.
 - 8 Liutkus V. *Viktoras Vizgirda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000, p. 47–49.
 - 9 Andriekus L. [Andriekus Leonardas]. Pirmasis kultūros kongresas, 1956, *Aidai*, nr. 7–8, p. 369; Žoromskis K. [Žoromskis Kazimieras]. Tautinio meno esmė ir jo reikalingumas tremtyje, 1956, *Aidai*, nr. 7–8, p. 321–323.
 - 10 *Fluxus* (lot. nepatvarus, nepastovus) – XX a. septintajame dešimtmetyje susikūręs tarptautinis menininkų, kompozitorių, architektų ir dizainerių judėjimas, eksperimentavęs ir ieškojęs galimybių sujungti įvairias menines technikas ir disciplinas, siekęs panaikinti ribą tarp meno ir gyvenimo, atmetęs heroizmą ir su menu siejamą verslą.
 - 11 Mačiūnas J. Lietuviško nacionalizmo konfliktas su abstrakčiu menu, *Darbas*, 1960, nr. 2, p. 19–20.
 - 12 *Ibid.*, p. 20.
 - 13 Laučkaitė L. Jurgio Mačiūno Fluxus, *Išeivijos dailė: tarp prisirišimo...*, p. 193. Rašinyje remiamasi leidiniu Williams Emmett, *My life in Fluxus and Vice Versa*, Stuttgart, London: Edition Hansjörg Mayer, 1991.
 - 14 Goštautas S. Iš Bostono užrašų: vienas J. Mačiūno koldūnas, *Lietuvos žinios*, 2007, gruodž. 28, nr. 295, p. 20.
 - 15 V. Vizgirdos laiško V. Vaitiekūnui nuorašas, 1957 12 01, *NČDM archyvas*, M-1-12-4-3 (15), l. 1.
 - 16 Rūkštelė A. [Rūkštelė Antanas]. Lietuvių meno paroda, *Draugas*, 1958, rugs. 20, priedas *Mokslas, menas, literatūra*, p. 4.
 - 17 Narkeliūnaitė S. [Narkeliūnaitė Salomėja]. Ar tikrai paroda buvo bloga?, *Vienybė*, 1958, spal. 24, p. 5.
 - 18 Pasipriešinimas kultūriniam nuosmukiui, *Darbininkas*, 1958, birž. 10, nr. 42, p. 4.
 - 19 V. Vizgirdos laiškas A. Valeškai, 1958, spal. 23, *NČDM archyvas*, M-1-14-10 (5), l. 1.
 - 20 Lapė P. Klasikai, mat, atsirado, *Vienybė*, 1958, gruodž. 5, p. 9.

- 21 *Ibid*, p. 7.
- 22 A. M. [Mackus Algimantas]. Sprendimai ne tradicijoje, *Margutis*, 1963, vol. 36, no 10, p. 18, 19.
- 23 *Ibid*, p. 20.
- 24 Goštautas S. [Goštautas Stasys], Dailės paroda ir lietuvių menas, *Aidai*, 1963, nr. 2, p. 80, 82.
- 25 Girnius J. Meno tautiškumo klausimu, *Aidai*, 1973, nr. 3, p. 115–119.
- 26 *Ibid*, p. 117.
- 27 Čiurlionio galerijos vidaus įstatai. Projektas No 1, *LTSC Pasaulio lietuvių archyvas*, [Miko Šileikio ir ankstyvosios M. K. Čiurlionio galerijos archyvas /netvarkytas/], l. 1.
- 28 Viesulas R. Lietuvio dailininko problema gyvenant svetur, *Lituanistikos instituto 1973 metų suvažiavimo darbai*, Chicago: Lituanistikos institutas, 1975, p. 216–217.
- 29 Šimoliūnas S. Nereprezentacinė LB Meno Paroda Washingtone, *Naujienos*, 1973, liep. 7, p. 3; Rūkštelė A. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimas ir nesusipratimas, *Naujienos*, 1973, liep. 16, p. 2.
- 30 Kašubienė A. Ar įsiprasmino parodos rengimo pastangos? [straipsnio iš nenustatyto leidinio kopija], *LTSC Pasaulio lietuvių archyvas*, [M. K. Čiurlionio galerijos archyvas /netvarkytas/], l. 1.
- 31 Vizgirda V. Parodos, premijos ir meno kritika, *Aidai*, 1975, nr. 5, p. 230.
- 32 Pokalbis su dailininku Vytautu Kasiuliu, *Draugas*, 1976, rugs. 4, priedas *Mokslas, menas, literatūra*, p. 2.

Iš archyvų

Dalia KUIZINIENĖ

Kašubų šeimos Odisėja į Vakarus

Skaitytojų dėmesiui pateikiami iki šiol niekur neskelbti dailininkės Aleksandros Kašubienės atsiminimai. Autorė 2010-aisiais juos parašė *Pakeliui į Ameriką (On the Way to America)*. Tai dar vienas lietuvių odisėjos svertimoje žemėje pasakojimas, fiksuojantis pasitraukimą iš Lietuvos, gyvenimą Vokietijos DP stovyklose iki atvykstant į Jungtines Amerikos Valstijas; čia Kašubų šeima pradėjo kurtis jau 1947 metais. Atsiminimai kol kas nėra niekur skelbti, parašyti anglų kalba. Su autore tarėmės, ar geriau atsiminimus būtų išversti į lietuvių kalbą, ar skelbti angliškai. Nutarta spausdinti originalo kalba. Tad Aleksandros Kašubienės tekstas skaitytojams pateikiamas tik su šiuo trumpu komentaru.

Pastaruoju metu lietuvių išeiviai yra išleidę ne vieną knygą apie gyvenimo patirtis svetur. Lietuvoje jau skaityti galima Jono Meko, Alfonso Nykos-Niliūno dienoraščius, gyvenimo patirtis Vokietijos DP stovyklose atskleidžia Dalia Sruogaitė, Paulius Jurkus, Bronius Juodelis, Algirdas Gustaitis savo atsiminimų knygose. Dienoraščiai, atsiminimai tik papildo istorinius faktus, suteikia jiems emocinio pasakojimo, individualumo. Aleksandros Kašubienės pasakojime susijungia vaizdinga kalba,

susiejanti nuoseklų pasakojimą, prasidedantį 1944 metų Lietuvoje ir besibaigiantį 1947-aisiais šeimai susirengus iš Vokietijos vykti į Ameriką, gyvus dialogus, kartais lyriškus, kartais ironiškus ar komiškus. Trumpos, epizodiškos gyvenimo stotys Vokietijoje – Insbruke, Berlyne, Nenzinge, Lohengrине – parodo ne tik žymių lietuvių išeivijos dailininkų Vytauto ir Aleksandros Kašubų patirtis, bet ir daugelio kitų lietuvių, gyvenusių Vokietijos DP sovyklose, išgyvenimus.

Aleksandra Kašubienė Lietuvoje yra žinoma kaip dailininkė; jos moderni kūryba, instaliacijos, meno objektai išgarsino menininkę JAV, dalyvavo daugelyje modernaus meno parodų, surengė septynias autorines parodas garsiausiuose Amerikos dailės muziejuose, už kūrybą pelnė įvairių apdovanojimų. Tačiau dailininkė dar ir rašo poeziją, atsiminimus. Yra išleistos trys A. Kašubienės knygos anglų kalba: *Child Ticking* (2001), *In the Wake of Dreams* (2001), *The Seven Faces of Time* (2009). Lietuvoje 2008 metais išleista knyga *Algirdo Juliaus Greimo ir Aleksandros Kašubienės laiškai. 1988–1992*. Praėjusių metų pabaigoje Lietuvos dailės muziejus išspausdino menininkės dailės darbų katalogą.

Aleksandra KAŠUBIENĖ

On the way to America To my daughter GUODA KASUBA BURR

Leaving Lithuania

Our school, the Art Institute in Kaunas, was closed by the Germans in 1944. By then the Germans were losing the war and retreating, the Soviets approaching, the times uncertain.

Four of his former students, three boys and I, invited our teacher, sculptor Vytautas Kasuba, to work with us during the summer in Jurbarkas. The studio we took over was that of the late sculptor Grybas, the building inside the town's park, the building's rear aligned with the brick wall that surrounded the park. Through that part of town ran the main highway to Germany, and by the fall of 1944 small groups of German soldiers would appear and ask for food. The park keeper, who lived in the main house across the yard from the studio, would take the cigarettes offered and come back with a piece of bread, a few apples, or something wrapped in paper. By September he would simply turn up his emp-

ty hands and the soldiers would walk away.

The times were so uncertain that we too had difficulty buying provisions. Already in August we started catching stray chickens. Since none of us had ever killed or plucked a chicken before and my colleagues could not stand the sight of blood, that became my task. Twisting a live chicken's neck until it broke in my hands felt like outright murder, so I let the axe do the job. The procedure took several steps. Holding the chicken by its legs, I would lay it flat on its side on the chopping block then, holding it down with one hand, with the other rhythmically tap a finger close to its head until the bird relaxed. Once the chicken was "hypnotized," it lay still for about ten seconds, time enough for me to grab the axe with both hands and sever the chicken's head in one stroke. We then dunked the dead chicken into a pail of boiling water to ease the removal of feathers and the boys took turns to pluck it. One boiled chicken and soup was enough for two or

three days to feast on. When chickens were no longer to be seen, at nightfall we raided the surrounding fields, digging up potatoes or picking a pillowcase full of beans. its legs, I would lay it flat on its side on the chopping block then, holding it down with one hand, with the other rhythmically tap a finger close to its head until the bird relaxed. Once the chicken was “hypnotized,” it lay still for about ten seconds, time enough for me to grab the axe with both hands and sever the chicken’s head in one stroke. We then dunked the dead chicken into a pail of boiling water to ease the removal of feathers and the boys took turns to pluck it. One boiled chicken and soup was enough for two or three days to feast on. When chickens were no longer to be seen, at nightfall we raided the surrounding fields, digging up potatoes or picking a pillowcase full of beans.

Leonas, one of the students, would disappear for several days and come back with goodies, a bag of flour, a sack of carrots or cabbage, or some eggs. He also brought news of the war. From him we learned that Kaunas, the capital city where my parents resided, was already deserted, people fleeing the approaching Soviet army either to the country or across the border to Germany. This was confirmed by families in horse-driven carts who, on their way to Germany, stopped in the yard to replenish supplies and rest the horses. One day our teacher’s brother appeared with his family in a two-horse wagon, prepared to take Vytautas to Germany with them, but he declined and stayed with us. Likewise, a person I never met before had a message for me—my parents were leaving town, hoping to reach the place where my father’s sister lived. I no longer had a home to go back to.

One day Leonas returned from a trip with the news that he had purchased a pig. The farmer was to butcher it the next morning and it had to be picked up that same afternoon. It was agreed that I should pick it up, as young

males seen by Germans during the day were taken on the spot and sent to the front. he had purchased a pig. The farmer was to butcher it the next morning and it had to be picked up that same afternoon. It was agreed that I should pick it up, as young males seen by Germans during the day were taken on the spot and sent to the front.

Next day at noon I set out with an empty valise. I found the farm, a few kilometers out of town, and the pig was already butchered and cleaned but had to be chopped up into smaller pieces to fit into the valise. The farmer asked, do you want the gut? Will you make sausages? Yes, I said, having no idea how sausages were made. Two dogs followed me all the way to the country road licking the pink drippings off the valise. Instead of staying on the public road, I took the safer way home, the footpath by the river.

The river was already in shadow. Hardly able to lift the load off the ground, I walked slowly, often stopping to rest. After a bend in the river, the bank rose steeply and in the shadow of bushes three soldiers were lying, chatting and chuckling, hands tucked behind their heads. I was some eight yards away when one of the soldiers sat up and saw me. I stopped, put down the valise. Alerted, the two others sat up and the soldier who saw me first jumped to his feet rubbing his hands. I picked up the load and started walking, grossly limping as if in pain. The soldier who was rubbing his hands was about to lunge forward when the one sitting next to him grabbed him by the pants and held him back. Flies buzzing around me, I limped past them and reached the studio safely. We gave the fat to the keeper’s wife who in turn instructed us how to make sausages and provided the equipment. We cooked parts of the pig and made sausages of the rest. We smoked the sausages in a communal smoking shack that had no lock and by the time the sausages were ready, most of them were gone. Fair enough—we

took a little and we gave some back. how to make sausages and provided the equipment. We cooked parts of the pig and made sausages of the rest. We smoked the sausages in a communal smoking shack that had no lock and by the time the sausages were ready, most of them were gone. Fair enough—we took a little and we gave some back.

In October most of the fields were cleared and only hard winter apples could be found in the orchard behind the big house. We would collect them at dusk, cut them into thin slices and chop them up, then put the mush into a large pitcher and, after pouring hot water over it, let it steep. We drank the sour liquid and ate the warm pulp from one bowl before going to bed, the stub of a candle lit long enough to scrape the bowl clean. By the last week of our stay this was our only meal of the day.

The three boys and I slept on cots in the front room of the main house and our teacher in the sanatorium at a walking distance from the park. He was better off than we were, for he had two meals every day. Vytautas stayed in the sanatorium because in one of his lungs were signs of tuberculosis and every ten days air had to be pumped into the lung cavity, compression of the lung expected to prevent TB from getting virulent. Before that precautionary procedure could be applied, his private doctor had sent him to Berlin for an operation to remove the fibroids in the lung cavity grown during an earlier bout with pneumonia. The letter from the Berlin doctor was to open the doors to every hospital in Germany.

The studio was well equipped. It had a pit in the middle for larger works, a large box of clay still malleable, a work bench and four sturdy turntables. We spent our days in the studio, Vytautas working on his own project beside us. for larger works, a large box of clay still malleable, a work bench and four sturdy turntables. We spent our days in the studio, Vytautas working on his own project beside us.

At dusk we stopped working and our teacher would go home. I started to escort him on the path winding across a young pine forest to the sanatorium. At first Vytautas talked about his youthful escapades, then of the women in his life, observing me closely. I listened attentively, mostly in silence, until a dialogue began developing. When the path became too short for our conversations we took to walking it back and forth until night set in. One moon-lit evening I ran ahead and, arms raised to embrace the entire world, started rapping nonstop about how wise was the moon having looked at the earth for so long, how ancient were the whisper of pines, the shadows in their circular ways and so on and on, forgetting in the rush of words that Vytautas was there. He was standing way back, arms crossed on his chest. A bright smile was on his face when he caught up with me. We walked the rest of the path in silence, holding hands, student and teacher no longer.

In mid-October ground shaking, metal grinding sounds made us run to the back window. A tank was rolling down the road, the long artillery barrel aimed straight at us. The barrel stopped a yard short of the window, turned ninety degrees and moved away along the side of the building. A small group of listless soldiers was walking behind it. More tanks repeated the maneuver, soldiers riding the tanks exhausted, faces somber, hair disheveled. Nobody was in charge. The German army was retreating, going home, leaving Lithuania. It was time to decide—to stay or go into exile? ody was in charge. The German army was retreating, going home, leaving Lithuania. It was time to decide—to stay or go into exile?

By dusk the road was empty. We were sitting on the steps still talking, when in the evening hush we heard Soviet soldiers singing, settling for the night beyond the hill. Though we never discussed it, Vytautas and I decided to go into exile together. This decision sealed our relationship.

It was dangerous for Vytautas to stay and risk deportation to a labor camp in Siberia. When the Soviets first invaded Lithuania he was permitted to model only busts of Lenin, his sculptor friend only Stalin, and neither could purchase materials for any other work. In their last days before the Germans entered Lithuania in June of 1941, the retreating Soviet army transported thousands of Lithuanians to labor camps in Siberia, mostly the country's intelligentsia and their families. During those very days Vytautas was in his parent's house, the family gathered to celebrate their father's birthday. Vytautas, who had arrived that morning from Kaunas, was in the kitchen when his father standing in the doorway shouted, the truck is here, run, jump out the window, and Vytautas did. Guns pointing, the Soviet soldiers entered the house and an hour later his older brother, a painter and teacher, his wife and their two small children were on the train to Siberia. That June the Germans invaded Lithuania and the German government commissioned Vytautas to create a work that symbolized Soviet cruelty. He sculpted a larger-than-life reclining mother with a dead child lying across her arm, the other hand reaching out for help. The figure, resting on a sarcophagus-like pedestal, was transported by truck from town to town throughout Lithuania. Everyone knew that the returning Soviets would make the sculptor pay for it. -like pedestal, was transported by truck from town to town throughout Lithuania. Everyone knew that the returning Soviets would make the sculptor pay for it.

During these crucial days my family was in Kaunas and I in Siauliai, left behind to finish the gymnasium (the equivalent of high school plus a year of college). Two of my cousins and I were having our mid-day meal when someone ran in to tell the cousins that their mother, father and younger brother were on the train already. The girls, both younger than I, put down their forks, got up

and without a word left for the station to join their parents to Siberia. Ten years later they came back, married, with children.

That night in Jurbarkas, after hearing the Soviets sing, the student who lived in town jumped to his feet and ran home. The two others ran into the house to pick up their belongings and rushed back to say good-bye to us. Before vanishing into the night, Leonas pressed a bundle of money into Vytautas's hand saying, you'll need it more than we. Vytautas and I parted to pack our meager belongings. Learning that we were leaving, the park keeper's wife gave me a loaf of rye bread. By midnight we were on the road.

At sunrise on that crisp Wednesday of October 14, 1944, we, together with a small group of other refugees, were walking between two armies, one retreating, the other advancing. Shells whistled over our heads all day long. When German soldiers crossed a bridge, turned around and frantically waved shouting to hurry up, the bridge will blow up any minute, we ran, crossed the bridge and at a safe distance turned to watch it explode. explode.

We had hardly started walking again when a Soviet plane swooped down on us, machine gun bullets spraying the road, puffs of dust approaching us fast. Everybody jumped into the roadside ditch and no one was hit. The woman getting up next to me cried out in dismay, "My nylons!.. I ripped my nylons!"

Stunned by realities clashing, in that ditch my entire past, the life I lived up to this moment, split away solid and rolled into the distance of memories. That day, with every step I took, the future was coming at me, the taste of danger enticing. All day long images of the life left behind kept surfacing. My mind a pin-wheel, bringing up images round and round and sinking them one after the other into the raw pain of partings.

Only three weeks earlier I had borrowed a bicycle to visit my parents some distance from Jurbarkas. In a hurry, on the road I grabbed

on to a chain hanging in back of a truck and on a sharp turn was tossed into a ditch. Knees bleeding, I made it to the farmhouse where my parents were staying. As emotional as our meeting was, both parents encouraged me to go abroad, assuring me that knowing foreign languages (German, English, some Russian) would help, that there was no future under the Soviets. In parting, Mother and I cried profusely and Father, teary eyed, for the first time in my memory, held me in his arms, unwilling to let go. I was about to leave when Mother asked, "What attracts you to Vytautas?" "It would be worthwhile to spend a lifetime with him," I answered, surprising myself. That was the last time I saw my parents.

And only days ago my brother-in-law came on his bicycle with a message that next Friday a boat would be in the harbor in Klaipeda (Memel) to take our family across the Baltic Sea to Sweden. Every direction was rigged with irreversible changes. -in-law came on his bicycle with a message that next Friday a boat would be in the harbor in Klaipeda (Memel) to take our family across the Baltic Sea to Sweden. Every direction was rigged with irreversible changes.

Back in Jurbarkas, the next day I got up at dawn and took the footpath to the river. At this hour the meadow I was to cross was deep in fog. Inside the nebulous substance I was overtaken by a sense of liberation so unexpected, so lofty that I raised my arms. In that gesture something let go of me and fell to the side. And it so happened that that same instant the rising sun pierced the fog and a realization rushed in—no matter which road I was to take, it was OK, it would work out in the end.

That memorable Wednesday, after walking all day our group spent the night in a forest. On Thursday we walked into Tilsit, a historic railway junction where, due to different spans of tracks, trains from imperial Russia stopped and passengers traveling to the west had to change trains. Looking for the railway

station we turned a street corner and ran face to face into my sister, her husband pushing their belongings strapped to a bicycle frame, their infant son asleep atop the bundles. We exchanged news, my sister not sure whether our parents would make it to the border in time or stay behind. Since Sweden was no longer an option—the harbor no longer accessible—she suggested that Vytautas and I go on together with them. Preferring to be on our own, I declined.

The train station was packed with people. Herded into a side room we stood there numb like everyone else. When the air-raid sirens started blaring, we were told to leave the station and some of us ran for shelter under a train overpass. The sirens had hardly stopped when bombs started exploding on both sides of our short tunnel. People were screaming, scrambling, calling for each other, looking for their luggage, gathering in small groups outside. When the bombing stopped, we noticed that a blast of air had ripped my unbuttoned coat off of me. We found it wrapped around the base of a tree and moved back to the station. Sitting down on the floor, leaning against the wall, I dozed off. -raid sirens started blaring, we were told to leave the station and some of us ran for shelter under a train overpass. The sirens had hardly stopped when bombs started exploding on both sides of our short tunnel. People were screaming, scrambling, calling for each other, looking for their luggage, gathering in small groups outside. When the bombing stopped, we noticed that a blast of air had ripped my unbuttoned coat off of me. We found it wrapped around the base of a tree and moved back to the station. Sitting down on the floor, leaning against the wall, I dozed off.

It was getting dark when Vytautas, standing beside me, bent over and whispered, "The ticket window is opening right above you." I stood up and turned to face the clerk.

"Where to?" she asked. I turned to Vytautas, where to? "

Dresden. We can visit the Zwingli pavilions there.”

Late that evening a train pulled up and we boarded. It moved slowly, stopping several times during the night, waiting for army trains to pass. Friday morning it halted in a pine forest in front of a small station. We were told to leave the train and wait on the narrow platform for another. A trainload of people disembarked slowly. Nobody complained, no one asked questions. People just sat on their luggage where it landed, staring at the forest across the rails, avoiding eye contact. Those who had food ate it in silence.

A train did pull in and all night long we were stuck in a corridor, Vytautas standing beside me, I sitting on our valise and napping, my head in his cupped hands. In the valise we had a loaf of bread and a whole salami, a parting gift to Vytautas from his doctor in the sanatorium. Besides the food we had two heavy books, one on the works of the sculptor Maillol, the other on Rodin; a small set of wood-carving tools; an x-ray of Vytautas’s lungs; and his plush dark-blue night robe. I had a sweater, some underwear, my diary with a few family photos, a box of watercolors and several pieces of jewelry. Vytautas wore a trench coat over an old pin-striped suit, and I a coat I had designed myself over a sweater, ski slacks and ski boots, and on the head my trademark—a bright red wool kerchief tied in the back, low on the forehead. I was 21, Vytautas 29. from his doctor in the sanatorium. Besides the food we had two heavy books, one on the works of the sculptor Maillol, the other on Rodin; a small set of wood-carving tools; an x-ray of Vytautas’s lungs; and his plush dark-blue night robe. I had a sweater, some underwear, my diary with a few family photos, a box of watercolors and several pieces of jewelry. Vytautas wore a trench coat over an old pin-striped suit, and I a coat I had designed myself over a sweater, ski slacks and ski boots, and on the head my trademark—a

bright red wool kerchief tied in the back, low on the forehead. I was 21, Vytautas 29.

When we rolled into Dresden Saturday morning, the station was packed with restless people milling around. Having hardly slept for three nights, I now fell asleep so hard that I slept when Vytautas walked me from place to place looking for a seat. I slept standing against a wall and, finally seated, I slept with my head resting on a bicycle handle, the owner’s head on the saddle. When I awoke, we went looking for the Zwingli pavilions. We found the ceramic museum bombed out, bright colored shards glistening in the rubble. We were walking around the yard when a man, hearing us speak Lithuanian, approached. After a short exchange of questions—“Where from are you... when did you cross the border.... going where to”—he suggested we go to Vienna, where the Lithuanian Refugee Committee issued certificates that registered us as refugees. Without such a paper the German government agencies did not issue food rationing cards. He gave us the address of the Committee and taking his advice we walked back to the station. of the Committee and taking his advice we walked back to the station.

To buy a ticket we needed a travel permit but the information desk was closed. Watching a door marked “Station Master” I saw people walk in without knocking. Without a word to Vytautas I walked over and stepped inside. Sitting behind a desk surrounded by four or five army personnel, the Station Master noticed me at the door and asked, “Yes? What do you want?”

“We need a travel permit,” I answered in fluent German. “How did you get here, where from?” he asked. “By train, from Tilsit.”

“Did you have a travel permit?”

“No. We didn’t.”

“What? And no one checked your papers? No one attended the train all the way up to Dresden? When did you leave Tilsit?”

“Wednesday, at dawn.”

The quick exchange of glances among those present froze in mid air. The Station Master motioned the people to leave, bade me to sit down and started questioning.

“Why did you leave Lithuania? (heard the Russians singing). Where are your parents? (I don’t know). Where is the front, where are the Soviets, where did you last see units of our army? (We walked behind them to Tilsit, the Soviet army behind us, advancing). And after a pause, “And where do you want to go?”

“First to Vienna to register, then to Innsbruck,” I said, wanting to see the Alps my mother used to describe so vividly. Innsbruck,” I said, wanting to see the Alps my mother used to describe so vividly.

Knowing the German language certainly helped. The Station Master scribbled something on a piece of paper, picked up the phone and ordered a car to take us to the permit issuing office. An officer stepped into the room, took the piece of paper and, after we fetched Vytautas, escorted us to the army car. He took us to the permit office and then back to the station. A few hours later we boarded the train. We reached

Vienna late that Saturday night and after spending the rest of the night in the station headed for the Refugee Committee office.

An attendant there told us that this being a Sunday, Lithuanians would be gathering in the church yard around the corner. There we met an acquaintance of mine who invited us to spend the night in her flat. That evening we had an improvised soup, our first warm dish in days. We hardly slept on armchair cushions pushed together on the floor. Monday morning we registered and received a certificate for food stamps. There I met a family friend who informed me that my parents had indeed stayed in Lithuania and that so far no other members of the family had registered in Vienna. We spent the rest of the day walking the streets and early that evening left Vienna for Innsbruck.

Innsbruck

Around midnight the train pulled into the station. We took a trolley to town and when it stopped in front of a small hotel we got off and rented a room. The room was heated, with a double bed with white sheets and a pitcher of warm water on the washstand.

We had eaten the last of our bread and salami on the train to Innsbruck, so our first concern was to get food rationing cards. We were issued stamps for two weeks and told to get a job or leave town, for without a job we would not be eligible for additional food stamps here. The address of the employment office in hand, we stopped on the way for our first rationed breakfast—imagine, hot coffee with sugar and milk and two dainty rolls with a sliver of butter and marmalade. After breakfast we went looking for the employment office and found it packed with people.

When we finally presented our papers to the woman in charge, the first paper she looked at was Vytautas’s salary register. Seeing a swastika (a Nazi government stamp) on the document, without looking at the rest of his papers she handed him a card saying that he must be on the sidewalk here at 8:00 tomorrow morning. She then picked up my student booklet and said that I was to work in a factory in town and must report there before 4:00 this afternoon. I protested that I would not leave Vytautas and would do the work assigned to him. Without blinking she handed me a card, reminding me that I too had better be here in the morning. Without blinking she handed me a card, reminding me that I too had better be here in the morning.

At 8:00 next morning a pick-up truck pulled up. The driver called out our names, told us to climb into the open back and took off. About an hour out of town, the truck stopped next to a vehicle parked in front of a shack in a snow-laden mountain valley. Freezing alre-

ady we got off the truck and stood ankle-deep in snow to hear the driver assign us our work. Vytautas was to push a wheelbarrow over the narrow planks laid on fresh snow to where cement was being mixed; wait for the barrow to be filled, then follow the planks to where the foundations for barracks were being laid; dump the cement and come back for more. I was taken to a heap of used planks piled high as a house, given pliers and told to pull nails out of the planks and save every nail in the cardboard box.

Left alone, I pulled on a rusty nail and the heap swayed from side to side and tilted forward. By the time I pulled out a few nails without the pile falling on me, I was called to the shack for lunch. No one had told us to bring lunch and as workers ate in silence we sat on a bench next to them pretending not to see the sandwiches or smell the aroma of soup drifting from containers on the wood burning stove. Stunned by the job, freezing bitterly, I spent the afternoon biding my time. By 3:00 the valley was deep in shadow and the driver took us back to town.

We were walking to the hotel in step with a horse-driven cart loaded with corn. The wagon hit a bump, two cobs rolled off and in a flash Vytautas picked them up. Too tired to look for a place to eat, we followed the wagon until two more cobs fell off, then rushed back to the hotel, ate the corn raw and slipped into bed to warm up. This incident prompted us in the future to walk home on side streets lined with orchards in hope of finding a winter apple or pear on the sidewalk. More than once we shook a branch hanging over the fence. for a place to eat, we followed the wagon until two more cobs fell off, then rushed back to the hotel, ate the corn raw and slipped into bed to warm up. This incident prompted us in the future to walk home on side streets lined with orchards in hope of finding a winter apple or pear on the sidewalk. More than once we shook a branch hanging over the fence.

Next morning, wearing wet socks, wet shoes and damp coats, we had breakfast in a café, both saving for lunch one of two small buns spread thin with butter. It was snowing in the mountains when we arrived. After shivering outside for about an hour, pliers in the empty box, I walked back to the shack. Inside the driver was sitting on the bench near the blazing stove and reading a paper. Seeing tears on my cheeks he motioned for me to sit beside him and started asking questions—what brought us here, how long were we in town, what did we do back home. Then without saying a word he got up, walked out and came back with Vytautas, saying that this was no place for us, that he was taking us back to the employment office.

At this hour the office was empty save for the two attending women. The driver told them why he had brought us back and while the ladies looked through our papers he stood beside us. Learning that Vytautas not only was a sculptor but held the title of professor, they apologized profusely for assigning him to manual labor. This time they sent us to the “Tiroler Glass Malerei und Mosaic” in town, assuring us that before the war this was the most prestigious stained-glass window and mosaic studio in the country. They called them up saying that we were on the way already and the kind driver took us there. ow and mosaic studio in the country. They called them up saying that we were on the way already and the kind driver took us there.

The studio was in a picture-book gothic building. A tall, slim woman opened the door and took us along a winding narrow corridor to a spacious vaulted room where an iron stove burned cozily. She introduced us to an old man working by the window. He was as medieval as the place—a black cap on his white hair, eyes glimmering under bushy brows, white whiskers and beard covering the lips and chin. He was working hunched over an intricately detailed mosaic depic-

ting colorful birds perched on vines heavy with fruit. Vytautas was to draw templates for stained-glass windows, the saints to be enlarged from pictures in a book as old as the place. He was to work by the window in an alcove, behind a faded red curtain partly tied back. I was to work in the room with the sage, and it was he who showed me how to split with a special hammer a round molten-glass “pancake” into mosaic units called tesserae. Pancakes of different colors were stacked on shelves in the adjoining room. Hiring us on the spot, the slim woman suggested that we move to the MariaBrun hotel up in the mountains. Before letting us go she called the hotel and arranged a meeting with the proprietor that afternoon.

The three-story hotel was reached by a lift running to the ski area only one stop above it. It was not grand but modern, the views of the town from our room breath-taking. Two families were stationed in the hotel for the duration of the war: three grandparents, two mothers and three children escaping the dangers of war, playing games in the dining room after supper, happy faces, chatty voices and laughter ringing in the fireplace glow every evening. Day by day the world looked better. the dangers of war, playing games in the dining room after supper, happy faces, chatty voices and laughter ringing in the fireplace glow every evening. Day by day the world looked better.

The workplace was heaven that lasted from the end of October to mid-December. Our first task every morning was to put the potatoes we brought with us on the stove so we could eat them baked to perfection for lunch. We dipped the potatoes into cod-liver oil bought in the apothecary, no stamps needed, the smelly fish oil tempered with a sprinkle of salt tasting irresistibly delicious. After work we had supper either in the hotel or in a communal workers’ eatery where, sitting on benches around a long table, we had soup with

chunks of meat, dumplings and vegetables. A pear or apple was handed on the way out. Soon we were strong enough to walk all the way up the winding road to our hotel.

My first encounter with mosaics was just as rewarding. The sage did not mind me looking over his shoulder to marvel at how a seemingly gentle touch of the hammer produced a precisely shaped glass tessera, how his shaking hands and still-nimble fingers set the delicate piece into brown honey-smelling paste spread on parts of the drawing on paper. Day after day I cut tesserae for him, he picking the colors, I eager to please the master. The whole setting and the absence of talk—no instructions or explanations offered, no socializing—sank into me deeply. Concentration on the work at hand can be as nourishing as the daily bread.

Marriage was not on my agenda. It did not enter my mind and Vytautas did not talk about it. At the time I saw myself as a small one-room edifice of glistening black stone perched atop a dark stone pinnacle that pierced the clouds, all windows open. There I was walking from window to window, looking at the stars so near, charting the winds criss-crossing my domain, storms raising a fascinating havoc. The rest of the world was bustling somewhere below. Visitors were welcome but none was to stay. At sixteen I had surprised my older cousin, a medical student, by saying that I wanted to have children but not a husband. I could not imagine myself living with a stranger. Two of my father’s sisters were spinsters living full and productive lives. At eleven I made up my mind to take pride in being a girl. My sister, being older, paraded femininity and took to calling me a tomboy. I remember climbing into my favorite tree to think about it and realizing, point by slow point, that women had an advantage over men. Women experienced pregnancy, life growing and stirring in their own bellies. Women brought life into the

world, and they nursed it and watched it grow from day to day. I wanted all that. And one needn't get married to have the experience. A girl who helped in our kitchen got pregnant, gave birth, and the world did not collapse. Men were deprived of these experiences. In these matters everything happened outside of their bodies and probably outside of their minds—the act itself, the consequences, the very notion that they may have left something behind and not even know it. and Vytautas did not talk about it. At the time I saw myself as a small one-room edifice of glistening black stone perched atop a dark stone pinnacle that pierced the clouds, all windows open. There I was walking from window to window, looking at the stars so near, charting the winds criss-crossing my domain, storms raising a fascinating havoc. The rest of the world was bustling somewhere below. Visitors were welcome but none was to stay. At sixteen I had surprised my older cousin, a medical student, by saying that I wanted to have children but not a husband. I could not imagine myself living with a stranger. Two of my father's sisters were spinsters living full and productive lives. At eleven I made up my mind to take pride in being a girl. My sister, being older, paraded femininity and took to calling me a tomboy. I remember climbing into my favorite tree to think about it and realizing, point by slow point, that women had an advantage over men. Women experienced pregnancy, life growing and stirring in their own bellies. Women brought life into the world, and they nursed it and watched it grow from day to day. I wanted all that. And one needn't get married to have the experience. A girl who helped in our kitchen got pregnant, gave birth, and the world did not collapse. Men were deprived of these experiences. In these matters everything happened outside of their bodies and probably outside of their minds—the act itself, the consequences, the very notion that they may have left

something behind and not even know it.

It was already dark when the air-raid sirens sounded. We had just started climbing the hill to the hotel when an official ordered us to go back and follow the people to a shelter. Pushed from behind deep into the tunnel cut into the mountain side, we stopped moving when the push stopped. Water was dripping from the stone ceiling in several places, a drop steadily hitting the top of my head, when Vytautas, standing close behind me, whispered, "Marry me. I want you to be my wife." With shadows cast by a bulb swaying slowly in the heavy air, images of Father and Mother jumped to mind. Seated before me, both looking straight at me, they nodded their heads. And I said, "Yes. I will." When the air raid was over, following the stream of moving people we shuffled out of the tunnel. -raid sirens sounded. We had just started climbing the hill to the hotel when an official ordered us to go back and follow the people to a shelter. Pushed from behind deep into the tunnel cut into the mountain side, we stopped moving when the push stopped. Water was dripping from the stone ceiling in several places, a drop steadily hitting the top of my head, when Vytautas, standing close behind me, whispered, "Marry me. I want you to be my wife." With shadows cast by a bulb swaying slowly in the heavy air, images of Father and Mother jumped to mind. Seated before me, both looking straight at me, they nodded their heads. And I said, "Yes. I will." When the air raid was over, following the stream of moving people we shuffled out of the tunnel.

In the crisp night air a horrendous wave of anger stopped me in the middle of the crowd. Turning to Vytautas I said, "No, I cannot marry you. It was my parents who said yes, it was not me." It was preposterous even to think that I would ask anyone whether I should marry this or that man. "Every decision I make has to be my own or it will not work. Period. And that will not change. Ever."

Pummeled by the crowd moving past us Vytautas said, "I understand." Not done yet, facing him straight I said, "I will never be a wife," adding, that "I would not be faithful and would do as I please. Always." Touching my hand gently Vytautas said, "That's OK." "What? You agree to that? And you call that marriage?" I shouted. "It will be OK, you will see," he said, guiding me away from the crowd. Did I detect a hint of a smile on his face? Outraged all the more, hands flailing in every direction, addressing the stars, the mountains, fate and whatever else that came to mind, I raged all the way up the hill. What was my life coming to? What was this delicious power, where from this energy steam-rolling me now? I reached the hotel breathless, emptied, exhausted, my parents' gaze still steady, their heads still nodding. Still unbelieving that this was happening to me, I entered the room, undressed, hit the pillow and fell asleep.

Neither of us mentioned my outburst. A week or so later we were walking home after work when on the door of a building we were passing I saw a sign, "Marriage Licenses." Without missing a step I turned and opened the door. Vytautas behind me closed the door firmly. Following the arrow pointing to the second floor we climbed the steps and filled out the application. Told to come back in ten days to sign the final papers, we walked home holding hands in a luxuriating silence.

Ten days later we stepped out of the hotel ready to sign our marriage certificate when the sirens went off. From the hotel's overview platform we saw at eye level a squadron of American planes approach the town, watched the bombs fall and explode, balls of dust rising, bursting into flames, the squadron flying away in formation as if it had nothing to do with what was happening below. The raid over, we rushed down the hill to the marriage office and found the building gutted. In the settling cloud of dust the intact

staircase was leading nowhere. Someone told us it would take months before this office reopened in some other location. Anyway, our papers were now part of the rubble. leading nowhere. Someone told us it would take months before this office reopened in some other location. Anyway, our papers were now part of the rubble.

That evening we got married in a ceremony we performed ourselves in our hotel room. Seated across the table, we each took a small piece of bread, solemnly fed it one to the other and chewed it, eyes fixed on each other. The words spoken were, "Yes, I will be your wife. Yes, I will be your husband," uttered almost in unison, unintended. The wedding was witnessed by my mother's brooch pinned to my shirt and my family photographs on the table arranged to face us both. No other promises were made by either side.

By November the Americans were bombing Innsbruck more often. During our first air raid at work we were ushered to the basement of the building. The low vaulted ceilings looked reassuring, but listening to the whistle of bombs falling, hearing the eerie sound getting louder and deeper, followed by explosions that shook the building's foundations, unnerved us thoroughly. In that basement the notion that we might not get out of this war alive was palpable for the first time.

Around that time our slim office lady asked me whether I was interested in doing some work for people she knew. The elderly mother and her daughter, whose husband was in the army somewhere in Russia, wanted to send him a manger with human and animal figures for Christmas. I was to build the manger, make the finger-high figures out of wire and cloth, and dress the animals in fur. It had to be done in three weeks, in their house, working two hours every evening after work in the studio. Vytautas agreed to wait for me in the cold at the bus stop. -high figures out of wire and cloth, and dress the animals in

fur. It had to be done in three weeks, in their house, working two hours every evening after work in the studio. Vytautas agreed to wait for me in the cold at the bus stop.

Upon my arrival I was served a deep bowl of homemade broth with vegetables, dumplings or noodles, every spoon-full savored every evening. After working undisturbed for two solid hours six evenings a week, to my regret and to the ladies' delight I finished the job in less than three weeks and got paid more than we had agreed on.

At the end of November I found myself pregnant. Vytautas was shocked by the news while I wondered how one prepares for such an event. In any case our peaceful days were over—something definite, on a predictable date, hung now in the forefront of our minds. Extra money would be needed and having watercolors on hand I made Christmas cards. A miniature red-throated bird sitting puffed up on a snow-covered branch sold briskly in a stationery store in town.

In mid December we were leaving the hotel for work when the air-raid sirens started blaring. Again the planes approached the city at eye level and again we watched the spectacle below our feet, buildings bursting into flames one after the other in a processional order. Innsbruck, this beautiful old city long settled in its ways, with streets and buildings scaled to families living in cozy proximity, wine cellars humming with friendly chatter, was under siege by aliens from another continent. The air raid over, we rushed down the hill to work. Our paradise was on fire, no one we knew was around. We had spoken about this happening and now that I was pregnant I felt a need to contact my family. Having saved some money, we decided to leave town, look for my sister's address in Vienna and visit her.

My mother's vision of the Alps was made real in memorable detail on the way to Vienna. Our train ran next to a stream rushing over ice-laced stones sparkling on this sunny

morning. The tracks wound through narrow gorges then burst into sunny snowed-in valleys, into villages with tall church steeples and people moving about their daily tasks, basking in a long-settled calm.

We reached Vienna that afternoon and took the trolley straight to the Refugee Committee office where we found that both my brother and sister had not only registered but also forwarded their addresses where they had settled down, which we ourselves had failed to do. With my sister's address in my pocket we left the building. On the sidewalk we ran into friends from back home who invited us to stay with them in Vienna for a week or two.

In Innsbruck we had recovered so fast and felt so good that we had neglected to take care of my husband's lungs. We caught up with it in Vienna and received for him food cards with fortified rations as well, cooking now and sharing meals with our hosts. There was so much to talk about. Our future lives were studded with possibilities and there were many perspectives to share. Learning that friends of my parents and a friend of my husband, a dancer, lived in the neighborhood, we visited them both.

We located my friends' house number on the corner of a wall facing the street, but there was no building behind it. After poking around we found a footpath cleared of rubble leading through several room-shells to a locked door. We knocked and the son of the family I had known since childhood let us in. Hearing loud voices his mother appeared and led us into the remaining part of the house where they lived. The husband and the older son were at work, and waiting for them we spent the afternoon drinking ersatz (fake) tea with water biscuits, and talking, crying and laughing about the times our families spent together, weighing the possibilities of what was to happen to us now. When the men came home, exuberant sounds filled the bombed-out house again.

Later that evening we visited the dancer and there I got a glimpse of Vytautas's past. Meila lived in an attic room dark at this hour, a small desk lamp in a corner insufficient to light the deeply recessed room. After an introductory glance, she started to demonstrate the steps she was learning in the school of a famous dancer. We sat down to watch her dance barefooted in circles and talk all the while, explaining why this step was right and this one was wrong and asking if Vytautas saw the difference. It went on and on, step after step, until her roommate appeared in the doorway. Vytautas jumped to his feet while I, introduced from afar, remained seated. I watched Sandra burst into cheers, hug and kiss Vytautas heartily. From what the three of them reminisced about I gathered that the dancers, both my age, knew Vytautas quite well. They must have shared a few memorable experiences, for a quick glance at me more than once stopped the young women from finishing a sentence.

It was dark when we left, a street light in the distance lighting the snowed-in street. Walking in the middle of the empty street we followed Meila still dancing in front of us, all the way to the bus stop at the street corner. We stayed in Vienna a week, my childhood friend taking us sight-seeing to Schönbrunn gardens, to Marienkirche half destroyed, the opera house, a famous café and so on. For fear of losing his carving tools—our livelihood he called them—Vytautas was in the habit of taking them with him wherever we went. In Vienna, somewhere along the way he lost the precious bundle.

My sister lived in Greiz, in the region of Thüringen, and we arrived there late in the evening. At the station someone pointed toward the street we were looking for and as we walked that way, the street twisting here and there, we lost all sense of direction. We were standing on a corner wondering what to do next when in the dark my name rang

out—it was my brother-in-law who, on his way home, who recognized me standing under the dim streetlight. We might not have found them even in daylight for they lived in a building of many surrounding a yard, accessible from the street by a large wooden gate that was closed but not locked.

The attic they lived in was furnished with a single bed, used by their son during the day, a table with two or three chairs under a deeply recessed mansard window, a low shelf on the wall next to the bed and a small coal-burning stove in the corner. Across the stair landing under a small window there was a small alcove, and there stood a crate turned on its side holding a few bags, several boxes, some utensils and a kerosene burner for cooking. My sister was visibly pregnant and her husband, having no regular job, kept the family warm by collecting coal at night between the railway tracks, which was forbidden. We slept on the floor on blankets, but decided to stay for Christmas Eve the next evening. Our futures being equally grim, there was not much to talk about—no plans to share, no hopes to entertain, plain survival challenging enough. I spent most of the time on the bed dozing, the child playing beside me, while Vytautas and my sister were getting acquainted. There we decided to go to Berlin to see a friend of my parents, a former ambassador to the Court of England, who had international contacts and might help us reach Switzerland and from there America. We celebrated Christmas eve with oatmeal and vanilla pudding cooked in milk “borrowed” from the child. In parting my sister gave my husband a gold five-ruble Russian coin which helped us in the future. We met again two years later in Munich, when my sister and brother came to see us off to America. the wall next to the bed and a small coal-burning stove in the corner. Across the stair landing under a small window there was a small alcove, and there stood a crate turned on its side holding a few

bags, several boxes, some utensils and a kerosene burner for cooking. My sister was visibly pregnant and her husband, having no regular job, kept the family warm by collecting coal at night between the railway tracks, which was forbidden. We slept on the floor on blankets, but decided to stay for Christmas Eve the next evening. Our futures being equally grim, there was not much to talk about—no plans to share, no hopes to entertain, plain survival challenging enough. I spent most of the time on the bed dozing, the child playing beside me, while Vytautas and my sister were getting acquainted. There we decided to go to Berlin to see a friend of my parents, a former ambassador to the Court of England, who had international contacts and might help us reach Switzerland and from there America. We celebrated Christmas eve with oatmeal and vanilla pudding cooked in milk “borrowed” from the child. In parting my sister gave my husband a gold five-ruble Russian coin which helped us in the future. We met again two years later in Munich, when my sister and brother came to see us off to America.

To Berlin and back

Our sights set, we boarded a train to Berlin. Determined to stick to the ten-day routine for Vytautas’s pneumothorax, on the way we had to stop and find a hospital. When our train rolled into a larger town, we got off and took a tram to the hospital. The Berlin doctor’s letter worked as usual.

No one checked how much air was left in the lung cavity before pumping more in. The procedure over, Vytautas sensed that the lung was under too much pressure. After the procedure he was supposed to rest for several hours, but this time we were still in the hospital when the sirens went off. Told to leave the hospital at once and look for a shelter, we found ourselves in the street with no one in

sight to direct us. Vytautas, the valise in one hand grabbed me with the other and started running toward the train station until explosions nearby made us duck into a doorway. There, gasping for air, Vytautas slumped onto the valise and appeared to be losing consciousness. Holding his hand I started talking, telling him to inhale, breathe deeper, don’t leave me, breathe again, we must go on, and slowly he came around. When the all-clear sirens sounded, we still had to get back to the station. A tram stopped on the street corner and a passer-by said it would take us to the station, five stops away. Back in the station Vytautas collapsed on a bench and we let one train depart and waited until he was ready to move on. until he was ready to move on.

We rolled into Berlin late at night. In the station they had a first aid room and the attendant let Vytautas lie down on a cot and me doze in an armchair beside him. After breakfast we boarded the tram to the Refugee Center in town. A close family friend, Vaclovas Sidzikauskas, recognized me from afar and taking us to a side room asked how we fared, did we have enough money, what brought us to Berlin. He told me that through the underground grapevine they were in touch with my parents who were well, that my younger brother the musician had married, then asked whether I had a message to pass on to them. I wanted them to know that I married my former teacher, that my sister was expecting her second child, and that our older brother was in Germany as well. To spare my parents much worry I did not mention that I was expecting. He discouraged us from going to Switzerland, saying the country did not welcome refugees. He suggested that we stay in Germany, for the war was to end soon and then the doors to America would open. Knowing my husband by name he told him that several of his colleagues were in Berlin, and that we should see them. Handing us their addresses and recommending a small

hotel in the vicinity, he asked us to stay in touch with him.

Another air raid. In Berlin we were ushered up a tower standing tall amidst blocks of leveled buildings. Up and up we climbed the dimly lit winding stairs until we came to people sitting on the steps, the tower's roof visible above them. When explosions started crackling around us, the tower neither shook nor swayed. Unless a bomb was to hit us point-blank, it was strange to feel safer high up than underground. explosions started crackling around us, the tower neither shook nor swayed. Unless a bomb was to hit us point-blank, it was strange to feel safer high up than underground.

We visited Vytautas's former teacher, the painter Adomas Galdikas and his wife, and found there an Estonian poet and his artist friend. As we drank tea, many questions were asked, information was exchanged, advice given. I was silent most of the time but when we were going down the stairs to leave, his former teacher called after me. I stopped and turned to face him. Take good care of him, he said. I will, I promise, I said. I have a suspicion that his request and my promise, both sounding so casual at the time, etched in me then and there a sense of responsibility deeper than could be expected.

Having decided to leave Berlin as soon as possible, we went to the station. It was in chaos. Hordes of people were leaving the city, hustling amid booming announcements of train departures and arrivals, children crying, uniformed people shouting, whistles blowing. A sudden hush fell over the hall when the crowd parted to let through a troop of soldiers— youngsters, no older than 15 or 16 wearing uniforms too large, caps too big crooked on their heads, rifles and gear too heavy for their shoulders. Fleeting eye contacts exchanged disturbing thoughts and after they passed the bustle heightened considerably.

No one asked for a travel permit. Where to go? Undecided, we followed the crowd and without a ticket boarded a train, destination unknown. It was dark already and we sat down, I by the window, Vytautas beside me. Light snow was falling outside and it was snowing on me—in the midst of winter there was no glass in the window. The train started moving and after several stops the crush of people inside eased somewhat.

In front of me sat a soldier in uniform. Rattling along in the dark, we saw each other in flashes when the train passed an occasional light outside but kept staring at each other in the dark. Several flashes later I saw tears glistening on his cheeks. His hand moved under the window table toward me and I reached for it and held it tight. He must have fallen asleep when his hand went limp. I let go of it. Left with a sadness so unbearably heavy I reached for Vytautas's hand. At daybreak the soldier was no longer there. When the train pulled into a large station, we got off, had coffee, and decided to go to Forarlberg, as far away from the war zone as possible. Only Switzerland seemed untouchable.

Changing trains in a station, its name forgotten, we were standing in line for tickets to Feldkirchen when I went to the restroom. Coming back, I saw from afar that only the valise was there. I looked around for Vytautas and there he was, led away by two soldiers and almost out the door already. I ran after them shouting and the soldiers stopped. They were checking the papers of people in line and Vytautas had none to show, for his papers were in my pocket. He did not speak German, was unable to explain this to the soldiers and was arrested. One minute later and who knows for how long, if ever, I would have lost him.

The train stopped in Feldkirchen, a town connected to Switzerland by road. The minute the train moved on leaving us on the platform, two policemen focused on us. We

walked around, had a bite in a café and upon leaving found the two standing outside the door. We walked to the bridge that crossed the river to Switzerland, looked at the armed guards standing there. At this point the policemen approached us and told us to get a job or leave town by the first train next morning. If we wished to stay, a shoe factory two blocks away was hiring people. I asked where we could spend the night and they pointed to a restaurant by the river. Switzerland by road. The minute the train moved on leaving us on the platform, two policemen focused on us. We walked around, had a bite in a café and upon leaving found the two standing outside the door. We walked to the bridge that crossed the river to Switzerland, looked at the armed guards standing there. At this point the policemen approached us and told us to get a job or leave town by the first train next morning. If we wished to stay, a shoe factory two blocks away was hiring people. I asked where we could spend the night and they pointed to a restaurant by the river.

It was warm in there. After a meal we sat around. The place did not look like a hotel. At nightfall a stout woman came to our table asking whether we planned to spend the night in here and I said yes. She left, then came back telling us that the husband can stay in this room locked up together with a dog, a German shepherd lying on the floor watching us already. I could sleep upstairs with a girl, whose roommate had gone home for the night.

The girl took me upstairs. The room had two beds, a narrow walk between them, a night table and a small window above it; a woody scent of the unpainted floor scrubbed clean filled the room. The white feather covers on the beds looked like snow mountains. Above one bed hung a crucifix with a peacock feather stuck behind it, a washstand at the end of the bed. Pointing to the other bed the girl left the room leaving the light on. I was

in bed when she came back, put out the light, undressed and said goodnight.

I woke to sounds of water being poured. The girl, cast in soft relief by the angle of light falling through the curtain, stood bent over the washstand. Her nightshirt turned down to the waist, the braid pinned on top of her head, she was soaping her hands. She soaped and rinsed her face, her ears, her neck. She then cupped her maiden breasts one after the other and soaped each gently round and round, then carefully lifted scoops of water to rinse them clean. Raising each elbow just that much, she splashed water under each arm, soaped them in turn, splashed water to rinse the soap away. She then reached for a white towel and leisurely patted herself dry, the reflection of her face in the small oval mirror on the wall. The memory— a sun-drenched impressionist painting come to life—more perfect in each recall.

We took the train to Bludenz. There, in the plaza by the station, was the food card distribution office and we walked in. Times had changed: instead of food stamps, we were handed a slip of paper, told to take the train on platform # 2 and get off at such and such a station. Someone would be waiting for us at the other end and that person would take us to our destination where the food stamps would be handled. We did as we were told.

At the station we were met by an old man in a one horse sleigh, its bed covered with straw. Bells on the harness jingled pleasantly as he took us far into the mountains to a valley called Silberthal. The evening was bitterly cold. A big woman bundled up to her nose met us and showed us around. On the right of the road stood four wooden barracks side by side; on the left an administration building adjoined a large dining hall; next to it was another large building, the factory to be. The sewing machines were on the way from Vienna, expected to arrive any day. I was to work in the factory and

Vytautas was to join a team of men felling trees in the mountains, supplying firewood for the kitchen and for heating the premises. We did not get the food stamps because the administration was to provide us with three meals a day. It was getting late and after a serving of soup and bread we were taken to one of the barracks. It was stacked with rows of bunk beds, maybe 20 or 30, a small iron stove in the middle, firewood on the side. We, the first residents, were handed two blankets each and left there for the night.

Vytautas started the fire and I settled in the bunk nearby and lay down. To keep the fire going he never left the stove, but it was impossible to heat a place with wind whistling in the plank walls. Vytautas was warm, but a few hours into the night I was shivering uncontrollably. Feeling cramps in the abdomen I got up and joined him. We could not stay here, but how to escape? Could we walk the distance to the station dragging the valise?

At dawn familiar sleigh bells made us run to the door. It was the driver who had picked us up at the station, delivering milk to the compound. Seeing no one around, we took the valise and walked up the road to wait for him. He recognized us and we offered him money to take us back to the station. He said that if, at this hour tomorrow, we were to wait for him a few kilometers further up the road, he would do it. We spent the day looking around and talking to the few people we met in the dining hall. We learned that this valley was so deep that even in summer sunlight never reached the ground we were standing on. As agreed, next morning the driver picked us up and dropped us off at the train station.

The train to Bludenz was due late that afternoon. The village up the road across the rails looked inviting and having a few food stamps left, we crossed the rails and went up the road looking for breakfast. In the early-morning sun the intense glimmer hurt the eyes, shadows of fir trunks striped the road.

Carrying the valise between us, we stepped over the parallel shadows in silence until I stopped and looked around as if lost. "What is this place? Where are we? What am I doing here?" The floodgates that had held back the pain of partings for so long were lifting. I started sobbing, faintly at first. But then a familiar face, a gesture, lips parting to smile, a glimmer in the eye caught years ago, the sound of a door closing, a door opening, the angle of light dissecting a wall—each unleashed a torrent of tears. That glimmering sun-drenched morning, on that striped road to that snow-capped nameless village I was saying good-bye to what was dearest to me. Something snapped inside me—I was not to see my parents again. Home was lost forever. There was to be no other home, anyplace, anymore.

Vytautas, in the wisdom of his compassionately embracing silence, gently led me on. We had coffee, I calmed down. Back in the railroad station we waited hours for the train, arrived in Bludenz late that night and spent the rest of it in the station. in the station.

By morning I was furious. At them and at myself. How could they send us to a place like that... how could I be so careless... should have asked what was the place they were sending us to, tell them of our conditions. Still steaming when we reached the office that sent us to Silberthal, I opened the door. Behind the wooden counter that kept visitors at bay, four or five women sat typing at desks lining the wall of the narrow room. At the end of it sat an elderly man in uniform. I pushed open the gate and, ignoring the women jumping up to stop me, approached the supervisor. The man sat there smoking, watching the scene. Stopping in front of his desk, I said, "Yesterday you sent us to Silberthal. My husband has TB and I am pregnant." He did not blink. He looked me over, looked at Vytautas by the door, the valise beside him.

“Neither of us is fit to work in a place like that. This morning we ran away.” He put out the cigarette, lit another.

“What do you want of me?” he asked somewhat amused.

“Give us food cards and a place to live.” He examined Vytautas again, motioned to a woman to step up and told her to give us food stamps and assign a place to stay.

“Thank you,” I said loud enough for all to hear. While issuing the cards, the woman told me that if I had a doctor’s certificate to prove that I was pregnant, I too would get cards with higher rations. When she handed me an address out of town I said we needed a sanatorium nearby. That’s why I am sending you there, she said, smiling.

After a proper breakfast we were sitting in the station waiting for the train when a man hearing us speak Lithuanian approached. Jonas lived in Bludenz and was on the board of directors for Lithuanian refugees in the district. We told him our story and where we were going and he took our address. The train pulled in, Jonas went his way and we boarded the train to Nenzing by Beshling, some distance away. waiting for the train when a man hearing us speak Lithuanian approached. Jonas lived in Bludenz and was on the board of directors for Lithuanian refugees in the district. We told him our story and where we were going and he took our address. The train pulled in, Jonas went his way and we boarded the train to Nenzing by Beshling, some distance away.

Nenzing by beshling

The train stopped in front of a one-room wooden shack. Inside there were only a small window and a bench along a wall. There were no buildings around. No people, no village in sight. Only a steep winding road, more like a footpath in snow, leading up the incline. We

took that slippery road and when the terrain leveled out, on that higher plateau against snow-covered mountains lay the village of Nenzing. Another mile or so up another incline and the house we were looking for was the first on the right. I noted beside it a long stone trough filled by water spilling from a wooden spout. Our landlord Herr Stoss greeted us at the door and, after carefully inspecting us and the slip of paper we presented, he took us upstairs.

The room where we were to spend the next seven months was in the upper corner of the house, some twenty feet square. To the left of the door was a white tile heating stove. Next to it stood two elaborate oak beds with a nightstand between them and in it a chamber pot on a shelf. On the wall above the beds hung two large sepia photographs of Herr Stoss’s mother and father in black oval frames, the glass bulging as if inflated from inside. Their middle-aged faces, grooved by life-long labor, had stern expressions, their beady eyes cast on whoever entered the room. In the far corner stood a washstand with a pitcher, a bowl and a pail. Near the outer corner of the room a large window faced the orchard. Another large window looked out on the street below. Between the two windows stood a round table and two chairs. Next to the door was a dark impressively carved clothes cupboard under lock. No cooking facilities. The makeshift toilet behind the stair landing was a seat with a hole and under it a square wooden tube running down two stories, hardly bypassing the toilet seat downstairs in full view from our floor. Before leaving, Herr Stoss said that we were to take our meals across the street, at the Stube in the large wooden house behind the old trees. Delighted by the setting we settled in.

The Stube was owned by Herr and Frau Kesler, he the elder of the village, their daughter Irma, 17, serving at the tables, the younger boys seldom in sight. Beside the di-

ning room they also had the only store in the village. I offered Frau Kesler a small golden brooch with a stone for the meals we were to have at their place and delighted she said, this will do for as long as you are here. For breakfast we had fake coffee with sugar and milk and oatmeal; for supper a bowl of soup with bread or a glass of milk with a boiled potato and a slice of cheese and a dab of butter. They served no lunch but gave us provisions for a sandwich to take home.

The sanatorium was on the other side of the tracks. After crossing the railway tracks we took the path across a wide-open meadow, crossed the brook on stepping stones, then walked up the hill to a complex of large multi-storied white buildings with friendly doctors and staff. There, after the pneumothorax, Vytautas would rest on a cot and after that we walked back home. In that meadow we watched spring approaching. First to appear were green shoots in the water, then plump yellow buds at the edge of water, and next to break the ground were wild daffodils. Soon meadow flowers burst into bloom, patches of different colors spreading across the valley in every direction. Spring was here.

A couple from Ukraine and the wife's mother had rented a room in the Keslers' house and now we had company at mealtimes. We shared a large table but were seated at opposite ends and whether we arrived early or late the newcomers were seated already. The ladies were usually dressed up, earrings and beads the norm, their ringed fingers holding the forks daintily. The mother was small and fragile, the daughter good-looking and full-bodied, the husband fat and red in the face and the neck. The couple in their late thirties. They talked in whispers and we more or less took our meals in silence. Once during the meal I dropped the fork and as I bent down to pick it up, under the table I saw that the women were not fully dressed—they did not wear skirts, only slips; no stockings but gray

socks sagging around the ankles, instead of shoes shabby slippers.

Once in the middle of the evening meal a great commotion ensued. The mother and daughter looked for something on the table and under their plates, then under the table, the daughter repeatedly examining her mother's lap. I asked, what are you looking for, can I help? They shook their heads and said, nothing important, really. For the next two days for supper we were served heaps of mashed potatoes with gravy, our companions eating great servings somberly, not talking to each other. On the third day they greeted us jubilantly, smiles circling the table as the husband addressed us in German, chatting amicably. Frau Kesler told me later that the other evening the mother had swallowed her false front tooth and had recovered it last evening. A month or so later the mother approached me on the street and learning that I understood Russian, started complaining about the injustice, about the conditions she was forced to suffer. Imagine sleeping with her daughter and that vulgar husband in one room, night after night. How was she to survive such humiliation. Oh the times, oh how things have changed, if you only knew how well off she was before the war. A month later they vanished.

My husband's trousers were falling apart. Seeing the situation, Frau Kesler suggested that we go to a place in town where used clothing was given free to all who came. We made the trip and picked out a large-sized pair of dark pants. Back home I took the new pants apart, seam by seam. Making Vytautas stay in bed, I took his old pants apart as well, then borrowing an iron from Frau Kesler I pressed the pieces from both pants. Using the old pants for a pattern I put them on the new pieces and cut them out. It took me three full days to sew the new pants by hand. Vytautas got out of bed to try them on. The new ones looked just as bad as the old ones. By follo-

wing the old pattern diligently, I had cut the legs not straight but curved, the knees pre-stretched already.

The soles on Vytautas's shoes were also gaping and since I got myself a new pair, Vytautas split the top leather of my ski boots in half and I stitched one edge of the patches to his uppers, the other edge over the gaping sole, the patches intended to make the shoes look stylish. It helped a lot when out of a stick of wood and a sharpened nail pulled out of the wall Vytautas fashioned a tool for making holes in leather.

An old trunk by the toilet door was stuffed with old clothing, including two dusty man's hats, one brown and the other black. Fingers itchy, I made two fancy flapper-style hats for myself, one worn deep over one eye, the other a cloche. Wearing them only at home, I amused Vytautas by talking and walking like Greta Garbo.

Every day at sunrise and at sunset the farmers brought their cows to the trough to drink. With our windows open, we heard the news of the day, our only source of information. War was on everybody's minds and day by day the news worsened. The German army was beaten there, gaining some ground here, the whole front retreating gradually. Son of so and so was recruited, parents of the youngster alarmed. His friend was already in the mountains to escape this last wave of recruitment. And if that were not enough, the other day even the grandfather of so and so received a letter urging him to set an example, join the army and save his Fatherland. And soon the meadows will be ready in the uplands and then the cattle must be driven to the mountains for the summer, and who is to milk the cows up there and make the cheese?

In the fifth month of pregnancy my ski pants were getting tight. It was time to go to Bludenz and locate the hospital. They put my name and address in the book under the date the child was expected and gave me the

name and address of the attending midwife. A few days later there was a knock at our door—a youngster delivering a box with an unsigned note inside: "I was expecting but lost the child. I will never have children, my husband fell in the war." In the box was a stylish dark green maternity dress and a slip, attending midwife. A few days later there was a knock at our door—a youngster delivering a box with an unsigned note inside: "I was expecting but lost the child. I will never have children, my husband fell in the war." In the box was a stylish dark green maternity dress and a slip.

With the pear tree at our window in bloom, the hum of bees and sounds of running water filled the room. A bee lost in the room would circle our heads then land on a branch heavy with blossoms resting on our window sill like an arm. In the slightest breeze petals drifted into our room and into my soul. Afternoons we took long walks exploring the neighborhood, every fruit tree a cloud of white or in shades of pink. Walking the highway up the mountain on the far side of the train tracks, our village looked like a cloud nestled between two mountain ridges. Every patch of color, every angle of a shadow, the air itself, was part of me with child, the breath of nature laden with promises at once so far and so near.

One afternoon I was walking home from town by myself, climbing the slope to our village, when a sensation so strong, so unexpected made me stop. Every blade of grass underfoot was gazing at me. The bird riding a thermal watched over me. The breeze came around to cool me. God's finger seemed to touch my shoulder. What was going on?

At age fourteen I had denounced the church. By then I was already wondering how come that Man, created in the image of God, was not good enough for human kind? How come the church was so eager to perfect human nature? In school, part of the meager religious instruction, it was mandatory we go to confession at

least once a year. That year, beside the regular list of broken don'ts, I had "a real sin" to report. And thought I had no pangs of guilt, I told it to the priest. He asked why I did it and I blamed my friends, which was a lie. For penance I was told to say the necessary prayers and, intending to do that, I walked over to the statue of the Holy Mother and knelt down.

I remember the blinding glare of an explosion in my head. Short-circuited, I ran out of the church and ran blindly until I stopped in a part of town I'd never seen before. Shocked that that I lied during confession, I walked back to the church. The priest was still in his booth. I approached him and said, I am the one who told you this and that and the 'why' was a lie. After a silence he said, you are a good Catholic. That did it. My coming back had nothing to do with being a Catholic. My best friends, one Jewish and the other Lutheran, would have done the same. I returned because the fact that I lied during confession was an indication that I had no reverence, no respect for what was the House of God to others. I was an outsider.

And now, this blessed afternoon in the Alps, inhaling God's breath at every step, I was holding hands with God as with an intimate friend. I had reduced a presence of a much higher order to my own human scale. Now it was clear why, for me, the church was not the House of God—nature was. It was enough to sense a presence much greater than my own. It was enough to have IT breathe in my face. No need for stained glass windows between us. It was all right not to grasp ITS overwhelming immensity. It was all right that IT had no name. Leaving the church for the second time, I walked home deeply humbled.

The child in me was already stirring. A village woman stopped me to say that when the pains come, I would be on my knees cursing my husband. Another warned me that it took her two days to deliver her first child,

adding, you will see what it does to you. I was sure that all would go well because my mother had told me that the body knows how to give birth, and it knows how to heal itself and, when it comes to that, it knows how to die.

Those were the days for dreaming, for building our futures and our fortunes. We were to have separate studios, each of our own design. We were sketching our studios, Vytautas's ideal a barn-like space in the country, a footpath across a meadow from home, a cat, tail erect, leading him to work every morning. All I could think of was a space high above the bustling world. We also visualized the work each would do in there. Vytautas would be building grand monuments while I, having little to build on, just saw something growing in my studio space as if it were my belly. Somewhere in between we told our life stories, getting better acquainted by delving into experiences unfamiliar to the other. Eventually we reached the point where the question came up: how would we support our dreams? Our dreams wilting by the hour, it did not take long for us to entertain the idea of getting ourselves arrested, of working in jail to our heart's content, a roof overhead and meals guaranteed. But what crime could secure such unhampered existence? We had great fun considering the types of crime we thought ourselves able to commit. The ventures morphed from escapades to adventure, from adventure to film with heroic roles for us, Vytautas usually a tragic figure, I a misfit. Eventually Vytautas settled in the Middle Ages, joining the cathedral builders, and I in Africa, the roar of lions at night a call to the jungle. The realization that we were no longer together raised a discomfiting question: what was more important, the work or the family? Such considerations were so far out of place at the time that my internal compass needle did not budge one way or the other.

In mid-May loud voices outside our windows made us jump out of bed—the war had

ended. The jubilation was loud but short for in the next breath people were thinking about their loved ones coming home. And soon enough you would see two or three tired men on the road approaching the village slowly. Sometimes they were Italians walking home and looking for food, never denied to them. And sometimes a scream of recognition pulled everyone into the street, cheers exploding, groups hugging, teary voices shouting, questions flying: have you seen Peter, have you heard of Hans? Even the bark of dogs sounded jubilant in chorus. Then the sudden silence, when the loved one crossed the threshold and entered home, when the door closed, when after all those treacherous years members of the family looked at each other. after all those treacherous years members of the family looked at each other.

One morning Vytautas saw across the street two French soldiers posted in front of the steps to the Kesler house. The allies had divided Germany into sectors and Forarlberg fell to the French. The Kesler house became a French officer outpost, and so the Stube was closed to us.

Frau Kessler gave me back the leftover food stamps saying that the French had taken over the kitchen and she could no longer take care of us. In addition she gave me a bag of farina and a thick slice of cheese and said we could pick up a liter of milk every morning. Where was I to cook? The housekeeper who took care of Herr Stoss would have none of it. We put two bricks in the opening of the stove used for heating, filled a tin can with milk, stirred in the farina, set the can on the bricks and feeding the fire stick by stick tried to boil the milk. We seldom succeeded, as either the milk would boil over or the farina settle on the bottom and burn. Anyway, the farina did not last long. Since the French did not issue rationing cards, for a week or so warmed milk was our only meal of the day.

What made things worse was that the doctor we befriended left the sanatorium for another position and was replaced by one straight out of school. Twice he pumped too much air into Vytautas's lungs. He started running a low fever and when in the mornings he bent over the bowl to wash, I could hear water gurgling in his lung cavity. We skipped a few appointments and his condition improved. Then I located a neighbor who sold me bread and cheese regularly, and together with the daily liter of milk from Frau Kessler, we had nourishment enough. with the daily liter of milk from Frau Kessler, we had nourishment enough.

One afternoon we came home from a walk and found a note attached to the front door: "This is to inform Vytautas Kasuba that tomorrow at noon a truck will arrive and take him and his wife to a center where from they will be repatriated back to his home land, the Soviet Union. Please prepare for the trip." Well. We had been on the brink of calamities before but this was outrageous. We turned around and marched down the road to Beschling where the district's officials held office. A placard over a door said "The Office of the French Army" and we walked in. In the smoke-filled room three fold-up tables faced the door, three officers sitting behind them. I asked, does any one speak English? The man in the middle nodded. I approached him, lifted my belly onto the table and said, "This child will be born here. Will it be German or Lithuanian, as we are?"

"Not German," the officer said and the one on his left nodded in confirmation.

"The same happened to my husband. During the first world war his family was displaced to Minsk, and he was born there. Is he Russian?"

"No," everyone agreed.

"Then take us off the list," I said, placing before him the note we found on our door.

All three looked at it and after a short consultation the one I spoke to said, "We will take care of this." And they did, for no truck came to pick us up.

The French took over Herr Stoss's ground-floor room, next to the animal stables under the same roof. There they showed films of Charlie Chaplin, and Vytautas and I took turns to see them. They had only four or five short reels and showed them night after night after night. To maintain interest, the soldiers would read the dubbed English dialogues in chorus adding relish. Then they learned to laugh in unison, booing those who laughed too early and those who fell behind, their bellows rattling the windows. When they started running the films in reverse from start to finish, the films' content changed drastically—the chain of events that built up to an explosion of laughter before, in reverse unwound the high point to a disappointing ending. When that too became boring, our local theater closed.

Jonas, the Lithuanian we met in the station of Bludenz, paid us a visit. The Refugee Organization was now in touch with the Red Cross and he brought a package for us. In it were a can of Spam, two bars of chocolate, a block of pressed marmalade, two packs of cigarettes, and a bag of pink flour with raisins and chopped nuts mixed in it. Jonas stayed for several hours and we talked about many things, including our wish to go to America. He promised to visit us often and kept his word.

After he left I set out to bake the pink stuff in our "oven." I added water to the mixture, kneaded the dough and let it stand, expecting it to rise as a bread should. It did not. In the meantime Vytautas was heating the oven and, running out of patience, I placed the dough on a metal can lid and put it on the bricks to bake. The blob looked the same after an hour. Two hours later I removed the loaf and Vytautas was ready to cut it. The loaf squeaked under the knife. After several more

squeaks he picked it up, examined it closely and pronounced, "This is ancient bread. After centuries in an Egyptian pyramid it has dried to rock." We kept that Egyptian bread for some time, for me a symbol of how much I had to learn. Actually I never learned to bake. "oven." I added water to the mixture, kneaded the dough and let it stand, expecting it to rise as a bread should. It did not. In the meantime Vytautas was heating the oven and, running out of patience, I placed the dough on a metal can lid and put it on the bricks to bake. The blob looked the same after an hour. Two hours later I removed the loaf and Vytautas was ready to cut it. The loaf squeaked under the knife. After several more squeaks he picked it up, examined it closely and pronounced, "This is ancient bread. After centuries in an Egyptian pyramid it has dried to rock." We kept that Egyptian bread for some time, for me a symbol of how much I had to learn. Actually I never learned to bake.

Jonas suggested that we come to Bludenz and meet the Lithuanians who lived there, maybe rent an apartment and stay there. We made the trip, expecting to meet Jonas in the church yard not far from the station. Entering Bludenz the train slowed down, and standing in the doorway I saw the church steeple approaching and jumped off the still-moving train. Vytautas jumped after me, and we both landed on our feet. For the first time he was seriously cross with me. How could I, so close to the end of pregnancy, be so irresponsible.

We met Jonas, a couple he brought with him and the man who was to show us an apartment. It was on the second floor, windows facing a large yard, children playing in the dirt. The place was freshly painted, had two bedrooms, a kitchen and a bathroom. No one found anything wrong with it. It so happened that I was left behind and locked in the apartment.

I opened the window and told the group standing below what happened. Learning that the man with the key was gone, I leaned

out and reached down. Vytautas could touch my fingers and it was decided that I should push myself over the sill and fall into the arms of the three men ready to catch me. The window frame pressing painfully into my belly I did just that and the men caught me, all four of us falling to the ground and laughing so hard we could hardly stand up. How reckless we were at the time. happened. Learning that the man with the key was gone, I leaned out and reached down. Vytautas could touch my fingers and it was decided that I should push myself over the sill and fall into the arms of the three men ready to catch me. The window frame pressing painfully into my belly I did just that and the men caught me, all four of us falling to the ground and laughing so hard we could hardly stand up. How reckless we were at the time.

Around that time Kesler's daughter Irma paid us a visit. She was pregnant, could we help, her parents would kill her if they knew and so on as these stories go. Could we give her a hot bath? That we could, all it took was to heat the water in Herr Stoss's laundry room on the first floor of the house. Next day on the hour appointed I put a towel on the window sill signaling that we were ready, and went to the washroom to wait for Irma. Vytautas was already there tending to the fire. When she appeared the water in the cauldron was steaming hot and while she undressed, we filled a wooden tub with it. The poor girl stepped into it whimpering no, it is not too hot, I can stand it, let me sit in it a bit longer. Irma was lobster red when we decided it was enough. Next day Irma came over to tell us that it did not help and tearfully spilled out her plight. The father of the child was the French chef who cooked for the officers in their kitchen where she helped him. She was not seduced in the woods behind the kitchen, not really. Because she liked him. She liked him a lot. He knew that she was pregnant before he was dispatched home from the army.

Promised to write. I held her hand, I stroked it, gave her a handkerchief, urged her to tell her parents before she started to fill out. held her hand, I stroked it, gave her a handkerchief, urged her to tell her parents before she started to fill out.

In early fall I looked out the window one afternoon and there was Irma, visibly pregnant, standing, intently looking down the road. A man was coming up the hill slowly. In a burst of screams she started running and by the time her parents were out the door, she was in the arms of her soldier. He had come back for her all the way from Algiers. I never saw such jubilation, so triumphant, so proud, so fulfilling all around.

A calf and a pig were slaughtered for the wedding, the aroma of cakes fresh out of the oven drifting our way for a couple of days as beer brewed in casks. It seemed that the whole village came to the wedding, and we were invited too. Irma was wearing a white satin dress, a white veil, white blossoms in her hair, in bloom herself. Shortly thereafter the newlyweds departed to Algiers, her husband a proprietor of a family confectionary there, she ready to have 12 children to help them run the enterprise. During the wedding I heard that in our village six other maidens were pregnant.

My delivery date marked on the calendar was in July, only days away. The day came and it passed. And so did another day. It did not occur to me to ask Frau Kesler what was going on, so on the third day we took the afternoon train to Bludenz to see the midwife. She pressed my belly on one side, then on the other, then lifted it some and holding the belly in her palms, said, "You are ready. IT is waiting for the full moon."

That evening, walking home up the hill from the station, there it was—a huge soft orange moon looking at me. We stopped. A faint shiver settled in the small of my spine. And at dawn next morning the first pain hit

me. On the second hit I awakened Vytautas and told him what was happening. He jumped out of bed, started dressing, urged me to hurry, we must catch the 7 AM train. And I said, no, it is too early, we will take the 4 PM train. I don't have a single recollection of how we spent the hours before leaving for the train. there it was—a huge soft orange moon looking at me. We stopped. A faint shiver settled in the small of my spine. And at dawn next morning the first pain hit me. On the second hit I awakened Vytautas and told him what was happening. He jumped out of bed, started dressing, urged me to hurry, we must catch the 7 AM train. And I said, no, it is too early, we will take the 4 PM train. I don't have a single recollection of how we spent the hours before leaving for the train.

Walking down the hill did me good, it rounded out the pain. It was no longer stabbing. Instead, a distant rumbling like waves of an aftershock invaded the body. I could not sit down in the shack by the tracks but kept pacing the floor. I could not sit or stand upright in the train but stood bent over in the corridor with my head out the window, people bumping into me in passing. I got out of the train all right but just stood there looking at the hill I had to climb to the hospital.

Vytautas looked at me as if asking, can you make it? I started moving. My legs had spread and wobbling like a duck I bent over with laughter. Vytautas caught on and now both laughing, hilarious we made it up the hill. Someone standing at the entrance to the hospital saw us coming, rushed inside and came back with a nurse to help us. On the stairs I turned to Vytautas and said, come back in an hour, we will be ready.

Inside the hospital the two women rushed off to prepare the delivery room. Left alone, I kept walking the length of the corridor back and forth in a steady gait, the humming inside the body hypnotic. Someone in passing asked, what time is it? And as I stopped to

look at my wrist watch, the pain hit me with a wrenching stab. For support I leaned into the wall. To compose myself I started walking again and to my surprise the minute my gait fell into rhythm, the pain subsided. In the delivery room, as soon as I lay down the midwife threw my legs up and said push. And did I push, sensing the body give and give again, give some more every time and on the last push the child slipped into this world, was here among us, her first cry in my ears to this day. She looked just like her father without his dark-rimmed glasses. with a wrenching stab. For support I leaned into the wall. To compose myself I started walking again and to my surprise the minute my gait fell into rhythm, the pain subsided. In the delivery room, as soon as I lay down the midwife threw my legs up and said push. And did I push, sensing the body give and give again, give some more every time and on the last push the child slipped into this world, was here among us, her first cry in my ears to this day. She looked just like her father without his dark-rimmed glasses.

I watched the midwife cut the cord and tie it. She then washed my daughter and swaddled her in a white cloth. Then she washed me, changed the sheets, and after putting our daughter into my arms, straightened the covers. We expected Vytautas to knock on the door any minute. We waited and waited another hour but he did not come. Is there a husband, asked the midwife.

Early next morning Vytautas walked in with a small bouquet of meadow flowers in his hand. A note was stuck in it, I love you, it said. Holding my hand, eyes glued to our daughter sleeping in a crib beside me, he told me what had happened last night. When the hospital attendants took me away, he went down the hill but turned off the street where the hill drops off to the grassy ridge overlooking the station below. The minute he sat down, the long-forgotten hymns his parents

used to sing when he was a child came to memory one after another.

At this point Vytautas stopped talking and looked at me. How was it? he asked. Fast, I said, elated. In less than an hour after you left. Was it bad? He looked aside. I felt everything, there was no time for pain. How was it? he asked. Fast, I said, elated. In less than an hour after you left. Was it bad? He looked aside. I felt everything, there was no time for pain.

He had no idea how long he sat on that ridge transfixed by his parents chanting. Seeing a train roll into the station, he jumped to his feet, ran down and boarded the train already in motion. That's when he remembered the hospital. Learning that he was on a train that rolled in the opposite direction, he got off in the next station where he had to wait several hours for the train that rolled in the right direction, and got home only at midnight. Having been myself in such a transfixed state more than once, I had no difficulty understanding his predicament.

I asked Vytautas to hand me our daughter. Touched, she woke up, tiny hands flailing in the air when he held her in his arms. Face awash with emotion he placed her beside me. I attempted to nurse our daughter but she was fast asleep. Blissfully shy we finally looked at each other.

We were out of money, and our next worry was how to pay for the hospital. We remembered the gold Russian coin my sister had given Vytautas in parting, but how and where to sell it? Homebound that evening he was pacing the train platform when a man approached him and asked whether he had a gold coin to sell. Vytautas took the coin out of his inner pocket and took the money offered. One other unexplainable coincidence that happened to many during the war.

On the second day Jonas came to visit me and finding Vytautas already at my side, took him to register our daughter and get a birth certificate. On the third day I was to go home

and Vytautas came to fetch us. The nurse asked him for the diapers and baby clothing he was expected to bring. We had none. She took me and the baby to a side room, ripped up several pillowcases, wrapped the baby in a sheet and handed her to me. The hospital refused to take payment and provided an ambulance to drive us all the way home.

I had traded the chocolate we found in the Red Cross package for an old baby carriage with small wheels. A folded blanket substituted for a mattress, the sheet from the hospital a cover. Some months earlier someone had given me a piece of apple-green fabric and I made a baby shirt of it. I embroidered it with white sewing thread, a white lacelike knit around the edges to soften the green. It was so small our newborn hardly fit into it. Nevertheless, in it she spent her first night with us. We named her Guoda, an old Lithuanian name, Guodele a diminutive.

A few days later we found a large white box at our door. In it were a complete layette and plenty of diapers. The note said, "Please do not try to find me or thank me." It probably was from the woman who let me have her maternity dress. On our first outing men and women flocked to the carriage to look at the baby who lay so deep they had to take a step closer to see her on the bottom of the carriage. That day I also dumbfounded Vytautas by pulling the carriage instead of pushing it in front of me.

One evening the neighbor who lived in the back of Herr Stoss's house stopped me to ask why the baby was crying so hard every evening around 7:00 pm. That's when I bathe her, I answered. How do you bathe her? Seated in our washbasin, in water heated in a can in the oven. She offered me her baby's bathtub and suggested that I come for it at sunset, when she was done with it. So every evening I would knock on her door, she would hand me the small wooden tub, I'd rinse it under the spout in the trough, then bathe my daughter,

rinse it again and return the tub. True enough, Guodele no longer cried but enjoyed her evening baths. After a month or so I knocked on the door and heard the woman say, come in. The room I stepped into appeared to be gray all over, including the faces of the three small children staring at me. The baby was sitting in the tub placed on the table. Out of its ear oozed a thick bloody puss. Seeing me look at it the mother washed off the puss and finished bathing the baby. She then opened the window, poured the bath water out the window and handed the wooden tub to me. I returned it unused, thanked the woman and told her that we were getting a tub of our own. Instead of risking infection I reverted to using the washbasin.

When I changed Guodele's diapers, I was mesmerized by her reflexive responses to the touch of my hands. Her eyes looked like pools of dark mysteries filled with knowledge long forgotten. Her gaze held centuries of human footprints, of generations coming into this world and leaving it like a passing cloud, like a leaf falling off a tree. How temporary, how fragile were our lives, how demanding was survival. There was no way to prepare our offspring to face indifferent, unpredictable, omnipotent forces. Art, the dreams, the striving, were so far away in those days that I hardly cared. Who needs art when every day harbors such mysteries? If the call for art in me was real, it would surface again. Why worry about it now?

Jonas, our friend from Bludenz, visited us more often now, bringing Red Cross packages and news. He suggested that Vytautas write to his sister in America, wife of the consul general of Lithuania in New York City, in office from the prewar times, telling them that we wanted to go to America and asking what we should do to speed up the process of getting there. By the end of October we receive a letter from Vytautas's brother-in-law. He suggested that we move to the American

zone, preferably to Munich, and promised to find a sponsor to sign the necessary affidavit. Soon thereafter Jonas contacted the Refugee Committee in Munich and learned that two of Vytautas' brothers were already living in the Displaced Persons Camp Lohengrin, run by a United Nations Relief Agency (UNRA). Juozas, the older brother, was the commander of the Lithuanian wing. We decided to leave Nenzing without delay and sent a card to that effect to New York and also to Juozas.

Right after the war ended, UNRA established camps for refugees throughout Germany, and most refugees flocked to them for the security of daily bread and a roof over the head. Vytautas and I stayed out of camps because neither of us wished to trade our freedom of movement for the security a camp offered.

The trip by train was to take overnight. The old valise was too small, so Vytautas dismantled the baby carriage and made a wooden box to fit on the wheels. I got hold of some heavy fabric and fashioned a pouch for the baby, a padded cardboard inserted in the back for support. Nursing was not going too well and I was already using a bottle to supplement it, and the trip became the occasion to switch to bottle feeding altogether. I made a contraption to warm the milk on the train: a wire stand to support a can with water over a lab burner (traded for a box of cigarettes), the heated water to heat the milk in the bottle placed in it. It did not work as well as expected but we made it to Munich.

DP Camp Lohengrin

We arrived in Munich in the afternoon and spent another hour on the tram getting, as told, to the last stop. From there the DP camp was across the field. It was dark when we stepped off the tram and beyond the circle illumined by street lights we could see nothing. In which direction to go? One other

passenger got off the tram and, seeing our confusion, approached us offering to help. It turned out that he lived in the camp. Since the field we had to cross was plowed and the footpath narrow, we took the wheels off the box and leaving them there, put the valise on top of the box. The men picked it up and started walking. I followed them with Guodele in my arms.

It was drizzling. In the distance faint lights were flickering and, unable to see the men in front of me, I aimed for the lights. I must have wandered off the path for when Vytautas called me, I was far to the side and treading mud. Wet and freezing I caught up with them and we finally made it to the camp. The compound of three-story buildings (a prewar army training camp) was well lit and only then did I notice that the baby's legs were naked and blue cold, the diaper and the blanket having been lost along the way. The kind stranger pointed to one of the three buildings and said, this is the Lithuanian wing.

We entered the building late in the evening, asked for Juozas, and were shown to his room. His family was already in bed. For the night we were put in a room with ten or more other people sleeping on the floor. Early next morning Juozas took Vytautas to register us in the camp, and after breakfast in the cafeteria he took us to brother Antanas who, with his wife and their five-year-old daughter, occupied a large room by themselves. They took us in. Two bunk beds were brought in and the long table was placed in the middle to separate the room into their and our territories.

What followed was for me the hardest period of the two years in Germany. There was no privacy. The sister-in-law did not take kindly to me, especially when I came back from the clothing dispensary wearing striped blue overalls and army boots two sizes too big. Our daughter cried at night and unless I quieted her by rocking the baby carriage the camp provided, I heard them toss in their beds. To

prevent myself from falling asleep, I hammered a nail half-way into the short post of the bunk bed and rested my temple on it while I kept rocking Guodele night after night. What seemed to irritate my sister-in-law the most was that after we finished eating the meal picked up in the cafeteria, I occasionally allowed myself to sit at the table and have a cigarette with the men, while she cleaned her side of the table right away and was out the door the next minute to wash the dishes. When she told Vytautas that his wife was unprepared to keep house, he answered, "I did not marry a housekeeper." The older sister-in-law, wife of Juozas, was friendlier but I saw her maybe three or four times during our entire stay, during our entire stay.

Some time after our arrival the three of us had a medical checkup and Vytautas told the doctor that he had TB and would need care every ten days. The camp administration decided that his presence endangered other people and a few days later he was taken to a sanatorium, a train ride away. For the next five or so months, Guodele and I lived among people I had difficulty relating to. When I visited my husband I found him sleeping on a mattress on the floor, one of many people in the room. He looked well, said they took good care of him and the food was better than in camp. The beds were expected to arrive any day.

In camp during the day Antanas, also an elected official, was either reading a newspaper or dashing in and out of the room to meetings. Once Vytautas was gone, women gathered in the room daily, comparing the used clothing distributed to refugees also by the United Nations Relief Agency. Dresses and jackets were tried on, alterations made, a sewing machine shared, clothing sewn for their children and for themselves. There was no escaping the constant chatter. Careful not to cross the territorial divide I would sit on my bed trying to read a left-behind paper, or

snooze with Guodele beside me or leave her with the women to wash the diapers. Anyone could recognize my diapers hanging on the line from afar—all were marked with brown spots. No one bothered to show me how to wash them clean.

At first I responded to the women's questions, but from the start my comments evoked either a subdued giggle or silence. When Guodele was quiet, I pretended to sleep. No longer attempting to involve me in their activities, the women started whispering, avoiding eye contact. But then, all churchgoers, they started to talk in measured and carefully punctuated voices about religion, how for centuries people depended on the teachings of the church to guide them, especially in difficult times. Attempting to enlighten me, they emphasized that no one in their right mind could deny God's existence and only those who did not think could be nonbelievers. I pretended not to hear. But when in the evening my in-laws talked as if to each other about the necessity of willpower, the virtues of duty and the pitfalls of selfish indulgences, I would slip outside and head for the wood piles. There, inside a stack of firewood, children had made a space to hide in. There I would cry. I harbored no anger, only a deep sadness that life had come to this. I did not feel misunderstood because there was little to misunderstand as from the start I spoke seldom and neither argued nor tried to explain myself. Silence was my defense. Before Christmas I stopped talking altogether and did not utter a single word for several months until Vytautas came back.

Christmas came and went. The calendar turned from 1945 to 1946. Spring came around. Equipped with bottles and lunch sa-

ved from the day before, Guodele and I would disappear for the day. The huge sky above the wide-open fields, the warm sun, the lark full of song, brought me to myself. During those days Guodele and I found each other again. I talked to her, I sang to her and could not wait to tell Vytautas that I was no longer in the dumps. I found him in the same room, still on the floor. This time however the person next to him looked in his last throes—he lay with eyes closed, breathing heavily, skin loose on his face, drops of caked blood in the corner of his pale lips, blood on the pillow case. While I was there, he convulsed coughing. Vytautas leaned over, handed him a tissue, pulled up the blanket. You are not staying here, I whispered, we are going home. He pulled his clothes from under the mattress, got dressed and we sneaked out of the sanatorium and took the train back to camp.

Brother Juozas legitimized Vytautas's return and his food rations were reinstated. We asked for extra blankets and hung them on a line to separate our part from the rest of the room, each side with a window of its own. Finally Guodele slept well at night. Cozily talking in whispers we were eager to start working. One other brother of Vytautas had married an English woman and resided in Newcastle, England, and Vytautas wrote asking whether he could send him a few woodcarving chisels. Before long Vytautas received the parcel. Out of a block of firewood Vytautas carved a vigilant mother protecting her child. Out of a piece of linden wood, obtained in exchange for cigarettes, he carved St. Veronica in high relief and it was suggested by the camp's administration that he give it to the American director of our UNRA camp. She paid us a visit and assured us that the emigration offices in town would open soon, suggesting that we prepare for it and be among the first in line. Vytautas reminded his brother-in-law in New York that an affidavit would be needed

soon. -in- law in New York that an affidavit would be needed soon.

Learning that people with TB were not granted a visa, we went to a lung specialist in Munich. Though we had the old x-ray with us, we did not show it to the doctor. After hearing the history, the doctor examined him, took an x-ray. Coming back after a while, he asked, "Why are you talking about TB when there is no sign of it?" We showed him the old x-ray.

"The shadow is gone, it must have healed, the lungs are clear. How under the circumstances did you manage that?" Turning to me Vytautas smiled and said, "She takes care of me."

In case we needed proof during the official examination, the doctor gave us a letter stating that the lungs were normal. We could hardly restrain our joy or believe our luck.

A friend of my parents, Dr. Domas Jasaitis, was a refugee representative in the Red Cross in Munich, where the American Occupation Headquarters were. From him I learned that my brother was also in Munich, serving as translator in German, English, Russian and Polish for the American military government court for civilians. It was a delight to see each other and for me to meet his wife and their two-year-old daughter. Working for Americans he was well supplied with chocolate, biscuits and cigarettes and shared the goodies with us.

For months nothing happened. In June we received a letter from the Art Institute's former director saying that under the auspices of the French military government he was forming an art school in Freiburg. He invited Vytautas to join the staff and make a list of equipment and materials needed. Tired of waiting for America, we went to Freiburg. And what a respite it was. We had a small apartment to ourselves in an old house, flower beds lining the winding narrow street, the taste of life centuries old. The whole town was

in bloom, market stalls loaded with fresh salads, radishes, cucumbers and strawberries we had not seen for several years. To be by ourselves yet also part of some ancient order was a most welcome relief from the tensions in camp. Five weeks later we received a summons from the immigration offices in Munich to appear for a physical examination. the staff and make a list of equipment and materials needed. Tired of waiting for America, we went to Freiburg. And what a respite it was. We had a small apartment to ourselves in an old house, flower beds lining the winding narrow street, the taste of life centuries old. The whole town was in bloom, market stalls loaded with fresh salads, radishes, cucumbers and strawberries we had not seen for several years. To be by ourselves yet also part of some ancient order was a most welcome relief from the tensions in camp. Five weeks later we received a summons from the immigration offices in Munich to appear for a physical examination.

On the way to America

The quota for immigrants from Russia was hardly touched and since Vytautas was born in Minsk, we were among the first to receive a visa. Asked for birth certificates we claimed to have left them in Lithuania and, as was the case of many refugees, submitted certificates issued by the Refugee Organization and based on other documents. Instead of a marriage certificate we showed our daughter's birth certificate in which the parents were listed as husband and wife.

After passing that stage we were transferred to a smaller camp in Munich proper, and there endured another long wait. Imprisoned by visions of America we walked for hours around the fenced-in yard with others, all waiting for their affidavits to arrive. There Guodele started to walk. We could leave

camp and go to town but seldom did, as with the baby we could not go far. Most families with small children preferred to be by themselves while others played cards or chess or discussed politics endlessly.

A Lithuanian in his fifties, born in America, had come to Lithuania for a visit before the war and got stuck there for the duration. Finally on his way to Chicago, he felt obliged to instruct everybody as to what to expect in America. True, he would say walking beside you, you must work hard in America. But success depends on being more clever than your boss for he will take advantage of you. And if it is not the boss then it's your fellow worker who will try to get your job and push you out. We could not imagine ourselves working with such a dire outlook. your fellow worker who will try to get your job and push you out. We could not imagine ourselves working with such a dire outlook.

Later that summer my sister and brother came to camp with their children to see us off to America. The reunion was not very cheerful— all homeless, we were still on the move, merely crossing paths. Brother was planning to go to Australia and sister to America; eventually both made it to the U.S. Our futures across oceans, no news of our parents or brother in Lithuania, we promised to stay in touch.

At the end of September our affidavits arrived and a large group of us were put on the train to Bremen, the port city where a ship would be waiting for us. There we were placed in another camp, this time the men separated from their families. I was assigned to a room with six Polish women with small children. A grandmother ruled the room and from the start she took me under her care. She made sure that I got both the upper and lower bunk beds in a corner of the room and hung a blanket to separate me from the rest. She spoke to me in Russian and from time to time came for a chat which improved my Russian consi-

derably. She told me that all the women in the room had lost their husbands in the war. Having relatives in America, they had formed a group and moved to the American sector in hope of securing passage. And here they were, waiting for the ship already.

In this camp the general atmosphere was different. After wandering from place to place for so long, the thought that we were only a train ride away from the ship to America uplifted everyone's spirit. A steady exchange of smiles among strangers, our heads held up proudly, we were no longer flotsam shuffled from camp to camp by currents of international events but winners ready to collect our dreams. Endurance had paid off. Personally we did not nurture high hopes or harbor great expectations, only a deep hunger to start living again. The sweet notion that our future was to be soon in our own hands made us almost deliriously impatient to turn up our sleeves and start working.

Our lives reduced to waiting, in Bremen we lived from day to day. Every afternoon Vytautas came to visit us and with our daughter on his shoulders walked round and round the corridors as did everyone else. It gave me time to do the wash and be by myself for a while. Thus a month went by and then another. Ships came and left but ours did not arrive until after the New Year's.

Before Christmas rumors started circulating that smallpox was spreading in camp and families with a sick child were being sequestered until the epidemic ended. The grandmother suggested that our children be inoculated, but where and how? One of the women in the room was a doctor and she said that if we could find a grownup who had had smallpox, a small injection of his blood would render a child immune to the disease. Vytautas was a willing candidate, and it was arranged for the children in our room to be taken to a local doctor who agreed to perform the procedure. We sneaked out of camp, had

it done, and paid the doctor a pack of cigarettes per child. and paid the doctor a pack of cigarettes per child.

On January 3, 1947, before boarding the train to Bremenhaven, every child was examined. Found clear of smallpox our group was finally off to the harbor a distance away from town. In Bremenhaven the train stopped next to an empty concrete pier that stretched far into the sea. We disembarked and, seeing no ship in sight, reluctant to move, stayed put. When armed soldiers appeared and prodded us to go ahead, a wave of terror swept through all—stories of people being led to their death flashed through everybody's mind. But the line did move and after walking a long stretch out to sea, it stopped. Still no ship in sight. But when we saw people looking over the pier's edge, we too looked down and there, far below, was anchored SS Ernie Pyle, a military transport vessel used during the war. Told to leave the carry-on baggage on the dock, everyone climbed down a stepladder, cheering and smiling, landing straight on the deck. Soldiers handed our luggage down the ladder by hand, piece by piece. The men were to stay at stern below, the women and children in cabins outfitted with double bunk beds on both sides, a narrow passage between them.

After settling in the upper bunk, child and mother assigned to one bed, Guodele and I took off to explore the ship. We found the bathrooms, the dining room with tables already set, and ran into Vytautas looking for us. We were showing him our cabin when he drew our attention to the porthole—the ship was in motion already.

For the next few days the sea was calm. We had three meals a day and with engines pounding underfoot we were on the way. Only imagine, next stop—America.

It was too cold to go on deck. On the fourth day the ship started rolling, the ocean seen through the porthole rising mountain

high, the ship then slipping down into a watery precipice only to rise again. Few people showed up for meals. Women in the cabin were seasick and so was I but staying in bed made it worse. Keeping up with Guodele who walked the corridors like an old pro did me good. When the chairs in the dining room were chained together no food was served for a week. Baby bottles were filled in the kitchen and those able to come and get it were offered a sandwich. Compared to the passengers who disembarked on stretchers, our family did well. On board we received a telegram from our brother-in-law, saying that he would be meeting us in the harbor. The last few days at sea were calm and regular meals restored everyone's spirit.

On January 16 loudspeakers announced that we were entering the harbor of New York. Together with everyone else we grabbed our coats and ran to the deck to see the Statue of Liberty. At first sight the crowd swooned, fingers pointing, some cheering, some weeping, strangers hugging, a few falling to their knees. And a sight it was—proudly holding the torch high, Miss Liberty was truly welcoming us, the poor, the forgotten, the displaced. The ship slipped past Ellis Island and headed straight for the New York dock, horn blasting full throttle to announce our arrival. Eyes were now fixed on the city skyline. A seagull shrieked overhead and faces lost in some personal reverie awakened instantly—we made it, we have arrived. Vytautas, Guodele in his arms, pressed my hand. Tears spilling over my cheeks, I hugged them both. personal reverie awakened instantly—we made it, we have arrived. Vytautas, Guodele in his arms, pressed my hand. Tears spilling over my cheeks, I hugged them both.

America, here we come!

New Mexico, 2010

Recenzijos

Iłona STRUMICKIENĖ

Praeitis ir dabartis išeivijos teisininkų tekstuose

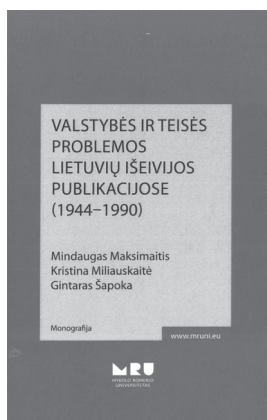
Mindaugas Maksimaitis, Kristina Miliauskaitė, Gintaras Šapoka. *Valstybės ir teisės problemos Lietuvių išeivijos publikacijose (1944–1990)*. Vilnius: Mykolo Römerio universitetas, 2011.

2011 m. pasirodžiusi Mindaugo Maksimaičio, Kristinos Miliauskaitės ir Gintaro Šapokos knyga *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944–1990)* yra puiki proga pasidžiaugti gausėjančiais lietuvių išeivijos paveldo tyrimais, taip pat tuo, kad į lietuvių išeivijos tyrimus įsitraukia įvairesnių mokslo sričių atstovai. Prie plačią lietuvių išeivijos tyrimų vagą jau išvariusių istorikų, literatūros ir meno tyrinėtojų prisidėjo ir teisės specialistai. To rezultatas – kolektyvinė monografija ant mūsų stalo.

Knyga sudaryta iš šešių skirsnių (tiesa, netolygių savo apimtimi). Pirmajame apžvelgiama 1944 m. iš Lietuvos pasitraukusių teisininkų padėtis DP stovyklose ir vėliau emigracijoje. Antrą kartą prie Lietuvos artėjant sovietinei kariuomenei į Vakarus pasitraukė trečdalis ar net pusė Nepriklausomoje Lietuvoje teisininko profesiją turėjusių žmonių (apie 400 asme-

nų). Jiems būdingas daugeliui inteligentiškų (humanitarinių, socialinių mokslų) specialistų atstovų likimas – negalėjimas emigracijos sąlygomis dirbti pagal profesiją, socialinio statuso smukimas, tačiau tuo pačiu metu bandymas išlaikyti buvusį statusą lietuvių bendruomenėje. Išeiviai aktyviai būrėsi į savanoriškas, visuomenines asociacijas ir organizacijas. Gal šiam psichologinės kompensacijos mechanizmui galime būti dėkingi už ypač aktyvų ir produktyvų 1944 m. iš Lietuvos pasitraukusiųjų veikimą išeivijoje ir gausų intelektualų paveldą. Iš Lietuvos pasitraukę teisininkai

ne išimtis. Organizuotis pagal profesiją jie ėmėsi dar DP stovyklose. Iš pradžių galvota prie Lietuvių bendruomenės įsteigti profesinę teisininkų sekciją, o po 1945 m. Hanau įvykusio teisininkų atstovų suvažiavimo nutarta steigti Lietuvos teisininkų draugiją (1950 m. pakeistas pavadinimas į Lietuvių

teisininkų draugiją¹). Pagrindinis į draugiją susibūrusių teisininkų tikslas buvo trejopas – „rūpintis teisininkų profesiniais reikalais, studijuoti teisės klausimus ir rūpintis visais galimais būdais pavergtos Lietuvos laisvės atstatymu“². Iš Lietuvos pasitraukusių teisininkų susitelkimą lydėjo leidinio atsiradimas. 1949 m. pradėtas leisti žurnalas *Lietuvės teisininkas* (ėjo iki 1952 m.). Vėliau jį pakeitė biuletenis *Teisininkų žinios* (1952–1958, 1965). Reikia pasakyti, kad šie leidiniai nebuvo vieninteliai, kuriuose iš Lietuvos pasitraukę teisininkai spausdino savo tekstus. Jų publikacijų galima rasti ir kituose lietuvių išeivijos periodiniuose leidiniuose, taip pat pavienių publikacijų. Kita vertus, reikia pažymėti, kad su valstybe ir teise susijusių tekstų autoriai buvo ne tik teisininkai profesionalai. Šiais klausimais rašė ir kitų profesijų žmonės.

Recenzuojamos knygos autoriai atliko didžiulį darbą surinkdami ir teisininkų profesionalų, ir neteisininkų tekstus valstybės ir teisės klausimais. Šių tekstų analizė ir pateikiama penkiuose kolektyvinės monografijos skirsniuose. Kaip taikliai pastebėjo recenzuojamos knygos autoriai, „teisės istorija išeivijos teisininkų publikuotuose margos problematikos moksliniuose ir mokslo populiarinimo darbuose dėl specifinės emocinės emigrantų tremtinių būsenos tapo bene gausiausiai atstovaujama: didžioji šių žmonių dalis teisės istorikais likimo valia virto savaimė ir nejučiomis, jų parašytų darbų turiniui įtakos turėjo palyginti nesenai, jų pačių dar neseniai išgyventi laikai ir teisė, kuria jie dar nesenoje praktinėje veikloje tiesiogiai rėmėsi ir kuri naujomis sąlygomis jiems buvo likusi gražus prisiminimas“³. Vis dėlto antrasis knygos skirsnis yra skirtas profesionalių teisės istorikų darbams, pasirodžiusiems emigracijoje. Pristatyti Jonės Deveikės, Aleksandro Platerio, Jono Dainausko, Juozo Kairio, Martyno Anyso ir kt. autorių darbai, kuriais iš esmės buvo tęsiamas dar nepriklausomoje Lietuvoje pradėtas darbas.

Trečiasis knygos skirsnis nagrinėja išeivijoje gausiai pasirodžiusių tekstų Lietuvos valstybės ir teisės 1918–1940 m. tematiką. Šiame skirsnyje išsamiai aptariama Lietuvos konstitucionalizmo raida, pristatytos konstitucinės piliečių teisės, apžvelgta išeivijos autorių pozicija regioninės Baltijos valstybių integracijos klausimu. 1918–1940 m. Lietuvos valstybės ir jos teisės tematika daugeliui išeivijos autorių buvo artima ir aktuali dėl keleto priežasčių. Viena vertus, išeivijoje atsidūrusiems autoriams šioji tematika dėl asmeninės patirties buvo geriausiai pažįstama ir artima. Kita vertus, tikėta, kad nuodugni įvairių 1918–1940 m. Lietuvos valstybės ir teisės aspektų analizė gali būti praktiškai naudinga nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje. Išeivijos autoriai teigiamai vertino Lietuvių Vilniaus konferencijos (1917 m.), Lietuvos Tarybos, Steigiamojo Seimo aktus. Tuo tarpu Lietuvos konstitucingumo raidos klausimu lietuvių išeivijoje vyravo nuomonių pliuralizmas. Vieni autoriai peikė 1922 m. Konstituciją dėl Seimui suteiktų per plačių galių, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių nepakankamo atskyrimo (K. Šidlauskas), tuo tarpu kiti (J. Liūdžius, P. V. Raulinaitis) atkreipė dėmesį, kad 1922 m. Konstitucija priimta demokratiškai ir todėl yra vienintelė teisėta ir privaloma Lietuvos žmonėms. Atkreiptas dėmesys į tai, kad vėlesnės Lietuvos Konstitucijos buvo priimtose nesilaikant 1922 m. Konstitucijoje numatytos įstatymų ir konstitucijų keitimo tvarkos (K. Šidlauskas, J. Meškauskas). Kai kurie išeivijos teisininkai ragino, kad ateityje atkuriamos Lietuvos valstybinė ir teisinė sandara turi remtis 1922 m. Konstitucija⁴. Recenzuojamos knygos autoriai referavo kritišką išeivijos autorių požiūrį į 1928 ir 1938 m. Konstitucijas, nurodė slinktį nuo demokratijos link autoritarizmo, piliečių teisių ribojimo.

Gyvendami ne Lietuvoje išeivijos teisininkai atidžiai sekė įvykius ir procesus, vykusius jų okupuotoje tėvynėje. Pirmiausia itin daug

dėmesio sulaukė pats Lietuvos okupacijos fakto juridinis vertinimas. O užsitęsęs sovietinei okupacijai išeivijos autoriai atkreipė dėmesį ir į Lietuvoje galiojusią sovietinę teisę.

Išeivijoje rašę autoriai daug dėmesio skyrė teisiniams sovietinės okupacijos aspektams įvertinti. Ir dirbant šį darbą iš esmės buvo einama profesoriaus Mykolo Römerio pėdomis. 1949 m. buvo išspausdinta dar Lietuvoje parašyta jo studija *Lietuvos sovietizacija 1940–1941 m.* Po šios publikacijos į sovietinės okupacijos juridinio vertinimo darbą įsitraukė ir daugiau teisininkų, daugelis jų – M. Römerio mokiniai. Galima sutikti su recenzuojamos knygos autorių teiginiu, kad teisinis Lietuvos okupacijos vertinimas savo laiku buvo aktualiausias lietuvių teisininkų darbas išeivijoje, kuriuo naudojosi įvairios lietuvių išeivijos organizacijos, tarptautinei bendruomenei vis primindamos neteisėto Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą faktą ir reikalaujamos nepripažinti okupacijos.

Blėstant greito Lietuvos valstybingumo atkūrimo viltims, lietuvių išeivija, o kartu ir teisininkai ėmė atidžiai stebėti procesus, vykstančius tėvynėje. Analizuojama ir Lietuvoje galiojusi sovietinė teisė. Išeivijos autoriai vienareikšmiškai konstatavo sovietų konstitucijų propagandinį deklaratyvų pobūdį, atkreipė dėmesį į ženklus skirtumus, egzistavusius tarp sovietinių konstitucijų teorijos ir praktikos. Jau šeštajame XX a. dešimtmetyje buvo konstatuota, kad sovietinė teisė (su visomis jos neigiamybėmis) darys įtaką ateities Lietuvos visuomenei ir jos teisei. Išeivijos autoriai pabrėžė, kad iš esmės skyrėsi nepriklausomos Lietuvos ir sovietų okupuotos Lietuvos visuomenės pasitikėjimas teisine sistema. Kaip nepriklausomoje Lietuvoje žmonės pasitikėjo teise ir teisingumo institucijomis, taip sovietinė visuomenė dėl klestėjusios korupcijos visiškai nepasitikėjo teisine sistema.

Ketvirtasis recenzuojamos knygos skirsnis pavadintas „Tarptautinis žmogaus teisių reglamentavimas ir Lietuva“. Jame rekon-

truojamos išeivijos autorių nuomonės, kaip Lietuvos laisvinimo tikslams panaudoti tarptautinius žmogaus teisių dokumentus. Šia tematika rašę autoriai (K. Šidlauskas, V. Vaitiekūnas) konstatavo ir tarptautinių žmogaus teisių vykdymo priežiūros ir užtikrinimo instrumentų nebuvimą.

Ypač įdomus paskutinis recenzuojamos knygos skirsnis, kuriame analizuojamos išeivijos autorių publikacijos būsimos nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos tematika. Reikia pasakyti, jog emigracijos pradžioje išeivijos teisininkai manė, kad ateities Lietuvos modeliavimas yra ypač svarbi pareiga, savotiška misija. Šiuo atveju teisininkai nedaug skyrėsi nuo kitų profesijų atstovų, kurie taip pat norėjo savo žinias ir patirtį, įgytą Vakaruose, perduoti nepriklausomybę atkūrusiai tėvynei. Tačiau okupacijai užsitęsus, daugelis išeivijos atstovų (tiesa, ne visi) ėmė vadovautis vadinamuoju krašto primato principu, reiškusiu tai, kad ateities Lietuvos likimą spręs Lietuvoje gyvenantys žmonės.

Iš laiko perspektyvos galima įvertinti, kurie išeivijos autorių spėjimai buvo teisingi, o kurie naudingi atsikuriančiai Lietuvai. Deja, tenka konstatuoti, kad dėl nežinojimo (Lietuvoje išeivijos autorių svarstymai ateities Lietuvos tematika buvo beveik arba visai nežinomi) išeivijos autorių idėjomis iš esmės nebuvo pasinaudota. Šiandien apgalvestaudami galime teigti, kad kai kurių idėjų įgyvendinimas būtų buvęs labai naudingas nepriklausomai Lietuvai.

Apibendrinant galima dar kartą pasakyti, kad recenzuojama knyga yra ženklus indėlis į lietuvių išeivijos intelektualinio paveldo tyrimus. O tas faktas, kad ji parašyta nesudėtinga kalba, išvengta specifinio teisininkų žargono, daro ją prieinamą kiekvienam besidominčiam teisine padėtimi Lietuvoje ir praeityje, ir dabartyje, taip pat duoda peno dabartinės Lietuvos teisinės sistemos reformos vizijai.

Lietuvos viešajame diskurse dominuoja teiginiai apie valstybinės teisinės sistemos

bankrotą, didžiulį visuomenės nepasitikėjimą ja, tačiau trūksta esamos situacijos priešasčių analizės. Per daugiau nei 20 Nepriklausomybės metų Lietuvos visuomenė neatsikratė sovietinio laikotarpio palikimo ydų, tarp jų ir negerovių teisinėje sistemoje. Sovietinis išsilavinimas, darbo sovietinėje teisės sistemoje patirtis lemia liūdną šandienos situaciją, kai teisė ir teisingumas yra du skirtingi, tarp savęs nesusiję dalykai. Sovietmečiu suvešėjusi korupcija, teisinės sistemos naudojimas politiniams tikslams disonuoja su tarpukario Lietuvos situacija, kai žmonės pasitikėjo ir teismais, ir kitomis teisinės sistemos institucijomis. Nepasitikėjimas teisine sistema glaudžiai susijęs su nepasitikėjimu valstybe, su augančiu emigracijos tempu, socialinio kapitalo stoka ir šiandienos Lietuvoje, ir naujausiųjų laikų išeivijoje. Tad dar kartą pakartosiu: ši knyga yra puiki proga ir teisininkams specialistams, ir visuomenininkams permąstyti praeitį, jos patirtį ir paveldą, ieškant atsakymų į aktualius šandienos klausimus. Juk nuo LDK laikų turime tradiciją, kad teisė ir teisingumas yra ne tik teisininkų profesionalų reikalas, bet ir visų piliečių teisė ir pareiga.

Prisiminus žinojimo rato metaforą, žinių visada būna daugiau nei nežinojimo, o padaugėjus žinių, padaugėja ir klausimų, ir nežinojimo. Šios metaforos kontekste galima vertinti ir recenzuojamą knygą. Knygos autoriams turime būti dėkingi už atliktą tyrimą, kuris, suprantama, iškėlė klausimus ir pageidavimus. Atliktą tyrimą reikėtų papildyti platesnės šaltinių bazės analize. Recenzuojama knyga parašyta iš esmės remiantis tik publikacijomis lietuvių kalba. Tekstai anglų, vokiečių, ispanų ir kt. kalbomis liko neaptarti. Šių publikacijų pristatymas būtų atskleidęs platesnes išeivijos teisininkų domėjimosi sritis, tokias kaip šeimos, verslo teisė ar kiti praktinės teisės naudojimo aspektai (pavyzdžiui, kaip pasirošti JAV pi-

lietybės egzaminui, ką reikia žinoti įsigyjant nekilnojamąjį turtą, ir kt.). Neaptartas liko ir išeivijos teisininkų indėlis į laisvinimo organizacijų (VLIK, ALT, PLB ir kt.) veiklą, dokumentų, skirtų tarptautinėms organizacijoms, pasaulio galingiesiems, rengimą. Reikia pasakyti, kad atliktas tyrimas apsiriboja tik lietuvišku kontekstu. Ateities tyrimuose verta pamąstyti apie lietuvių teisininkų veiklą tarptautinėse organizacijose, palyginti jų veiklos aplinkybes ir intelektinį paveldą su kitų diasporų teisininkų palikimu.

Išsakytos pastabos nemenkina atlikto tyrimo, tik nurodo gaires ateities tyrimams. Juk kiekvienas tyrėjas į tiriamąjį objektą žvelgia savaip, savaip konstruoja ir rašomą tekstą. O šios knygos atsiradimas sveikintinas ir džiugina keletu aspektų – viena vertus, užpildoma ir lietuvių išeivijos, ir Lietuvos teisės istorijos spraga, prisidedama prie lietuvių išeivijos intelektualinio paveldo tyrinėjimų. Kita vertus, ši knyga skatina platesnius ne tik lietuvių išeivijos, bet ir Lietuvos visuomenės praeities ir dabarties tyrimus, ragina mąstyti apie ateitį. Be to, sovietinė okupacija lėmė, kad tarp 1918–1940 m. Lietuvos ir šiandieninės Lietuvos egzistuoja gana didelis pertrūkis. Tuo tarpu išeivija ir jos paveldas yra tarsi tarpininkas tarp skirtingų Lietuvos istorijos laikotarpių, perduodantis priešakario Lietuvos paveldą. Pažymėtina ir tai, kad tas paveldas praturtintas gyvenimo laisvame ir demokratiškame pasaulyje patirties.

Nuorodos

1 Pavadinimo keitimas sutapo su daugelio teisininkų išvykimu į JAV, kuriose į draugijos veiklą įsitraukė ir Amerikoje gimę, ir čia teisininko profesiją praktikavę lietuviai.

2 Teisininkas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, So. Boston, 1964, p. 502.

3 Maksimaitis M., Miliauskaitė K., Šapoka G. *Valstybės ir teisės problemos Lietuvių*

išeivijos publikacijose (1944–1990), Vilnius: Mykolo Rōmerio universitetas, 2011, p. 19.

4 Kaip žinome, 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai paskelbus Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo aktą, tą pačią dieną buvo trumpai atkurtas ne 1922 m., o 1938 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos galiojimas.

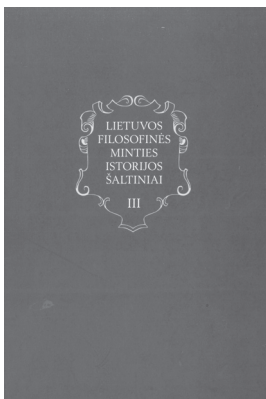

Ramūnas ČIČELIS

Lietuvos filosofinės minties renesanso panorama

Lietuvos kultūros tyrimų institutas šiais metais išleido unikalų trečią *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių* tomą – „Filosofija išeivijoje“. Pirmasis šio enciklopedinio leidinio tomas, pasirodęs dar sovietiniais laikais (1980 m.), buvo skirtas feodalizmo Lietuvos filosofijos istorijai, o valstybei atgavus Nepriklausomybę, 1991-aisiais, buvo publikuotas antrasis sąvado tomas „Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai XIX a. vidurys – 1940 m.“. Kaip trečio tomo įvade teigia redakcinės kolegijos narys dr. Dalius Viliūnas, *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių* rengimo peripetijos labai spalvingos – nuo beveik po grindinio darbo okupacijos metais iki ilgai laukto ir laisvo išeivijos filosofijos palikimo sugrįžimo į Lietuvą. Iki šiol pasirodžiusių leidinio tomų rengimo darbai sąlygiškai galėtų būti pavadinti mūsų šalies mokslo raidos metafora: iškilusios kliūtys ir istorijos diktuoti

uždaviniai rodo bendrąją mokslo situaciją ir raidą Lietuvoje per pastaruosius keturis dešimtmečius.

Tomo „Filosofija išeivijoje“ sudarymo tvarka beveik nesisiskiria nuo ankstesnių knygų rengimo principų: kruopščiai atrinktų filosofų biografijos ir darbų anotacijos išdėstytos abėcėlės tvarka. Į išeivijos filosofinės minties istorijos šaltinius pateko ir mažai Lietuvos mokslininkams pažįstamų autorių bei jų veikalų. Leidinio sudarytojai specialiai nediferencijavo autorių pagal svarbą – atvirkščiai, mažai žinomų autorių darbų anotacijoms

skirta daugiau vietos, nes jaustas ypatingas poreikis supažindinti su jų įnašu į Lietuvos filosofijos raidą.

Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių sudarytojams ir redakcinei kolegijai teko spręsti keblų klausimą: ar įtraukti į sąvadą ne lietuvių kalba rašytas filosofijos knygas ir

straipsnius? Kitaip sakant, problema susijusi su tapatybės apibrėžimu. Pasirinktas sprendimas įtraukti ir užsienio kalbomis rašytus veikalus yra modernus ir atspindintis Antrosios emigracijos bangos bei šiandienės emigracijos situaciją. Filosofinės minties istorijos šaltiniuose yra net ir tų autorių, kurie tėra lietuvių kilmės. Esminis lietuviškumo kriterijus – gyvi ir nuoseklūs ryšiai su Tėvyne. Toks atrankos principas universalus, nes atitinka pokario realijas (lietuviškumo rodiklis buvo dalyvavimas tautos gyvenime) ir šiandienos problemas (orientuojamasi į tuos autorius, kurie neišsižadėjo savo šaknų). Apibendrinant tokią poziciją galima apibūdinti teiginiu: kol bus gyva lietuvių mintis, tol tauta neišnyks.

Antrosios bangos emigrantų veikalai nuo pastarojo dešimtmečio knygų ir straipsnių skiriasi tuo, kad pirmieji iš pradžių dažniausiai pasirodydavo kultūrinėje lietuvių egzodo spaudoje, o šiandienos straipsniai bei knygos beveik visada iškart atsидuria Vakarų universitetų moksliniuose žurnaluose arba išleidžiami kaip atskiros knygos ar straipsnių rinkiniai.

Visų *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių* trečio tomo autorių veikalų anotacijos taiklios ir tikslios, atskleidžiančios filosofinės minties raidos tendencijas ir egzilio perspektyvas. Itin daug dėmesio leidinio sudarytojai skyrė tiems išeivijos filosofų tekstams, kurie pirmojo publikavimo laiku sukėlė gyviausią atsaką, įskėlė diskusiją ar polemiką. Vis dėlto, kaip pabrėžia leidinio redakcinė kolegija, *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniuose* vengiama vertinti mąstytojų teiginių ar koncepcijų moksliškumą – tai paliekama ateities tyrimams. Ši sąlyga bene geriausiai atskleidžia leidinio funkciją šiandienos Lietuvos ir išeivijos filosofijos moksle – tapti susistemintos informacijos šaltiniu, leidžiančiu toliau gilintis, detalizuoti ir aktualizuoti išeivijos filosofų palikimą.

Kaip teigia leidinio redakcinė kolegija, lietuvių išeivijos filosofijos renesanso fenomeno

nebūtų įvykę, jei ne dinamiška ir vakarietiška Lietuvos mokslo raida tarpukariu. Bet istorija susiklostė taip, kad tarp lietuvių išeivijos filosofų buvo nedaug šios srities profesionalų. Jų būta įvairiausių specialybių: rašytojų, gydytojų, politikų, istorikų ir kt. Lietuvių išeivijos filosofijos tekstus 1945–1990 m. rašė daugiausiai pokario DP kartos atstovai. Ryškiausi iš jų: Juozas Girnius, Antanas Maceina, Algirdas Julius Greimas, Vytautas Kavolis ir Algis Mickūnas. Jie – ir produktyviausi autoriai. J. Girniaus ir A. Maceinos filosofinis mąstymas buvo katalikiškos krypties, juos daugiausiai domino kultūros filosofijos problemos, gvildenamos egzistencializmo filosofijos kontekste. V. Kavolis ir A. Mickūnas – liberaliosios minties atstovai. V. Kavolio tyrimai ir dabar šiuolaikiškai tarpdalykiniai, dominuoja kultūros sociologijos ir istorijos problematikai. A. Mickūno indėlis ryškiausias į fenomenologinę filosofiją ir Europos filosofijos istorijos tyrimus. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių* trečias tomas atskleidžia savotišką lietuvių išeivijos kultūros žemėlapi su prieštaravimais ir sąsajomis tarp įvairių krypčių autorių. A. J. Greimas įsikūręs kiek atokiau nuo amerikietiškosios lietuvių filosofijos: jis – struktūralizmo teoretikas, nepametęs bendrojo lietuvių kultūros pulso emigracijoje, todėl parašęs šimtus kultūros kritikos, kultūrologijos straipsnių. Kaip pažymi *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių* trečio tomo redaktoriai, šių penkių lietuvių filosofų palikimo šaltinius būtų galima leisti kaip atskirus tomus, todėl aptariamame leidinyje pateikiamos tik reikšmingiausių darbų anotacijos.

Filosofinės minties lietuvių išeivijoje šaltiniai rodo bendrąją autorių tendenciją – siekti analizuoti sovietinę sistemą, ideologiją ir okupuotos Lietuvos situaciją, nelaisvo žmogaus mąstymą. Nepasiduota siauro nacionalizmo kraštutinumui. Pati pokario ir XX a. antrosios pusės istorinė situacija provokavo du prieštarigus, sudėtingus uždavinius –

vaduotis iš okupacijos ir išlikti globalizacijos akivaizdoje. Filosofinės minties šaltiniai byloja, kad lietuvių išeivių filosofija nebuvo anachronizmas Vakarų filosofijos kontekste, plėtėsi ir augo vakarietiška kryptimi. Mūsų mąstytojai sprendė tas pačias problemas, ieškojo atsakymų į tuos klausimus, kurie rūpėjo ir daugeliui jų kolegų, gimusių ir įgijusių išsilavinimą Vakaruose. Išeiviai, skirtingai nei dominuojančiai sovietinės Lietuvos filosofijos mokyklai priklausę filosofai, galėjo laisvai rašyti ir publikuoti tuos tekstus, kurie turėjo tiesioginių sąsajų su Tėvynės likimu filosofinės problematikos šviesoje.

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, filosofinė išeivijos mintis, kaip ir literatūra bei kiti menai, neišvengiamai turi rasti vietą mūsų dienų moksle ir kultūroje. Deja, daugelio egzodo filosofų veikalo tyrinėjimo būklė nedžiugina. Kaip rodo į „Filosofiją išeivijoje“ įtrauktų autorių biografijos ir darbų anota-

cijos, dabarties Lietuvos mokslas ir išeivija galėtų ir turėtų daug išmokti iš egzodo filosofijos, kultūros istorijos. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių* trečiame tome netiesiogiai iškeliama klausimai apie dabartinės migracijos išsisklaidymą, išvykstančio žmogaus pasimetimą ir laukiančių iššūkių nesuvokimą. Situacijos universalios ir jau buvusios praeityje – sprendimai „atradinėjami“ iš naujo.

Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių trečio tomo redaktoriai turėjo apsispręsti dėl esminio klausimo: kas yra ir kas nėra filosofija? Aišku viena – filosofijos sričiai redaktoriai priskyrė tuos tekstus, kuriuose conceptualiai aptariamos universalios ir dažnai skaudžios lietuvių išeiviams problemos. Lietuvių egzodo filosofijos autorių refleksyvumo būta maksimalaus ir maksimalistinio. Šaltiniai aiškiai byloja, kad minėtas laikotarpis – Lietuvos filosofijos renesansas.

Kronika

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentė ir lietuvių išeivija

2012 m. balandžio 19 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė pasirašė dekretus dėl dviejų naujų ambasadorių paskyrimo. Nepaprastą ir įgaliojimą ambasadore prie Šventojo Sosto paskirta Irena Vaišvilaitė. Nepaprastuoju ir įgaliojumu ambasadoriumi Saudo Arabijos Karalystei skiriamas Dainius Junevičius.

2012 m. birželio 12 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Lietuvos garbės konsulais ir aptarė Lietuvos politinę padėtį artėjant Seimo rinkimams, šalies ekonominę atsigavimą, išsipareigojimą laikytis finansinės drausmės, energetinius projektus, artėjantį pirmininkavimą ES ir NATO viršūnių susitikimo Čikagoje rezultatus. Šalies vadovė padėkojo garbės konsulams už Lietuvos vardo garsinimą ir pakvietė juos aktyviai remti artėjantį mūsų šalies pirmininkavimą Europos Sąjungai 2013 m. antroje pusėje. Garbės konsulai yra pareigūnai, atsakingi už Lietuvos ir valstybės, kurioje įsteigtas garbės konsulas, draugiškus santykius bei ekonominių, kultūrinių ir mokslinių ryšių plėtrą.

Dabar Lietuva turi 170 garbės konsulų 74 šalyse. Garbės konsulų suvažiavimai Lietuvoje rengiami nuo 2001 metų.

2012 m. liepos 13 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė Prienų harmonizavimo parke atidarė pirmąjį Pasaulio lietuvių jaunimo susitikimą. Šis susitikimas, į kurį susirinko daugiau nei tūkstantis jaunimo atstovų iš Lietuvos ir dar 30 pasaulio šalių, vyko pirmą kartą per Nepriklausomybės laikotarpį. LR Prezidentė buvo šio susitikimo globėja. „Mus visus jungia vienas bendras dalykas – mūsų tėvynė – Lietuva. Kad ir kur būtumėte, svarbu, kad turėtume bendrų minčių, bendrų jausmų, bendrą tikslą. Tikiuosi, kad čia sutiksite daug naujų draugų, o šis renginys atneš daug idėjų, žinių ir projektų, naujų galimybių palikti savo indėlį į Lietuvos ateitį“, – sakė šalies vadovė. Su jaunimo organizacijų atstovais šalies vadovė taip pat diskutavo apie Lietuvos ateitį, atsakė į klausimus, aplankė parke įrengtas kūrybines dirbtuves.

2012 m. rugpjūčio 13 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) pirmininku Kaziu Bobeliu ir aptarė kitąmet Lietuvoje vyksiančio 70 metų VLIK jubiliejaus

paminėjimo renginius. Susitikime taip pat dalyvavo K. Bobelio sūnus Jonas Bobelis.

Lietuvos Respublikos (LR) Seimo, Vyriausybės ir institucijų prie LRV santykiai su lietuvių išeivija

2012 m. balandžio 3 d. Lietuvos ambasadorius Švedijoje Eitvydas Bajarūnas Stokholme su Švedijos instituto generaline direktore Annika Rembre aptarė Lietuvos ir Švedijos bendradarbiavimą švietimo, kultūros ir informacijos sklaidos srityse. Susitikimo metu ambasadorius pristatė A. Rembre pagrindines Lietuvos 2012 metais koordinuojamo Šiaurės ir Baltijos šalių bendradarbiavimo (Nordic Baltic 8, NB8) iniciatyvas: Šiaurės ir Baltijos šalių informacinės erdvės steigimo ir bendros regiono valstybių verslo įmonių atstovavimo trečiojoje šalyje sistemos kūrimą. 2013-aisiais NB8 veiklą koordinuos Švedija. Susitikimo dalyviai pabrėžė abipusį poreikį plėtoti Lietuvos ir Švedijos bendradarbiavimą švietimo, kultūros, informacijos sklaidos, žmogiškųjų išteklių mainų srityse.

2012 m. balandžio 5 d. Lietuvos generalinis konsulas Kaliningrade Vaclavas Stankevičius tarpininkavo sudarant sutartį tarp Šilutės rajono Juknaičių pagrindinės ir Zelenogradsko (Kranto) rajono Pereslavscojės (Drugėnų) mokyklų dėl pagalbos Kaliningrade mokant vaikus lietuvių kalbos ir etnokultūros pagrindų. Pagal šį susitarimą rugsėjo 1 d. Pereslavscojės mokykloje pradės veikti lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvas, kurį lankyti planuoja apie 20 įvairaus amžiaus moksleivių. Rusų mokykla savo ruožtu teiks Juknaičių pagrindinei mokyklai naujausią medžiagą, skirtą rusų kalbos mokymui.

2012 m. balandžio 12–13 d. Lietuvos ambasadorius Latvijoje Ričardas Degutis ir Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių

departamento direktorius Arvydas Daunoravičius dalyvavo Rygoje vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Migracija ir identitetas: kaip paskatinti išeivijos vaidmenį“. A. Daunoravičius renginyje pristatė konkrečias Globalios Lietuvos idėją įprasminančias iniciatyvas: Pasaulio lietuvių ekonomikos forumą, kuriamą užsienio lietuvių verslo profesionalų tinklą, stažuotių ir mentorystės projektus. Dvi dienas vykusiame renginyje aptartas diasporos vaidmuo plečiant ekonominį bendradarbiavimą, skatinant inovacijas ir mokslinius tyrimus, švietimo institucijų ryšius. Atskira sesija buvo skirta imigracijos, identiteto ir integracijos klausimams.

2012 m. balandžio 13–15 d. Čikagoje vyko Šiaurės Amerikos žemyne dirbančių Lietuvos garbės konsulų suvažiavimas, kuriame tartasi, kaip geriausiai pristatyti Lietuvos kultūrą ir išsaugoti lietuvišką paveldą. Garbės konsulai buvo informuoti apie artėjantį Lietuvos pirmininkavimą Europos Sąjungos Tarybai ir su tuo susijusius Lietuvos planus Šiaurės Amerikos regione. Susitikime dalyvavo Lietuvos kultūros ministras Arūnas Gelūnas, užsienio reikalų viceministras Evaldas Ignatavičius, Lietuvos ambasadoriai JAV ir Kanadoje Žygimantas Pavilionis ir Gintė Damušytė, Lietuvos generalinių konsulatų Čikagoje ir Niujorke vadovai Skaistė Aniulienė ir Valdemaras Sarapinas bei 17 garbės konsulų iš JAV, Kanados ir Meksikos. Susitikimo dalyviai taip pat apsilankė Lietuvių fondo 50-mečio minėjime, susitiko su JAV ir Kanados lietuvių bendruomenių atstovais, lankėsi Pasaulio lietuvių centre Lemonte, dalyvavo šv. Mišiose Palaimintojo Jurgio Matulaičio misijos koplyčioje. Bendras Šiaurės Amerikoje dirbančių Lietuvos garbės konsulų susitikimas buvo surengtas pirmą kartą.

2012 m. balandžio 14 d. Užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis pasveikino 50-metį minintį Lietuvių fondą ir padėkojo už pasišventimą lietuvybei, savišalpos tradicijų puoselėjimą ir filantropijos pamokas, pabrėžė

fondo vaidmenį stiprinant lietuvių šeimą pasaulyje ir ryžtą saugoti tautos savastį. Lietuvių fondas įregistruotas Iliojaus valstijoje kaip pelno nesiekianti organizacija, kurios pagrindinis tikslas yra išlaikyti ir remti lietuvišką kultūrą, švietimą, lietuviškos veiklos centrus JAV, Lietuvoje ir visame pasaulyje.

2012 m. balandžio 19 d. Užsienio reikalų ministerijoje vyko tyrimo „Lietuvos diasporos potencialo panaudojimas valstybės gerovei kurti: Europos Sąjungos šalių narių geroji praktika“ rezultatų pristatymas. Tyrimą atliko Mykolo Römerio universiteto Viešojo administravimo katedros docentas Dangis Gudelis, to paties universiteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedros profesorė, Jungtinių Tautų vystymo programos Lietuvoje vadovė Lyra Jakulevičienė ir Socialinių inovacijų instituto direktorė Ingrida Gečienė. Diskusijoje taip pat dalyvavo Vytauto Didžiojo universiteto Sociologijos katedros docentė Jolanta Kuznecovienė, VŠĮ „Geros valios projektai“ valdybos pirmininkas ir „Global Lithuanian Leaders“, „Mes darom“, „Gelbėkit vaikus“ ir kitų nevyriausybinių organizacijų valdybų narys Tadas Langaitis. Renginio dalyvius sveikino Lietuvos užsienio reikalų viceministrė Asta Skaisgirytė-Liauškienė, diskusiją vedė istorikas ambasadorius Alfonsas Eidintas.

Pasak Lietuvos užsienio reikalų viceministrės A. Skaisgirytės-Liauškienės, vienas pagrindinių šio tyrimo siekių buvo išanalizuoti užsienio valstybių patirtį ir pasiūlyti galimus mechanizmus bei priemones efektyvesniam diasporos potencialo pasitelkimui valstybės gerovei kurti. Vykdam tyrimą buvo atlikta Airijos, Škotijos, Graikijos, Portugalijos, Lenkijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos diasporos politikos lyginamoji analizė. Taip pat imti interviu iš skirtingų Lietuvos diasporos grupių atstovų siekiant nustatyti šių grupių galimybes dalyvauti Lietuvos gyvenime ir kuriant šalies gerovę. Tyrime buvo siekiama identifikuoti veiksnus, trukdan-

čius diasporai įsitraukti į Lietuvos gyvenimą. Anot mokslininkų, galima daryti išvadą, kad viena iš pagrindinių diasporos įtraukimo į valstybės gyvenimą politikos krypčių turėtų būti profesionalų tinklų telkimas. Tai patvirtino ir Europos Sąjungos šalių narių gerosios praktikos ir diasporos ekspertų interviu analizė. Lietuva galėtų pasinaudoti Airijos ir Škotijos, kurios politiką diasporos atžvilgiu formuoja pasitelkdamos profesionalų ir kitus diasporos tinklus, patirtimi. Tyrimas finansuotas iš Europos socialinio fondo lėšų.

2012 m. balandžio 24 d. Lietuvos ambasada Vokietijoje Baltijos dienų metu Berlyne surengė Lietuvos pristatymą. Vokietijos užsienio reikalų ministerijoje vykusioje šventėje veikė Lietuvos stendas, kuriame renginio svečiai galėjo gauti aktualią informaciją, susijusią su ekonomika, politika, kultūra ir turizmu Lietuvoje, ragavo Lietuvos kulinarinio paveldo patiekalų. Šventėje dalyvavo ir kalbą sakė prieš mėnesį išrinktas Vokietijos Federalinis Prezidentas Joachimas Gauckas. Baltijos jūros dienos Vokietijoje rengiamos pirmininkavimo Baltijos jūros valstybių tarybai (BJVT) ir šios organizacijos dvidešimtmečio proga.

2012 m. gegužės 5 d. Lietuvos ambasadoje Londone surengtame Lietuvos garbės konsulų Jungtinėje Karalystėje (JK) metiniame susitikime aptartos Lietuvos ir JK dvišalių santykių aktualijos, ambasados ir garbės konsulų veiklos prioritetai, galimybės bendradarbiauti teikiant konsulinę pagalbą Lietuvos piliečiams, įgyvendinant verslo, kultūros ir lietuvių bendruomenės organizacijų projektus. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje Oskaras Jusys pabrėžė, kad šiame susitikime ypač daug dėmesio skiriama ambasados ir garbės konsulų veiklos planavimui ir koordinavimui stiprinti. Lietuvos garbės konsulų Jungtinėje Karalystėje susitikimai rengiami kasmet. Jungtinėje Karalystėje dirba penki Lietuvos garbės konsulai Škotijoje, Šiaurės Rytų Anglijoje, Šiaurės Airijoje, Vidurio Vakarų Anglijoje ir Velse.

2012 m. gegužės 7 d. Lietuvos nuolatinis atstovas prie Jungtinių Tautų biuro ir kitų tarptautinių organizacijų Ženevoje ambasadorius Rytis Paulauskas susitikime su Tarp-tautinės migracijos organizacijos (TMO) generaliniu direktoriumi Williamu Lacy'u Swingu aptarė Lietuvos ir TMO bendradarbiavimo galimybes rengiantis pirmininkauti ir pirmininkavimo ES Tarybai metu. R. Paulauskas pabrėžė TMO Vilniaus biuro aktyvią veiklą migracijos srityje, pabrėžė jo ir Lietuvos institucijų glaudų bendradarbiavimą savanoriško grįžimo pagalbos, prekybos žmonėmis prevencijos, darbo migracijos ir techninio bendradarbiavimo srityse. W. L. Swingas pritarė Lietuvos institucijų veiklai migracijos srityje ir pažadėjo paremti pasirengimo pirmininkauti ES Tarybai laikotarpiu. TMO generalinis direktorius taip pat pranešė apie ketinimus atvykti į Lietuvą 2013 m. pradžioje, dar iki Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai pradžios. Susitikimo metu aptartos ir Lietuvos ekspertų įdarbinimo TMO galimybės. Šiuo metu 146 šalys yra TMO narės, organizacijoje dirba daugiau kaip 7800 darbuotojų, įgyvendinančių daugiau kaip 2700 projektų, veikia daugiau kaip 440 vietos misijų. Lietuva TMO narė yra nuo 1998-ųjų.

2012 m. gegužės 8 d. Lietuvos ambasados Otavoje iniciatyva Kanados parlamente iškilmingai įsteigta parlamentinės draugystės su Baltijos ir Šiaurės šalimis grupė, kuri plėtos artimesnius ryšius su šių valstybių parlamentais. Lietuva 2012 m. koordinuoja Šiaurės ir Baltijos šalių bendradarbiavimą (Nordic Baltic Eight, NB8). Grupės steigimą parėmė ir kitos NB8 valstybių atstovybės. Lietuvos ambasadorės Otavoje Gintės Damušytės teigimu, Kanados parlamento dėmesys Baltijos ir Šiaurės šalių regionui pranoko lūkesčius. Kanados, Šiaurės ir Baltijos šalių parlamentinės draugystės grupės pirmininku išrinktas Toronto apygardos parlamentaras Bernardas Trottier. Jis pažadėjo skatinti Kanados parlamentinius ryšius su Šiaurės Europos regionu, pasižymin-

čiu dinamizmu, atvirumu užsienio verslui ir turizmui, mokslo ir kultūros mainams.

2012 m. gegužės 9 d. Lietuvos generalinis konsulas Niujorke Valdemaras Sarapinas dalyvavo Kosciuškos fondo Niujorke surengtame Europos humanitarinio universiteto (EHU) 20-mečio minėjimo renginyje. Sveikindamas susirinkusiuosius V. Sarapinas linkėjo, kad šis universitetas toliau išliktų mokslo centru, traukiančiu studentus, dėstytojus, intelektualus, puoselėjančiu ir skleidžiančiu demokratines vertybes. Renginio dalyvius taip pat sveikino EHU rektorius Anatolijus Michailovas, vicerektorius Darius Udrys, universiteto valdybos vicepirmininkas Danas Davidsonas. Minėjime dalyvavę EHU studentai Karyna Bobryk, Katsiaryna Maksimava, Marija Stsiažko ir Iharis Kyrienka dalijosi išpūdžiais apie akademinę laisvę, studijas EHU, apie tai, kaip ši švietimo institucija pakeitė jų mąstymą ir padarėsiną būti iniciatyviais piliečiais. Šie studentai – aktyvūs rinkimų stebėtojai, žiniasklaidos atstovai, filmų kūrėjai. EHU buvo įkurtas Baltarusijoje 1992 m., tačiau 2005 m. dėl šalies vadovybės spaudimo buvo perkeltas į Vilnių. Šiuo metu universitete mokosi 1800 studentų, kurių dauguma yra Baltarusijos piliečiai.

2012 m. gegužės 10 d. Jungtinių Amerikos Valstijų Kolorado valstijos Aspeno mieste įsteigtas naujas Lietuvos konsulas siekiant plėsti Lietuvos garbės konsulų JAV tinklą, kuris užtikrintų deramą Lietuvos ekonominių, kultūrinių ir konsulinių interesų gynimą JAV. Apenas – dažnai su Šveicarijos Davosu gretinamas JAV miestas, jame reguliariai rengiami įtakingų JAV ekonomistų, politikų ir kultūros atstovų susitikimai. Konsulatui vadovauti paskirtas garbės konsulas Jonas Vytautas Prunkis, žymus medikas, intervencinio skausmo gydymo specialistas, aktyvus JAV lietuvių bendruomenės ir JAV verslo asociacijų narys. Jis tapo 18 Lietuvos garbės konsulu JAV.

2012 m. gegužės 12 d. Lietuvos ambasada Vašingtone dalyvavo tradicinėje Europos

Sąjungos valstybių ambasadų atvirų durų dienoje „EU Open House“ ir svečiams pristatė liepos 1 d. Bostone vyksiančią Šiaurės Amerikos lietuvių tautinių šokių šventę. Pasak Lietuvos ambasadorius JAV Žygimanto Pavilionio, ši šventė dar kartą parodo, kad lietuviams, kad ir kur jie gyventų, kad ir kuriai kartai priklausytų, lietuviškas šokis ir ryšys su Tėvyne, tėvų ar senelių žeme, yra labai svarbus.

2012 m. gegužės 15–16 d. Lietuvos užsienio reikalų viceministrai Asta Skaisgirytė-Liauškienė ir Evaldas Ignatavičius dalyvavo Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos posėdžiuose. A. Skaisgirytė-Liauškienė pristatė konkrečias Užsienio reikalų ministerijos įgyvendinamas ir remiamas veiklas santykių su užsienio lietuviais srityje: Pasaulio lietuvių jaunimo susitikimą, Pasaulio lietuvių ekonomikos forumą, Lietuvos diasporos mentorystės ir užsienio lietuvių stažuočių projektus, paramą užsienio lietuvių švietimui, bendruomeniškumo ir tautinio tapatumo stiprinimui. Viceministrė teigė, kad atsižvelgdami į laiko diktuojamas aplinkybes, turime ne tik išsaugoti, bet ir kurti tautinį identitetą, ieškoti naujų saviraiškos ir bendradarbiavimo formų. Evaldas Ignatavičius komisijos nariams pristatė ministerijos veiklą siekiant išsaugoti užsienyje esantį Lietuvai reikšmingą kultūros ir istorijos paveldą.

2012 m. liepą už tarptautinio lygio mokslo pasiekimus ir bendradarbiavimą su Lietuva Švietimo ir mokslo ministerija šiemet nutarė apdovanoti tris užsienio lietuvius. Mokslo premijas gaus Vokietijoje gyvenantis chemikas Vilius Lėnertas, biochemikas Skirmantas Kriaučionis iš Jungtinės Karalystės ir psichologas Romualdas Kriaučiūnas iš JAV. Premijomis siekiama paskatinti užsienyje dirbančius lietuvių mokslininkus būti Lietuvos mokslo ambasadoriais ir supažindinti Lietuvos visuomenę su iškiliais lietuvių kilmės mokslininkais. Iš viso mokslo premijoms šiemet užsienio lietuviai pateikė 14 kandida-

tūrų. 4 kandidatų paraiškų sulaukta iš JAV, po dvi – iš Jungtinės Karalystės ir Vokietijos, po vieną – iš Italijos, Šveicarijos, Australijos, Rusijos, Ispanijos ir Taivano. Kandidatų paraiškas vertino Lietuvos mokslų akademijos ekspertai, laimėtojus atrinko komisija, sudaryta iš Švietimo ir mokslo ministerijos, Pasaulio lietuvių bendruomenės, JAV lietuvių bendruomenės, Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvos mokslo tarybos, Prezidentūros ir Užsienio reikalų ministerijos atstovų.

Švietimo ir mokslo ministerija iškiliausiems užsienyje gyvenantiems lietuviams mokslo premijas skiria jau šeštus metus. Iki šiol premijas gavo aštuoniolika mokslininkų. Premijų tikslas – skatinti išeivijos mokslininkus puoselėti lietuviybę ir siekti, kad jie garsintų Lietuvą, palaikytų glaudžius ryšius su Lietuvos mokslo bendruomene, aktyviai dalyvautų užsienio lietuvių bendruomenių veikloje. Mokslo premijos dydis – 13 tūkst. litų.

2012 m. liepos 4 d. Užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis ir viešosios įstaigos „Global Lithuanian Leaders“ (GLL) direktorė Dalia Venslovaitė Vilniuje pasirašė bendradarbiavimo memorandumą, kuris taps instrumentu, padedančiu į bendrą lietuvišką veiklą telkti save su Lietuva siejančius asmenis ir globalią patirtį sukaupusius, tarptautinį pripažinimą pasiekusius profesionalus. „Globali Lietuva“ yra užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą programa, parengta bendradarbiaujant užsienio lietuviams, Pasaulio lietuvių bendruomenei, valstybės institucijoms ir įstaigoms, nevyriausybiniams organizacijoms ir konsultuojantis su Lietuvos visuomene. Programoje numatyta siekti, kad lietuvis, nesvarbu, kur jis gyventų, jaustųsi „Globalios Lietuvos“ dalimi ir dalyvautų Lietuvos valstybės gyvenime. Užsienio reikalų ministerija ir „Global Lithuanian Leaders“ taip pat ketina bendradarbiauti skatinant Lietuvos diasporą prisidėti prie eksporto rinkų paieškos, investicijų pritraukimo, inovacijų skatinimo ir atvykstamojo

turizmo į Lietuvą populiarinimo. „Global Lithuanian Leaders“ – pasaulinis tinklas, vienijantis profesionalus, siejančius save su Lietuva. Šiuo metu jam priklauso apie 500 narių iš 90 pasaulio miestų. Tokia iniciatyva siekiama sutelkti globaliai veikiančius ir su Lietuva save siejančius verslo, mokslo ir kitų sričių atstovus, tapti įrankiu visame pasaulyje dirbantiems grupės nariams įsitraukti į Lietuvos gyvenimą, plėtoti atvirą, konkurencingą ir inovatyvią Lietuvos ekonomiką, prisidėti prie Lietuvos vardo žinomumo didinimo pasaulyje.

2012 m. liepos 6 d. minint Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dieną Kroatijos Starigrado-Paklenicos mieste atidarytas antrasis Lietuvos garbės konsulatų Kroatijoje. Konsulatui vadovaus Garbės konsulė Rima Koić – lietuvių ir kroatų kalbų vertėja, daugelio Lietuvos turizmo agentūrų atstovė Kroatijoje, čia gyvenanti nuo 1989 metų. Ji vykdys konsulinės funkcijas ir teiks būtinąją pagalbą Lietuvos piliečiams, gausiai lankantiems Starigradą-Paklenicą.

2012 m. liepos 13 d. Vazgaikiemyje, Prienų rajone, Užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) pirmininkas Kęstas Pikūnas pasirašė memorandumą dėl Užsienio reikalų ministerijos ir sąjungos bendradarbiavimo stiprinant užsienyje gyvenančio Lietuvos jaunimo tautinį tapatumą, pilietiškumą ir bendrą veiklą. Memorandume pabrėžiama „Globalios Lietuvos“ programos kūrimo ir ją įgyvendinančio tarpinstitucinio veiklos plano tikslų svarba, susitarta skatinti bendrų projektų su Lietuvos diplomatinėmis atstovybėmis ir konsulinėmis įstaigomis, skirtų tautiniam tapatumui išsaugoti, lietuvių kalbos, papročių ir tradicijų puoselėjimui ir ryšių su Lietuva stiprinimui įgyvendinti. URM ir PLJS taip pat bendradarbiaus organizuojant XIV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą, vyksiantį 2013 m. rugpjūtį Jungtinėje Karalystėje, ir kitus Lietuvos diasporos jaunimą vienijančius ir bendrą

lietuvišką veiklą skatinančius projektus, skatins užsienio aukštosiose mokytojų įstaigose studijuojančius lietuvius atlikti profesinę praktiką ir stažuotis Lietuvoje.

2012 m. liepos 14 d. Užsienio reikalų ministerijos (URM) Užsienio lietuvių departamentą direktorius Arvydas Daunoravičius dalyvavo Latvijos užsienio reikalų ministerijoje surengtoje konferencijoje Latvijos diasporos klausimais. A. Daunoravičius pristatė 2011 m. Vyriausybės patvirtintą „Globalios Lietuvos“ – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 m. programą, kuria siekiama neatsilikti nuo XXI a. aktualijų ir kurti Lietuvą kartu su viso pasaulio lietuviais. Programą pagal tarpinstitucinę veiklos planą įgyvendina 13 valstybės institucijų, kurių veiksmus koordinuoja Užsienio reikalų ministerija. Įsitraukti į šią veiklą taip pat kviečiamos Lietuvoje veikiančios nevyriausybinės ir užsienio lietuvių organizacijos.

2012 m. liepos 19 d. Užsienio reikalų viceministrė Asta Skaisgirytė-Liauškienė dalyvavo Lietuvos diplomatinėjų atstovybių vadovų suvažiavimo sesijoje, skirtoje diasporos ryšių su Lietuva stiprinimui aptarti. Diskusijoje aptarti liepos 12–15 d. Lietuvoje vykusio pirmojo Pasaulio lietuvių jaunimo susitikimo rezultatai, pasirengimas 2013 m. liepos 1–14 d. Jungtinėje Karalystėje organizuojamam XIV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresui, bendrų Lietuvos diplomatinėjų atstovybių ir kraštų jaunimo sąjungų projektų įgyvendinimas.

2012 m. liepos 27 d. Lietuvos ambasada Stokholme Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai perdavė vertingą Švedijos lietuvių bendruomenės nario Povilo Čalnario dovanotą asmeninę knygų kolekciją, kurioje gausu lietuvių emigrantų išleistų leidinių. Vienas vertingiausių ambasados Nacionalinei bibliotekai perduotų leidinių – 1953–1966 m. Bostone išleistų iš Lietuvos leista Lietuvių enciklopedija (dar vadinama Bostono enciklopedija). Tai 1931–1944 m. Kaune

spausdinto leidinio „Lietuviškoji enciklopedija“ tęsinys, dienos šviesą išvydęs „Lietuvių enciklopedijos leidyklos“ savininko Juozo Kapočiaus pastangomis. Jis subūrė apie 80 įvairių sričių redaktorių ir bendradarbių, kurie dirbo be atlygio, suformavo redakciją ir redakcinę komisiją. Enciklopedija leista vien už jau parduotą tiražą gautomis lėšomis. Informacija, iliustracijomis ir kita medžiaga prie leidimo prisidėjo daugelis lietuvių išeivijos inteligentų.

2012 m. rugpjūčio 2 d. Lietuvos ambasadorė Ispanijoje Audra Plepytė Madride įteikė skiriamuosius raštus Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacijos (PTO) generaliniam sekretoriui Talebui Rifai ir aptarė tolesnio Lietuvos ir PTO bendradarbiavimo perspektyvas. A. Plepytė yra pirmoji Lietuvos diplomatinė atstovė, akredituota šioje 155 valstybės vienišančioje Ispanijos sostinėje įsikūrusioje tarptautinėje organizacijoje. Lietuva PTO nare tapo 2003 m., šią organizaciją reorganizavus į specializuotą Jungtinių Tautų agentūrą. Susitikime aptartos Lietuvos ir PTO bendradarbiavimo plėtros galimybės, ieškota būdų, kaip populiarinti turizmą Lietuvoje.

2012 m. rugpjūčio 7–10 d. Užsienio reikalų viceministrė Asta Skaisgirytė-Liauškienė ir URM Užsienio lietuvių departamento direktorius Arvydas Daunoravičius dalyvavo Vilniuje surengtame 14-ame Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) Seime. 150 delegatų iš daugiau kaip 40 valstybių veikiančių lietuvių bendruomenių aptarė lituanistinio švietimo, pilietybės, sielovados, lietuviškos žiniasklaidos klausimus, rinko naują PLB vadovybę. Viceministrė pristatė Lietuvos politikos diasporos prioritetus, Užsienio reikalų ministerijos (URM) bendradarbiavimą su užsienio lietuvių organizacijomis, diskutavo apie užsienio lietuvių įsitraukimą į valstybės gyvenimą. A. Daunoravičius PLB Seimo dalyviams pristatė užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą skatinimo programą „Globali Lietuva“ ir jos įgyvendinimą.

2012 m. rugpjūčio 16 d. Užsienio reikalų viceministrė Asta Skaisgirytė-Liauškienė susitiko su Lietuvių išeivijos studentų stažuotių (LISS) programos dalyviais. Pasak A. Skaisgirytės-Liauškienės, LISS programa svariai prisideda prie „Globalios Lietuvos“ idėjos įgyvendinimo, nes „kurti, stiprinti ir puoselėti pasaulio lietuvių tarpusavio ryšius ir jų ryšius su Lietuva – vieni pagrindinių „Globalios Lietuvos“ programos uždavinių“. Viceministrė palinkėjo, kad vis daugiau stažuotojų pasektų ankstesnių metų LISS dalyvių pavyzdžiu – grįžtų į Lietuvą ir su ja susietų savo profesinę karjerą. Nuo 2009 m. vasaros vykdomos programos metu JAV ir Kanados lietuvių jaunimas atlieka 6 savaitių trukmės profesinę praktiką Lietuvos valstybės institucijose, viešosiose įstaigose ir privataus sektoriaus įmonėse, tobulina lietuvių kalbos žinias Vytauto Didžiojo universiteto organizuojamuose kursuose. Per ketverius metus LISS dalyvavo ir stažuotes Lietuvoje atliko daugiau kaip 150 užsienio lietuvių studentų. Kasmet vasarą Užsienio reikalų ministerijoje (URM) stažuojasi po vieną LISS programos dalyvį. LISS finansiškai remia URM, Lietuvių fondas, Vytauto Didžiojo universitetas, Kanados lietuvių bendruomenė, programos globėja yra JAV lietuvių bendruomenė.

2012 m. rugpjūčio 22 d. Užsienio reikalų viceministrė Asta Skaisgirytė-Liauškienė Vilniuje susitiko su naująja Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) valdybos pirmininke Danguole Navickiene ir bendruomenės atstove Lietuvoje Vida Bandis. Naujoji PLB valdyba išrinkta rugpjūtį Vilniuje vykusiaame XIV Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimo posėdyje. D. Navickienė pakeitė šešerius metus prie bendruomenės valdybos vairo stovėjusią Reginą Narušienę. Kalifornijos valstijoje gyvenanti informacinių technologijų specialistė D. Navickienė vadovauja „Lietuvos vaikų vilties“ Los Andželo skyriui, kuris Vilniaus universiteto vaikų ligoninei per 20 metų suteikė didesnę nei 1,5 mln. JAV dolerių

paramą. Susitikime sutarta toliau stiprinti Užsienio reikalų ministerijos ir PLB bendradarbiavimą, stengtis praktiškai įprasminti „Globalios Lietuvos“ idėją, taip pat aptartos galimybės plėtoti PLB atstovybės Lietuvoje veiklą, įgyvendinti edukacinius ir kultūrinius projektus, telkti diasporos paramą Lietuvai strateginiais klausimais.

2012 m. rugpjūčio 23–25 d. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos remiamoje konferencijoje „Demokratija ir diaspora“ Vokietijoje pristatytas istorinis ir dabartinis Lietuvos bendradarbiavimas su diaspora. Europos lietuvių kultūros centro Lampertheime ir Hiutenfelde kartu su Vytauto Didžiojo universitetu antrus metus iš eilės surengta konferencija, kurioje dalyvavo lietuvių, vokiečių, baltarusių, azerbaidžaniečių, ukrainiečių ir moldavų bendruomenių atstovai. URM Užsienio lietuvių departamento ambasadorė ypatingiems pavedimams Gintė Damušytė konferencijos dalyvius supažindino su dabartine pasaulio lietuvių veikla atstovaujant Lietuvos interesams užsienyje ir pristatė istorinį diasporos vaidmenį nuolat keliant Lietuvos valstybingumo klausimą tarptautinėje darbotvarkėje iki pat nepriklausomybės atkūrimo.

Ypatingas dėmesys konferencijoje buvo skiriamas didelį susirūpinimą dėl savo politinės ir žmogaus teisių situacijos keliančiai „paskutinei Europos diktatūrai“ – Baltarusijai. Baltarusijos politikas, autoritarinio vadovo A. Lukašenkos opozicionierius, 2010 m. kandidatas į prezidentus Alesis Michalevičius pristatė Baltarusijos politinę situaciją ir jos diasporos vaidmenį šalies kelyje į demokratiją. Tarp konkrečių užsienio baltarusių projektų A. Michalevičius paminėjo Europos humanitarinį universitetą Vilniuje, dvi baltarusiškas radijo stotis ir televizijos kanalą „BelSat“ Lenkijoje, taip pat kitų nepriklausomų žinių portalų kūrimą ir leidybą. A. Michalevičius su užsienio ekspertais rugsėjo pabaigoje ketina išleisti žurnalą „Brainstorm“, kuris bus platinamas ir Baltarusijoje. Temą apie užsie-

nyje gyvenančius baltarusius ir jų įtaką šaliai tęsė Europos humanitarinio universiteto (EHU) Vilniuje prorektorius, politologas dr. Darius Udrys. EHU, įkurtas 1992 m. Minske, 2004 m. Baltarusijos valdžios buvo priverttas nutraukti savo veiklą, Lietuvos iniciatyva perkeltas į Vilnių, kur nuo 2005 m. studentai iš Baltarusijos gali studijuoti bakalauro bei magistro pakopų programas. Ukrainos situaciją sunkiame kelyje į demokratiją pristatė Didžiojoje Britanijoje gimęs, Ženevoje gyvenantis ukrainiečių kilmės akademikas, žurnalistas, buvusios Sovietų Sąjungos ir Rytų Europos šalių ekspertas Bohdanas Nahajla.

Konferencijoje pranešimą skaitė ir Vytauto Didžiojo universiteto Pasaulio lietuvių akademijos koordinatorė, buvusi Tautinių mažumų ir išeivijos departamento (TMID) direktoriaus pavaduotoja Vida Bagdonavičienė. Savo pranešime V. Bagdonavičienė pristatė Lietuvos valdžios diasporos politikos studiją ir apžvelgė pagrindines bendradarbiavimo su užsienio lietuviais sritis bei modelius. Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Gintautas Mažeikis aptarė diasporų mąstyseną ir procesus iš filosofinės politinės perspektyvos. Analizuodamas diasporų fenomeną socialinių grupių dinamikos teorijų kontekste, filosofas tarp įvairių pastabų kritiškai išryškino, kodėl organizuota diaspora natūraliai linksta monolitiškumo ir biurokratizmo link. Faktas, kad jų pagrindinė užduotis yra išlaikyti tapatybę svetimomis sąlygomis, nulemia, jog puoselėjamas naratyvas supaprastinamas ir savotiškai „užšaldomas“. Būtent šie procesai užkerta kelią kūrybingai mąstantiems individams visavertiškai įsitraukti į diasporų gyvenimą.

Visuomenėje

2012 m. balandžio 13 d. Lietuvos ambasadoje Suomijoje surengtas susitikimas su išeivijos poetu, publicistu, vertėju, literatū-

ros tyrinėtoju profesoriumi Tomu Venclova. Renginį ambasada organizavo kartu su Helsinkio universiteto Šiuolaikinių kalbų katedros Baltistikos skyriumi. T.Venclova susitikime pasidalijo prisiminimais apie Helsinkio grupės veiklą Lietuvoje, savo emigraciją į JAV, papasakojo apie dėstytojavimą Berklio, Ohajo ir Jeilio universitetuose. Svečias taip pat skaitė savo poeziją, dalijosi kūrybiniais išpūdžiais. Vizito Suomijoje metu profesorius taip pat skaitė viešas paskaitas Helsinkio universitete ir pasidalijo išvalgomis apie paraleles tarp Vilniaus ir Talino, Helsinkio universiteto slavistams pristatė rusų poeto Josifo Brodskio kūrybą.

2012 m. balandžio 19 d. Lietuvos ambasada Italijoje kartu su garbės konsulatu Genujoje ir Lietuvos nacionaline UNESCO komisija atidarė žinomo Lietuvos menininko Sauliaus Valiaus kryždirbystės parodą „Gyvybės medis: lietuvių kryždirbystė ir kryžių simbolika“. Dėl savo meninės vertės ir ypatingos reikšmės žmogaus ir bendruomenės gyvenime 2001 m. Lietuvos kryždirbystė ir kryžių simbolika buvo pripažinta Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevru, o 2008 m. įtraukta į Reprezentatyvųjų žmonių nematerialaus kultūros paveldo sąrašą. 2008 m. S. Valiaus parengta paroda jau buvo pristatyta UNESCO būstinėje Paryžiuje, vėliau ir Jungtinių Tautų būstinėje Niujorke. Praėjusiais metais ji buvo eksponuojama Romoje Popolo šventos Marijos bažnyčios galerijoje „Agostiniana“. Parodą surengti padėjo Vilniaus dailės akademija, Lietuvos nacionalinis muziejus ir Lietuvių liaudies kultūros centras.

2012 m. balandžio 17 d. Lietuvos ambasados Lenkijoje atstovai dalyvavo Pasaulio kultūros dienos ir Atvelykio proga Lietuvos kultūros centre Varšuvoje surengtame lietuvių tautodailininkų darbų parodos atidaryme. Tradicinė Atvelykio paroda Varšuvoje vyko jau šeštąjį kartą. Didelio susidomėjimo sulaukė kalvio Juozo Stankevičiaus metalinės

kryžių viršūnės (saulutės), Laimos Kantakevičienės karpiniai ir margučiai. Susirinkusieji taip pat grožėjosi Astos Adomaitytės ir Irenos Felomenos Juškienės riešinėmis, kitų tautodailininkų lovatiesėmis, juostomis bei karpiniais. Parodos dalyviai gausiai susirinkusiems lietuvių bendruomenės nariams, lenkų etnografams, tautodailininkams ir žurnalistams pasakojo apie Lietuvos liaudies meną, tradicinius amatus, velykinius papročius, senovės lietuvių tikėjimą ir žaidimus. Renginį organizavo Lietuvos tautodailininkų sąjungos Vilniaus bendrijos ir Vilniaus krašto tautodailininkų-meno kūrėjų bendrijos pirmininkė Ramutė Kraujalienė ir Lietuvos kultūros centras Varšuvoje.

2012 m. balandžio 17 d. Lietuvos generalinis konsulatats Sankt Peterburge kartu su vietos lietuvių visuomeninių organizacijų jaunimu surengė valstybinėje Nikolajaus Rimskio-Korsakovo konservatorijoje studijuojančių lietuvių klasikinės muzikos koncertą. Atlikėjai Nadežda Okruško, Simona Zajančauskaitė, Jurgis Aleknavičius, Dmitrius Berezinas grojo Roberto Šumano, Liudviko van Bethoven, Sergejaus Rachmaninovo, kitų populiarių kompozitorių kūrinius. Jiems pritarė lietuvių kilmės Sankt Peterburgo mažojo operos ir baleto teatro vokalistė Julija Simonova. Renginį generaliniam konsulatui organizuoti padėjo Sankt Peterburgo lietuvių visuomeninės organizacijos Sankt Peterburgo lietuvių nacionalinė-kultūros autonomija ir šio miesto Lietuvių kultūros draugija.

2012 m. balandžio 19 d. Lietuvos ambasadoje Berlyne atidaryta įžymios lietuvių menininkės Jūratės Stauskaitės personalinė darbų paroda „Grafika. Piešiniai“. Į parodą susipažinti su menininke ir jos darbais susirinko Lietuvių bendruomenės Vokietijoje nariai, kiti autorės kūrybos gerbėjai. Autorė pristatė keletą savo pagrindinių grafikos ciklų, piešinius jai būdinga moters ir paukščio tema. Paroda prieš keletą metų eksponuota Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke

ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio jaunimo centre.

2012 m. balandžio 21–22 d. Lietuvos generalinis konsulas Niujorke Valdemaras Saprapinas dalyvavo JAV Rytų pakrantės lituanistinių mokyklų ir lietuvių katalikų šalpos organizacijos renginiuose. Mokytojų konferencijoje Džeksono mieste Naujojo Džersio valstijoje aptarti lituanistinių mokyklų mokytojų kvalifikacijos kėlimo, tinkamo mokyklų aprūpinimo mokymo priemonėmis ir kiti su Amerikos lietuvių švietimu susiję klausimai. Niujorke vykusiame Lietuvių katalikų religinės šalpos organizacijos 50 metų veiklos jubiliejaus minėjime gausiai susirinkusius svečius taip pat pasveikino Lietuvos vyskupų konferencijos delegatas užsienio lietuviams katalikams prelatas Edmundas Putrimas, JAV Lietuvių bendruomenės Niujorko apygardos pirmininkė Ramutė Žukaitė, Monika Paulavičiūtė-Kungienė pristatė knygą „Lietuvos katalikų religinės šalpos veiklos fragmentai 1961–2011 m.“.

2012 m. balandžio 24 d. Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke atidaryta Urugvajuje gimusios ir lietuviškų šaknų turinčios menininkės Adrianos Rostovsky darbų iš antrinių žaliavų paroda. Parodos atidarymo metu generalinis konsulas įteikė menininkei jos pirmąjį lietuvišką pasą. A. Rostovsky seneliai kilę iš Lietuvos.

2012 m. balandžio 30–gegužės 4 d. Lietuvos generalinio konsulato Kaliningrade kvietimu Karaliaučiuje viešėjęs išeivijos poetas, publicistas, vertėjas, literatūros tyrinėtojas profesorius Tomas Venclova susitiko su srities rašytojais, kultūros darbuotojais, studentais ir lietuvių bendruomene. Susitikimuose su Kaliningrado Baltijos federalinio Imanuelio Kanto universiteto dėstytojais ir lietuvių kalbą studijuojančiais filologijos fakulteto studentais T. Venclova skaitė paskaitą „Kaliningradas ir Lietuva“, pristatė savo kūrybą ir ryšius su Nobelio premijų laureatais Josifu Brodskiu ir Česlovu Milošu, atsakė į

studentų klausimus apie emigracijoje gyvenusius ir kūrėjus rusų poetus.

2012 m. gegužės 6 d. Lietuvos ambasadoje Norvegijoje vyko susitikimai su lietuvių dailininke, knygelių vaikams autore Sigute Ach; susirinkusieji galėjo susipažinti su jos kūryba, išgityti iliustruotų knygų ir kitų autorinių darbų, vaikai galėjo lieti akvareles. Renginių ambasadoje metu vyko jau tradicine tapusi vaikų raiškiejo skaitymo popietė. Dalyviai apdovanoti diplomais ir kitomis dovanėlėmis. Susitikimus organizavo Norvegijos lietuvių bendrija, Bergeno lietuvių bendruomenė, Rogalando lietuvių bendrija bendradarbiaujant su Lietuvos kultūros atašė Danijoje, Islandijoje ir Norvegijoje Liana Ruokyte-Jonsson ir Lietuvos ambasada Osle. Renginius rėmė Lietuvos užsienio reikalų ir kultūros ministerijos.

2012 m. gegužės 5 d. Lietuvos ambasados Bulgarijoje iniciatyva Sofijoje atidaryta lietuviška šeštadieninė mokyklėlė. Į pirmąjį užsiėmimą susirinko dešimt Sofijoje gyvenančių lietuvių vaikų. Lietuvos laikinasis reikalų patikėtinis Bulgarijoje Darius Gaidys kiekvienam vaikui įteikė vadovėlių „Labas“ komplektą. Mokyklėlės tikslas – skatinti vaikus bendrauti ir skaityti lietuviškai. Sutarta ambasadoje įkurti vaikiškų knygų ir filmų lietuvių kalba biblioteką.

2012 m. gegužės 6 d. Suvalkuose gyvenantys tautiečiai paminėjo po Antrojo pasaulinio karo įkurtos lietuvių draugijos 50-metį. Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktorius Arvydas Daunoravičius šventės dalyviams palinkėjo stiprybės skatinant bendruomeniškumą, skleidžiant lietuvišką dvasią, vertybes ir perduodant jas ateities kartoms. A. Daunoravičius ir Lietuvos konsulas Seinuose Liudvikas Milašius įteikė padėkas ir dovanėles aktyviausiems draugijos nariams. URM atstovas pabrėžė, kad kitokioje kultūrinėje ir kalbinėje aplinkoje išlaikyti tapatumą, puoselėti lietuvišką kalbą, kultūrą ir tradicijas nėra lengva, tačiau

Suvalkų lietuviai atlaikė dešimtmečių politinius ir kitus išbandymus, o lietuvių draugija tapo neatsiejama tautiečių gyvenimo dalimi Suvalkų krašte. Renginio dalyvius taip pat pasveikino Suvalkų miesto, Lenkijos lietuvių bendruomenės ir Lenkijos lietuvių draugijos, Punsko valsčiaus ir kitų organizacijų vadovai ir atstovai. Suvalkų lietuvių indėlį į miesto kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą įvertino ir Suvalkų miesto valdžia – minint Lietuvos vardo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose tūkstantmetį, Suvalkų miesto tarybos sprendimu vienai iš gatvių buvo suteiktas Lietuvos 1000-mečio pavadinimas. Šiuo metu Suvalkų mieste ir apylinkėse gyvena apie 1000 lietuviškos kilmės gyventojų. Iš viso Suvalkuose gyvena apie 70 000 žmonių.

2012 m. gegužės 9 d. Lietuvos ambasada Švedijoje Stokholmo centre esančiame parke „Kungsträdgården“ surengtoje Europos dienos šventėje įrengė stendą, kuriame buvo galima susipažinti su šalies turizmo sektoriaus galimybėmis, ekonomika ir kultūra. Europos dienos šventę organizavo Europos Komisijos atstovybė Švedijoje ir ES šalių narių bei kandidačių ambasados. Minėjimo dalyvius, Stokholmo svečius pasveikino Lietuvos ambasadorius Švedijoje Eitvydas Bajarūnas, Prancūzijos, Italijos, Slovėnijos, Kroatijos ambasadoriai, EK atstovybės vadovas. Renginio metu, tarp kitų nacionalinių kolektyvų, pasirodė Stokholmo lietuvių tautinių šokių ansamblis „Baltija“.

2012 m. gegužės 11 d. Lietuvos ambasada, bendradarbiaudama su ES atstovybe Baltarusijoje, Minske vykusiame Europos dieniui skirto ES šalių filmų festivalio atidaryme pristatė Gyčio Lukšo režisuotą darbą „Dubury“. Romualdo Granausko romano motyvais sukurta filmas buvo pristatytas kaip vienas geriausių šio festivalio filmų ir po peržiūros sulaukė gausių baltarusių ovacijų. Jau trečius metus iš eilės vykstantį festivalį organizavo Europos Sąjungos atstovybė Baltarusijoje kartu su ES valstybių ambasadomis.

2012 m. gegužės 12 d. Lietuvos Respublikos ambasadoje Londone vyko septintasis metinis Jungtinės Karalystės Lietuvių jaunimo sąjungos (JKLJS) suvažiavimas. Jame dalyvavo ne tik ilgalaikiai organizacijos nariai, bet ir nauji aktyvistai, pasiruošę įsitraukti į sąjungos veiklą. Suvažiavimo metu buvo pateikta praėjusių metų valdybos ir 12 skyrių ataskaita, kurioje apžvelgti sėkmingiausi, būrius lietuvių pritraukę metų projektai: „Baltijos kelias“, „JKLJS praktika“, „Lietuviškų idėjų forumas 2011“, „Lietuvos ateitis 2012“, „Lietuviškų filmų naktis“ ir itin šauniai pavykęs studentų susitikimas. Antroji suvažiavimo dalis buvo skirta naujos JKLJS valdybos, koordinuosiančios sąjungos veiklą vienerius metus, rinkimams. Naujasis JKLJS prezidentas Vytautas Jackevičius sakėsi stengsis didinti kultūrinių renginių skaičių ir skatinsias bendrus JKLJS ir kitose šalyse gyvenančio lietuvių jaunimo renginius. Viceprezidentas Darius Tamauskas žadėjo daugiau dėmesio skirti karjeros planavimo sričiai. Sekretoriumi išrinktas Oksforde psichologiją ir filosofiją studijuojantis Ignas Rubikas, išdininke tapo finansų studentė Greta Kasparavičiūtė, projektų vadovės pareigas atiteko teisę studijuojančiai Linai Radvilavičiūtei, informacinių technologijų specialistu paskirtas inžinerijos srities atstovas Domas Zinkevičius, už ryšius su visuomene atskinga Živilė Kasparavičiūtė. Naujai išrinkta valdyba pasižadėjo toliau tęsti ilgalaikius projektus: „Filmų naktis“, „JKLJS praktika“, „JKLJS plėtra“, „Lietuvos Ateitis“, inicijuoti tradicinius sąjungos renginius ir stengtis realizuoti naujas iniciatyvas.

2012 m. gegužės 17 d. Lietuvos ambasadorius Dubline Vidmantas Purlys Lietuvos komercijos rūmų Airijoje surengto seminario „Verslo aplinka Airijoje“ dalyvius kvietė asmenine veikla prisidėti prie dvišalių ekonominių santykių plėtros. Seminaro dalyvius taip pat pasveikino Lietuvos komercijos rūmų Airijoje pirmininkas Kęstas Dabule-

vičius. Pranešimus skaitė Dublino įmonių valdybos, finansinių ir konsultacinių įstaigų atstovai. Renginyje dalyvavo Airijoje jau dirbantys ir čia imtis verslo projektų planuojantys verslininkai iš Lietuvos. Lietuvos komercijos rūmai Airijoje – tai nepelno siekianti organizacija, kurios pagrindinis tikslas yra telkti Airijos lietuvių įmones ir verslius žmones, teikti jiems informaciją ir kitokią pagalbą, plėtoti verslo ryšius tarp šalių. Komercijos rūmai Airijoje veikti pradėjo 2011 m.

2012 m. gegužės 17 d. Lietuvos užsienio reikalų viceministras Evaldas Ignatavičius atidengė atnaujintą paminklinį akmenį, ženklinantį Suvalkų krašte gimusio žymaus lietuvių poeto ir prozininko Albino Žukausko sodybą Bubelių kaime. E. Ignatavičius pabrėžė vietos lietuvių bendruomenės indėlį į tautinių tradicijų puoselėjimą bei dėkojo jiems už Lietuvos kultūrai nusipelnusių asmenybių pagerbimą. Prie praėjusiais metais Lietuvos rašytojų sąjungos ir Punsko „Aušros“ leidyklos iniciatyva pastatyto paminklinio akmens atnaujinimo rengiantis 100-ųjų poeto gimimo metinių minėjimui prisidėjo Lietuvos užsienio reikalų ministerija ir konsulas Seinuose.

2012 m. gegužės 19 d. Lietuvos ambasadoje Londone surengtas lietuvių bendruomenės organizacijų Jungtinėje Karalystėje atstovų susitikimas, kurio metu dalyviai ir svečiai turėjo progą susipažinti su įvairių šalyje veikiančių lietuvių organizacijų veikla. Savo organizacijų veiklą pristatė Škotijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Lina Madsen, Britų ir lietuvių draugijos atstovas Aleksas Vilčinskas, Londono Sičio lietuvių klubo prezidentas Daumantas Mockus, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės pirmininkė Zita Čepaitė, Komercijos rūmų Jungtinėje Karalystėje atstovė Olga Jachimovič, Kembriđo, Oksfordo ir Esekso universitetų bei kitų lietuvių bendruomenės organizacijų atstovai. Tai jau antrą kartą Lietuvos ambasados Londone organizuotas toks renginys. Kasmetiniu

susitikimu siekiama skatinti lietuvių bendruomenės organizacijų Jungtinėje Karalystėje bendravimą ir bendradarbiavimą.

2012 m. birželio 1 d. Lietuvos generalinis konsulas Čikagoje centrinėje miesto aikštėje Daley Plaza surengė ketvirtąją tradicinę lietuvių kultūros šventę „Lietuvos diena“. Susirinkusiuosius sveikino Lietuvos generalinė konsulė Čikagoje Skaistė Aniulienė, Čikagos miesto merijos Tarptautinių ryšių ir protokolo departamento direktorė Jenny Cizner šventės dalyviams perskaitė Čikagos mero Rahmo Emanuelio sveikinimo laišką. Lietuvos vėliavos spalvomis papuoštoje aikštėje vykusioje mugėje susirinkusieji galėjo įsigyti lietuviškų rankdarbių, meno kūrinių, aksesuarų ir suvenyrų. Mugėje dalyvavo Balzeko lietuvių kultūros muziejus, parduotuvė „Lietuvėlė“, tradiciniais lietuvių virtuvės patiekalais pasivašinti kvietė restoranai „Kunigaikščių užėja“, generalinis konsulas platino informaciją apie turizmo galimybes Lietuvoje. Renginį parėmė Lietuvos užsienio reikalų ministerija, organizuoti padėjo Šiaurės Amerikos lietuvių studentų sąjunga.

2012 m. birželio 2 d. veiklos dešimtmečio metines minėjo Ukrainos Dnepropetrovsko lietuvių kultūros ir verslo centras „Gintaras“. Šventės Dnepropetrovske metu pagerbtas ilgametis centro pirmininkas Jonas Šeikus ir kiti aktyviausi lietuvių bendruomenės nariai. Renginyje koncertavo Dnepropetrovsko lietuvių ansambliai „Ramunėlė“, „Giesmė“, „Saulėgrąža“, Lvovo lietuvių draugijos ir tautinių mažumų draugijų meno kolektyvai.

2012 m. birželio 15 d. Lietuvos ambasadorius Airijoje V. Purlys susitikime su aukštais Lietuvos katalikų bažnyčios dvasininkais, dalyvavusiais Dubline vykusiame 50-ajame Tarptautiniame eucharistiniame kongrese, aptarė Airijos lietuvių sielovados, bendruomenių telkimo ir palaikymo klausimus. Susitikime Lietuvos ambasadoje dalyvavo vyskupai Gintautas Grušas ir Rimantas Norvila, Lietuvos delegatas kongresui kunigas Žydrū-

nas Kulpis ir Airijos lietuvių katalikų misijos kapelionas kunigas Egidijus Arnašius.

2012 m. birželio 15–17 d. Airijoje, Korko apylinkėse vyko aštuntasis Europos lituanistinių mokyklų sąskrydis „Draugystės tiltas“, sukvietęs moksleivius ir jų tėvus, mokytojus, lietuvių bendruomenių, diplomatinį atstovų bei Lietuvos vyriausybinių organizacijų atstovus, besidominčius lituanistiniu švietimu. Šiame sąskrydyje organizavo Airijos lietuvių bendruomenės Korko skyrius ir Korko lituanistinė mokykla „Banga“. Į sąskrydį Trabolga miesto mieste, Korko apylinkėse, susirinko per 200 dalyvių iš įvairiausių Europos valstybių: Islandijos, Italijos, Jungtinės Karalystės, Norvegijos, Švedijos, Šveicarijos, Vokietijos ir, be abejo, Airijos. Renginį aplankė ir lituanistinio švietimo atstovai iš JAV bei Kanados. Sąskrydyje dalyvavo ir įvairių Lietuvos institucijų atstovai – su užsienyje dirbančiais pedagogais bendradarbiavimo kontaktų užmegzti atvyko Vytauto Didžiojo ir Kauno technologijos universitetų atstovai, o su mokiniais bei jų tėvais pabendrauti atvažiavo Tarptautinės teisės ir verslo aukštosios mokyklos delegacija. Svečių teisėmis sąskrydyje dalyvavo ir Lietuvos užsienio reikalų ministerijos atstovė. Sąskrydžio dalyviai turėjo įvairių užsiėmimų pagal jų interesų sritis: pedagogai dalyvavo kvalifikacijos kėlimo seminare, kurį vedė Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojai, moksleivių tėveliai diskutavo ir klausė paskaitos vaikų psichologijos ir ugdymo klausimais, o vaikai galėjo pasirinkti jiems labiausiai patinkantį užsiėmimą – teatrą, šokių ar meno darbelius, dalyvauti įvairiose viktorinose ar sporto estafetėse.

2012 m. birželio 28 d. Karaliaučiuje surengtas lietuvių ir rusų kalbomis leidžiamo kultūros žurnalo „Santara“ pristatymas. Jame dalyvavo ir Lietuvos generalinis konsulas Karaliaučiuje Vaclovas Stankevičius. Prieš du dešimtmečius Lietuvoje pradėtas leisti kultūros žurnalas išėiviams „Santara“ tęsia savo pirmąjį savaitraščio „Santara“,

ėjusio 1917–1918 m. Maskvoje ir Petrograde, tradicijas. Žurnalą leido tuometinėje Rusijoje mokslus baigę ar studijavę Lietuvos šviesuomenės atstovai, taip pat rusų kalba kūręs lietuvių diplomatas ir poetas Jurgis Baltrušaitis. Rusų kalba „Santara“ pirmą kartą išleista 2010-ųjų gruodį.

2012 m. birželio 30 d. Vokietijos lietuvių jaunimo sąjunga šeštadienį Berlyne surengė pirmąją Vokietijos lietuvių studentų suvažiamą. Per ją šioje šalyje studijuojantys taučiai diskutavo su sėkmingai dirbančiais verslininkais, menininkais, diplomatais, dalyvavo įvairių sričių specialistų vedamose paskaitose ir užsiėmimuose. Renginyje dalyvavusi užsienio lietuvių leidinio „Pasaulio lietuvis“ vyriausioji redaktorė Deimantė Dokšaitė su studentais analizavo užsienio lietuvių žiniasklaidą ir Lietuvos spaudoje pateikiamą svetur išvykusių lietuvių įvaizdą. Didelėse įmonėse Vokietijoje dirbantys lietuviai supažindino su galimybėmis siekti karjeros viešajame ir privačiame sektoriuje, pristatė Vokietijoje populiarius profesinius, socialinius tinklus. Taip pat buvo surengtos verslo idėjų įgyvendinimo ir projektų rašymo dirbtuvės. Jose profesinėmis ir kūrybinėmis žiniomis dalijosi patyrę rašytojai bei žurnalistai.

2012 m. liepos 10–20 d. Vilniaus gimnazijoje „Vilniaus lietuvių namai“ vyko tradicinė Užsienio reikalų ministerijos remiama tremtinių, politinių kalinių ir etninių žemių lietuvių vaikų ir vaikaičių vasaros stovykla „Lietuva – esi, buvai ir būsi“. Stovykla siekiama suburti ir paskatinti lituanistinėse mokyklose besimokantį užsienio lietuvių jaunimą. Stovyklos, trukusios dešimt dienų, metu 41 dalyvis iš aštuonių užsienio valstybių dalyvavo lietuvių kalbos ir etnokultūros užsiėmimuose, mokėsi Lietuvos istorijos. Stovyklautojai susipažino su Vilniaus senamiesčiu, vyko į Kernavę, Trakus, Molėtus.

2012 m. liepos 14 d. Latvijos mieste Daugpilyje surengtas Lietuvos užsienio reikalų

ministerijos remiamas tradicinis lietuviškų dainų ir šokių festivalis, skirtas Valstybės – Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo – dienai ir Latvijos lietuvių bendruomenės 20-mečiui paminėti. Renginyje dalyvavo lietuvių bendruomenės atstovai iš įvairių Latvijos miestų, Sankt Peterburgo lietuvių bendruomenės moterų choras, liaudies dainų ir šokių kolektyvai iš Lietuvos, Daugpilio tautinių bendrijų ansambliai. Šventės dalyvius pasveikino Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktorius Arvydas Daunoravičius. Jis perdavė Lietuvos užsienio reikalų ministro Audroniaus Ažubalio sveikinimą Valstybės dienos proga.

2012 m. liepos 18 d. Lietuvos ambasados Varšuvoje kultūros centras surengė fotografo Jono Danausko nuotraukų parodą „Miškuose prie Baltijos“, kurioje įamžintas Baltijos jūros skalaujamų valstybių miškų grožis. Parodą atidarė Lenkijos Premjero Donaldo Tusko kvietimu Varšuvoje viešėjęs Lietuvos Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius. Renginyje taip pat dalyvavo Lenkijoje reziduojantys diplomatai, Varšuvos miesto savivaldybės, Lenkijos valstybinės miškų urėdijos, lietuvių ir lenkų žiniasklaidos, Varšuvos lietuvių bendruomenės atstovai, svečiai iš įvairių Europos valstybių, lenkų studentai.

2012 m. liepos 23–28 d. Anykščiuose vyko šeštosios URM remiamos Pasaulio lietuvių menininkų kūrybinės dirbtuvės „Migruojantys paukščiai“. Projekto dalyviai iš Lietuvos, Norvegijos, JAV, Vietnamo, Švedijos, Belgijos, Estijos ir Vokietijos su Lietuvoje veikiančių meno organizacijų vadovais aptarė bendrų projektų įgyvendinimo galimybes, analizavo Lietuvos socialinius ir kultūrinius reiškinius.

2012 m. liepos 25 d. Lietuvos ambasadoje Airijoje lankęsis Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininko pavaduotojas Audrys Antanaitis kartu su kolegomis buvo supažindinti su ambasados veikla, bendradarbiavimu su Airijos lietuvių bendruomene. Padedant ambasadai

surengti žurnalistų susitikimai su Airijos lietuvių bendruomenės pirmininku Arūnu Teišerskiu, Airijos lietuvių katalikų bendruomenės kapelionu kunigu Egidijumi Arnašiumi, Airijos lietuvių bendruomenės Golvėjaus ir Korko skyrių vadovais bei nariais.

2012 m. liepos 28 d. Lietuvos diplomatų iniciatyva garsios JAV roko grupės „Red Hot Chili Peppers“ vokalistui Anthony Kiedžiui įteiktas jo lietuviškas šaknis simbolizuojantis giminės medis. Užsienio reikalų ministro Audroniaus Ažubalio ir Lietuvos diplomatų iniciatyva sudarytoje XVIII a. pabaigą siekiančioje A. Kiedžio genealogijos schemoje pateikiamas giminystės ryšys su jo Tauragės apskrityje gyvenusiais proseneliais.

2012 m. rugpjūčio 5 d. Lietuvos generalinis konsulas Niujorke Valdemaras Sarapinas skaitė paskaitą apie modernios Lietuvos kūrimą bendromis pastangomis JAV Meino valstijos Kenebankporto mieste įsikūrusios Amerikos lietuvių ateitininkų stovyklos dalyviams. Generalinis konsulas pristatė Lietuvos pasiekimus transatlantinių organizacijų veikloje ir užtikrinant nacionalinį saugumą, Vyriausybės atliktus darbus siekiant energetinės nepriklausomybės, stabilizuojant ekonominę padėtį, pritraukiant į šalį investicijas ir skatinant turizmo plėtrą. V. Sarapinas paragino ateitininkus aktyviau dalyvauti kuriant modernią valstybę ir pristatyti Lietuvą kaip modernią, kuriančią ir jaukią šalį, sugebančią įveikti bet kokius iššūkius.

2012 m. rugpjūčio 28 d. Lietuvių savišalpos ir kultūros draugija „Nemunas“ paminėjo savo 103-ųjų metinių jubiliejaus sukaktį. Ši draugija yra seniausia lietuvių institucija Pietų Amerikoje ir pirmauja tarp kitų tautų Berisso mieste. „Nemuno“ draugija buvo įkurta 1909 m. Berisso mieste vykusioje šventėje susirinko daugiau nei 200 žmonių. Nuo pakylės žodį tarė Guillermo Di Giácomo – Berisso miesto savivaldybės sekretorius, kuris maloniai visus pasveikino, palinkėjo sėkmės ir darbingo jubiliejaus. Taip pat kalbėjo Susivie-

nijimo Lietuvių Argentinoje (SLA) valdybos atstovas Arnaldo Vezbickas, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) ir Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) valdybos narys ir lietuviškos radijo valandėlės „Ecos de Lituania“ vedėjas Juan Ignacio Fourment Kalvelis, Lietuvių katalikų kultūros ir savišalpos draugijos „Mindaugas“ valdybos pirmininkas Raúl Petronis, Buenos Airių provincijos lietuvių bendruomenės karalienė Karen Balčiūnaitė ir vaikų karalienė Zoe Grilaukaitė. Šventėje taip pat dalyvavo Berisso miesto darbuotojų sindikato generalinis direktorius Alfredo Dulkė. Taip pat per „Nemuno“ lietuvių draugijos jubiliejų Argentinos lietuvių kolonija išsirinko savo karalienę. Ja tapo Agustina Lilia Kavaliūnaitė. Agustina Lilia Kavaliūnaitė atstovaus lietuvių bendruomenei „Imigrantų šventėje“. Berisso yra Buenos Airių provincijos Imigrantų sostinė. Čia kasmet, rugsėjį, švenčiama Imigrantų šventė (*Fiesta Provincial del Inmigrante*), kurioje Berisso mieste gyvenančios tautos pristato savo kultūrą.

Lietuvių išeivijos institute

2012 m. balandžio 27 d. Lietuvių išeivijos institute vyko mokslinė konferencija „Lietuvių tapatumo kaita egzilio kultūroje“. Tarpdalykinės konferencijos, skirtos lietuvių tapatumo kaitos egzilio kultūros kontekste tyrinėjimų pristatymui, moksliniuose pranešimuose buvo aktualizuojama lietuviškosios egzilinės tapatybės raida kultūrinėje, istorinėje, lingvistinėje, sociologinėje, politinėje srityse.

2012 m. gegužės 11 d. Lietuvių išeivijos institutas organizavo du renginius. Visi besidomintys migracijos politika, imigracijos politikos teisiniais klausimais buvo kviečiami į vykusį rytinį susitikimą – diskusiją su Seneca Verslo vadybos koledžo profesore, advokate, Kanados lietuvių bendruomenės krašto valdybos pirmininke Joana Kuras. Popiet vyko

išeivijos literatūros kritiko Kęstučio Keblio knygos „Smulki kritikos rasa“ pristatymas, kuriame dalyvavo knygos autorius Kęstutis Keblys, literatūrologės dr. Elena Baliutytė-Riliškienė, dr. Žydronė Kolevinskienė ir knygos sudarytoja dr. Dalia Kuizininė.

2012 m. gegužės 17 d. Lietuvių išeivijos institutas drauge su VDU istorijos katedra kvietė visus besidominčius į kasmetinę studentų konferenciją „Intelektualinė lietuvių egzilio istorija – 2012“.

2012 m. gegužės 19 d. Lietuvių išeivijos institute surengta popietė – susitikimas su lietuviais iš Pietų Amerikos. Susitikime dalyvavo skirtingų emigracijos kartų atstovai, taip pat mokslininkai istorikai ir sociologai.

2012 m. birželio 1 d. Lietuvių išeivijos institute vyko popietė, skirta Jonui Mekui. Lietuvių literatūros katedros doktorantas Ramūnas Čičelis, neseniai viešėjęs Jungtinės Amerikos Valstijose, Niujorko Antologijos filmų archyve, dalijosi bendravimo su legendiniu lietuvių filmininku Jonu Meku patirtimi, pristatė kelionės metu įrašytus pokalbius su avangardinio kino „krikštatiėviu“, rodė jo kūrinių „Autobiography of a Man Who Carried his Memory in his Eyes“.

2012 m. liepos 11 d. Lietuvių išeivijos institutas bendradarbiaudamas su VŠĮ Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejumi surengė JAV Lietuvių organizacijos „Lithuanian Mercy Lift“ fotografijų parodos „Dvidešimt metų su Lietuva“ pristatymą. „Lithuanian Mercy Lift“ daugiau nei dvidešimt metų teikia paramą Lietuvos medicinos įstaigoms ir sveikatos apsaugos projektams. Organizacijos suteiktos paramos vertė viršija 125 milijonus dolerių. Keliolikos bičiulių kompanija savo veiklą pradėjo iškart po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. Pirmiausia rūpindamiesi informacijos apie padėtį Lietuvoje sklaidimu, draugai įkūrė „Lithuanian Hotline“ – informacinę telefono liniją, teikiančią žinias apie padėtį Lietuvoje. Prasidėjus blokadai, organizacijos

veikla keitėsi – buvo pradėta rūpintis medicininės paramos Lietuvai siuntimu. Pirmasis – 10 tūkst. dolerių insulino ir antibiotikų vertės krovinys. Vėliau didžiulė parama buvo teikiama siunčiant medicininę įrangą, autizmo, krūties vėžio, dantų priežiūros, cukraligės, sveikatos švietimo ir kitoms programoms. Per dvidešimt metų buvo persiųsta daugiau nei šeši šimtai konteinerių medikamentų ir įrangos. Parodoje lankytojai galėjo pamatyti nuotraukas, kuriose užfiksuoti istoriniai „Lithuanian Mercy Lift“ veiklos epizodai.

Informacijos šaltiniai:

www.adamkuslibrary.lt
www.alfa.lt
www.balsas.lt
www.bernardinai.lt
www.delfi.lt
www.iseivijosinstitutas.lt
www.lietuviams.com
www.lrs.lt
www.lrt.lt
www.lrv.lt
www.plbe.org
www.pljs.org
www.president.lt
www.smm.lt
www.urm.lt

Parengė Kristina ŪSAITĖ

Tarpdiscipliniškumas kaip leitmotyvas: migracijos ir integracijos tyrimų konferencija Vienoje

2012 m. rugsėjo 18–19 d. Vienoje, Austrijos mokslų akademijoje vyko socialinių ir humanitarinių mokslų konferencija „Antrasis migracijos ir integracijos tyrėjų metinis suvažiavimas“. Ji buvo organizuojama Mokslų akademijos Migracijos ir integracijos tyrimų komisijos, vadovaujamos Vienos universiteto vicerektoriaus Heinzo Fassmanno ir žinomo sociologo Christopho Reinprechto.

Migracijos ir integracijos tyrimų komisija įkurta 2009 metais kaip komparatyvinė tarpdisciplininė mokslinių tyrimų platforma, siekianti vienyti tyrėjus ir įgalinanti komunikaciją ne tik tarp mokslo institucijų Austrijoje, bet ir tarptautiniu mastu. Komisija organizuoja suvažiavimus, paskaitas, seminarus, nuolat leidžia teminius leidinius. Šiemetinė konferencija buvo organizuota itin tarpdiscipliniškai, siekiant apimti kuo platesnį migracijos ir integracijos tyrimų spektrą. Pranešimus skaitė sociologai, antropologai, politologai, sociolingvistai, demografai, pedagogai, istorikai, teisininkai ir netgi teologai. Daugiausia buvo susirinkę tyrėjų iš Austrijos, Vokietijos ir Šveicarijos, taip pat pranešimus skaitė mokslininkai iš kitų Europos šalių ir JAV.

Suvažiavimas prasidėjo Max Planck Gesellschaft – prestižinio tyrimų instituto Vokietijoje vadovo, migracijos tyrimų eksperto, antropologo Steveno Vertoveco įvadininiu pranešimu, pavadintu „Dealing with diversification“. Vertovec pristatė pagrindinę šiuolaikinių migracijos ir integracijos studijų tendenciją – moksliniuose ir kasdienybės diskursuose nuolat akcentuojamą *diversity*, arba *įvairybę*, *diversiškumą*, koncepciją. Jei prieš du dešimtmečius socialiniuose diskursuose dominavo

multikultūralizmo terminas, tai dabar įsivyravęs *diversity*. Žaismingai, pasitelkęs vizualių priemonių, Vertovec pateikė aibę pavyzdžių iš kasdienybės kontekstų, kur galima rasti šį terminą: *diversity* pašto ženklai, *diversity* kompiuteriniai žaidimai vaikams, šiukšliadėžės su paaiškinimais, kas yra *diversity*, ir t. t. Akademiniam kontekste vien tik apžvelgus prestižinių universitetų studentams siūlytas socialinių mokslo, socialinio darbo, verslo vadybos studijų programas, tendencija irgi puikiai matoma: 1980-aisiais inovatyviausios iš jų savo pavadinimuose talpino *multikultūralizmo* terminą, o dabar randame *diversity*. Multikultūralizmas, esencialistiškai implikuodamas kultūros kaip uždaro, stabilaus darinio sampratą, devintajame dešimtmetyje prarado aktualumą.

Pasak Vertoveco, šiandieninė *įvairybės* samprata yra tapusi „nenuuginčijamu visuomeniniu gėriu“, nepaisant to, kad niekas tiksliai nežino, į ką ta *įvairybė* nurodo. Ją gali būti viskas – nuo etninės, kultūrinės, kalbinės įvairovės iki požiūrių ir nuomonių skirtumų. Galų gale Vertovec paaiškina, kad dėl tokių plačių termino interpretacinių galimybių mokslininkui ieškoti apibrėžimo ir atsakymo, kas yra *diversity*, yra beprasmiška.

Vertovec klausia, ką socialinės struktūros, visur pabrėžiančios įvairovės svarbą, mums pasako apie *kito*, *kitokio*, *skirtumo* (*difference*) sampratą šiuolaikiniame pasaulyje? Taip pat tyrėjams reikėtų stebėti, kaip *diversiškumo* koncepciją konstruoja ir panaudoja susijusios programos ir politika. Ateityje, kaip prognozuoja Vertovec, *diversity* terminas niekur neišnyks, bet priešingai – bus dar labiau institucionalizuotas ir internacionalizuotas. Deja, neaišku, ar kasdienis jo vartojimas veda į didesnę kosmopolitiškumą, darnesnę sugyvenimą ir tolerancijos augimą.

Po šio pranešimo sekė diskusiją vedusio Reinerio Bauböcko (Europos universiteto institutas) papildymas iš politologinės perspektyvos. *Diversity* apibrėžimui Bauböck skolinasi

fizikinę entropijos (elementai susimaišo taip, kad nebegalima jų atskirti) terminą: *diversity* – tai socialinė entropija. „Įvairybės amžius“, pasak mokslininko, prasidėjo nuo interseksionalumo (*interseksionality*) idėjų, prabilus feministėms, nenorėjusioms identifikuotis su viena grupe ir postulavusioms savo multi-identitetą. Prie Vertoveco minėtųjų multikultūralizmo debatų Bauböck prisideda aiškinimu, kad multikultūralizmas pirmiausia žlugo politiškai, nes keldamas uždaro kultūros ir „etnos“ idėją, jis pabrėžė nacionalinės valstybės sienų svarbą. Tuo tarpu *diversity* judėjimas – tai siekis išsilaivinti iš nacionalinių apribojimų. Bauböck iškelia mintį, kad Europos šalys, siekdamos tolti nuo nacionalinės valstybės primetamų apribojimų individui, pilietybės klausimais galėtų eiti dviem kryptim: didinant Europos Sąjungos pilietybės statuso svarbą; ir per mažstant lokalaus susisaistymo reikšmę – tai miesto gyventojų kaip miesto piliečio idėja. Jei miestietis, pasak Bauböcko, turėtų daugiau teisių, nepaisant savo pilietybės, integracijos prasme tai būtų žingsnis į priekį.

Po įvadinio pranešimo ir diskusijos konferencijoje buvo nagrinėta iš viso 16 teminių modulių, susidedančių iš 2–3 pranešimų. Modulių temos buvo: integracijos politika Europos šalyse, tarptautinis sugyvenimas urbanistiniuose kontekstuose, integracijos istorija ir teorija, integracija iš lingvistinės perspektyvos, tarpkultūrinis socialinis darbas, transatlantinė migracija, demografiniai pokyčiai migracijos įtakoje ir kt. Norėdama pabrėžti pagrindinę konferencijos idėją – tarpdiscipliniškumą, paminėsiu keletą skirtingų pranešimų.

Modulyje, pavadintame „Tarptautinis koegzistavimas lokaliame urbanistiniame kontekste“, Philipp Schnell iš Austrijos mokslų akademijos pristatė kiekybinį regioninės sociologijos tyrimą, vykdytą trijuose Vienos miesto rajonuose, kuriuose gyvena daug žmonių, kilmės imigrantų. Remdamasis

socialinių kontaktų teorija (*social contact theory*), Schnell siūlo išitraukimo į kaimynystę – *neighbourhood embeddedness* – koncepciją. Ištyrę, kad trijuose rajonuose itin skiriasi gyventojų išitraukimo į lokalią veiklą, vietinių socialinių tinklų kūrimo ir netgi orientavimosi rajone laipsnis, sociologai siekė perprasti to priežastis. Išsamūs apklausų rezultatai rodo, kad tarpetniniai kontaktai sąlygoja išitraukimą į kaimynystę – lokalsios erdvės pažinimą ir panaudojimą. Taigi tarpetniniai, tarpkultūriniai apsieitimai teigiamai veikia sugyvenimą lokaliu lygmeniu.

Netrukus po šio pranešimo Shiang-Yi Li pristatė savo ir kolegės Tajos Blokland Berlyne ir Amsterdame vykdytą miesto sociologijos kokybinį tyrimą, kurio tikslas buvo perprasti kinų kvartalo ne/buvimo mieste imigrantams iš Kinijos svarbą, nuo to priklausančius jų ir vietos gyventojų socialinius ryšius bei kinų integraciją. Duomenys rodo, kad Amsterdame, kur kinų kvartalas yra, tiek kinų integracija mieste, tiek grupinis identitetas yra stipresni nei Berlyne, kur kvartalo nėra.

Tyrėjos tai vadina erdvinės koncentracijos efektu ir pabrėžia, kad jis pasireiškia trimis lygmenimis: organizaciniame, socialinių tinklų kūrimo ir identiteto – reprezentaciniame. Tuo tarpu modulyje pavadinimu „Integracija: teorija, istorija, diskursai“, po Radostin Kaloianov pranešimo integracijos teorijos ir Austrijos integracijos politikos tema, buvo skaitytas netikėtas papirologo iš Heidelbergo universiteto Patricko Sängerio pranešimas. Istorikas pristatė naujausius istorinius archeologinius atradimus *politeumatos* tema. *Politeumata* – tai išsamiai istorikų nagrinėtas politinis ir socialinis visuomenės organizacijos principas, dominavęs Ptolemėjų valdomame Egipte (apie 300–100 m. pr. Kr.), o dalinai vykdytas ir kitose helenistinio pasaulio vietovėse. Jis buvo sukurtas siekiant įgalinti etninių mažumų bendruomenių (žydų, kretiečių ir t. t.) integraciją į vietinę visuomenę.

Sänger pristatė ne tik nusistovėjusias teorijas apie tai, kaip galimai veikė šis politinis principas, bet ir naujausius archeologinius atradimus Herakleopolyje ir su jais susijusius aktualius mokslinius debatus. Senovės istoriko pranešimas migracijos ir integracijos tyrimų konferencijoje buvo netikėtas, tačiau įdomiai praplėtė pranešimų kontekstą ir neabejotinai prisidėjo prie programos tarpdiscipliniškumo. Jis priminė, kad aktualūs migracijos ir integracijos tyrimai vyksta ir tarp istorikų bei archeologų.

Grįžtant prie socialinių mokslų įvairovės, modulyje, pavadintame „Integracija per savarankiškumą“, Felicitas Hillmann iš Berlyno laisvojo universiteto (Freie Universität Berlin) ir Umut Erel iš Open University Didžiojoje Britanijoje pristatė savo tyrimus, kuriuos galima būtų priskirti prie *gender* (feministinių) studijų. Abi pranešėjos tyrė moteris imigrantes Vokietijoje, savo savarankiškumu susikuriančias integracines sąlygas tam nepalankiomis aplinkybėmis. Mokslininkų tyrimai skyrėsi savo teorija ir empirija: Hillmann analizuoja lyties (*gender*) kaip socialinio konstrukto įtaką integracijos procesams. Jos pateikiami empiriniai duomenys – tai įvairūs apklausų duomenys ir jų analizė. Tuo tarpu Umut Erel, pristato biografinio atvejo kokybinę studiją ir pabrėžia socialinio ir kultūrinio kapitalo svarbą integracijos procese bei *gender*, etniškumo ir klasės kategorijų bendros analizės būtinybę.

Migracijos studijos, kaip pabrėžia Vertovec, jau savo prigimtimi yra tarpdisciplininės. Tą patį konferencijos pasveikinime bylojo ir jos iniciatoriai – Heinz Fassmann ir Christoph Reinprecht. Visgi klausantis vieno modulio pranešimų iškilo klausimas: ar gali tarpdiscipliniškumo netgi migracijos tyrimų konferencijoje būti per daug? Modulyje „Migracija kaip teologinis klausimas“ ir diskusijai skirtam laikui po to mokslinė diskusija neįvyko. Teologai, siekdami pristatyti migracijos ir teologijos sąsajas, kartais argumentavo itin

subjektyviomis ir tik religingam klausytojui priimtinais premisomis. Susidarė išpūdis, kad teologai ir publika (daugiausia socialinių ir humanitarinių sričių mokslininkai), kuri kituose konferencijos pranešimuose buvo itin atvirai nusiteikusi plėsti profesinį horizontą, tąkart vis dėlto „nesusikalbėjo“. Kad ir

kaip būtų, internacionalinio ir tarpdisciplininio renginio idėja Migracijos ir integracijos tyrimų komisijos Vienoje buvo įvykdyta. Skirtingų sričių mokslininkai turėjo galimybę susipažinti su migracijos ir integracijos tyrimais iš pačių plačiausių perspektyvų

Goda Palekaitė

Mūsų autoriai

Ramūnas ČIČELIS
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių literatūros katedros doktorantas
El. paštas ramunas_cicelis@yahoo.com

Diana JOVAIŠIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių literatūros katedros doktorantė
El. paštas d.jovaišiene@hmf.vdu.lt

Darius JUODIS
Lietuvos istorijos instituto doktorantas
El. paštas rez.muziejus@gmail.com

Edita VALIULIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių kalbos katedros doktorantė
El. paštas edita.karaliute@gmail.com

Asta KAZLAUSKAITĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros magistrė
El. paštas a.kazlauskaitė@hmf.vdu.lt

Gabrielė KUIZINAITĖ
Vilniaus dailės akademijos
Kultūros vadybos katedros magistrė
El. paštas gabriele.kuizinaite@gmail.com

Dalia KUIZINIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių literatūros katedros docentė,
Išėivijos studijų centro
vyresnioji mokslo darbuotoja
El. paštas d.kuiziniene@hmf.vdu.lt

Rasa LAURINAVIČIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos
fakulteto doktorantė
El. paštas r.laurinaviciute@pmf.vdu.lt

Giedrė MILERYTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė
El. paštas g.mileryte@hmf.vdu.lt

Vija PLATAČIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos
fakulteto doktorantė
El. paštas v.plataciute@pmf.vdu.lt

Juozas SKIRIUS
Vilniaus pedagoginio universiteto
Visuotinės istorijos katedros profesorius
El. paštas juozas.skirius@vpu.lt

Mindaugas TAMOŠAITIS
Humanitarinių mokslų daktaras
Vilniaus pedagoginis universitetas
El. paštas m_tamosaitis@yahoo.com

Kristina ŪSAITĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė
El. paštas k.usaite@hmf.vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redaktorių kolegijos pasiskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pri-

dėta santrauka anglų ir lietuvių kalbomis (600–1000 spaudos ženklų). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio būtina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert/endnote.) Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą tekste yra pateikiamas pilnas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redaktorių kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvos išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas isc@fc.vdu.lt). Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu d.kuziniene@hmf.vdu.lt.

Žurnalas recenzuojamas ir talpinamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>.

oikos 20 Nr. ()

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152

Leidžiama du kartus per metus

Redaktorė
Serijos dailininkė
Maketuotojas

Išleido „Versus aureus“ leidykla
Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius
info@versus.lt | www.versus.lt
Spausdino